

Követségek és szövetségek

A Magyar Királyság és a Német-római Birodalom a 16. század első felében

Jelen lapszámunkban három olyan tanulmány olvasható, amelyek előadás formájában a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében *Diplomáciai kapcsolatok a Német-római Birodalom „országai” és a Magyar Királyság között a Jagelló-korban* címmel rendezett, Tringli István (BTK TTI) által elnökölt műhelykonferencián hangoztak el.¹ Az esemény szervezőjét, e sorok íróját kifejezetten az a cél vezérelte a résztvevők felkérésekor, hogy valamennyi előadás – más-más szempontból ugyan, olykor a különböző nemzeti történetírások álláspontját tükrözve – a Szent Római Birodalom (közkeletűbb nevén: a Német-római Birodalom) és a Magyar Királyság Jagelló-kori diplomáciai kapcsolatrendszerére vonatkozó tudásunkat gyarapítsa. Nemcsak az olyan távoli dinasztiák, mint az Angliát uraló Tudorok vagy a francia Valois-k, hanem éppenséggel a Magyarország közvetlen szomszédságában regnáló Habsburgok politikáját meghatározó tényezőket és jellemzőket is érdemes a magyar kutatás számára legfeljebb csak nehézkesen hozzáférhető külföldi szakirodalom, valamint a korabeli források bevonásával „felfrissíteni”. Már csak azért is, mert tudásunk olykor „kézenfekvőnek” vagy „régóta tudottnak” vélt részei is revízióra vagy éppen finomításra szorulhatnak.

Ezt a felvetésünket tökéletesen példázza Györkös Attila tanulmánya. Megítélése szerint a vizsgált korszakban a francia–magyar viszonyban rendszeresnek nevezhető diplomáciai érintkezésekről aligha lehetett szó. A kapcsolattartás annak ellenére is legfeljebb csak epizódszerűnek mondható, hogy a Jagelló-házból való II. Ulászló cseh és magyar király (1471/1490–1516) harmadik felesége, Candale-i Anna francia földről származott. Györkös megállapításai szerint a 15. század végén, a 16. század elején mindig a Valois-k léptek fel kezdeményező félként, ezek a kísérletek azonban legtöbbször tényleges eredmény nélkül zárultak. A magyar király és tanácsosai alighanem a kezdetektől átláttak a szitán, hogy a Magyar és a Cseh Királyság elsősorban amiatt keltették fel a franciák figyelmét, mert közvetlenül a Habsburg-tartományok szomszédságában feküdtek. A 16. század első felében a Valois-k és a Habsburgok között Észak-Itália birtoklásáért dúló háborúk során a magyar királyt szövetségesként maguk mellett tudni meglehetősen fontos stratégiai siker lett volna a franciáknak a német-római császár figyelmének megosztására.

¹ A rendezvény 2020. szeptember 11-én az NKFIH PD 124903. számú projekt vállalásainak keretében valósult meg.

Cserébe azonban a magyar király a francia uralkodótól – már csak a földrajzi távolság miatt is – valódi segítségre az oszmánok jelentette fenyegetéssel szemben aligha számíthatott, jóllehet eleinte (1500-ban) a retorika szintjén évégett tartották szükségesnek az összefogást. (A francia törekvések hasonlóképpen látták az együttműködés lehetőségét a Jagellók lengyel–litván ágával, a lengyel királyok – akárcsak a magyar és a cseh területek felett uralkodó rokonaik – vélhetően ugyancsak tisztában voltak a távoli szövetséges értékével és annak használhatóságával.) A mohácsi csata utáni zűrzavaros, polgárháborús időkben gyökeresen megváltozott a külpolitikai helyzet, és Szapolyai János már komoly hangsúlyt fektetett egy, a Francia Királysággal kötendő szövetségre, miként más királyi főségekben vagy éppen séggel birodalmi fejedelemben ugyanilyen céllal keresett – Ferdinánd osztrák főherceg, későbbi magyar király háta mögött – megbízható partnert.

Az ezt követő két terjedelmes tanulmány mindegyike egy-egy személy diplomáciai követségével foglalkozik: míg Bárány Attila a Magyar Királyság szemszögéből nézve még a Francia Királyságnál is távolabbi ország, Anglia felől közelít, Sir Robert Wingfield birodalmi követjárásának 1514–1515-re eső időszakát elbeszélve, addig Lakatos Bálint a Habsburgok irányából, a szolgálatukban álló Andrea dal Burgo 1521–1523. évi magyar- és csehországi kiküldetését elemzi. Mindkét szerző mélyfűrásszerű vizsgálatot tár az olvasók elé. A Wingfield által jegyzett leveleket a magyar tudományosság soha nem vizsgálta a maguk rendszerében, a követ pályafutása és megbízója szemszögéből. Miként jelentőségét fel nem ismerve, a mondott Burgo-misszió folyamán keletkezett korrespondencia – amelynek Lakatos külföldi levéltári kutatások révén bravúrosan sokszorosára növelte ismert darabjait – sem váltotta ki a kutatók érdeklődését.

A részletes vizsgálatokat lehetővé tevő forrásbőséget talán annak a már-már professzionális szinten működő hírszerzői és diplomáciai gyakorlatnak tulajdoníthatjuk, amely Európa-szerte éppen korszakunkban, a 15–16. század fordulóján jelent meg, és amelyben Itália, különösképpen Velence játszott úttörő szerepet. Feltűntek olyan, diplomáciai feladatokat ellátó személyek, akiket bizonyos megszorításokkal már diplomatának mondhatnánk, akik egyszóval hivatásos szinten gyakorolták szakmájukat, és akik nem eseti jelleggel tartózkodtak egy-egy kiszemelt országban, hanem huzamosabb ideig, mindeközben pedig törekedtek megbízható forrásokból tájékozódni és rendszeresen hazaküldött, írásba foglalt, formai szempontból valójában inkább levelek, mint kiforrott szempontrendszer szerint összeállított követjelentések révén tájékoztatni megbízójukat. Burgo esetében ráadásul – Lakatos elemzésének köszönhetően – a jelentéstevés „boszorkánykonyhájába” is beleshetünk, és megtudhatjuk, hogy ugyanazon a napon kelt leveleiben a különféle információkat kikkel és milyen módon osztotta meg.

Wingfield nem más volt, mint az angol király első állandó birodalmi követe, vagyis éppen az Itáliából elterjedő új diplomáciai gyakorlatnak akarva-akaratlanul is egyik megvalósítója. Burgo Wingfieldhez hasonlóan diplomáciai missziókban sokat foglalkoztatott személy: az 1480–1490-es években még milánói szolgálatban állt, majd 1502-ben Habsburg-zsoldba lépve franciaországi és itáliai kiküldetéseken vett részt. Ha nem is a csatatereken, de bizonyosan hosszú éveken át tevékenyke-

dett a Habsburg–Valois-vetélkedés frontvonalában a tárgyalások során, komoly tapasztalatra téve szert, jóllehet szolgálata Wingfieldétől eltérően nem tekinthető állandó megbízatásnak. Mindkettőjük feladata alapvetően az információk gyűjtése, megszürése és továbbítása volt, amit igen komolyan vettek. Mind Burgótól, mind pedig Wingfieldtől rengeteg levél maradt korunkra – ez a megállapítás egyként igaz teljes követi pályafutásukra, valamint a jelen tanulmányok választott időszakára is. Wingfield – noha soha nem lépett magyar földre – állandóan követte Miksa német-római császár (1508–1519) és udvara mozgását, szüntelenül nyomukban járt, így részben kézzel másolt vagy nyomtatott hírlevelekből, részben pedig személyes kapcsolatain révén jutott hozzá a hírekhez, köztük a magyarországi eseményekhez kapcsolódó tudósításokhoz. Tekintélyes mennyiségű értesülést szerzett a Dózsa-féle keresztes háborúról, de jól tájékozott volt az akkor már évek óta zajló, a kettős házassági szerződést előkészítő Habsburg–Jagelló-tárgyalásokat illetően is. Az 1515. júliusi bécsi királytalálkozóról írt jelentéseibe a közvetett információkon kívül saját személyes élményeit is beleszötte. Wingfieldhez hasonlóan Burgo is igen sok mindennel tisztába került elhúzódó kiküldetése során, ráadásul bennfentesként mozgott II. Lajos magyar és cseh király (1516–1526) környezetében, ténylegesen királyi tanácsadóvá vált, ami egészen kivételesnek mondható a késő középkori, kora újkori követi életutakban, ez pedig a Habsburg–Jagelló-szövetség komolyságának egyértelmű jele.

A két követ által papírra vetett „levéltengerek” egyedülálló lehetőséget biztosítanak arra, hogy a „politikacsinálás” korabeli gyakorlatába betekintést nyerjünk. Mindez azonban fontos általános tanulságokat is magában hordoz: emlékeztetőül szolgál, miszerint a politikum világáról levont következtetéseink, amennyiben efféle kivételes források nem állnak rendelkezésünkre, mennyire törékenyek is a maguk valójában.

Éppen korszakunkban, vagyis a 15–16. század fordulóján ment végbe a több központú Habsburg Birodalom kialakulásának folyamata, már Andrea dal Burgo sem kizárólag Ferdinánd osztrák főherceghez (1521–1564), hanem V. Károly német királyhoz (1519–1531) is intézte leveleit. A Habsburg-kézen lévő országok irányítása, mint az ismert, a 16. században komoly változásokon ment keresztül, ám a 16–17. század folyamán a két Habsburg-ághoz tartozó birodalmak között is kínálkozott lehetőség az átjárásra. Ennek igen izgalmas példáját adja lapszámunk záró tanulmányában Monostori Tibor, aki egy Takáts Sándor jóvoltából már régebb óta ismert, az utókor által többször félreértett esetet, és pedig Egri Ferencnek az oszmán fogságból való csodás megmenekülését, dél-itáliai letelepedését, majd évtizedekkel későbbi hazatértét dolgozza ismét fel, a legfontosabb iratokat pedig tanulmánya függelékében tárja az érdeklődők elé.

A *Szemle* rovatban elsőként bemutatott könyv kapcsolódik a lapszám tematikájához: Federico Moro új nézőpontú, eredeti kérdéseket megfogalmazó, Itália történetét taglaló munkájának második kötete a 15–16. század fordulójának eseményeire irányítja a figyelmet. Részletes, a magyar vonatkozásokat sem mellőző elemzést ad arról, milyen következményekkel jártak mindenekelőtt a Velencei Köztársaság jelentőségére nézve az olyan ellenségekkel, mint az oszmánokkal, a fran-

ciákkal vagy a Miksa császár vezette Német-római Birodalommal kialakult konfliktusok. A középkor időszakának eseményeit állítja a figyelem középpontjába Krzysztof Stopka terjedelmes monográfiája, amely a 4–15. század között vizsgálja az örménység és a bizánci, illetve a római egyház kapcsolatát. A lengyel kutató által jegyzett kötet eredményei és megfigyelései nemcsak az egyháztörténet, hanem az arabisztika, a bizantinológia, az iranisztika és az oszmanisztika tárgykörében is hasznosíthatók, s a kora újkori örmény egyházi uniók megértéséhez is hozzájárulnak. Ugyancsak középkori témát dolgoz fel Makai János historiográfiai kötete, amely elsősorban a Kijevi Rusz és a Vlagyimir–szuzdali Fejedelemség 12–13. századi történetét dolgozza fel, a szerző egyszersmind az olvasó elé tárja eddigi kutatómunkája eredményeinek összegzését is. A különböző felekezetek újkori együttélésének lehetőségét mutatják be rovatunk egyetlen tanulmánykötetének írásai, melyek a vallási tolerancia, illetve intolerancia szempontjából elemzik azokat az eseményeket, rendelkezéseket és szabályozásokat, amelyek elsősorban a 16–17. század folyamán a Szent Római Birodalom tartományaihoz, Svájc és Németalföld területéhez kötődnek. A rovatban szereplő utolsó recenzió egy, a maga nemében hiánypótló kötetet mutat be. Az örmények 19. századi történetét esettanulmányokban dolgozza fel az oszmanista Elke Hartmann – a német kutató munkájában tággabb perspektívába helyezi a korszakban megjelenő oszmán modernizációs törekvéseket, s betekintést enged Anatólia történelmébe is.

*Péterfi Bence**

DIPLOMATIC MISSIONS AND ALLIANCES

THE KINGDOM OF HUNGARY AND THE HOLY ROMAN EMPIRE IN THE FIRST HALF OF THE SIXTEENTH CENTURY

From different standpoints, sometimes reflecting the perspectives of the various national historiographies, the papers of the present issue all increase, nuance and deepen the knowledge we have so far had about the diplomatic relationship network between the Holy Roman Empire and the Kingdom of Hungary under the Jagiellonians (1490–1526). It is not only the factors and features that defined and characterised the policies of such distant dynasties as the English Tudors or the French Valois that are worth revisiting, but also those that guided the Habsburgs, in the immediate neighbourhood of Hungary, especially if the reappraisal is done with the help of hitherto unused archival material and of foreign scholarly works which are difficult to access for the Hungarian research. Such neglected sources are, for instance, the ambassadorial correspondence of Sir Robert Wingfield and Andrea dal Burgo, which have survived in great numbers, and which allow for very detailed analyses. The abundance of such reports is perhaps already a consequence of that professionalisation of intelligence and diplomatic practices that characterised the turn of the fifteenth and sixteenth centuries throughout Europe. It was at that time that persons entrusted with diplomatic missions emerged who, with due caution, can already be called diplomats in the modern sense of the word, that is, professionals who, instead

* A szerző a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa (1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., peterfi.bence@abtk.hu).

of being sent on ad hoc missions, spent long spans of time in a given country, where they tried to gather information from trustworthy sources, and report it to the home authorities in regularly written instruments. Such extraordinary cases can provide scholarship an opportunity to prefer thick descriptions and even to go beyond theories and statements that have been treated as “matter-of-fact” or “evident”.

GYÖRKÖS ATTILA*

Francia–magyar diplomáciai kapcsolatok (1499–1529)

TANULMÁNYOK

Jelen tanulmányunk célja, hogy összefoglaljuk és új perspektívából értelmezzük azokat a korábbi kutatásokat, amelyek a francia–magyar diplomáciai viszonyok Habsburg vonatkozásait érintették a késő középkorban, nevezetesen az 1499–1529 közötti években.¹ Munkánkban azt szeretnénk megvizsgálni, hogy a vonatkozó nemzetközi kapcsolatokban mennyire mutatható ki folyamatosság, beszélhetünk-e francia–magyar közös „Habsburg-politikáról”. A diplomáciai tárgyalások retorikája és realitása közötti viszonyt elemezve kíváncsiak vagyunk arra, hogy a szövegekben rejlő tartalom és a politikai szándék mennyiben felel meg egymásnak. Arra is kívánnunk térni, hogy a két állam, a Francia és a Magyar Királyság közötti követségek mennyiben szolgálták a kölcsönös katonai-politikai információszerezést egymás – egyébként oly távoli – országairól. Az említetteken kívül joggal merül fel még kérdésként, hogy mennyiben jellemezte ezeket a kapcsolatokat a kölcsönösség, s a két hatalom vajon egyaránt aktív résztvevője volt-e egy lehetséges szövetségi rendszer kialakításának. Volt-e Franciaországnak „magyarpolitikája”, vagy számára a Magyar Királyság csak egy szélesebb, közép-európai szövetségi konglomerátum részeként volt érdekes? Tekinthető-e egyáltalán politikai-katonai szövetségesnek a két állam?

Retorika és realitás: mi volt a kapcsolatok célja?

A késő középkori diplomáciában a retorika különösen fontos szerepet játszott. Számos olyan „nemzetközi” szerződés született, amely a hivatalos dokumentumokban olyan általános elveket fogalmazott meg, mint az „egyetemes béke”, az „örökös barátság” vagy – a korszaknak megfelelően – a pogány- vagy törökellenes összefogás.

Amikor VIII. Károly francia király (1483–1498) megtámadta a Nápolyi Királyságot 1494-ben, a Szentföldet felszabadító katonai akció előkészítésére hivat-

* A szerző a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelmi Intézetének habilitált docense (4032 Debrecen, Egyetem tér 1., gyorkos.attila@arts.unideb.hu). A tanulmány megírását támogatta a Debreceni Egyetem TKP2020-IKA-04 kutatási pályázata.

¹ Az időhatár megválasztását az indokolja, hogy a középkor végén a francia–magyar diplomáciai kapcsolatok 1499 után kaptak új lendületet, s az utolsó érdemi szerződést – Mohácson túlmutatólag – 1529-ben kötötték, miként arról alább is szólok.

kozott, valójában viszont a Valois-örökségnek tekintett Dél-Itáliát kívánta meghódítani. Hasonlóképpen, amikor 1499 februárjában Velence és a Francia Királyság „örök” szövetséget kötött, a pogányság Európából való kiűzése szerepelt a dokumentumokban.² Ezúttal nem pusztán csak retorikailag: 1499 nyarán a törökök ostrom alá vették a velencei fennhatóság alá tartozó Lepanto városát, amelynek sikertelen felmentésében 22 francia gálya is részt vett. Két évvel később – a középkori történelem egyik utolsó, nagyobb szabású keresztesnek tekintett hadjáratában – a franciák újabb húszerződésből álló hajóhadat küldtek Keletre, amely a rodoszi johannitákkal és a velenceiekkel egyesülve a Leszbosz szigetén fekvő Mütiléné városát kívánta felszabadítani.³ Mindez azonban nehezen felelteti, hogy a velencei-francia szövetség másik – ha nem is fontosabb, de biztosan sikeresebb – célja a Milánói Hercegség megszerzése és felosztása volt.

Az 1500-ban aláírt, majd két év múlva ratifikált francia–magyar szerződés elviekben szintén a török ellen köttetett meg. Eszerint a felek – beleértve a lengyel királyt is (akinek a követe felhatalmazás híján nem szignálta a szerződést) – örök szövetséget kötöttek a török ellen: „faciunt, firmant [...] ligam, unionem et confoederationem perpetuam ac omni aevo duraturam contra Turcos”.⁴ Ugyanakkor a franciák kívánságára I. Miksa német királyt (1493–1519) nem vették be a leendő szövetségesek körébe. Sőt a szerződés nem zárta ki annak a lehetőségét, hogy az elviekben a kereszténység védelmét szolgáló koalíció a török mellett más ellenféllel szemben („contra quoscunque”) is közösen lépjen fel, ha szükséges.⁵ A Habsburg-ellenes szándék kevésbé kitapintható, de a szerződés abban az időben jött létre, amikor a franciák átmenetileg kiszorultak Milánóból, és az I. Miksa által támogatott Lodovico Sforza milánói herceg (1494–1500) rövid időre hazatérhetett.⁶ Úgy tűnik, hogy francia részről a Habsburgok keleti sarokba szorítása lehetett a szándék.

Az 1508. évi Velence-ellenes cambrai-i liga tartalmáról a kortárs Guicciardini így írt: „[a szerződő feleknek – Gy. A.] közös óhajuk háborút indítani Krisztus nevének ellenségei ellen” – később viszont így folytatta: „de ezt akadályozza az, hogy a becsvágytól hajtott velenceiek elfoglalták az Egyház földjeit”.⁷ A liga, amely a korszak nagyhatalmait, a Német-római Birodalmat, Franciaországot, a Spanyol Királyságot, a Szentszékét és az itáliai kisállamokat tömörítette, valójában Velence feltételezett túlhatalma ellen irányult, 1510-ben pedig ugyanezen célból kívánta a Magyar Királyságot is bevonni a koalícióba.

Amikor 1522 telén Antonio Rincón I. Ferenc (1515–1547) megbízatásából – magyarországi tájékozódása után – Lengyelországba érkezett, a követ az alábbi szavakkal indokolta egy lehetséges francia–lengyel–magyar szövetség megkötését: „Ő [I. Ferenc – Gy. A.] mint a kereszténység feje sajnálkozik a török veszély miatt,

2 Pélassier, 1893. 471–472.

3 Baumgartner, 1996. 124–125.

4 Eredetije: Archives nationales de France, Paris, J 458. No. 11. Elavult, de egyetlen kiadása: Léonard, 1693. I. 427.

5 A szerződés diplomáciatörténeti értékelését lásd: Györkös, 2016. 22–27.

6 Autrand–Bély–Contamine–Lentz, 2007. 164.

7 Guicciardini, 1990. 129.

amely a keresztény respublikát és főként a Magyar Királyságot fenyegeti.”⁸ Rincón arra próbálta rávenni a magyar főurakat (Lajos király ekkor éppen Csehországban tartózkodott) és I. Zsigmond lengyel királyt (1506–1548), hogy formáljanak közös Habsburg-ellenes szövetséget. „[A francia király – Gy. A.] figyelmezteti azokra az ármánykodásokra és csalásokra [a lengyel uralkodót – Gy. A.], amelyeket a két testvér, vagyis Károly és Ferdinánd egymással sző [traktál a szöveg megfogalmazása szerint – Gy. A.]”⁹

Az idők változását jelzi, hogy a Szapolyai Jánossal kötött, francia részről 1528. október 23-án aláírt¹⁰ fontainebleau-i szerződésben I. Ferenc bár egy kötelező (nek vélt) félmondatban használja a korábbi retorikai elemeket, amelyek szerint az „egyetemes béke” és a „hit védelme” mozgatja („quod ob bonum pacis universalis totius Christianitatis et deffensionis fidei”), a szerződés mégis egyértelmű: a Habsburgok elleni összefogásról van szó. Eszerint Szapolyai János minden erejével Ferdinánd „cseh király” ellen fog küzdeni, mindaddig, amíg Ferenc vissza nem kapja a spanyol udvarban fogságban tartott fiait.¹¹ Ferenc két fia, az ifjabbik Ferenc trónörökös és Henrik (a későbbi II. Henrik, 1547–1559) az 1526. évi madridi szerződést követően kerültek spanyol fogságba zálogként, míg apjuk nem teljesíti a megállapodásban foglalt vállalásait. Sohasem teljesítette. Gyermekei azonban az 1529. augusztus 3-i, úgynevezett „hölgyek békéje” után kiszabadultak – igaz, kétmillió arany écu váltságdíj ellenében.¹²

A fentiek miatt tartom nagyon szellemesnek Kosáry Domonkos megjegyzését, aki szerint: „Az egykorú európai diplomácia (...) jellemzője az volt, hogy bármit akart, a legtöbbször a török veszélyt, a pogány elleni keresztény összefogás szükségességét emlegette. Innen régebbi, naivabb szerzőink kissé indignált, szemrehányó csodálkozása, hogy Magyarországot végül mégis magára hagyták. A valóságban azonban a mindinkább pusztá frázissá silányuló szólamok hivatása rendszerint csak az volt, hogy a morális igazolás látszatát kölcsönözzék egészen más célú akcióiknak.”¹³

8 Antonio Rincón levele Bonnivet admirálisnak, a Milánói Hercegség francia kormányzójának, Velence, 1523. április 4. (Archives nationales de France, J 964. No. 20.) Magyar nyelvű kiadása: Tímár, 2021. 20.

9 Tímár Csenge fordítása. Tímár, 2021. 20.

10 A szakirodalomban valamiért október 28. szerepel, pedig a dokumentum dátuma világosan kiderül: „le XXIIIe jour d’octobre”. Archives nationales de France, Paris, J 995 A. No. 18. 1529. szeptember 1.

11 „Item dictus orator regis Hungarie ex parte sui regis promittit se omni posse et conatu gesturum omnes inimicias et bella cum Ferdinando rege Bohemie, non parcendo expensis et proprie persone, donec et quousque rex Christianissimus habuerit et recuperaverit serenissimos filios suos nunc obsides in Hispania apud Carolum, designatum cesarem [...]” Archives nationales de France, Paris, J 995 A. No. 18. 1529. szeptember 1.

12 A „hölgyek békéje” 1529. augusztus 5-én kötöttetett, és lezárta egy újabb Valois–Habsburg-konfliktust. Nevét onnan kapta, hogy a tárgyalásokon I. Ferenc anyja, Savoyai Lujza, illetve V. Károly nagynénje, Habsburg Margit (akik egyébként sógornők voltak) tárgyalták meg a békefeltételeket. Autrand–Bély–Contamine–Lentz, 2007. 215.

13 Kosáry, 1978. 12.

Folytonosság vagy alkalmi jelleg a francia–magyar diplomáciai viszonyokban?

Első pillantásra a késő középkori francia–magyar diplomáciai kapcsolatok inkább alkalminak, mintsem folyamatosnak tűnnek. A kép nem csalóka, ugyanakkor a viszonyrendszer mégsem nélkülözi a szabályszerűséget, hiszen mindig is a nyugat-európai politika határozta meg a két monarchia kapcsolatait. V. László (1440–1457) idején a Burgundia elleni együttes fellépés igénye, Mátyás (1458–1490) alatt leginkább a Habsburgokkal való közös viszály (főként 1477, azaz az önálló Burgundi Hercegség megszűnése után) vagy éppen a francia fogságban lévő Dzsem török trónkövetelő kiadatásának – egyébként sikertelen – ügye.¹⁴ Alkalmi érdekkapcsolatokról és semmiképpen nem stabil értékkapcsolatokról beszélhetünk.

Mátyás halála (1490), az azt követő trónviszály és a Jagelló-dinasztia berendezkedésének korai időszaka nem keltette fel a franciák figyelmét, akik ráadásul ekkor már az 1494-től kezdődő itáliai „kalandot” készítették elő, s diplomáciai aktivitásukat a nyugati államok semlegességének biztosítása kötötte le.¹⁵ Miután azonban a közép-európai térséghez közelebb álló Milánó vált a francia törekvések célpontjává – XII. Lajos király (1498–1515) nagyanyja jogán követelte magának a hercegi trónt –, régióink ismét felkerült a francia diplomáciai térképre. 1499–1500-ban Lajos csak nehezen tudta stabilizálni hatalmát a meghódított Lombardiában, így előbb Vencével (1499), majd a Magyar és Lengyel Királysággal igyekezett szövetséget kötni (1500). Ebben megjelenhettek ugyan a törökellenes „egyetemes szövetség” elemei is, ahogy azt fentebb láttuk, de nem ez volt a legfontosabb. A cél egyértelműen a Habsburgokra való nyomásgyakorlás volt, egyfajta korai *entente cordiale*-lal sarokba szorítani Miksa törekvéseit. A Jagelló-szövetség annyira fontos volt XII. Lajos számára, hogy távoli rokonát, Foix-Candale-i Annát is feleségül kínálta a még gyermektelen, de már nem fiatal II. Ulászló magyar és cseh király (1471/1490–1516) számára. A házasság 1502. szeptember 29-én kötött meg,¹⁶ és a sporadikus adatok ellenére is úgy tűnik, hogy ettől kezdve a Valois-dinasztia rokonként és főleg szövetségesként kezelte a Jagellókat.

A házaspár minden adat szerint szerelmi kapcsolatban élt.¹⁷ Házasságuk megkötése után tíz hónappal, 1503 júliusában született meg leányuk, Anna,¹⁸ aminek hírére még csupán levélváltás történt a két uralkodó közt, de 1506-ban, az ifjú Lajos (a későbbi II. Lajos, 1516–1526) világra jövételekor már francia követség érkezett. A gyermekek névválasztása sem véletlen. Annát nem az édesanyjáról, hanem a francia királynéről, Bretagne-i Annáról nevezték el, míg a Lajos név XII. Lajos

14 Györkös, 2015. 61–78.

15 Autrand–Bély–Contamine–Lentz, 2007. 162.

16 Györkös, 2016. 60–64.

17 Pierre Choque herold levele 1502 decemberéből: „A király nagyon szereti a királynét”; Johannes Capellanus levele Aldus Manutius velencei nyomdásznak ugyanacsak 1502 decemberéből: „Olyan nagy a szerelem közötté és a király között, hogy ennél hevesebb már nem is lehetne, annyira, hogy mindketten boldognak tartják magukat a sorsuk miatt.” Mindkét esetre: Györkös, 2016. 76–77.

18 Foix-Candale-i Anna és Ulászló 1502. szeptember 29-én házasodtak össze, Jagelló Anna pedig 1503. július 23-án született.

után származott. A gyermekek születését kísérő francia érdeklődés a dinasztikus kapcsolatrendszernek köszönhető, és akár egyfajta rokoni családlátogatásnak is tekinthető, de nem szabad elfelednünk, hogy ebben az időben folytak tárgyalások I. Miksa és XII. Lajos között a milánói hercegi cím elismertetésével kapcsolatban. Bár a francia uralkodó a fegyverek jogán lett Lombardia ura, beiktatása a császártól függött. 1501 és 1505 között három szerződésben (Trento, Blois, Hagenau) próbálták rendezni a kényes viszonyt, s XII. Lajos 100 000 arany *écu*-t, illetve kiskorú Klaudia lányát ajánlotta fel a még szintén gyermek Habsburg Károly (a leendő V. Károly) számára.¹⁹ A szerződések megkötöttek, de egyik sem lépett életbe, így a magyar kapcsolat továbbra is kiemelt jelentőségű maradt. 1506-ban pedig, a rövid Habsburg–magyar háború idején a francia követek érdeklődése a családi kapcsolatokon túl a keleti erőviszonyok felmérését is szolgálta, ahogy arról az alábbiakban még szólni fogok.²⁰

Nem tudni, hogy az 1506 nyarán Magyarországra érkező követeknek volt-e tudomásuk az ugyanezen év március 27-én megkötött Jagelló–Habsburg házassági „előszerződésről”, amelyet Foix-Candale-i Anna külön oklevélben erősített meg.²¹ A királyné július 26-án halt meg gyermekágyi lázban, s a francia követek ugyanúgy részt vehettek a temetésén, mint ahogy hírt adhattak arról, hogy II. Ulászlónak fiúörököse született.²²

Mindenesetre a kapcsolatok ezután sem szakadtak meg. 1507. november 23-án magyar követség járt a francia udvarban, ismeretlen összetétellel és céllal.²³ Jómagam megkockáztatom, hogy a küldöttek a gyermek II. Lajos magyarországi koronázását jelentették be a francia uralkodó számára. Akárhogyan is történt, az bizonyos, hogy a kis Lajos 1508. június 4-én, Fehérváron megrendezett magyar királlyá koronázásán Louis Hélie személyében francia küldött is részt vett. Louis Hélie – másként Luigi Eliano –, a milánói származású, francia szolgálatban álló diplomata²⁴ nem először és nem is utoljára járt Magyarországon. A korábban említett 1503. évi levélváltás során is ő volt a francia küldött,²⁵ mint ahogy 1510-ben a cambrai-i ligával kapcsolatos tárgyalások alkalmával is ő felelt azért, hogy a magyar udvart meggyőzzék a Velence elleni háborúba való belépésről.²⁶

A cambrai-i liga 1508. december 10-én kötött meg, miután a Velencei Köztársaság határvitába keveredett szomszédjaival (a Francia Királysággal, a Birodalommal és a Pápai Állammal). Résztvevői a korszak nagyhatalmai voltak, amelyek ideiglenesen félretették egymás közötti ellentéteiket: Spanyolország, Franciaország, a Német-római Birodalom, II. Gyula pápa (1503–1513), néhány itáliai kisállam (Ferrara, Mantova) szövetekezett a Signoria ellen. Bár a francia haderő

19 Le Fur, 2001. 68–74.

20 Györkös, 2013. 57–66.

21 DF 287 383.

22 Györkös, 2013. 63.

23 Lakatos, 2020. 316. Köszönöm Lakatos Bálintnak, hogy felhívta a figyelmemet erre az adatra.

24 Származását feltárta Lakatos, 2011. 225. 18. jegyz.

25 Le Roux de Lincy, 1861. III. 81–84.

26 Lakatos, 2011.

Agnadellónál megverte a velencei seregeket 1509-ben, a Köztársaságot nem sikerült térdre kényszeríteni. 1510-ben ezért érkezett Magyarországra egy német–francia követség, amely igyekezett rábírní II. Ulászlót, hogy csatlakozzon a koalícióhoz, cserébe a még Zsigmond alatt elveszített Dalmáciáért.²⁷ A tárgyalásokról két beszámolóunk van: a Budán tartózkodó velencei követé és a német diplomatáké.

A kérdés megítélését illetően a hagyományos történetírás korábban Fraknoi Vilmos munkájából merített, aki csak a velencei követ, Pietro Pasqualino jelentései nyomán mutatta be a tárgyalásokat, s ennek eredményeképpen nagyon elmarasztaló képet festett a magyar diplomácia színvonaláról. Szerinte a követ lefizette a mértékadó nagyurakat, így az ország nem lépett hadba Velencével, s nem is szerezte vissza Dalmáciát. Lakatos Bálint nemrégiben felfedezte a tárgyalásokon jelen lévő német küldöttek beszámolóit,²⁸ amelyek árnyalják az események megítélését. A németek a tárgyalások sikertelenségét a francia követre, Hélie-re hárították, aki – beszámolóik szerint – agresszív módon, a magyar belpolitika orientációit nem ismerve – „elefántként a porcelánboltban” – próbálta rábírní a magyar vezetőket a Velence elleni háborúra.

Ahogy azt korábban említettem, Hélie ezt megelőzően már kétszer tárgyalt Magyarországon, nem volt számára teljesen ismeretlen a közeg, amelyben működnie kellett, így viselkedését árnyaltabban érdemes megítélni. Kétségtelenül vehemens ember lehetett („all’italiana”), de valószínűleg nem ez volt vele az igazi probléma, hanem az, hogy a magyar elit nem akart háborúba keveredni Velencével, így keresték a kifogásokat – akár személyét illetően is. A magyar király nehéz helyzetbe került: az ajánlat (Dalmácia visszaszerzése) kecsegtető volt ugyan, de egy Habsburg–Valois-szövetséggel Ulászló az egyik legfontosabb partnerét veszítette volna el a török elleni küzdelemben, Velence ugyanis évtizedek óta jelentős összegekkel támogatta a déli végvárok fenntartását. Klasszikus diplomáciai időhúzásra került tehát sor: magyar részről úgy találták, hogy a követek megbízólevelei nem hatalmazzák fel őket semmilyen szerződés-kötésre, így udvariasan hazaküldték mind a németeket, mind a franciákat. Ebben az esetben a magyar „be nem avatkozási politika” szerencsésnek bizonyult: nem került sor kenyértörésre sem Velencével, sem a Birodalommal, sem pedig Franciaországgal. A döntés annál is inkább bölcsességre utalt, mert a nemzetközi politikai helyzet gyorsan átalakult.

Alig egy évvel később ugyanis merőben más viszonyokkal találkozunk: II. Gyula pápa – megrettenve a franciák itáliai megerősödésétől – kibékült Velencével, majd 1511 októberében létrehozta a Szent Ligát immáron a franciák itáliai kiűzésére. Ehhez csatlakozott Miksa, a Spanyol Királyság, sőt még VIII. Henrik (1509–1547) Angliája is. Bő két éven belül tehát gyakorlatilag ugyanazokkal a szereplőkkel, de két teljesen eltérő célú koalíció jött létre.²⁹

Miután Habsburg Károly spanyol királyt (1516–1556) római királlyá választották (1519), a nemzetközi politikában újabb feszültséggóc alakult ki: a Valois-k és

27 Györkös, 2020. 127.

28 Lakatos, 2011. 224.

29 Györkös, 2020. 127.

a Habsburgok között sorban robbantak ki a fegyveres konfliktusok: Németalföld déli részén és Navarrában 1521-ben, Lombardiában a rá következő évben. Az itáliai francia jelenlét komolyan sérült akkor, amikor I. Ferenc csapatai 1522 áprilisában Bicoccánál alulmaradtak a csatatéren a Habsburg csapatokkal szemben, így ki kellett üríteniük a tartományt. Ezt követte az angol uralkodó, VIII. Henrik hadjárata az északfrancia tartományok ellen.³⁰

Ez a politikai helyzet készítette I. Ferencet arra, hogy ismét megpróbálja a Habsburgok hátában szövetségeseket nyerni magának. 1522-ben Magyarországra küldte a fentebb már idézett Antonio Rincónt, a francia szolgálatban álló spanyol renegátot, hogy tárgyaljon a magyar királlyal és néhány jelentősebb báróval egy jövődöbéli, Habsburg-ellenes francia–magyar szövetségről. Mivel II. Lajos ekkor éppen Csehországban tartózkodott,³¹ Rincónnak meg kellett elégednie Bornemissza János budai várnaggyal és Szatmári György esztergomi érsekkel.³² Tárgyalásaik szívélyes szavak mellett, de a kölcsönös bizalmatlanság jegyében zajlottak. Rincón ezután Lengyelországba utazott, ahol I. Zsigmonddal is kapcsolatba lépett, szintén érdemi siker nélkül. Legszívélyesebben talán Szapolyai János erdélyi vajda fogadta 1523 elején, aki így fogalmazott: „Jól tudom, és nem új dolog, hogy az Ausztriai-ház, ha tud, tönkre akar tenni engem.”³³

Ennek a diplomáciai kapcsolatfelvételnek számos tanúsága maradt a franciák számára. Az első, hogy a magyar bárók zöme nem kívánt szakítani II. Lajos Habsburg-barát politikájával, másrészt viszont az is, hogy Szapolyai megnyerhető szövetséges. Ez utóbbi felismerés Mohács után vált igazán fontossá. Rincón, aki ekkoriban vált Ferenc király „keleti ágensévé”,³⁴ 1527 nyarán visszatért Magyarországra. Megpróbálta Szapolyait bevonni az 1526 májusában kötött nyugati Habsburg-ellenes szövetségbe, a cognaci ligába. A tárgyalások azonban elhúzódtak, s bár ősszel Rincón ismét járt a lengyel udvarban, Zsigmondot sem tudta meggyőzni egy közös kelet-európai Habsburg-ellenes összefogásról. Noha a már korábban említett fontainebleau-i szerződés (francia részről 1528. október 23-án írták alá, magyar részről 1529. szeptember 1-jén ellenjegyezték)³⁵ formálisan szövetségi kapcsolatot teremtett I. Ferenc és János között, ennek egyetlen, magyar szempontból konkrét eredménye az a 20 000 arany écu („scuta Gallica in auro”) pénzügyi támogatás volt, amelyet ugyancsak Rincón követ hozott Magyarországra.³⁶

30 Ridley, 2002 136–141.

31 C. Tóth, 2012. 83–95.

32 Személyükről lásd: C. Tóth–Horváth–Neumann–Pálosfalvi, 2017. 128., illetve 29.

33 Tímár Csenge fordítása. Tímár, 2021. 30.

34 Magyar- és lengyelországi küldetése mellett leginkább Isztambulban járt követként. Poumarède, 2010. 7–44.

35 Archives nationales de France, Paris, J 995 A. No. 18. 1529. szeptember 1.

36 Archives nationales de France, Paris, J 995. No. 28. 1529. szeptember 8.

Diplomácia és hírszerzés

A korszak diplomatáinak egyik legfőbb feladata a fogadó ország politikai-katonai-anyagi helyzetéről való információszerzés volt. Ennek klasszikus esete a velencei állandó követek tevékenysége, akik nemcsak napi-heti rendszerességgel írtak állomás-helyük fontosnak vélt eseményeiről, de küldetésük végeztével hosszabb, összefoglaló beszámolót is készítettek az adott ország állapotáról (*relazione*).³⁷ A francia-magyar kapcsolatokban is láthatunk példákat a diplomácia és a hírszerzés összekapcsolódására.

Miután Pierre Choque herold, Anna magyar királyné kísérője és útjának krónikása megírta, hogy milyen úton-módon került a francia grófnő a magyar udvarba, és milyen szertartásrend szerint vált II. Ulászló feleségévé, maga is kötelességének érezte, hogy rövid összefoglalást adjon a Magyar Királyság helyzetéről. Ami a politikai-katonai információkat illeti, a szerző röviden fogalmaz: „A királyság hatalma három részre oszlik: az első a királyé, a nemessége és a szabad városoké, a második a főpapoké, a harmadik a hercegeké, grófoké és báróké. Mindannyiuk kötelessége vazallusaik száma szerint katonát állítani, nevezetesen egy lovaszt húsz lakos után.” Majd később: „Az a szokásuk, hogy amikor a király személyesen vonul a törökök ellen, minden fegyverforgató személy önként vele tart. Ezt a nemzetet félik legjobban a törökök, mert jó és merész harcosok. Hozzászoktak ahhoz, hogy három-négy hónapot a mezőn, ágy nélkül, mindössze sátorban töltsenek, amit mindenki, legyen az herceg, avagy báró, magával hordoz, ahogyan Corvin hercegnél láttuk utazásunk során. A királyságnak több alávetett tartománya van, Horvátország, Szlavónia, a Dalmát Királyság és Erdély. A királyságban szabad városok, arany- és ezüstmányák vannak.”³⁸ Choque az ország gazdasági állapotáról is hírt kívánt adni megbízóinak, XII. Lajos királynak és feleségének, Bretagne-i Anna királynénak. (Choque hivatalosan a királyné heroldja volt.) Ezen részletek elemzésekor szerencsések vagyunk, mert rendelkezünk kontrollforrásokkal: a velencei követek beszámolóira támaszkodhatunk.

A magyar-francia szövetségi szerződés 1500. július 14-i aláírása és Anna 1502. szeptemberi magyarországi megérkezése között több velencei diplomata is megfordult hazánkban. Közülük kettőnek ismerjük szöveg szerint a magyar állapotokról szóló – már otthon, a velencei Signoria előtt elhangzott – záró beszámolóját. Az első, Francesco della Giudecca követségi titkárként szolgált az 1500. évi szerződés aláírásának pillanatában, míg a másik, Sebastiano Giustiniani 1502-ben jelen volt Anna ünnepségein, így találkozott is Pierre Choque-kal.

A francia herold magyarországi viszonyokat elemző beszámolója inkább az akkor már nem Magyarországon tartózkodó Giudecca elbeszéléséhez hasonlít, helyenként szinte szó szerint. Ennek szemléltetésére legyen elég az alábbi szövegösszehasonlítás:

37 Ennek magyar vonatkozásairól lásd: Balogh, 1929.

38 Györkös, 2016. 164.

„A királynak nincs nagy jövedelme a rendes adókból, de minden évben rendkívüli adót vet ki az egész királyságra, nevezetesen egy dukátot portánként, s legalább háromszázezer porta van az országban. A magyarok ezt a rendkívüli adót *dicának* nevezik. Ha a király komolyabb háborút vezetne a törökök ellen, portánként három vagy négy dukátot is beszedhetne, ahogy azt Mátyás király tette korábban.”

(Choque, 1502)³⁹

„Ami a király jövedelmét illeti, az a rendes bevételeket figyelembe véve nem sok, ellenben a *dichának* nevezett adó, amely tűzhelyenként egy dukát, igen tekintélyes, mivel háromszázötvenezer tűzhely van a királyságban. Mátyás király ezt háromszor és négyszer is kivetette évenként.”

(Giudecca, 1500)⁴⁰

Függetlenül a beszámolók valóságtartalmától, mindkét szöveg a magyar király adóbevételeiről szól. Giudecca szerint az országban 350 ezer tűzhely („fuogi”) van, s Ulászló portánként egy dukát rendkívüli adót hajt be, de Mátyás ennek a három-négyszeresét is beszedte. Choque teljesen ez alapján fogalmazta meg saját jelentését: bár szerinte az országban „legalább háromszázezer porta van”,⁴¹ a szokásosnak is tekinthető rendkívüli adót akár meg is háromszorozhatná-négyszeresezhetné Ulászló egy esetleges törökellenes konfliktus esetén, ahogy azt Mátyás is tette.

Choque és Giustiniani bizonyosan találkoztak az esküvői és koronázási ünnepségeken, a herold mégsem az ő véleményét osztotta meg írásában, hanem Giudecca korábbi s jóval optimistább álláspontját rögzítette. Ennek okát nem tudni. Giudecca, aki csupán szűk nyolc hónapot töltött a budai udvarban (1499. szeptember – 1500. április), esetleg nem tudott alaposan tájékozódni, így felült a hazai propagandának, amely a magyar király jövedelmeit a valósnál nagyobbak mutatta. Talán Choque is ezeket az optimista hangokat hallotta magyarországi tartózkodása alatt?

Amikor 1506 nyarán, a rövid Habsburg–magyar háború idején Miksához és Ulászlóhoz is francia küldöttségek érkeztek, az akkori követek érezhetően igyekeztek alaposabban felmérni a két ellentétes fél katonai képességeit. Az Ausztriában tárgyaló delegáció eredeti célja az volt, hogy magyarázatot adjon arra, XII. Lajos miért mondta fel 1505-ben a Habsburgokkal kötött korábbi dinasztikus megállapodást, amelyben lányát, Valois Klaudiát Habsburg Károlynak ajánlotta, s ugyanakkor megpróbálja elérni, hogy Miksa mégis iktassa be őt, azaz Lajost a milánói hercegségbe. Gyakorlatilag lehetetlen vállalkozást kellett teljesítenie.⁴² A feladatra

39 „Le roy n’a pas grant revenu de deniers ordinaires, mais il prent subside chacun an sur tout son royaume, c’est assavoir ung ducat pour maison et y a bien troys centz mil maisons. Et les Hongres nomment ledit subside *dica*. Si le roy faisoit bonne guerre contre les Turcs, il pourroit avoir pour maison troys ou quatre ducatz l’an, comme avoit le roy Mathias.” Az eredeti francia szöveg: Györkös, 2016. 148. Fordítása: uo. 164.

40 „Di la intrada di quel re, è pocha l’ordinario, ma le *diche* mette, ch’è un ducato per fuogo, è assai, per esser 350 milia fuogi nel regno; e re Mathias ne meterà tre e quatro a l’anno.” Balogh, 1929. I. o. Balogh István fordítását átdolgoztam és igyekeztem közelíteni az eredeti szöveghez.

41 Kubinyi András részletesen foglalkozott a Jagelló-korszak adóbevételeivel. Ennek részletezésére itt most nem térnénk ki, legyen elég annyi, hogy szerinte az országban körülbelül 280 000 jobbágyporta volt – ez Choque állításához közelít inkább. Kubinyi, 2007a. 223–224., illetve 2007b. 238–240. Újabbán a Jagelló-kori bevételekről lásd: C. Tóth, 2016. 83–148.

42 *Chroniques de Louis XII.* 1895. IV. 59–60.

egy tapasztalt és nagy jövő előtt álló politikust választott ki a francia uralkodó: François Rochechouart, Toulouse sénéchalja vezette a tárgyalásokat, aki később, 1508-tól a francia kézen lévő Genova kormányzója lett.⁴³ Az Ausztriában hosszú időt eltöltő – és hetekig az állandóan vándorló császári udvart kereső – francia delegáció figyelemmel kísérte az éppen ekkor zajló háborút. Az utazás krónikása, Jean d’Auton eléggé megvetően írt a Magyarországgal hadban álló osztrák csapatok állapotáról: „A római király [I. Miksa – Gy. A.] alakoskodott és egyáltalán nem beszélt a mondott követekkel, hogy azok ne juthassanak el őhozzá, ne lássák, és ne ismerhessék meg haderejét, amely annyira szegényes és rendezetlen volt, hogy a franciáknak a világ minden kincséért sem mutatta volna meg, mivel emberei nagyon kevesen voltak és olyan mezítelenek, mint az arabok.”⁴⁴ A szöveg alapján szinte a modern hírszerzés és elhárítás küzdelmét vélhetjük felfedezni, hogyan próbálta Miksa elrejteti hadseregének gyengeségeit a kíváncsi ellenfél szemei elől.

Azt, hogy XII. Lajost élénken érdekelték a magyar–osztrák ügyek, onnan is tudjuk, hogy a francia udvarba delegált velencei követ, Alvise Mocenigo 1506. június 29-én információkat kért számára a Signoriától a kérdést illetően.⁴⁵ Az uralkodó nyilván nem bánta volna, ha a Habsburgok felsülnek a magyarokkal szemben: amikor Lajos király tudomást szerzett arról, hogy Miksa nagy (de számunkra nem ismert) vereséget szenvedett a magyaroktól, örömét fejezte ki a velencei követ előtt.⁴⁶

A másik francia delegáció, amelyet a korábbi velencei követ, Accurse Mainier vezetett, azzal a feladattal érkezett Magyarországra, hogy az újabb Jagelló-utód megszületésekor jelen legyen. Annak, hogy fiú jött világra, XII. Lajos legalább annyira örült, mint II. Ulászló, mivel a Jagellók dinasztikus folytonossága Közép-Európában stabil ellensúlyt jelentett számára a Habsburgokkal szemben. A francia követek nem érték oda az örömteli eseményre, de 1506. szeptember 4-én a gyermekágyi lázban elhunyt Anna királyné temetésén már részt vettek, és hírt adtak a trónörökös, Lajos megszületéséről.⁴⁷ Mainier hazafelé tartva magyarországi küldetéséből, 1506. október 11-én beszámolt útjáról a velencei Tízek Tanácsa előtt. Úgy tűnik, hogy számára nem volt egyértelmű, hogy ki nyerte meg a nyári Habsburg–magyar háborút, mivel ő is a magyar sikereket ecsetelte és az osztrák csapatok felkészültségét szapulta.⁴⁸

43 Le Fur, 2001. 209.

44 „...Roy des Rommains, lequel faisoit toutes ses dissimulations et esloing de parler ausditz ambassadeurs, affin qu’il n’allassent par devers luy et qu’ilz n’eussent veue et cognoissance de l’armée, qu’il avoit tant pouvre et desordonnée que a iceulx François ne l’eust voulu monstrier pour chose du monde; car ses gens estoyent a peu de nombre et nudz comme Arabbes.” *Chroniques de Louis XII.* 1895. IV. 54–55.

45 „...per communicarli li sumarii di Elemania et Hongaria”. Tours, 1506. június 29. Sanuto, 1881. VI. 361.

46 „Item, che essendo col re, soa majestà disse aver nova di una gran rota ebbe Maximiano da’hongari, e tutti mostrò alegreza.” Mocenigo jelentése 1506. augusztus 1. Sanuto, 1881. VI. 385.

47 „Di li exequii fati a la raina, dove erano li oratori, tra li quali domino Accursio, orator dil re di Franza.” Gian Francesco di Beneti titkár jelentése Magyarországról, 1506. szeptember 4. Sanuto, 1881. VI. 410–411.

48 „Prima domino Acursio disse, che erano stati in Hongaria, con commission di tratar pace col re di romani e quel re, et alegrarsi con la raina dil fiol nato. Et in itinere trovano la raina esse morta, et la pace fata, conveneno mutar proposito; et che hongari non stima l’imperator, et li ha brusato 200 ville, et fino nel borgo di Viena, quando si tratava acordo.” [...] „à visto le zente dil re di romani discalze e povere.” Velenice, 1506. október 11. Sanuto, 1881. VI. 445.

Ugyanilyen hírszerzői tevékenységet láthatunk 1522–1523 során, amikor Rincón francia követ Magyarországon és Lengyelországban tartózkodott. Jómaga nem foglalkozott az államok anyagi helyzetének elemzésével, de jelentésének végén igyekezett arra biztatni Bonnivet admirálist, a Milánói Hercegség francia kormányzóját, hogy bizzon a lengyelek, magyarok és csehek jelentős katonai erejében. Sajnos ez a szövegrész csak nehezen olvasható, de értelme így is kivehető.⁴⁹ Küldetésének legfontosabb eredménye mégis csak az volt, hogy felismerte: Szapolyai vajdában Habsburg-ellenes arisztokratát talált. Négy évvel később ezt az információt a franciák igyekeztek is kihasználni és szövetségre léptek János királlyal.

Befejezés gyanánt: Magyarország, a vonakodó szövetséges

A középkor végére látványosan megszorodtak a francia–magyar kapcsolatokról szóló adatok. Ez nyilván nem független a forrásmegmaradás természetétől, de azt gondoljuk, hogy Foix-Candale-i Anna királynévá válása is elősegítette a viszonyrendszer elmélyülését. De vajon a két monarchia valós szövetségi rendszert alakított-e ki egymással? Valójában a diplomáciai érintkezéseket erősen egyoldalúnak találtuk, s a fentebb vázolt adatok szerint a francia fél volt ebben aktívabb. A török-ellenes összefogás nemes eszménye megjelent ugyan a szerződésekben, de úgy tűnik, hogy ezt a magyar udvarban sem gondolták komolyan. Ideje leszámolni a „nemzetközi segítséget hiába váró, magára maradt szerencsétlen Magyarország” képzetével. A török veszély árnyékában élő Magyar Királyság egyben a nyugat-európai politikai élet részének is érezte magát, cselekedeteit pedig ez a kettősség határozta meg. Kapcsolati hálójában ugyanakkor Franciaország valóban távoli térségnek számított. II. Ulászló örült, amikor Anna királyné személyében fiatal és termékeny feleséget kapott, akinek révén biztosítani tudta a dinasztia továbbélését. A Magyar Királyság érdekei viszont nem kívánták, hogy az ország túlzottan bevonódjon az itáliai háborúkba vagy általánosságban is a Valois–Habsburg-ellentétbe.

1500-ban a francia király lépett fel kezdeményezőként és kínált II. Ulászlónak szövetséget. Ekkor talán még lehetett abban reménykedni, hogy velencei mintára a franciák akár katonai, akár pénzügyi segítséget nyújthatnak. A tárgyalások alatt kiderült, hogy ez hiú ábránd marad. Amikor 1510-ben, a cambrai-i liga háborúja idején újabb követség érkezett, már sokkal egyértelműbben látszott: a Magyar Királyság érdeke az, hogy kimaradjon a kínos és teljesen értelmetlen kalandból. Nem akarta megsérteni sem a hagyományos velencei, sem pedig az újdonsült birodalmi és francia szövetségeseit, ezért az időhúzás mellett döntött. 1522-ben újfent a franciák kezdeményezték a Habsburg-ellenes szövetséget, amelyre a válasz ismét csak a szokásos udvarias kitérő válasz volt. II. Lajos nem tartózkodott az országban, így báróira maradt Rincón követ semlegesítése. Bornemissza János, bár szóban tá-

⁴⁹ Bourilly, 1900. 41.

mogatásáról biztosította a követet, gyakorlatilag másnap jelentette a megbeszélés tárgyát a Habsburgoknak.⁵⁰

A francia diplomáciai hadműveletek egyetlen sikereként a Szapolyai Jánossal megkötött ismeretséget lehet elkönyvelni, aki 1523-ban még csak szóban támogatta a franciák Habsburg-ellenes törekvéseit, néhány évvel később – az események nyilvánvaló fordulata révén – azonban tényleges szövetségre is lépett I. Ferenc királlyal.

Azt is érdemes figyelembe venni, hogy a francia diplomácia nem pusztán Magyarországon vagy a magyar–cseh perszónálunióban látta a Habsburgok lehetséges keleti ellensúlyát. Az 1500. évi szerződésbe be kívánták venni a lengyeleket is, ami „technikai okok” (a követek említett felhatalmazásának hiánya) miatt végül elmaradt. Rincón magyarországi küldöttségeit mindig összekötötte a lengyel uralkodó meglátogatásával is. Így történt ez 1522–1523-ban és 1527-ben is (ráadásul 1524-ben egy önálló látogatáson igyekezett – sikertelenül – dinasztikus kapcsolatot létrehozni a Valois-ház és a Jagellók lengyel–litván ága között).⁵¹

Értékelésünk szerint a franciák azonban nem ismerték eléggé a régiót és annak sajátosságait. „Jagelló Közép-Európában” gondolkodtak,⁵² nem pedig sajátos érdekekkel és problémákkal rendelkező önálló monarchiákban. Szövetségekötési próbálkozásaik ezért nem jártak számukra tartós külpolitikai sikerrel. Igaz, térségünk sem gazdagodott egy erős nyugati állam támogatásával.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források lelőhelyei

Archives nationales de France, Paris

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény

2. Kiadott források és szakirodalom

Autrand–Bély–Contamine–Lentz

2007 Autrand, Françoise – Bély, Lucien – Contamine, Philippe – Lentz, Thierry: *Histoire de la diplomatie française*. Vol. I. *Du Moyen Âge à l'Empire*. Paris, 2007.

Balogh

1929 Balogh István: *Velencei diplomaták Magyarországról (1500–1526)*. Szeged, 1929.

Bárány

2016 *The Jagiellonians in Europe: Dynastic Diplomacy and Foreign Relations*. Ed.: Bárány, Attila. Debrecen, 2016.

Baumgartner

1996 Baumgartner, Frederic J.: *Louis XII*. Paris, 1996.

⁵⁰ Kubinyi, 1986. 79.

⁵¹ Szydłowiecki, 2004. 245.

⁵² Lásd erről: Bárány, 2016.

Bourilly

1900 Bourilly, Victor-Louis: La première ambassade d'Antonio Rincon en Orient (1522–1523). In: *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, 2. (1900) 23–44.

Chroniques de Louis XII

1889–1895 *Chroniques de Louis XII par Jean d'Auton*. I–IV. Ed. Maulde la Clavière, René de. Paris, 1889–1895.

Guicciardini

1990 Guicciardini, Francesco: *Itália története*. Bp., 1990.

Györkös

2013 Györkös Attila: A francia diplomácia és az 1506-os Habsburg–magyar háború. In: *A francia história hazai nagykövete. Ünnepi kötet Papp Imre 65. születésnapjára*. Szerk.: Bárány Attila – Györkös Attila – Pallai László. Debrecen, 2013. 57–66.

2015 Györkös Attila: „Hosszú és érett mérlegelés után beleegyezett a szövetségbe.” Magyar–francia diplomáciai kapcsolatok a késő középkorban (1457–1490). In: *Világtörténet*, 5. (37.) (2015) 1. sz. 61–78.

2016 Györkös Attila: *Reneszánsz utazás. Anna királyné 1502-es fogadtatásának ünnepei Észak-Itáliában és Magyarországon*. Máriabesnyő, 2016. (Scriptores Rerum Hungaricarum, 9.)

2020 Györkös Attila: A dinasztikus politika továbbélése az itáliai háborúk idején. In: *A nemzetközi kapcsolatok története*. Szerk.: Schrek Katalin. Debrecen, 2020. 124–132.

Kosáry

1978 Kosáry Domokos: *Magyar külpolitika Mohács előtt*. Bp., 1978.

Kubinyi

1986 Kubinyi András: A magyar állam belpolitikai helyzete Mohács előtt. In: *Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából*. Szerk.: Ruzsák Lajos – Szakály Ferenc. Bp., 1986. 59–100.

2007a Kubinyi András: Politika és honvédelem a Jagellók Magyarorszáგában. In: Kubinyi András: *Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és a Jagelló-kor hadtörténete*. Bp., 2007. 216–232. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára.)

2007b Kubinyi András: Magyarország hatalmasai és a török veszély a Jagelló-korban, 1490–1526. In: Kubinyi András: *Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és a Jagelló-kor hadtörténete*. Bp., 2007. 233–260. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára.)

Lakatos

2011 Lakatos Bálint: Haag, Mrakes, Cuspinianus és Helianus. A német és francia követek tárgyalásai a magyar elittel az 1510-es tatai országgyűlés idején. In: *Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei*, 17. (2011) 223–238.

2020 Lakatos Bálint: A király diplomatái. Követek és követségek a Jagelló-korban (1490–1526). II. rész. Adattár. In: *Történelmi Szemle*, 62. (2020) 281–362.

Le Fur

2001 Le Fur, Didier: *Louis XII. Un autre César*. Paris, 2001.

Le Roux de Lincy

1860–1861 Le Roux de Lincy, Antoine Jean Victor: *Vie de la reine Anne de Bretagne, femme des rois de France Charles VIII et Louis XII, suivie de lettres inédites et de documents originaux*. I–IV. Paris, 1860–1861.

Léonard

1693 *Recueil des traitez de paix, de trêve, de neutralité, de confederation, d'alliance et de commerce, faits par les rois de France avec tous les princes et potentats de l'Europe et autres depuis pres de trois siècles*. I–VI. Ed. Léonard, Frédéric. Paris, 1693.

Pélissier

1893 Pélissier, Léon-Gabriel: L'ambassade d'Accurse Maynier à Venise (1499). In: *Annales du Midi. Revue archéologique, historique et philologique de la France méridionale*, 5. (1893) 20. sz. 470–486.

Poumarède

2010 Poumarède, Géraud: Le « vilain et sale assassinat » d'Antonio Rincon et Cesare Fregoso (1541). Un incident diplomatique exemplaire? In: *L'incident diplomatique, XVIe–XVIIIe siècle*. Dir.: Bély, Lucien – Poumarède, Géraud. Paris, 2010. 7–44.

Ridley

2002 Ridley, Jasper: *Henry VIII*. London, 2002. [1984.]

Sanuto

1879–1903 *I Diarii di Marino Sanuto (1496–1533)*. I–LVIII. [Vol. VI. 1504, 1 aprile – 1507, 28 febbrajo.] Edd. Fulin, Rinaldo – Stefani, Federico – Barozzi, Niccolò – Berchet, Guglielmo – Allegri, Marco. Venezia, 1879–1903.

Szydłowiecki

2004 *Krzysztof Szydłowiecki kancellár naplója 1523-ból*. S. a. r. Zombori István. Bp., 2004.

Tímár

2021 Tímár Csenge Mária: *A késő középkori magyar diplomácia Antonio Rincón követjelentésének tükrében*. [OTDK-dolgozat. Kézirat.] Debrecen, 2021.

C. Tóth

2012 C. Tóth Norbert: A királyi pár Csehországban (1522–1523). In: *„Köztes-Európa” vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Mária tiszteletére*. Szerk.: Bagi Dániel – Fedeles Tamás – Kiss Gergely. Pécs, 2012. 83–95.

2016 C. Tóth Norbert: A Magyar Királyság 1522. évi költségvetése. In: *Pénz, posztó, piac. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk.: Weisz Boglárka. Bp., 2016. 83–148. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.)

C. Tóth–Horváth–Neumann–Pálosfalvi

2017 C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók*. Bp., 2017. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak.)

ATTILA GYÖRKÖS

FRENCH–HUNGARIAN DIPLOMATIC RELATIONS (1499–1529)

The paper explores the reciprocity of relations between the Kingdoms of France and Hungary, and the possibility of an anti-Habsburg alliance system in the period indicated in the title. It comes to the conclusion that the French were unfamiliar with the region and its peculiarities. For them, the Hungarian Kingdom was only relevant as the member of a wider Central European alliance network, which also included the Polish and Czech monarchies. Consequently, their diplomatic efforts yielded no durable foreign political results in the form of alliance.

Robert Wingfield angol követ, a Német-római Birodalom és a Magyar Királyság (1514–1515)

Sir Robert (V.) Wingfield (*1464 körül, †1539), a Német-római Császárságban „akkreditált”, első állandó angol követ¹ (*resident ambassador*) hét éven át, 1510 és 1517 között, nagy rendszerességgel küldött követjelentései nem ismeretlenek a magyar történetírásban: elsősorban a Dózsa-féle mozgalomról,² kisebb mértékben pedig az 1515. évi bécsi királytalálkozóról szóló beszámolóit váltották ki érdeklődést a magyar történészek körében.³ Legutóbb Botlik Richárd figyelmét keltette fel a követ tevékenysége, igaz, ő döntően a Szapolyaiak, illetve a lengyel diplomácia szempontjából vizsgálta azt. Botlik egyes, a magyar vonatkozások tekintetében érdemleges részletet fordításban közölt.⁴ Magam arra vállalkozom, hogy a magyar szempontból fontos követjelentéseket, amelyek az eddig felületesen vizsgáltaknál jóval nagyobb számban állnak rendelkezésünkre, részletesebben, néhol teljes szöveggel közöljem. Ezenkívül arra keresem a választ, miért válik egyszeriben annyira fontossá Anglia számára, hogy állandó követtel képviseltesse magát a Német-római Birodalomban, aki szinte napi rendszerességgel a legapróbb részletekig ad számot arról, hogy mi történt az európai politikában.

A jelentéseket vizsgáló magyar történészeknek az volt az alapvető kérdése, hogy magyar szempontból miféle dolgokról számol be Wingfield. Emellett azonban az is vizsgálatra érdemes – kiszélesítve ezáltal a magyar látószöveget –, hogy általában miért értékes forrásunk az angol követ levelezése. Miért éppen ő van ott mindig mindenhol, az események sűrűjében? Miért lesz egyszeriben annyira fontos Angliának, hogy képviseltesse magát I. Miksa udvarában, vagy informálódjon a Habsburg–Jagelló-konferencia napi történéseiről.

A közép-európai térség, a Jagellók és Habsburgok hatalmi vetélkedése az 1510-es évekig nem áll Anglia érdeklődésének középpontjában, ami bizonyos érte-

* A szerző az MTA doktora, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelmi Intézetének tanszékvezető egyetemi tanára (4032 Debrecen, Egyetem tér 1., barany.attila@arts.unideb.hu). A kutatást a TKP2020-IKA-04 és az NKFI K 131711 sz. projektek támogatták.

1 Chisholm, 2011. 71.; Behrens, 1933. 205. Életéről egy korábbi összefoglalás: Wingfield, 1925.

2 Ezeket ismertette: Lakatos, 2015. 155–217.

3 Két jelentését használta a királytalálkozót megelőző 1515. tavaszi pozsonyi tárgyalásokról szólva: Majorossy, 2019. 328. 69–70. jegyz.

4 Botlik, 2013a. 26–38. A magyar történetírásban érintőlegesen említi: Kurucz, 1998/1999. 39–40. Ugyanakkor az utóbbi téved azzal kapcsolatban, hogy Wingfield „ott volt a császár kíséretében Magyarországon”, sőt abban is, hogy a magyar király Augsburgban találkozott volna I. Miksával: Kurucz, 1995. 260.

lemben természetesnek is tűnik ekkora földrajzi távolságok megléte mellett. A régió felértékelődése összefüggésben áll Thomas Wolsey yorki érsek (1514–1530) felemelkedésével, aki 1515-ben nyeri el a kancellárságot – Wingfield is leveleit már egyre inkább neki s nem VIII. Henriknek (1509–1547) címezi. 1513–1514-től egy amolyan „egyszemélyi vezetés” kezd formálódni: Wolsey egyre inkább VIII. Henrik bizalmába férkőzik, és fokozatosan „átveszi” az angol diplomácia irányítását a királyi tanácsától. A korábbi, meghatározó Tudor-politikusok, mint William Warham canterburyi érsek (1503–1532), volt kancellár (1502–1515), a háttérbe kerülnek.

York főpapja 1514-ben a canterburyi érsekkel szemben Anglia primása lesz, majd megkapja a bíborosi kalapot is (1515). A bíboros-lordkancellár gyakorlatilag saját maga képviseli a Tudor Angliát. Nézetem szerint ez a „keleti nyitás” összefüggésben áll Wolsey azon politikai „doktrínájával”, hogy Angliát meghatározó hatalmi tényezővé tegye, s legalább olyan domináns szerepet szerezzen – vissza – az országnak, mint amit V. Henrik (1413–1422) idején élvezett. Az európai politikai palettára a korábbi évek hatalmas vagyonokat felemészítő franciaországi háborúival sem sikerült betörni – hiába győzött Anglia 1513-ban Guinegatte-nál és vette be Tournai-t, hosszú évtizedek óta az első kontinentális hídfőt. Most Wolsey más úton, a diplomácia színterén próbálja meg ugyanazt. A bíboros összekapcsolta a hatalmi ambíciókat a törökellenes harc élharcosának szerepével. A cél az volt, hogy Anglia uralkodója elnyerje a hit védelmezője címet – amely szerepre már évekkel korábban készült. Wolsey elképzelései szerint Anglia királya a keresztes harc legfőbb le-téteményese: mivel az egymással viszálykodó Habsburg és Valois fejedelmek nem képesek megvédelmezni Európát, ezért Angliának mindenhol jelen kell lennie, és így létrejöhet az egyetemes béke. E célt szolgálta az, hogy az angol királynak a Birodalomba delegált állandó követe a Habsburg–Jagelló-tárgyalásokon is megjelenjen, figyelve eközben mindenre, ami Magyarországon történik. Magyarország azért válik fontossá Anglia számára, mert a lordkancellár – mint az utóbb élethosz-sziglan kinevezett keresztes *legatus a latere* – minden „török hírt” első kézből szeretne megkapni, és mindenről legelőször értesülni.⁵ Azért követték Angliában nagy figyelemmel a keresztes háború 1514. évi eseményeit, mert a parasztháború a teljes keresztény–oszmán viszonyt is érintette. A politika „értő” mesterének Westminsterben is tudnia kellett mindenről.

Robert Wingfield 1514–1515. évi követjelentéseinek nagypolitikai háttérét a cambrai-i liga ügynevezett negyedik háborújának (1513–1516) konfliktussorozata adja. Amikor Wingfielddel együtt bekapcsolódunk az eseményekbe, a követ már több éve (1510 óta) I. Miksa német-római császár (1493–1519) udvarában képviseli a Tudor Angliát.⁶ Az 1514–1515. évi konstellációnak közvetlen előzménye, hogy a Franciaország, Velence, Ferrara alkotta szövetséges rendszer felett győzedelmeskedik a Birodalom, Aragónia és Kasztília, a X. Leó pápa (1513–1521) vezette Szent-szék és Firenze alkotta szövetség. 1513-ban a novarai csatában döntően ezen összefogás zsoldjában álló svájciak vereséget mértek a franciákra, mire a Valois-eknek el

5 1518: TNA Ancient Correspondence [a továbbiakban SC] 7/26/35.

6 Chisholm, 2011. 73.

kellett hagyniuk Milánót, ahová újra a Sforzák masíroztak be. Egy másik fronton is döntő csapást szenvedett el Franciaország: ugyanebben az évben a guinegatte-i ütközetben („az aransarkantyúk csatája”, „Journée des éperons”) VIII. Henrik gyalogoshadai legyőzték a dicső francia lovagokat. A vesztesek, Franciaország és Velence természetesen bosszút esküdtek, de a felek egyelőre kiegyeztek egy – igen labilis – békében.

Wingfield ugyan suffolki középbirtokosi sorból származott, de a York-dinasztia alatt, közelebbről az 1470-es években már apja, John is komoly kormányzati tisztséget töltött be: Norfolk és Suffolk sheriffjeként, valamint IV. Edward (1461–1470, 1471–1483) Titkos Tanácsának (*Privy Council*) tagjaként.⁷ Tudor VII. Henrik (1485–1509) a rózsák háborúját (1455–1485) követő időszakban igen pragmatikus volt: megkegyelmezett akár az új dinasztianak hűséget esküdő, régi fehér rózsá pártiaknak is, ha hasznukat vette. Nem ártott, ha valaki, mint Robert is, a Tudor-trón elleni lázadók leverésében is kitüntette magát. Így kapott John Wingfield újra hivatalt.⁸ Fia, Robert pedig a York-dinasztia egyik mellékága, a de la Pole-ok elkobzott birtokaiból nyert adományokat – mindezt annak ellenére, hogy az ugyancsak diplomatává váló másik fiú, Richard IV. Yorki Edward hitvesének a hűgát, Catherine Woodville-t vette feleségül. Mindenesetre Robertet VIII. Henrikhez is közeli szálak fűzték: unokafivére az a Charles Brandon volt, aki az ifjú király közeli fegyvertársaként nőül vette Henrik hűgát, Tudor Máriát, és ezzel elnyerte Suffolk hercegségét.⁹ A birodalmi követ nem egy „egyszerű hivatalnok” volt, hanem a henriki Anglia egyik fő oszlopának, Brandonnak a rokona. Nem véletlen, hogy már 1511-ben tanácsosnak (*councillor*) címezik, majd a kontinensről való hazatérése után valóban a Titkos Tanács tagjaként is szerepel, illetve alkamarás lesz.¹⁰ 1513-ban 100 fontos jutalomban részesül, amely egy ezerholdas arisztokrata nagybirtok évi jövedelme alsó határának felel meg!¹¹

Sir Robert Wingfield rendkívül „szívósan” látta el követi feladatát, le nem vette a szemét I. Miksa császárról, állandóan a nyomában járt Brüsszeltől Wormson át Grazig.¹² Tehette, mivel *resident ambassador*ként tisztességes napi fizetést kapott a kincstártól.¹³ Szolgálati révén Anglia mindent tudott, bármi történjék is a Birodalomban. Hazaküldött jelentéseinek nagy gyakoriságára egyszer maga adott magyarázatot: annak érdekében, hogy „a király kedvében járjon, óránként ellenőrzi a híreket”.¹⁴ A beszámolókból is felsejlik, hogy egy idő után igen közeli, bensőséges kapcsolatba került az idős császárral, aki nemegyszer közölt vele bizalmas információkat, sokszor fogadta a protokolláris audiencián túlmenően külön, négy szemközti találkozókon, vagy vadászott vele szűk körben, akár kettesben is. Gyakorta az uralkodó

⁷ Robertson, 2004; Wingfield, 1925. 27–28.

⁸ Wingfield, 1925. 29–32.

⁹ Chisholm, 2011. 72.

¹⁰ Uo.; Robertson, 2008.

¹¹ BL Stowe MS 146, fol. 102r–v; http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=stowe_ms_146_fs102r (letöltés: 2021. március 22.).

¹² Volt olyan év (például 1513), amikor 60 különböző városban szállt meg: Chisholm, 2011. 76.

¹³ Robertson, 2008.

¹⁴ BL Manuscripts, Cotton Manuscripts, Vitellius B [a továbbiakban Vit. B] XVIII, fol. 82r; Chisholm, 2011. 73.

hívatta magához.¹⁵ Wingfield fő feladata az volt, hogy az 1513-ban megkötött – nyilvánvalóan időleges – fegyverszünetet követően arra próbálja rávenni a császárt, hogy lépjen be egy franciaellenes koalícióba, és támogasson egy újabb, közös hadi vállalkozást a Valois-kkal szemben.

A keresztes hadjárat

Lakatos Bálint néhány évvel ezelőtt megjelent tanulmányában az 1514 áprilisától ugyanazon esztendő decemberének a végéig terjedő időszak szám szerint húsz Wingfield-jelentése közül a magyar vonatkozásokkal bíró ötnek szentelt kiemelt figyelmet.¹⁶ E helyütt tágabb kontextust kap az olvasó. Magunk elé a teljes levelezés bemutatását célul tűzve ki, 1514 tavaszán vesszük fel az események fonalát, amikor Robert Wingfield Linzből Bécsbe utazik I. Miksa császárral.¹⁷ A Tudorok alapvető érdeke az volt, hogy megerősítsék a korábbi szövetségi kapcsolataikat.¹⁸ A legfontosabb kérdésként az merült fel, vajon a Habsburgok továbbra is X. Leó pápát és Angliát támogatják-e Franciaországgal szemben. A háború 1513-ban angol és svájci győzelmekkel járó szakasza már a fegyverszünetek megkötésekor kiújulással fenyegetett. Az idős XII. Lajos francia király (1498–1515) nem örvendett a legjobb egészségnek, még ha egy újabb házasságot tervezett is – a béke megszilárdítása érdekében – VIII. Henrik húgával, Tudor Máriával. A tervezett frigy ellenére sem maga a király, sem a kormányzat nem gondolta komolyan, hogy békét kössön a térdre kényszerített franciákkal. A háttérben pedig felsejlett a vérmes reményekkel fellépő és a trón megszerzésében bízó harcias lovag, a későbbi I. Ferenc (1515–1547). A leendő Valois uralkodó szeme előtt az lebegett, hogy Lajos halálával rögvest hadat indít és megkaparintja Milánót.¹⁹ I. Miksa császár is nyitott Anglia felé, Robert Wingfield aktivizálódásával egy időben ő is útnak indította követeit VIII. Henrikhez.²⁰

Robert öccse, Sir Richard Wingfield és Tommaso Spinelli, a németalföldi régenshez, Ausztriai Margit főhercegnőhöz (1507–1530) (savoyai hercegnéhez), I. Miksa császár leányának udvarába delegált követek 1514. április 9-én Mechelenből írtak jelentést.²¹ Margittal főként „a francia ügyben” tárgyaltak. Félő volt, hogy ha XII. Lajos maga mellé állítja II. Ferdinánd aragón királyt (1479–1516), a franciák súlya túlzottan megnő. Wingfielddel egy időben egy másik angol követ éppen ezért a svájciakhoz ment, hogy megpróbálja a kantonokat rávenni, hogy Anglia zsoldjába

15 Robertson, 2008; Chisholm, 2011. 74–75.

16 Lakatos, 2015. 170.

17 Wingfield, 1925. 47.

18 Lásd például Wingfield és más követek 1514. évi levelezését: BL Cotton MS Galba [a továbbiakban Galba] B III, fol. 174r–218v.

19 Undreiner, 1932. 100.

20 Bécs, május 18.: TNA State Papers [SP] 1/8. pp. 101–102., itt 101.; *LP Henry VIII*, 1/2. nr. 2915.; Margit I. Miksának [Mechelen, május]: *Correspondance de l'Empereur Maximilien Ier*, 1839. II. 571.

21 Az aragóniai követtel tárgyaltak, hátha sikerül eltéríteni Ferdinándot a Valois-szövetségtől. Galba B III, fol. 174r–180v; *LP Henry VIII*, 1/1–2. nr. 2797.; Vö. Behrens, 1933.

álva a francia király ellen lépjenek hadba egy elkövetkező itáliai hadjárat során.²² Utóbbi egy Lakatos Bálint által közölt levél – Michael von Wolkenstein tiroli udvarmester 1514. július 7-én, lienzi várából írt Zyprian von Serntein birodalmi és tiroli kancellárnak – támasztja alá, mely szerint az angol király követei a svájciakkal tárgyalnak.²³ A Valois-k mellé „természetesen” Velence sorakozott fel, szemben a császárral. A Köztársaság pedig immár nem ódzkodott attól sem, hogy magától a Portától kérjen segítséget. Arra is hajlandó volt, hogy egyetlen keresztény hatalomként a törökkel különbékét kössön. A nemzetközi helyzetet tovább bonyolította, hogy I. Miksa 1514-ben szemben állt I. (Öreg) Zsigmond lengyel királlyal (1506–1548), mivel a lengyel Jagellók és a Moszkvai Nagyfejedelemség, illetve a Német Lovagrend közötti konfliktusban a vele szívélyes kapcsolatban álló Albert nagymestert (1510–1525) támogatja.²⁴ Furcsa mód így vált szövetségessé I. Miksa és Moszkva is.²⁵

Wingfield 1514. április 7-én Linzben volt és kihallgatást várt a császártól.²⁶ Nem sikerült a színe elé kerülnie, viszont kapcsolatba lépett Matthäus Schinerrel, Sitten (Sion) püspökével, hogy a svájciakat angol pénzen egy Franciaország – és ha XII. Lajos francia király mellé áll, Aragónia – elleni háborúba vonja be. Sitten püspöke hajlandó lett volna 10 ezer fegyverest egy franciaellenes háború esetén a szövetségesei rendelkezésére bocsátani.²⁷ Wingfield 1514. május 9-én már Bécsből írta újabb jelentését VIII. Henriknek, ahová a császárt követve érkezett.²⁸ Elmondása szerint Bécs „a legszebb város, amit valaha is látott”, a bécsiek igen gazdagok, „olyan zsírosak, mint egy borjúhúsos pite”.²⁹ Már Botlik is kiemelte, hogy csodálatosan adózott a „menetrend szerinti” szekérjáratoknak, amelyek a nap huszonnégy órájában ingáztak „Magyarország legfőbb városába” és visszafelé.³⁰

Mindeközben pedig Wingfield Bécsben egy magyar követtel is összetalálkozott. De vajon miért tartózkodott magyar királyi küldött ez idő tájt ugyanott? Tudjuk, hogy 1514. február elején és közepén I. Miksa követei (köztük Cuspinianus) jártak Budán.³¹ A császár április elején több levelet is írt a magyar királynak. Cuspinianus

22 Scarisbrick, 1971. 88.; Gwyn, 1990. 63.

23 Más néven Cyprianus von Northeim. Lakatos, 2015. 208., 274., 275.

24 C. Tóth, 2015a. 54.

25 Sach, 2002. 169–219.

26 Vit. B XVIII, fol. 80r–81v; *LP Henry VIII*, 1/2. nr. 2790. I. Miksa Margitnak, április 8.: TNA SP I/7, pp. 155–157., itt 155.; *LP Henry VIII*, 1/2. nr. 2794.

27 Vit. B XVIII, fol. 80r–81v; *LP Henry VIII*, 1/2. nr. 2790.; A svájciak bevonásáról tárgyalt márciusban. Vit. B XVIII, fol. 78r–79r; *LP Henry VIII*, 1/2. nr. 2755.; Undreiner, 1932. 95.; Chisholm, 2011. 81.; Gwyn, 1990. 63.

28 Vit. B XVIII, fol. 82r–v.; *LP Henry VIII*, 1/2. nr. 2889.

29 „[...] the inh[abitants] be as roosse as a pasty of veell”: Vit. B XVIII, fol. 82r; Wingfield, 1925. 47.

30 „[...] from this cite to the pryncypall town in Hungrye [...] cartis passe in XXIIIth howres and is above [...] Englysch] myle, which qwik expedition whanne I concidyre”: Vit. B XVIII, fol. 82r. Vö. Botlik, 2013a. 16.; Lakatos, 2015. 184. 136. jegyz. Cuspinianus is említi a magyar gyors járatú szekereket, még a magyar „kotttschi” nevüket is megadja. Cuspinianus, XII. §. Az általam használt fordítás: Cuspinianus, 2006. 137–163. Cuspinianus a bécsi kongresszusról: Ankwicw-Kleehoven, 1959. 78–88. A korabeli utazásról: vö. E. Kovács, 2008. 74–77. Cuspinianus kéziratos feljegyzései: Cuspinianus, 1855. 397–416. Újabb kiadás: Cuspinianus, 1909. 280–326.

31 Cuspinianus, 1909. 311.; Ankwicw-Kleehoven, 1959. 68.

a hó folyamán újra Budán tartózkodott.³² Mi több, maga kapott levelet II. Ulászlótól, hogy keresse fel. A tárgyalásokról nem tudunk sokat, csak azt, hogy Cuspinianus több napig volt a királynál, akivel Bakóc érseket is meglátogatták.³³ Elképzelhető, hogy már a tervezett, Habsburg Mária és Lajos herceg között megkötendő jegyeség ügyében tárgyaltak. A Wingfielddel találkozó magyar követ talán éppen ezért a jegyespár június közepére tervezett találkozásának előkészítésére kapott instrukciókat. Valószínű, hogy a magyar királyi megbízott személyében Kövendi Székely Miklóst kell látnunk.³⁴ Forrásainkból ez nem tudható biztosan, de az világos, hogy Székely bekerült az 1514. június derekán II. Ulászló által a jegyesi találkozó ügyében Bécsbe kiküldött delegációba. A magyar nemes 1514 folyamán s a következő évben gyakorta megfordult a Birodalomban, mindig szinte I. Miksa közvetlen közelében. Ezért adja magát a feltételezés, hogy Bécsben ő járhatott 1514 májusában.³⁵ Elképzelhető, hogy nem Budáról indult, hanem útközben kapott új instrukciókat. A császár kíséretében lévő követek – Wingfieldhez hasonló módon – az uralkodó előtt keltek útra Ennsbe és értek így Bécsbe.³⁶

Május 9-én Wingfield az általa meg nem nevezett magyar követtől a magyarok és a törökök között küszöbönálló háborúról kapott híreket: a török adót követel, a magyarok pedig török kézben lévő várakat vennének vissza, s e követeléseket egyikük sem fogja elfogadni.³⁷ A levelet író részéről megfogalmazott óvatos helyzetértékelés szerint a török „jobban szeretné” („they be at lovyng”), ha a háborút elkerülnék, és inkább megelekedne az adóval. Ugyanakkor azt nemcsak „szeretné”, de „el is várja”, sőt határozottan „kívánja”, s erre akarja bírni a magyarokat („byddyng”). Mindez azt sugallja, a megegyezésre nem sok esély van.

De mit tudhatott ez időben az angol követ a magyar–török viszonyról? X. Leó pápa már az 1513. évi keresztes hadjárat meghirdetésekor számított Angliára, több keresztes felhívást intézett VIII. Henrikhez.³⁸ Külön legátust is küldött e célból.³⁹ Wolsey előtérbe kerülésével a szigetország a korábbiaknál sokkal komolyabb figyelmet szentelt az oszmánok ellen folytatott küzdelemnek. A lordkancellár

32 C. Tóth 2015a. 55.

33 C. Tóth 2015a. 62–63.; Lakatos, 2015. 161. 25. jegyz.; Cuspinianus, 1909. 311.; Ankwicz-Kleehoven, 1959. 69–70.

34 Lakatos Bálint is utal arra, hogy Székelynek volt bizonytalan számú, csak általánosságban említett, több magyar követtársa. Lakatos, 2020. 330.

35 *Aulicus*, a királyi *aulicus*ok kapitánya 1499 és 1505 között, majd jajcai bán (és bizonyára pozsegai ispán). Péterfi 2015a. 141., 695. és 696. jegyz.; Péterfi, 2014. 129–130.; C. Tóth–Horváth–Neumann–Pálosfalvi, 2016. 142.; C. Tóth–Horváth–Neumann–Pálosfalvi–W. Kovács, 2017. 148. Királyi tanácsos: DL 94 744.; Lakatos, 2019. 610.

36 Április 7-én, majd 22–25-én Linzben, április 9. és 19. között Welsben; Ennsben április 28-tól május 1-ig, illetve május 6-án Bécsben. Kraus, 1899. 69–70.

37 „[...] here is an embassadour from Hungrye and oothir tydyngges here I nott [...] save that the Turke and they be at lovyng and byddyng [...] for the Turke saythe he wyll have thym to pay trybute [...] the Hungaroyes saye they wyll have certeyn castellys dely[ver]eth that the Turke hooldyth, so that it semith the contrarye to of [...] thyse demande [...] is lykker to brede warre thanne oothirwhyse”: Vit. B XVIII, fol. 82v; Lakatos közli, az átírásban apróbb változtatásokat eszközöltem: Lakatos, 2015. 183. 134. jegyz.

38 Nanni, 1992. I. nos. 233., 384., 408.; Hergenröther, 1884–1891. nr. 4924.

39 TNA SP 1/5, p. 37.; *LP Henry VIII*, 1/2. nr. 2288.; Nanni, 1992. I. nos. 34., 131. 364., Hergenröther, 1884–1891. nr. 6899.

közbenjárására X. Leó pápa még Bakóc Tamást is felkérte, hogy járjon közbe Anglia királyánál.⁴⁰ Wolsey tisztában volt a készülődő keresztes háború jelentőségével. Az angol diplomácia részletes híradásokat kapott a szerveződő hadjáratról: Silvestro de' Gigli, Worcester püspöke (1498–1521) már igen korán hírt adott a „magyarországi expedícióról” Rómából az angol királynak és Wolsey-nak.⁴¹ Londonban április végén úgy tudta a velencei Lorenzo Pasqualigo, hogy a magyarok háborúra készülnek a török ellen.⁴² Az angol külpolitika így közvetlen információkkal rendelkezett, s érdeke volt, hogy a szerte Európában dolgozó követeit ellássa ezekkel, ezért Wingfieldet e tárgyban semmi sem érthette túlságosan váratlanul.

Westminsterben jól ismerhették II. Ulászló és a Porta viszonyát. Az 1512-ben trónra lépő I. Szelim szultánnak a szokásjog értelmében a Magyar Királysággal új békét kellett kötnie,⁴³ ám a Szreberniki bánóság várait, Szreberniket, Szokolt és Tessányt az új padisah 1512 őszén elfoglaltatta.⁴⁴ És bár a magyar vezetés támadó hadjáratot is tervbe vett, Szapolyai János Szendrőnél, Beriszló Péter pedig Dubicánál megütközött a törökkel, a magyar király ugyanezen idő alatt béketárgyalásokba kezdett:⁴⁵ a magyarok – Cobor Márton kamarás augusztusi–szeptemberi missziója során – visszakövetelték a korábban elfoglalt várakat.⁴⁶ Ennek következtében 1513 szeptemberében egyelőre csak egy négy hónapos fegyverszünetet kötöttek a felek. A szultán ragaszkodott ahhoz, hogy a többi fejedelmet ne vegyék be a békébe.⁴⁷ Az 1513 októberében kiküldött Béla Barnabás szörényi bánat válasz nélkül tartóztatták fel.⁴⁸ A szultán 1514. január 8-i, II. Ulászlónak küldött levelében úgy fogalmazott: a békét mindenkinek külön kell kérnie tőle, s ő dönti el, megadja-e, s ha igen, kinek. Magyarországon 1513 decemberétől újra hadiállapot lépett életbe.⁴⁹ 1514 januárjában Temesvárnál álltak a király erői, és Szapolyai, illetve más urak és megyék csapatai pedig Zentánál.⁵⁰ Szrebernik elveszte érdekelhette a „távoli” Anglia kancellárját is. Immár nem csupán határ menti portyákról volt szó, a több fronton és egy időben végrehajtott becsapások más minőséget képviseltek: Pét mezővárost felégették, Szabácsot komolyan fenyegették. A Temesköz nem bírt volna el egy nagyobb betörést, a török portyázók az ott fekvő Cserit elpusztították. Nándorfehérvár őrségének és felszereltségének hiányosságáról maga a kapitánya panaszkodott. Hosszú évtizedek óta megbomlott a *status quo*, jóllehet a boszniai és a

40 1514. szeptember 7.: Hergenröther, 1884–1891. nr. 11474.; Nanni, 1992. I. nr. 499.

41 1514. [március 11. után]: *LP Henry VIII*, II/1. nr. 2928.

42 Sanuto, XVIII. 197–198.; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 2852.

43 Fodor–Dávid, 1994. 207.; Legújabbban: Fodor–Dávid, 2019. 51–104.

44 Mikó, 2020. 585.

45 Pálosfalvi, 2018. 343.; Mikó, 2020. 585.; Varga, 2015. 224.

46 Fodor–Dávid, 1994. 204., 206., 210–216.; Neumann, 2015a. 116.; Mikó, 2020. 606.; Lakatos, 2019. 614.; Lakatos, 2020. 328.

47 Fodor–Dávid, 1994. 212. és 3. mell.

48 Lakatos, 2020. 329–330.; Fodor–Dávid, 2019. 90–92.

49 Neumann, 2015a. 113.; Fodor–Dávid, 1994. 207., 210.; Fodor–Dávid, 2019. 101–104.

50 Mikó, 2020. 594., 607.

szerepművei végei erősségeinek nagyobb része magyar kézen maradt.⁵¹ Wolsey képes volt ebből „olvasni”: Szelimmal új korszak köszöntött a Török Birodalomra.

Az angol kancellária tudott a magyar-oszmán tárgyalásokról. Ezt ugyan csak egy másolatban fennmaradt, későbbi, II. Ulászló által Bakóc Tamásnak küldött, 1515. november 24-én kelt levél alapján tehetjük fel. Ebből értesülünk Bélai drinápolyi tárgyalásairól.⁵² Bélai a szultán mellett a nagyvezírral („Hercegovicz”)⁵³ is tárgyalt. A törökök 1514 februárjában Knin ellen intéztek támadást,⁵⁴ egy másik seregük óriási pusztítást okozva 7000 embert rabolt el.⁵⁵ 1513 nyara óta a végvári katonaság és a bandériumok hadi készültségben álltak a teljes határszakaszon.⁵⁶ Rendkívüli adót is kivetettek.⁵⁷ Knin a „védőpajzsnak” a Nyugathoz igen közeli részén helyezkedett el, kulcsfontosságú utakat őrzött. Szelim 1514 januárjában maga is követet küldött Budára.⁵⁸ Eközben még tovább romlottak a kapcsolatok, mivel a szultán követét 1514 februárjában visszatartották Budán. Ezeket a híreket értékelte úgy április 13-án Budáról Csehországba érkezve Ladislav ze Šternberka cseh kancellár (1510–1521), hogy „nincs béke a törökkel”,⁵⁹ május 9-én Wingfield pedig úgy, hogy „háború lesz a törökkel”. A cseh kancellár néhány nappal korábban, Budán tudta meg, hogy a törökök már teljesen elpusztították az országot, s készen állnak egy újabb támadásra.⁶⁰ Ha Csehországba eljuthatott a hír április derekára, Bécsben is értesülhettek a török helyzettel kapcsolatos fejleményekről. Erre, vagyis a magyar-török tárgyalások egyik kritikus pontjára, a boszniai erősségekre utal Wingfield azon kijelentése, miszerint „a magyarok török kézben lévő várakat vennének vissza”. Ezzel már a hihetetlen ambíciókkal bíró új angol bíborosnak is számolnia kellett.

Időközben a szultán elállt a komolyabb magyarországi hadjárattól. Április 19-én megkezdte seregei átszállítását Kis-Azsiába, hogy Szafi ad-Dín („Szafavida”, a nyugati forrásokban a „Sophi/Sofí”), más néven I. Iszmáíl perzsa sah (1501–1524) ellen vonuljon, mert egyik unokaöccse ott talált menedéket.⁶¹ Az angol diplomácia a perzsi eseményekkel is tisztában volt.⁶² Ismert volt számukra, hogy a szultánnak megfelel ez a köztes „fegyverszüneti” állapot, mivel az nem egykönnyen bírt el a sahkal. Éppen ezért írhatta Wingfield május 9-én, amikor Szelim már hetek óta Anatóliába tartott, hogy a török „jobban szeretné”, ha úgy alakulna, hogy nem lesz háború. Nemcsak hogy nem tudta a padisah térdre kényszeríteni a sahot, hanem

51 Mikó, 2020. 603., 609.

52 Buda, TNA SP 1/11, pp. 192–193.; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 1194.

53 Herszékzáde Ahmed pasa nagyvezír „hercegovinai” volt: Stjepan Vukčić-Kosačának, Szent Száva hercegének volt a fia, azaz „a herceg fia” („Hercegovic”, „Hersekli”, „Herszékzáde”). Dávid–Lakatos, 2020. 66. 1510 nyarán nyerte el negyedszer a nagyvezíri méltóságot, majd Szelim udvarában is megőrizte vezető helyét. Pálosfalvi, 2016. 123.

54 Fodor–Dávid, 1994. 213.; Fodor–Dávid, 2019. 81.; Varga, 2015. 223.

55 Barta–Fekete Nagy, 1973. 31.; C. Tóth, 2015a. 57., 60.

56 Neumann, 2015a. 112.; Fodor–Dávid, 1994. 211–212.

57 C. Tóth 2015a. 34.; Neumann, 2015a. 113–114.; Mikó, 2020. 607.

58 C. Tóth 2015a. 54.; Fodor–Dávid, 1994. 211–212.; Mikó, 2020. 608.

59 Lakatos, 2015. 156.

60 C. Tóth 2015a. 60.; Fodor–Dávid, 1994. 213.; Barta–Fekete Nagy, 1973. 31.

61 Fodor–Dávid, 1994. 214–215.; Fodor–Dávid, 2019. 83.; C. Tóth 2015a. 56.

62 Például TNA SP1/9, p. 218.; *LP Henry VIII*, I/2. nr. 3557.; Vit. B III, fol. 109r.; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 20.

amaz még képes volt az egyiptomi mamelukokat és az oszmánellenes szíriai lázadókat is maga mellé állítani.⁶³ (Szelim csak 1514. augusztus 23-án arat győzelmet a csaldiráni csatában.)

Budán 1514 májusában újra tárgyaltak a Magyarországon veszteglő csasuszal, és megegyeztek vele egy hároméves fegyverszünetben. A magyar vezetés végül elfogadta Szelim ajánlatát, és nem ragaszkodott ahhoz, hogy más hatalmakat is a békébe foglaljanak. Jól tudták mindazonáltal, hogy a békeszerződés akkor lép csak életbe, ha a szultán is ratifikálja. Feltehetjük, „hivatalos” békét nem kötöttek, és bár a fegyverszünetet kihirdették, s lehet, hogy az Anatólia felé haladó Szelim hírt is kapott róla, és hallgatólagosan el is fogadta, de teljes, kétoldalú ratifikáció nem történt.⁶⁴ Elképzelhető, hogy ezt kihasználva a magyar politikai vezetés még többet akart kicsikarni, és a perzsiai lekötöttség adta új esélyből fegyvert kovácsolva új akciókba kezdett, úgy vélekedve, amíg a szultánhoz elér a szerződés, addig lesz idő annak számukra kedvező „kozmetikázására”. Ha a keresztésekkel megindulnak, sikereket érhetnek el még azelőtt, hogy a békeszerződés megérkezik Szelimhez.⁶⁵

1514 májusában Szapolyai János egy bulgáriai hadjáratra vonult.⁶⁶ A kereszties gyülekezés zajlott, a „főszereg” május 9–10. körül el is indult Pestről. Van olyan elképzelés, hogy egy újabb irányban is támadó hadjáratot terveztek és Nándorfehérvár előterét akarták megtámadni.⁶⁷ Ezzel összhangban írhatta május 9-én Wingfield, hogy török háború lesz, miután arról is tudomása lehetett, hogy az oszmánok a sah ellen indulnak a perzsiai határra. Az sem zárható ki, hogy a kereszties hadjáratot a végvár vonal korábbi állapotának helyreállítása céljából akarták megindítani.⁶⁸ Május elejére a hadigépezet beindult: a határparancsnokok készültek a védekezésre.⁶⁹ Ezt is érthette úgy Wingfield, hogy háború lesz. Vagyis akár azért, mert a kereszties sereg hadjáratra indul, de akár amiatt is, mivel arról volt információja, hogy a jelentős értékű várak visszaszerzésére az ország hadereje is hadba száll, került papírra a háborúval kapcsolatos megállapítása. Tehát nem lehetünk biztosak abban, hogy az angol követ írása a Dózsa-féle mozgalomra vonatkozott.

Mit tudhatott az angol követ a készülő kereszties hadjáratról május 9-én? Ismeretes, hogy május 8-án Ladislav ze Šternberka cseh kancellár már látta a Pest alatti táborot,⁷⁰ s nem sokkal később ennek a híre Prágáig juthatott. Május 9-én már akár Bécsben is lehetett erről tudomása Wingfieldnek, hiszen első kézből szerezhetett információkat – magától Magyarország követétől. Elképzelhető, hogy Kövendi Székely Miklós mindvégig – 1514 májusában és júniusában – Ausztriában maradt. 1514. június közepén Habsburg Mária főhercegnő Németalföldről Bécsbe uta-

63 Vit. B III, fol. 74r–v; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 2362.

64 Nem tudjuk, a szultán mennyire tekintette ezt valóban hivatalosnak. Fodor-Dávid, 1994. 215., 219.; Papp Sándor is úgy vélekedett, hogy 1513-ban valószínűleg nem volt békekötés. Papp, 2016. 233–235.; Papp, 2018. 90.; Teiszler, 2018. 105. 58. jegyz.

65 Neumann, 2015a. 117.; C. Tóth 2015a. 72.

66 Neumann, 2015a. 110–111.

67 Neumann, 2015a. 115., 117.; C. Tóth, 2015b. 82.

68 C. Tóth 2015a. 72.; Neumann, 2015a. 115.

69 C. Tóth 2015a. 71.

70 Lakatos, 2015. 160., 183.

zott,⁷¹ ahová június második hetében érkezett meg.⁷² Itt egy magyar és cseh előkelőkből álló küldöttség – közöttük Kövendi Székellyel – üdvözölte, feltehetően június 18/19. és 25. között.⁷³ A magyar király megbízottai a házasságkötésről tárgyaltak. A Bécsben tartózkodó követségek I. Miksával is akartak értekezni, de mivel a császár mindenkit hátrahagyva május 11-én távozott Bécsből,⁷⁴ ez kútba esett. Egyre csak várták, mikor tér vissza. A delegációk azt is remélték, hogy a parasztfelkelés ügyében is lesz alkalmuk beszélni az uralkodóval, mivel egyre több, aggodalomra okot adó hír érkezett Magyarországról.⁷⁵ Margit főhercegnő egy 1514. évi keltezetlen levélfogalmazványa szerint azt kívánta kieszközölni atyjától, hogy a Máriát kísérő követségének egyik tagja tovább utazhasson Budára, Lajos herceghez. A kiszemelt illető végül nem kelhetett útra, mert időközben kitört a keresztetek lázadása.⁷⁶

I. Miksa tervei között szerepelt az is, hogy az európai politikai helyzetnek és esetleg a tervezett házasság ügyének megvitatása céljából maga tesz látogatást Margit főhercegnő, németalföldi helytartó udvarában. Az ausztriai angol követ fivére, Sir Richard Wingfield és követtársa, Tommaso Spinelli viszont felhívták a főhercegnő figyelmét arra, hogy a császár nem tud Németalföldre látogatni, mivel „a magyarországi ügy” köti le.⁷⁷ Nyilván a Wingfield testvérek között is lehetett kommunikáció, nem kizárt, hogy Ausztriából éppen Robert értesítette erről fivérét. Margit azonban feltehetően nem a parasztfelkelésre utalt azzal, hogy „besynesse in Hungrye”, hiszen ez a híradás még csak április elején (9-én) kelt Mechelenben, amikor a németalföldi kormányzó még nem értesülhetett a magyarországi események „elfajulásáról”. Margit a császár magyarázatát a közöttük tervezett találkozó elhalasztásáról „álságosnak”, „mesterkéltnek” („feygned”) érezte.⁷⁸ Mire vonatkozhatott akkor az, hogy „a magyar ügy”? Arról lehet szó, hogy a császár már a tervezett házasság miatt nem kívánt Mechelenbe látogatni, megelégedett azzal, ha útnak indítják Mária hercegnőt. Eldöntöttnek gondolta az ügyet, miközben Margit még úgy is vélhette, hogy nem kizárólag a Jagellókkal köttethet meg a frigy. De nemcsak erről, hanem egyéb, teljesen más ügyről is kívánhatott apjával tárgyalni. (A Habsburg-ház tekintélyes nagyszőnye, a politikában is markáns szerepet játszó főhercegnő fontosabbnak tartotta, hogy I. Miksa a nyugati ügyekre figyeljen, mivel féltő volt, hogy a leendő I. Ferenc Aragóniai Ferdinándot maga mellé állítva ráteszi a kezét Milánóra. Ebből a szempontból a hercegnőnek másodlagos volt, hogy a még

71 Elindul: *LP Henry VIII*, II/1. nr. 2849.

72 Lakatos, 2015. 189.

73 Bécsben június 17-én még nem tudták, hogy megérkezik-e a magyar-cseh küldöttség. De egy június 22-i értesülés szerint addigra már találkoztak is. Lakatos, 2016. 282. Kövendi Székely Miklós követsége 1514. június 12. és ugyanazon év augusztusa közé keltezhető, Bécsben július 14-ig tartózkodott. Lakatos, 2020. 330.

74 Kraus, 1899. 70.

75 Lakatos, 2015. 190. 163. jegyz.

76 Lakatos, 2016. 281.

77 „[...] she sayde, that thexcuse made by themperour [...] meeting at the tyme presigned by reason of t[he ...] besynesse in Hungrye”: Galba B III, fol. 203r–210v, itt 203v; *LP Henry VIII*, I/2. nr. 2797.; Lakatos, 2015. 190. 167. jegyz.

78 Galba B III, fol. 203v. Közli: Lakatos, 2015. 190. 167. jegyz.

mindig igen fiatal Mária jegyességéről mikor tárgyalnak a Jagellókkal. Németalföldről nézve a Valois-kkal való konfliktushoz képest pár hónap halasztást igazán szenvedhetett a menyegző kérdése.)

A császár viszont ebben az időben az ifjú jegyesek ügyével és a Jagellókkal való tárgyalásokkal volt elfoglalva. Lakatos Bálint is közöl egy év eleji német forrást, amelyben egy olyan tervet említenek, „hogy a magyar király és a trónörökös a határ túloldalára, Pozsonyba jönnek, ha a császár Bécsben lesz”.⁷⁹ Tehát a „magyar ügy” 1514 késő tavaszán, de Bécsben még júniusban is – legalábbis a külföldi diplomata- ták szóhasználatában – a császári udvart ekkor leginkább foglalkoztató kettős házasság terve volt, bármilyen csábító is azt gondolni, hogy a magyar zavargások híre már igen korán eljuthatott nyugatra. Mi több, ezt „az ügyet” maga II. Ulászló is fontosnak ítélhette, még akkor is, amikor – május végén, június elején – útnak indította a követségét Bécsbe, jöllehet már májusban egyre aggasztóbb lett a helyzet a keresztetek pesti táborában.

A szakirodalomban megjelent, hogy Wingfieldnek a május 9. és 26. közötti időszakból nem maradt fenn jelentése.⁸⁰ Felteszem, itt úgy kell érteni a szerző fogalmazását, hogy érdemi, azaz a parasztháborúval vagy Magyarországgal kapcsolatos beszámolót nem ismerünk, mert ettől eltekintve Wingfieldtől maradtak fenn levelek azon napokból is. Május 18-i jelentésében Bécsből jelenti, hogy a császár nyolc napja indult el Graz felé. Értesülései szerint I. Miksa meghagyta az udvarában időző követeknek, hogy maradjanak Bécsben, amíg a tanács nem követi őt. Szót ejt arról is, hogy a császár levelet küldött Németalföldre, leányának, Margitnak, és az angol királyhoz is indított egy újabb követséget a franciákkal szembeni szövetség ügyében. Az efféle összefogás támogatására maga a pápa is hajlana.⁸¹ Wingfield május 20-án szintén küldött híradást Bécsből:⁸² ebben arról számol be, hogy milyen jó vélemény- nyel van a császár Anglia uralkodójáról. A követ abbéli terveiről is tájékoztatta a címzettjét, hogy a levél megírását követő napon I. Miksa után indul.

A császár május 11-ét követően 20-án már Grazban volt (egészen június 1-jéig).⁸³ A Tudorok követe május 20. után valóban I. Miksa után eredt.⁸⁴ Május 26-án írt Grazból: az uralkodó ugyan rögvést fogadta,⁸⁵ de úgy tűnik, mindent nem sikerült megvitatniuk. Újra csak „üldözi” I. Miksát, aki „kivonult a városból három holland mér földnyire”. Mivel viszont még mindig nem tért vissza, továbbá a tanácsáról és a többi, vele lévő követről sincs híre, s nem akar lemaradni semmiről, ezért ő maga is kilovagol, mert nem lehet tudni, az uralkodó visszajön-e. (Ezek szerint a tanács és a követek nem maradtak hátra Bécsben, ahogy Wingfield a korábbi levélben jelezte, s ahogy a császár eredetileg kívánta.) Hat holland mér földnyire⁸⁶ kö-

79 Lakatos, 2015. 190. 163. jegyz.

80 Lakatos, 2015. 185. 141. jegyz.

81 TNA SP 1/8, pp. 101–102.; *LP Henry VIII*, 1/2. nr. 2915.

82 Vit. B XVIII, fol. 83r–84r; *LP Henry VIII*, 1/2. nr. 2925.

83 Május 20–22-én, 25–26-án, 28–31-én és június 1-jén Grazban. Kraus, 1899. 70.

84 Wingfield, 1925. 48.

85 Lakatos, 2015. 185.

86 A „holland mér föld” (*mijl*) itt nem hossz mértéket jelent, hanem a korabeli szóhasználatban egyórányi járást, azaz körülbelül 5 kilométert, azaz I. Miksa 15, Wingfield pedig 30 kilométerre közelíthette meg a határt.

zelítette meg Magyarországot, s úgy látja, akár könnyen oda is mehetne öt óra alatt, de nem teszi, mert hírei vannak, hogy „ott a török az úr”.⁸⁷ Első hallásra azt gondoljuk, nyilván a magyar parasztfelkelésről kaphattak híreket, ami a császár terveit is felboríthatta.

Mit tudhatott az angol követ a készülő kereszties háborúról május 26-án? Hogyan érthette, hogy „a török az úr” az országban? Wingfieldnek május 20-án Bécsben vagy 26-án Grazban már bizonyára tudomása volt arról, hogy május 15-én Bakóc leállította a kereszties had szervezését, s talán arról is, hogy ennek a keresztiesek néhány nappal később – valószínűleg 18-án – nem engedelmeskedtek. Az már kérdéses, hogy Grazba is eljutott-e annak a híre, hogy a keresztiesek nemesekre támadtak.⁸⁸ Korábban a szakirodalom ezt Várad mellé lokalizálta és május 22-re datálta, de az újabb kutatások szerint az erről hírt adó augsburgi röplap értesüléseit nem május 25-én, hanem egy héttel korábban, május 17-én, esetleg 18-án vetették papírra Budán. Lehetséges, hogy ez a hír a Nagytúr mezőváros körüli atrocitásokra utal, amelyek talán május 15-én történtek. A május 25–26-án érkezett tudósítást vélhetően Bécsben még azon melegében lemásolták.⁸⁹ Azt is a fenti tudósítás adja hírül, hogy Bornemissza János nem tudja felszámolni a pesti tábort.⁹⁰ Grazban azonban az angol követ a röplap útján nem értesülhetett minderről, igaz, más csatornákon talán igen, ezekről azonban nem tudunk.

Az események elfajulásáról maga a császár akár már május 26-án értesülhetett, Wingfield pedig aznap még nem. I. Miksa ezért is indulhatott meg a magyar határ felé, ahová Wingfield követte, még úgy is, hogy nem voltak biztos információi. Azt híven, hogy a törökökkel harcolnak a magyarok, ezért írhatta, hogy tart az utazástól, pedig „könnyen bejuthatott volna Magyarországra”, mert ott mindenki a „törökkel” van elfoglalva. (Felmerül a szakirodalomban, hogy Wingfield kérte VIII. Henriket, hogy engedélyezze számára az utat a magyar királyi udvarba, de a dokumentumok ezt nem látszanak alátámasztani.)⁹¹ Véleményem szerint arra még nem gondolt, hogy keresztiesek nemesekkel csaptak össze.⁹² Wingfield a kereszties lázadás hírérről hallhatott valamit, de nem érthette azt teljesen, s így kapcsolhatta azokat számára logikus módon a korábban már jelentett törökellenes kereszties vállalkozáshoz. Ráadásul május végén maga is a császárt „hajkurászta”, s még Grazot is elhagyhatta pár napra, így nem vagy csak később értesülhetett a Bécsbe érkező

87 „[...] themporer [...] rood III Dwche myle ouyht [of here? ...] whethir he shall retowrne hethir agay[n ...] is nott certeynly knowin for his councell, which he is nott yit comyn, nor any of the othyr embassadou[rs...] ys but VI Dwche myle owyght of Hungrye and in five [hours?] maye ride at his ease to there as the Turke is lord”. Vit. B XVIII, fol. 85r–88r, itt 88r; *LP Henry VIII*, 1/2. nr. 2945. Közli Lakatos apróbb eltérésekkel az átírásban. Felhívja a figyelmet, hogy a szöveg hiányai miatt nem egyértelmű, hogy Wingfieldről vagy a Grazból időlegesen eltávozó császárról van szó: Lakatos, 2015. 185. 140. jegyz.

88 Barta–Fekete Nagy, 1973. 87.

89 G. szöveg: Borsa, 1997. 339–340.; Neumann, 2015a. 129–130.; C. Tóth 2015b. 88.; Lakatos, 2015. 178., 184.

90 Lakatos, 2015. 184.

91 Botlik, 2013a. 16.

92 Lakatos, 2015. 185.

legfrissebb újságokról. Az apátfalvi-nagylaki csata (május 23–24.) híre nem juthatott el május 26-ra Grazba.

Kérdés, hogy hová mehetett a császár Grazból a levél keltét, május 26-át megelőzően, mit csinálhatott, amikor ő maga és nyomában az angol követ is megközelítették a Magyar Királyság határát. Hol érhettek a magyar határ közelébe? Az pedig még érdekesebb, miért keltek útra? Azért, hogy friss híreket szerezzenek? Maga I. Miksa május 23-án Leibnitzben, majd 24-én Wildonban tartózkodott. Május 25-én és 26-án visszatért Grazba, majd másnap újra Wildonba ment.⁹³ Wildon éppen az ellenkező irányban van, észak felé, tehát a határhoz legközelebb Leibnitzben lehetett. Elképzelhető, hogy a Mura völgyében vezető úton Regede (Radkersburg) felé ment, Muraszombat irányába vagy pedig észak felé kanyarodott el a határ mentén Felsőlendvának. Wingfield pedig követte. Ez belefér egy egynapi lovaglásba (Leibnitztől ezen az úton a határ körülbelül 40–43 km). Valóban, Grazból a leggyorsabban így juthattak a magyar határhoz, az északabbra, Szentgotthárd felé vezető vagy az onnan Felsőlendva és Dobra felé leágazó út hosszabb. Grazból, ha hírekhez akart jutni az ember Magyarországról, akkor a Muraszombat–Regede–Marburg közötti utak csomópontjain sokkal inkább megtehetette, mint a Dobrától északra vezető határ mentén, ahol nem is nagyon voltak nagyobb forgalmú átkelőhelyek.⁹⁴ Itt szerezhettek esetleg új értesüléseket, akár előbb is, mint Grazban.

Ezután azonban a császár nem ment tovább a magyar határ felé, hanem Cilli irányába, majd Krajnába, Laibachba tartott.⁹⁵ Ha I. Miksa eleve ide, Krajnába akart volna menni, akkor nyilván nem tesz kitérőt Grazból a magyar határ felé. Okkal ment előbb keletre, északkeletre a Mura völgyében. Az bizonyos, hogy hiába várták a követek a jegyességi találkozóra a június 19-ét követő héten, I. Miksa nem tett egy lépést sem Bécs felé.⁹⁶ Eleve Krajna irányába indult. Lehetséges, a magyar hírek még nem voltak olyan súlyúak, hogy ne folytatta volna útját délnek. Krajnai útjának észszerű oka volt, amelyet Jean Hannart, Margit főhercegnő egyik, Máriát Bécsbe kísérő követe közöl egyik jelentésében: I. Miksa Laibachba távozott, hogy a velenceiek által ostromolt Marano felmentésére gyűjtsön hadat.⁹⁷ Maga Wingfield is megjegyzi még májusban, hogy a császár Stájerországon és Karintián keresztül Itáliába készül, de ő – akkor még – úgy tudja, útja Treviso tervezett ostromával áll összefüggésben.⁹⁸

Hiába adhattak akár a magyarországi hírek aggodalomra okot, a császár még nem ítélte olyan sürgetőnek a helyzetet, hogy ne menjen Laibachba. Annak azonban bizonyosan oka volt, hogy az eredeti tervet sutba dobva ne térjen vissza Habsburg Máriához és az őt váró díszes társasághoz Bécsbe, miközben fontosnak

93 Kraus, 1899. 70.

94 Pettau fontos volt a magyar–itáliai kereskedelemben. Pickl, 1970. 433–435. Lásd még: Pickl, 1971. 87–109.; Pickl, 1984. 57–70.

95 Május 27-én Wildonban, 28–31. között és június 1-jén Grazban, 2-án Leibnitzben, majd június 6-án, 12–13-án, 15–17-én Cilliben, utána 18–19-én Krainburgban és 20-án Laibachban. Kraus, 1899. 70.

96 Június 22–23-án Cilliben, majd csak július 1-jére tér vissza Grazba: uo.

97 I. Miksa csapatai 1513 végén foglalták el Maranót Velencétől, de utóbb a Köztársaság visszavette Friault, 1514. május–június folyamán pedig ostrom alá vette a várost. Lakatos, 2016. 282. 28. jegyz.

98 Vit. B XVIII, fol. 82r; *LP Henry VIII*, 1/2. nr. 2889.

tartotta a Jagelló-követekkel való tárgyalást. Nem elképzelhetetlen, hogy Wingfield-hez hasonlóan a Bécsben várakozók, Kövendi Székely, Habsburg Margit követei, Hannart is a császár után eredtek és Grazig meg sem álltak. II. Ulászló a zavaros helyzet miatt talán még inkább szeretne volna fenntartani a kapcsolatot a császárral. Úgy tűnik, a jegyességi találkozóra kiküldött követség nem tért haza, hanem Kövendi Székely Miklós vezetésével a császár nyomába eredt, és csatlakozott is az uralkodó kíséretéhez.⁹⁹

A császárt azonban ekkor igazán az itáliai helyzet alakulása, a Velencével 1513 novembere óta folyó fegyverszüneti tárgyalások és a Friaulban folyó csatározások érdekelték. I. Miksa Velence magatartásáról akart meggyőződni, s ezért térhetett ki a Velencébe vezető út mentén fekvő krajnai városokba. Itt, a Velencébe vezető úton haladtak a Köztársaság hírcsatornái is. Magyarország velencei követe, Csulai Mór Fülöp is így szerezhetett tudomást az otthoni helyzetről július 5-re.¹⁰⁰ Úgy látom, Marano ostromán kívül az odautazás mellett még nagyobb súllyal eshetett latba az a félelem, miszerint a Köztársaság a franciákkal szövetkezve máris hadba lép és Milánó megszerzésében segédkezik a trónra készülő, a beteg XII. Lajos helyett egyre nagyobb befolyást szerző Angoulême grófjának, a leendő francia királynak, I. Ferencnek. 1514 májusában a német-római császárt még a törökök esetleges krajnai betörése is foglalkoztathatta:¹⁰¹ május 31-én I. Miksa utasította a krajnai főhadparancsnokot, hogy készüljenek fel a védekezésre. A riadalom forrása Berisló Péter dalmát-horvát-szlavón bán volt, akitől olyan értesülések érkeztek, hogy a törökök horvát területekre akarnak támadni. Abban az esetben, amennyiben szükséges, a császár meghagyta, hogy segítsék ki a bánt is.¹⁰² Elképzelhető, hogy a kitérő során a császár éppen Berislótól vagy a határon őrködő krajnai-stájerországi erőtől várt további híreket.¹⁰³

De vajon Wingfield találkozhatott-e Hannarttal? Annyit láthatunk, hogy az angol követ nem ismerte a flamand követ által Margit főhercegnőnek június 17-én küldött értesüléseit. Hannart egy május vége és június 17. közé datálható híradást is mellékel leveléhez.¹⁰⁴ A tudósítás már május 28., a csanádi püspök nagylaki kivégzése után keletkezhetett.¹⁰⁵

Kétségtelen, júniusra a diplomáciai csatornákon túlmenően is számos információ jutott el nyugatra a magyarországi zavargásokról. Lakatos vizsgálta meg, hogy a rölapok, újságlapok hogyan, milyen gyorsan reagáltak az eseményekre. Az első hírek június 4-re már Augsburgba is megérkeztek.¹⁰⁶ Mivel a rölapok gyor-

99 Lakatos, 2015. 196.

100 Wenzel, 1877. 257. Móré: királyi titkár, velencei küldetésekben tapasztalt diplomata. Bácsi, majd egri prépost, esztergomi kanonok. Fedeles, 2007. 35–84.

101 Lakatos, 2015. 161. 26. jegyz.

102 Nem lehetett alaptalan az aggodalom, mert utóbb, októberben a velencei követjelentések szerint Likában és Krbavában a törökök ismét komoly pusztítást okoztak, több ezer embert raboltak el. Varga, 2015. 226.

103 Berisló ugyanis május 20. után négy hónapra „eltűnik” a forrásokból. Feltehetően Horvátország védelmében ügködött. Varga, 2015. 225. Vele is kapcsolatba léphetett a krajnai Habsburg-erő.

104 Lakatos, 2016. 278., 283.

105 1514. június eleje [május 31. – június 17. között]: Lakatos, 2016. 287., 299–300.

106 G. szöveg: Bors, 1991–1993. 339–340.

sabban terjeszthették a híreket a diplomáciai futároknál, ezért a követeknek ezekből is kellett tájékozódniuk. Május legvégén az addigi események még a szomszédos Ausztriában sem voltak ismertek, bár a feszültségekről és a nyugtalanságról már lehetett hallani.¹⁰⁷

A császár „üldözését” követően Wingfield majdnem két hónapig – furcsa módon – kevésbé aktív. Május 26. után az első valóban informatív levelét július 17-én küldte.¹⁰⁸ Utalt rá, hogy írt leveleket, de azok – egy július 15-i keltezésű darab kivonatan kívül – nem maradtak fenn, vagy lappanganak.¹⁰⁹ A „kakukktójást” a British Library Cotton Gyűjteményének modern segédlete – az eredeti, 1802-ben megjelent katalógussal ellentétben¹¹⁰ – 1513-ra datálja,¹¹¹ azonosítva a szerzőt Richard Foxe-szal, aki Winchester püspöke (1501–1528), valamint egy igen befolyásos tisztség viselője, a titkos pecsét őrzője (*Lord Keeper of the Privy Seal*, 1487–1516) volt. A pecsétőr feltehetően római ágensén keresztül juttathatta el a levelet királynak, benne Wingfield azon értesüléseivel, amelyeket maga Foxe a franciaellenes Habsburg-szövetség alakulásáról fontosnak tartott.

Ezen információkat azonban hiába keressük Wingfield május 26-i híradásában vagy a Foxe által kivonat formájában fenntartott, július 17-én kelt levelében. Egy másik, ugyancsak július 17-én írott levelében maga a követ úgy fogalmaz, hogy az előző hó 19. napja óta nem adott újabb hírt. E fenti két értesülés valóban 1513-ra tehető, ami szintúgy beleillik a Valois–Habsburg-ellenségeskedés kontextusába. Azt a Wingfield-levelet, amelyről Lakatos Bálint július 14-i dátummal szól, magunk nem találtuk.¹¹² És bár rendelkezésünkre áll további két kivonat, amelyeket egyaránt Foxe püspök levelei foglalnak magukban, azok nagy valószínűséggel 1513. július 15-én és 17-én keltek. Ezt a keltezést támogatja az is, hogy 1513. július 10-én Wingfield valóban ír a császár udvarából – akkor éppen Koblenzből – az angolok által a franciák ellen finanszírozott svájci hadjárat ügyében.¹¹³ Ezután 1513. július 17-én Wormsból küld levelet a királynak.¹¹⁴ Nem sokkal korábban, június 16-án köttetik meg egy Tudor–Habsburg-megállapodás.¹¹⁵ Tehát a Winchester püspöke által közölt, július 15-i Wingfield-kivonatok jól beilleszthetők ide, a 1513. július 10. és 17. közé eső időablakba, a második pedig nyilván megegyezik Wingfield aznapi levelével. A *Letters and Papers* is 1513-ra teszi Foxe püspök kivonatának keltét. A lényeg, hogy az 1802. évi katalógus tévesen listázta Wingfield 1513. július 15-i és 17-i leveleit az 1514. év alatt. Wingfield nem járt 1514-ben Koblenzben. 1514-ben a valószínűleg Ausztriában és Stájerországban kellett lennie.

Wingfield Welsből 1514. július 17-én írott levelében számol be arról, hogy az előző hó 19-én írt ezt megelőzően levelet, amely viszont nem ismert. Július 17.

107 Lakatos, 2015. 185.

108 Wels: Vit. B XVIII, fol. 90r–91r; *LP Henry VIII*, I/2. nr. 3080.

109 Június 10-én érkezett egy levele Brüsszelbe: Galba B III, fol. 198r–v; *LP Henry VIII*, I/2. nr. 2985.

110 *Catalogue*, 1802. 414.

111 <http://searcharchives.bl.uk/>; <http://hviewer.bl.uk/> (letöltés: 2021. március 20.).

112 Lakatos, 2015. 195.

113 TNA SP I/4, pp. 101–103.; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 2086.

114 Vit. B XVIII, fol. 47r–49v; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 2010.

115 Június 16.: *LP Henry VIII*, II/1. nr. 2002.

előtt feltehetően a stájerországi Judenburgban tartózkodott, de nem tudjuk, mikortól.¹¹⁶ Lehetséges, a június 19-i levelet is onnan írta. Az eredeti terv az lehetett, hogy mennek tovább a hegyeken át északnyugatra (Gmunden és Wels irányába), de hosszabbra nyúlt a krajnai és dél-stájerországi kitérő. Wingfield „előre” mehetett ide, Judenburgba (Graz mellé) – vélhetően arra az esetre készülve, ha a császár megindulna Gmunden vagy Wels felé, ugyanis I. Miksa Krainburgban, Laibachban, Cilliben volt a hó második felében.¹¹⁷ (Wingfield feltehetően távozott Judenburgból, amikor a császár is elhagyta Stájerországot.) Az angol követnek az ezt megelőző hollétééről nem tudunk, de május 26-át követően talán a császárt követte végig Stájerországban és Krajnában. Július 17-én akkori helyzetével kapcsolatban panaszkolja, hogy állandóan úton van („contynualle journeying”), a császár nyomában jár, és a többi követtel együtt mennek utána Gmundenbe.

Wingfield 1514 júliusa és augusztusa folyamán – Gmundenben és Welsben – többször járt a császárnál. I. Miksa július 1-jén indult útnak, 4-én Leobent, majd Kalwangot, Gaishornt, Triebent, Ischl-t érintve érkezett meg Gmundenbe július 16-án, s ott augusztus 22-ig időzött. Augusztus végén pár napot Welsben töltött el (24–28.).¹¹⁸ Az angol követ július 17-i, Welsben kelt levelének tanúsága szerint találkozott Gmundenben egy magyar követtel: feltehetően Kövendi Székely Miklósról van szó. Az is lehetséges, Wingfield és Székely együtt utaztak vagy követték a császári kíséretet.¹¹⁹ Gmundenben jelen volt Matthäeus Lang von Wellenburg bíboros, gurki püspök (1505–1522), a császári diplomácia tekintélyes alakja, Lorenzo Campeggio pápai nuncius, továbbá aragón, lengyel, orosz követek, a Német Lovagrend megbízottai, valamint birodalmi hercegi és városi küldöttségek.¹²⁰

Június folyamán és július elején sokan értesülhettek az újabb magyarországi eseményekről. Lakatos Bálint részletesen beszámolt az újságlapok híradásainak terjedéséről Ausztriában és a Birodalom más területein. Annak a híre például, hogy Lőrinc pap seregei kifosztották Váradot, július 4-én már Prágába is eljutott, így arról minden bizonnyal legkésőbb a Graz és Gmunden közötti útszakaszon hallhattak.¹²¹ Az angol követ azonban jelentésében nem ad hírt ezen eseményekről. Úgy tűnik, fontosabbnak tartja, hogy a „3000 mérföldről érkező” lengyel és orosz követekről beszámoljon – az ő nézőpontjából valóban a gmundeni „nemzetközi” tárgyalások bírtak nagyobb jelentőséggel.¹²² Más forrásokból tudjuk, hogy a császár utazó udvarában szóba került a magyar követség részéről a magyarországi „tumultus” meg-

116 Wingfield, 1925. 49.

117 Cilliben tartózkodott június 6-án, 7–9-ig Krainburgban, 12-én és 13-án, illetve 19-én, majd 20-án Laibachba tért, onnan június 23–24-án Cillibe távozott, majd 29–30-án Leibnitzben tartózkodott, s július 1-jén újra Grazban találjuk. Kraus, 1899. 71.

118 Kraus, 1899. 71.

119 Wels: Vit. B XVIII, fol. 90r–91r; *LP Henry VIII*, I/2. nr. 3080. A szállása Welsben lehetett, onnan írt. A Traun völgyében haladó középkori úton körülbelül 40 kilométerre volt.

120 Vit. B XVIII, fol. 90r–v. Langra lásd: Sallaberger, 1997; 1514. júliusi és augusztusi tevékenységére: *uo.*, 119–123.

121 *Mon. rust.* nr. 108.

122 Wingfield, 1925. 49. A moszkvai követ érkezése Suriannak is fontos: Buda, június 17-i, 18-i és 22-i levele: Sanuto, XX. 365–366.; Wenzel, 1878. 19.

oldása. I. Miksa ígéretet tett a magyar király megsegítésére, de további tájékoztatást kért a helyzetről, egyrészt a magyar követ útján, másrészt pedig levélben, saját megbízottaitól.¹²³ Velencei jelentések szerint Budán már július 10. után tudtak arról, hogy a császár követeket küld Magyarországra,¹²⁴ de a követ(ek) és a levél (levelek) bizonyossággal csak július 24. előtt érkezhettek meg Gmundenből a Magyar Királyságba.¹²⁵

Wingfield augusztus elején is állandóan a császár nyomában volt, de nem kapott lehetőséget arra, hogy bizalmasan beszélhessen vele.¹²⁶ A nyilvános audien-
cia azért sem felelhetett meg a célnak, mert újabb, nagy súlyú híreket kaphatott a francia és svájci ügyekről. Augusztus 6-án a császár „bokros teendői” miatt még mindig nem beszélt Wingfielddel. Egy héttel később már a nyilvános audien-
cia is megtette. A Tudorok követét a császár és tanácsosai fogadták Gmundenben, s ő itt már kész volt nyíltan is közölni: Anglia nem megy bele a tervezett Habsburg-szövet-
ségbe, ha Franciaország békét köt Aragóniával. A tanácsosok felvetésére, miszerint ezen egyezséggel a franciák Velencével és a svájciakkal szövetkezve újra meg akar-
ják majd szerezni Milánót, s azután szembeszállnának a pápával is, az angol követ azt felelte: VIII. Henrik ezt mindenképpen meg akarja akadályozni, illetve kitart a császár mellett.¹²⁷ A Tudor-diplomácia szerint a „nagykoalícióba” nem lépnek be a svájciak. Wingfield már április elején részben azért tárgyalt Schiner bíborossal, hogy a svájciakat angol pénzen egy Franciaország- és – ha vonakodik csatlakozni – Aragónia-ellenes háborúba vonja be.¹²⁸

Ezúttal nem kerültek szóba a magyarországi ügyek, hiszen a Tudor Anglia számára a Valois-k elleni fellépés volt a létfontosságú. Egy datálatlan, feltehetően 1514. augusztus 16. előttre keltezhető, ismeretlen kéz által írott, de Tommaso Spinelli titkárának tulajdonított levél szerint Wingfield várta VIII. Henrik útmutatá-
sát a svájci és francia ügyekben. (Ezekben a napokban továbbított is egy I. Miksá-
tól származó levelet Anglia királyának.)¹²⁹ Formálódóban volt a francia–angol
közeledés – ez realizálódik Tudor Mária és XII. Lajos 1514 októberében megkötött

123 Lakatos, 2015. 196.

124 Wenzel, 1877. 261.; Lakatos, 2015. 196. 198. jegyz.

125 II. Ulászló Székely Miklósnak: Buda, 1514. július 24.: DL 94 792.; *Mon. rust.* nr. 142. Ezzel szemben csak augusztus 21-re érkezett híradás Estei Hippolit számára a zavargásokról: Archivio di Stato di Modena [a továbbiakban ASM], Ambasciatori b.4/14,1, Vestigia nr. 1815. vestigia.hu/kereses/nyomtat.php?a=1397026218 (letöltés: 2021. március 22.).

126 Wingfield július 16-tól augusztus 22-ig Gmundenben, július 24–29. között Welsben van. Szól egy levél-
ről, amelyet Grazból írt május 31-én (a császár is éppen ott tartózkodik: Kraus, 1899. 70.), és egy mási-
kat is említ, amit július 30-án küldött Gmundenből (ekkor is I. Miksával együtt van: Kraus, 1899. 71.):
1514. augusztus 6.: TNA SP 1/9, p. 44.; *LP Henry VIII*, 1/2. nr. 3126. Wingfield ír egyéb leveleket is,
amelyek közül egy augusztus 4-én érkezik Brüsszelbe: TNA SP 1/9. p. 42.; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 3116.
Ezeknek a tartalma azonban nem ismert.

127 VIII. Henriknek: Gmunden, 1514. augusztus 6.: TNA SP 1/9, p. 44.; *LP Henry VIII*, 1/2. nr. 3126.; augusz-
tus 13.: Vit. B XVIII, fol. 92r–94v; *LP Henry VIII*, 1/2. nr. 3150.

128 Vit. B XVIII, fol. 80r–81v; *LP Henry VIII*, 1/2. nr. 2790.; A svájciak bevonásáról tárgyalt. Vit. B XVIII,
fol. 78r–79r; *LP Henry VIII*, 1/2. nr. 2755.; Undreiner, 1932. 95.; Gwyn, 1990. 63.

129 Brüsszel, 1514. augusztus 15.: Galba B III 199r–v; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 3153.

frigyében¹³⁰ –, de a svájciakhoz küldött angol követek mindezek ellenére továbbra is tárgyaltak a kantonokkal az esetleges hadba lépésről Franciaország ellen.¹³¹ Néhány nappal később Wingfield valóban kap hírt, s rögvest útra is kel nyugat felé. Mindezek tükrében természetes, hogy nem tartotta elengedhetetlenül fontosnak, hogy beszámoljon a magyarországi zűrzavarról, még akkor sem, ha időközben újabb hírekről is értesült.

Robert Wingfield következő, augusztus 18-i, „Füchelburgból” (Vöcklabruck, Osztrák Főhercegség) írott levele számol be a parasztháború végső eseményeiről.¹³² Aznap kelt útra Gmundenből Innsbruckba, hogy a már jó ideje ott tartózkodó, a császárra váró pápai és aragón követtel tárgyaljon. Augusztus elején még I. Miksa terveiben is ez szerepelt, de csupán Gurk püspöke utazott el és ült tárgyalóasztalhoz a küldöttségekkel augusztus 2-án.¹³³ A császárt köszvény gyötörte, s legfeljebb lövontatta hordágyon volt képes közlekedni, így az angol követ nem tudta, csatlakozik-e hozzájuk. Wingfield a magyar ügyekről már júliusban Welsben hallhatott, augusztus közepén Gmundenben pedig tényleges részletekről lehetett tudomása, de a pápai és az aragón követtel való tervezett találkozót természetszerűleg fontosabbnak ítélte, mint azt, hogy haladék nélkül a magyar ügyekről adjon hírt.

Lakatos Bálint kutatási eredményeiből látjuk, hogy a magyarországi helyzetről a diplomáciai jelentéseknél bőbeszédűbbek voltak a korabeli rölapok, főképp 1514 júniusában és júliusában. Nemcsak Bécsbe, hanem Augsburgba, Münchenbe, Nürnbergbe, sőt Strassburgba is jutottak el információk, ezért a Grazban, Gmundenben, majd Innsbruckban tartózkodó külhoni követek is igen jól tájékozódhattak. Június közepén a tudósításokból Ausztriában már világos lehetett számukra, hogy miként kegyetlenkedtek a lázadók, ahogy az is, hogy a Budától nem messze tábornok vert keresztetek miatt a várba szorult magyar király nem kevésbé aggódik.¹³⁴

Egyes hírek szerint I. Miksát már Dózsa elfogása előtt be akarták vonni a lázadók elleni háborúba. Magyarországon július 22. előtt felmerült – vélhetően Bakóc hatására –, hogy az érsek hatáskörét terjesszék ki a német területekre is, és a kereszties bullát Ausztriában is hirdessék ki. Úgy hírlik, Bakóc a császártól is remélt segítséget, és ennek érdekében I. Miksával megállapodást kötött.¹³⁵ Ahogy fentebb láttuk, a történésekről II. Ulászlónál – július 24. előtt Budára küldött követe és levelek útján – maga a császár is érdeklődött. A magyar és cseh király július 24-i, Kövendi Székely Miklósnak küldött leveléből tudjuk: I. Miksa valóban tudni kívánta, hogyan

130 1514 tavaszán velencei híradások is erről számolnak be: Sanuto, XVIII. 34., 160., 169.; 1514. június–július: Sanuto, XVIII. 236., 386.; 1514. augusztus 14.: *Eljegyzés per procuram* Londonban: *LP Henry VIII*, II/1. nr. 3151.; Brown, 1867. 482.

131 Galba B III 146r; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 3154. Egy másik velencei jelentés szerint nem valószínű, hogy lesz béke, vagy bármilyen szövetség, mert Anglia királya „nem akarja”: Sanuto, XVIII. 148.

132 Vöcklabruck, 1514. augusztus 18.: TNA SP 1/9, pp. 95–96.; *LP Henry VIII*, I/2. nr. 3172. Wingfield, 1925. 49. Ekkor a császár Gmundenben tartózkodott, de kitérőt tehetett közben Vöcklamarktba (nem messze Vöcklabrucktól). Kraus, 1899. 71. Wingfield szállása is lehetett Vöcklabruckban, körülbelül 16 kilométerre Gmudentől.

133 Gmunden, 1514. augusztus 6.: TNA SP 1/9, p. 44.; *LP Henry VIII*, I/2. nr. 3126.

134 *Monr. rust.* nr. 227.; nr. 85.; Lakatos, 2015. 187–188.

135 *Monr. rust.* nr. 135.; Lakatos, 2015. 194.

áll a felkelés, milyen létszámú kereszties had gyűlt össze, illetve milyen lépéseket tettek a lázadás elfojtására.¹³⁶

I. Miksához legkésőbb augusztus 5-re már bizonyosan eljutott Dózsa kivégzésének a híre.¹³⁷ Dózsát július 15-én fogták el, majd 17-én végezték ki,¹³⁸ amiről II. Ulászló július 24-én írásban tájékoztatta a császárnál lévő követét.¹³⁹ (I. Miksa ugyanazon a napon Gmundenből írt levelében említi az éppen nála időző magyar követet, akinek, miként más forrásokból tudjuk, elhúzódó, július 14-től feltehetően augusztus elejéig kimutatható ottléte más jellegű feladataival függött össze: a moszkvai–lengyel konfliktusról és a lengyel–lovagrendi helyzetről kellett tárgyalnia.)¹⁴⁰ Kövendi Székelytől, illetve a hozzá július 24-én intézett II. Ulászló-leveléből származhatnak azok az információk, amelyek bekerültek az angol követ augusztus 18-i levelébe. (Emellett más csatornákból is tájékozódhatott, például ismerhette a már Dózsa kivégzése után íródott, július 26-i és 28-i röplapok híradásait és azok ausztriai másolatait.)¹⁴¹ Kövendi Székely azt a parancsot kapta, hogy I. Miksától kérjen segítséget, azt követően pedig térjen haza. Lakatos Bálint szerint Székely augusztus 7-én újabb instrukciókat kapott. II. Ulászló egy újabb követségbe küldte, hogy segítséget kérjen a lázadás leveréséhez.¹⁴² Wingfield augusztus 18-án arról ír, hogy az aznap reggeli misén találkozott a magyar követtel Vöcklabruckban. Ez alapján lehetségesnek tűnik, hogy a Dózsa kivégzéséről szóló híreket még Székelytől kapta, az azt követőket pedig már a helyébe lépő újabb, másik követtől. Nem tudjuk, hogy II. Ulászló instrukcióit kézhez kapva a magyar követ pontosan melyik nap kelt útra újabb missziójára.

Wingfieldet ugyan arra kérte meg a császár, hogy menjen Innsbruckba, ahol majd a pápa és az aragón király követeit fogják fogadni, de ő mégsem így tett az éppen a Magyarországról kapott hírek miatt. Részletesen leírta, mi történt Magyarországon a „keresztesekkel”. „[A] magyar keresztesek kapitányát elfogta a magyar király serege, saját társait, akiket élve fogtak el, kényszerítették a kapitány megölésére, oly módon, hogy az elfogott vezért saját fogaikkal marták szét, és az egész testét szétmarcangolták, azután felnegyelték és elküldték négy főbb városba.”¹⁴³

Wingfield ábrázolása nagyban megegyezik a király által Kövendi Székelynek küldött levél tartalmával – legfeljebb az marad ki, hogy „haydones Hungara

136 1514. július 24.: DL 94 792.; *Mon. rust.* nr. 142.

137 *Monr. rust.* nr. 155.; Lakatos, 2015. 197.

138 Neumann, 2015a. 144. 227. jegyz.

139 *Mon. rust.* nr. 142.

140 Lakatos, 2020. 331.

141 H. szöveg: 1514. július 26.; I. szöveg: július 28.: Borsa, 1991–1993. 340–342.

142 *Mon. rust.* nr. 157.; Lakatos, 2020. 331.

143 „[...] the capeteyne of the crossyd [Hungryes] was takyn by the capeteyne and arme of the kynge [...] his companye that weere taakyn alyve weere constreynyd to slee hym, and pluk hym in piecys with their tiethe; and aftyr so all to gnawen he was quartered and sent in to IIII pryncipall placis [...]”: TNA SP 1/9, p. 95.; Közli apróbb eltérésekkel: Lakatos, 2015. 198. 214. jegyz. Botlik Richárd is közölte a szöveg egy részének fordítását, de olyan kiegészítésekkel amelyek – például az, hogy „a kitépott darabokat meg-etették velük”, vagy „a test maradékát” negyelték fél – nincsenek az eredeti angol szövegben. Botlik, 2013a. 18.

lingua vocant”, illetve az, hogy „ignito ferro coronatus est”.¹⁴⁴ Az angol követ jelentése is igazolja, hogy Szerémi György előadásmódja e témában hiteles.¹⁴⁵ Annyiban azonban igen értékes a Tudorok követének a tudósítása, hogy II. Ulászló oklevelén kívül csak nála szerepel a felnégyelés és a testrészek a kifüggesztése. E motívumokat a röplapokban hiába keressük, azokban csak Dózsa fejének elküldése és annak a kitűzetése kerül szóba. Az angol kutatás is felfigyelt arra, hogy Wingfield milyen naturalisztikusan adja vissza a kivégzést, de a röplapok tartalmával csak Lakatos Bálint vetette azt össze.¹⁴⁶ Láthatjuk, az Európában elterjedt hírekkel szemben Wingfield jelentése részletesebb.

Wingfield a magyar követ tájékoztatása alapján arról is beszámolt, hogy „zavargás kezdődött Erdélyben”, de a „király odarendelt egy erős hadsereget” – ami feltehetően a felkelést leverő Szapolyai János által vezetett erőkre vonatkozhat.¹⁴⁷ Wingfield megjegyezte, nagyobb elővigyázatosságra lenne szükség, mert a „német területeken is sok helyütt” a magyarországihoz hasonló előjelek tapasztalhatók. „Ugyanez lesz nemsokára, ugyanis sok helyütt Németországban igen sok, ehhez nagyon hasonló dolog történt”, „nagy veszedelem készülődik szerte a Birodalomban”.¹⁴⁸

Meglehet, tartottak attól, hogy kiújulhat a lázadás más területeken: a nyugati országrészben, az országhatár közelébe érve pedig áterjedhet a Birodalomba is.¹⁴⁹ Július 19-én Zágrábban történt egy incidens, zavargások törtek ki, illetve György brandenburgi őrgróf medvevári prédiális nemesei is elégedetlenkedtek, amit távolabb, Ausztriában könnyen akár a parasztháború következményének lehetett tekinteni.¹⁵⁰ II. Ulászló július 24-én kelt levele értelmében a követségben tartózkodó Székely Miklósnak I. Miksánál azt kellett elérnie, hogy az tartson készenlétben segélycsapatokat.¹⁵¹

144 Az angol szöveg annak is pontos fordítását adja, hogy „vividus dentibus discerptus et devoratus est”: *Mon. rust.* nr. 142. Neumann Tibor fordítása szerint „azok fogaival megszagattatták és elemésztették”. Neumann, 2014. 104.; illetve Neumann, 2015b. 82. Az angol kifejezés („gnawen” [„to gnaw”) valójában inkább a levélíró saját hozzáadása, a „devoratus” [„devoro”) jelentésétől távolabb áll, nem jelent többet, mint azt, hogy „marcangol”, „széttép”. Tudjuk, az „izzó korona” híre elterjedt Lengyelországban is. Július 30-án adott róla hírt Tescheni Hedvig Trencsénből leányának, Borbála lengyel királynénak. Neumann, 2014. 104. De „izzó trónról” az angol követ sem tud. Mi több, ő nem ír akasztásról sem, pedig II. Ulászló levele közli ezt is („patibulo suspensum est”).

145 Szerémi, 1979. 80.

146 Lakatos, 2015. 198. 215. jegyz.

147 „[...] thembassadour of Hungerye at masse [...] Transsylvania there is begonne lyke dysordyr [...] kyngys [...] had ordyryd a stronge arme”: TNA SP 1/9, p. 96.

148 „[...] that the same shalle be shortly for in many places of almayne there hath been of laats and yet in much lyke matters are brewinge yvil arounde it”: TNA SP1/9, p. 96. A szöveget Botlik Richárd így fordította: „mert mint az ördögök, úgy készülődnek Germaniában”. Botlik, 2013a. 20. Magam nem így értelmezem. Az „yvil” (modern: „evil”) ugyanis itt nem „gonoszt” jelent, s főnévi alakban áll. „Ördögökként”, többes számban csak még igen nagy (mű)fordítói szabadsággal sem képzelhető el, legalábbis a megítélésem szerint.

149 Lásd: Péterfi, 2015c. 333–375.

150 Varga, 2015. 227.

151 *Mon. rust.* nr. 142.

Mindezt Wingfield következő, augusztus 31-i innsbrucki jelentése is alátámasztja.¹⁵² A segélykérés összefüggésben volt azzal, hogy Dózsa kivégzése után a magyarországi parasztháborút illetően az aggodalmak nem oszlottak el teljesen. Még a magyar királyi udvarban sem voltak tisztában azzal, vannak-e még lázadó keresztetek az országban. Amikor II. Ulászló a fentebb citált, július 24-én kelt levelét írta, semmi hír nem volt arról Budán, hogy hol tartózkodik csapataival Lőrinc pap.¹⁵³ A király levelének értesülései is jó néhány nappal korábbi információn alapultak. Július 17-én Szapolyai egy futárt küldött Budára, vélhetően azért, mert neki sem voltak információi. A király, ahogy alább látjuk, ragaszkodott a cseh segédc csapatok felfogadásához, mert úgy látta, a lázadást még nem fojtották el teljesen. Úgy tudta, hogy Várad körül és Erdélyben még sokan vannak fegyverben. Az sem biztos, hogy II. Ulászló vagy a királyi tanács tagjai pontosan értesültek arról, mi is történt Váradnál Dózsa elfogása után. Bár ottani atrocitásokról érkeztek hírek, akkor éppen a váradi polgárok támadtak rá a „keresztetekre”, és nem fordítva.¹⁵⁴ Lehet, hogy csak magáról a fegyveres harcra jutottak el hírek az ország más részeibe, a pontos időrenddel pedig a legtöbb helyen nem voltak tisztában.

Szembetűnő, hogy Wingfield azután számolt be arról, hogy zavargás kezdődött Erdélyben, miután tájékoztatta a westminsteri udvart Dózsa kivégzéséről. Az időrend is fontos: a magyar követtel való találkozására a megtorlásról való beszámolót követően kerít sort, és az erdélyi lázadók ellen rendelt csapatokról is ezután beszél. Való igaz, a fővezért kivégezték, de nem tiporták el teljesen a lázadást. Éppen ezért szól az angol követ a következő sorokban a cseh erők felfogadásáról, azt sejtetvén, hogy rájuk is szükség lesz még a felkelés teljes elfojtásához. Arról is érkezhetek hírek, hogy Lőrinc pap Moldva felé menekült.

Ausztriában – Bécsben, Gmundenben, bárhol is legyen a császári udvar – kavaroghattak a kivégzés hírének érkezése után is bizonytalan, kétértelmű információk. Míg Lőrinc pap elfogásáról és kivégzéséről egy 1514. szeptember 2-án Bécsben kelt levél nem számolt be, addig teljes bizonyossággal nem tudhattak Ausztriában a felkelés végleges leveréséről, mi több, attól még, hogy egy levélíró tudott róla, az még nem vált azonnal és széles körben ismertté.¹⁵⁵ Szapolyai ugyan július végén (18–26. között) legyőzte Lőrinc papot, de csak augusztus 10-én végeztette ki.¹⁵⁶ Tomori Pál pedig legkésőbb július 26-án egy másik lázadó csapatot vert szét, de erről is csak később, július 31-től adtak hírt Budáról.¹⁵⁷ Nem biztos, hogy az augusztus 10-ét követő napokban, hetekben ezek a hírek elértek a Gmundenben tartózkodó császári udvarba. I. Miksa valamelyest bizonytalanságban lehetett afelől, hogy teljesen leverték-e a felkelést Magyarországon, amivel kapcsolatban pedig az Innsbruckban tartózkodó követeknek vélhetően még kevesebb tudomásuk volt.

152 Vít. B VIII, fol. 95r–v; *LP Henry VIII*, I/2. nr. 3218.

153 Neumann, 2015a. 146.

154 Neumann, 2015a. 145–146.

155 J. szöveg: Borsa, 1991–1993. 343.

156 Neumann, 2015a. 145., 151.; Barta–Fekete Nagy, 1973. 218.

157 K. szöveg: Borsa, 1991–1993. 343.; Neumann, 2015a. 146., 148., 152–153.

Wingfieldnek – megbízói részéről mérlegelve a helyzetét – igen fontos volt megosztania a császárral azt a hírt, miszerint a keresztésekkel folytatott harcok még nem zárultak le. Ugyanis úgy sejtette, I. Miksa valóban arra készül, hogy haddal jön Magyarországra. Ez a lépés Anglia számára is lényegesnek tűnt, mivel a magyar királynak nyújtandó katonai segítség esetén a császár figyelme megoszlott volna, és ezért az angol király Velencével, vagy akár a franciákkal való további terveire és katonai vállalkozásaira kevésbé tudott volna befolyással lenni. Augusztus 31-én az angol követ azt írta, Innsbruckban értesült arról, hogy a pápai és az aragón követ a gurki püspökhöz tartanak Augsburgba. I. Miksa császárt még mindig a köszvény kínozza, és augusztus 22-én ugyan hordszéken vagy lóvontatta hordágyon elindult Gmundenből Innsbruck felé,¹⁵⁸ de egy nap után arról értesült, hogy a hadsereg, amit „Magyarország királya állított fel Csehországban a keresztések ellen – miután azok vezérét elfogták és kivégezték –, Ausztria hatáira nyomult”. Így a császárnak, úgy hírlik, vissza kellett fordulnia Welsbe. Mivel azonban híre jött, hogy a cseh sereg feloszlott, „mindenki hazatért”, az uralkodó is elindult újra Innsbruck felé.¹⁵⁹

Lakatos is felfigyelt arra, hogy Botlik félreérthetően úgy ismerteti Wingfield írását, mintha a császár vonult volna sereggel Magyarországra, pedig valójában a cseh zsoldosokról van szó.¹⁶⁰ Igaz, I. Miksa valóban visszafordult, Welsbe ment, ott töltött el pár napot. Ha valójában a magyar keresztések lázadása miatt fordult volna vissza augusztus 22. után, akkor nehezen hihető, hogy ne lett volna tudomása a felkelés leveréséről, amiről már július 24-ét követően keringtek híradások, és azok el is értek az udvarába. Dózsa kivégzéséről tehát már jóval korábban tudomást szerezhetett az uralkodó. Igaza van-e az angol követnek, és az osztrák határ felé haladó cseh hadsereg készítette erre a lépésre? Vagy mégis a parasztfelkelés újbóli fellobbanásának híre lehetett az oka? A cseh sereg felvonulása valóban okozhatott pillanatnyi aggodalmat, hiszen I. Miksa több napot is eltöltve figyelte a keleti, északi határokról érkező híreket.¹⁶¹ Jogos volt-e az aggodalma?

Ennek megválaszolásához érdemes elidőznünk a II. Ulászló által kért hadi segítség kérdésénél. A magyar kormányzat május végén fordult Csehországhoz,

158 Gmundenből indult, de megállt Puchheimben 23-án. Kraus, 1899. 71.

159 „[...] he had passyd oone journeye hithirwarde he was advertysyd [of the army] whych the kynge of Hungarye had prepyrd in Boheme to g[lo] against the] crwsyfery in Hungarye, whanne they have countyr[?] [...] capeteyne of the sayde crwcyfery was taakyn and put to executi[on] and the pepyll [...] the sayde arme of Boheme beganne to ma[...] the confynys of Awstrya so that themperour was faylne to return] agayne to his towne of Welce [...] since worde is com that the sayde armye of B[oheme] every manne retournyd to hys hows”: Vit. B VIII, fol. 95r–v, itt 95r; *LP Henry VIII*, I/2. nr. 3218. (Botlik szerint szerepel benne, hogy Szapolyai fogatta el Dózsát. Ezt nem osztom, igaz, a lap szélének jó része elégett, éppen a kérdéses résznél. Botlik, 2014. 5.) Közli, némileg más átírásban. Lakatos: 2015. 199. 216. jegyz.

160 Botlik, 2013a. 21.; Lakatos, 2015. 199. 216. jegyz.

161 I. Miksa Gmudentől Puchheimbe ment, az pedig nem délnyugatra, Innsbruck felé van, hanem éppen az ellenkező irányban. Ha egyenesen Innsbruckba tartott volna, akkor nem erre, hanem Salzburg felé kellett volna indulnia. Mi több, I. Miksa még keletebbre ment: július 24-től 28-ig Welsben időzött. Még innen tett egy újabb kitérőt, északkelet felé, Marchtrenkbe 25-én, és csak 26–28. között tért vissza Welsbe. 29-én fordult újra nyugat felé, 30-án Vöcklabruckban találjuk. Csak szeptember 8-án ért Innsbruckba. Kraus, 1899. 71.

egészen pontosan Bertalan münsterbergi herceghez.¹⁶² II. Ulászló már akkor feletébb aggódott az egyre riasztóbbá váló események miatt.¹⁶³ Bertalan herceg július elején már sereget akart toborozni,¹⁶⁴ amely a hónap végére fel is állott. A herceg pedig augusztus 21. előtt már Znojmban volt, és úgy tűnt, nem Szakolcán vagy Nagyszombaton keresztül akart Budára vonulni, hanem az Osztrák Főhercegségen átvágva a Duna mentén.¹⁶⁵ Ez lehetett az, ami I. Miksát aggodalommal töltötte el. Olyan hírek érkeztek Gmundenbe, hogy a csehek Hainburgnál átkelve a Duna jobb partján akarnak tábort verni. A bécsiek tarthattak attól, hogy fosztogatni akarnak, mivel már augusztus derekán megjelentek előőrseik Pozsonyban.¹⁶⁶ Erről hamarjában értesítették a császárt, aki augusztus 22-re kaphatta kézhez a híreket.

Wingfield azonban augusztus 31-én úgy tudta, hogy I. Miksa újra útnak indult Innsbruckba, és a cseh seregből „mindenki hazatért”, aminek forrásaink ellentmondanak (október végén küldték őket haza). Az első cseh csapatok augusztus 31-én érkezhettek meg a Magyar Királyságba. Ha augusztus 21-ét követően indultak el Znojmból, akkor augusztus 25. és 27. között hagyhatták el az Osztrák Főhercegség határait.¹⁶⁷ Ezért vélhetően a távoli Innsbruckban tartózkodó Wingfield témába vágó közlése úgy értendő, hogy a csehek augusztus végén azért nem érintették Ausztriát, mert a sereg feloszlott, vagyis elmúlt a veszély. A császár augusztus 25-én vagy 26-án valóban visszafordult. Vélhetően amiatt, mert arról kapott hírt, hogy nem az Osztrák Főhercegség felé nyomulnak a csehek. Bár I. Miksa tisztában lehetett ezzel, a követek Innsbruckban aligha voltak ennyire tájékozottak, nem beszélve arról, hogy a csehek továbbmentek, és szeptember 2-án már Budán voltak.¹⁶⁸ Ez utóbbiról ráadásul az akkor Welsben tartózkodó I. Miksának sem lehetett tudomása, jóllehet az számára fontosabb volt, hogy a csehek Ausztriát nem érintették. A császár azonban továbbra is igen óvatos maradt, és igen lassan haladt Innsbruck felé. Wingfield szeptember 7-én írt újabb levelet Angliába Innsbruckból, és hírül adta, hogy a császár még mindig nem érkezett meg, pedig időközben VIII. Henrikől is jött I. Miksa számára levél.¹⁶⁹

A törökellenes védekezés ügye még a magyarországi kereszties vállalkozás tragikus vége ellenére is a napirenden maradt a fejedelmi udvarokban. A császár udvarában ténykedő külföldi követeknek tisztában kellett lenniük azzal, mi lett a sorsa a meghirdetett kereszties hadjáratnak, és mire számíthatnak Magyarországon. Lehetséges, hogy Robert Wingfield közvetítésével érkezett Angliába II. Ulászló és Bakóc Tamás 1514. szeptember 17-i levele Domenico Grimani bíboroshoz, amelyben a kereszties háború ügyében támogatást kértek a Dózsa miatt elakadt kereszties had újbóli szervezéséhez.¹⁷⁰ Arra hivatkoztak, hogy a bizonytalan helyzetet kihazsz-

162 Lakatos, 2015. 185. 86. jegyz.

163 *Monr. rust.* nr. 227.; Lakatos, 2015. 187–188.

164 *Monr. rust.* nr. 18.; 109.; Lakatos, 2015. 189. 159. és 160. jegyz.

165 Barta–Fekete Nagy, 1973. 225.

166 Lakatos, 2015. 204. 250. és 251. jegyz.

167 Lakatos, 2015. 205–206. 262. és 263. jegyz.

168 Lakatos, 2015. 206.

169 Innsbruck: Vit. B XVIII, fol. 96r–97r; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 3248.

170 BL Additional MS 28098 E, fol. 24.

nálva az oszmánok újra támadni fognak, és kérték, járjon közbe a Szentszéknél a végvárak fenntartásához igényelt pápai segélyért.¹⁷¹ Ugyancsak ismeri az angol kancellária – és másolatban megszerezte – II. Ulászlónak Bakóc Tamáshoz írott, 1515. november 24-i, fentebb ismertetett levelét.¹⁷² Lehetséges, hogy ez is az I. Miksa udvarában időző és a magyar, illetve török ügyekben kellő tájékozottságra szert tevő Wingfield kezéből juthatott Westminsterbe. Wingfield ugyan a császár személyéhez delegált rezidens követ volt, de minden olyan ügyet ismernie kellett, amely I. Miksa mozgásterét befolyásolta, egy újonnan szerveződő törökellenes háború pedig ilyen volt. A Tudorok követe mindaddig, amíg a császár udvarában volt, rajta tartotta a szemét a magyarországi eseményeken.

A bécsi királytalálkozó

A királytalálkozó¹⁷³ elsődleges forrásait – Riccardo Bartolini *Odeporiconj*át, Eberhard Ferber danzigi/gdański polgármester naplóját, Antonio Surian velencei követ Marino Sanuto tartalmi kivonataiban fennmaradt, Budán kelt jelentéseit, illetve a korábban Johann/Hans Jakob Fuggernek tulajdonított, a 16. század derekára keltezhető, úgynevezett „Fugger-féle” Habsburg *Ehrenspiegel/Ehrenwerket*, vagy Deciust – e helyütt nem szándékozom részletes elemzésnek alávetni, és összevetni azok adatait Wingfieldével.¹⁷⁴ Ez szétfeszítené jelen munka kereteit. Maga Wingfield is igen terjedelmes jelentéseket közöl, itt legfeljebb csak kitekintésszerűen vetem azokat össze (leginkább Cuspinianus kéziratos feljegyzéseivel),¹⁷⁵ továbbá néhány esetben a nem csupán a találkozóra koncentráló, hanem a négy éven át (1512 és 1516 között) rendszeresen jelentéseket közlő Suriannal, azaz azokkal, akik kellő helyismerettel bírtak, s nem csak a *Doppelhochzeit* idejére érkeztek Bécsbe. Ezen belül is leginkább azokat az információkat vizsgálom, amelyeknek a tanulmány tárgyát – azaz kifejezetten magyar vonatkozásokat vagy az angol követ személyét – érintő relevanciája van. Tervezem ezen kívül, hogy önálló közleményben hasonlítom össze a Wingfield által közölt értesítéseket a fenti források adataival, kifejezetten a nagypolitikára – a Szentszékre, a Német Lovagrendre, Aragóniára, Velencére, Franciaországra – összpontosítva, mivel a szakirodalomban, így a bécsi királytalálkozó – döntően német és lengyel – szakirodalmában igen kevésbé ismerik a Tudorkori követjelentéseket.

171 Lakatos, 2015. 201. 226. jegyz.

172 Buda, TNA SP 1/11, pp. 192–193.; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 1194.

173 E téren igen széles körű a rendelkezésre álló szakirodalom, amelynek a részletes ismertetésére itt nem vállalkozhatok, hiszen a vizsgálódásom során főként Wingfieldre, Magyarországot érintő adataira, illetve az angol diplomáciát érintő vonatkozásokra koncentrálok. A szakirodalom kitűnő áttekintését adta nemrégiben: Dybaš–Tringli, 2019. 9–32.

174 Bartholinus, 1515. Az általam használt kiadás: Bartolini, 1717. 613–676. Új kiadás: Bartolini, 2014; *Ehrenspiegel*, 1668. Pálffy, 2014. 219.

175 Cuspinianus kéziratos feljegyzéseiben sem szól az angol kövestről, még a dombéli esküvőn sem, pedig az aragón követet ismeri. Cuspinianus, 1855. 408.; Cuspinianus, 1909. 313.

Érdekes módon még a 19. században listázta Xaver Liske Wingfield jelentéseit, de egy tömör regiszteren kívül nem vizsgálta azok szövegét.¹⁷⁶ (Sőt, ha hivatkoznak is rá, leginkább a *Letters and Papers* regesztáit citálják, s nem az eredeti, teljes szövegű jelentéseket, egyedül talán Undreiner kivételével.) A Miksa-kori diplomáciával foglalkozó német szakirodalomban Gregor M. Metzsig tér ki Wingfield szereplésére.¹⁷⁷ Bartolini német monográfusa – bár nem a központi témája a diplomácia – szentel a követnek néhány mondatot.¹⁷⁸ Az *Odeporicon* legújabb kutatója még ennyit sem.¹⁷⁹ Krzysztof Baczkowski a királytalálkozóról írott, alapvető monográfiája csak „egy angol követről” számol be, annak legfrissebb kiadása nevesíti is Wingfieldet.¹⁸⁰ Ezzel szemben a marignanói ütközetről (1515. szeptember 14.) szóló szakirodalom ismeri és citálja Wingfieldnek I. Miksánál még a csata előtti diplomáciai tevékenységét.¹⁸¹

Cuspinianus nyomtatásban megjelent beszámolója (*Congressus ac celeberrimi conventus Caesaris Maximiliani...*) régóta ismert a magyar történetírásban, de érdekes módon azt, hogy az angol követ nála is több alkalommal – hangsúlyozottan – szerepel, nem vizsgálták.¹⁸² Néhányszor Surian is megemlékezik Anglia követéről – ő viszont egyáltalán nem számol be a július 22-ét követő bécsi és bécsújhelyi eseményekről.¹⁸³ A szemtanú Eberhard Ferber szól arról, hogy egy előzetes szerződést hoztak tető alá Rattenbergben, Anglia királya és a császár, illetve Aragónia, a pápa, Károly infáns és Milánó között, de nem említi Anglia követét.¹⁸⁴ Mindez június 13–14-én történt, a Jagellók követe, Hieronymus Balbi is ott volt a császár kíséretében.¹⁸⁵ Ezen a közvetett információn kívül azonban többet nem találunk azzal, hogy bármikor is jelen lenne a Tudor-követ, Ferber még az esküvő résztvevői között sem sorolja fel.¹⁸⁶ Riccardo Bartolini említi Anglia oratorát a magyar és a lengyel király fogadására kivonuló császári kíséretben, majd a Szent István-dómbéli (Stephanskirche) házassági ceremónián.¹⁸⁷ Mi több, ahogyan az esküvőn, úgy a Bécsbe bevonuló fejedelmi processzus *présence*-ének („nomenclatura caesariorum”) részeként nevesíti őt („Robertus, orator Bitannicus; Robertus orator regis Angliae”). A rangsorrend igen előkelő: a negyedik helyen, vagyis Gurk püspöke, Lorenzo Campeggio bíboros, a szentszéki követ, valamint Pedro de Urrea, Aragónia követe után következett Bartolini elmondása szerint Wingfield.¹⁸⁸ Azt is megjegyzi, hogy a

176 Liske, 1867. 468–469.

177 Metzsig, 2016. 21., 36., 106., 240., 272–274., 277., 297., 299–300., 302–304., 310–312., 314., 316., 325.

178 Füssel, 1987. 131., 137.

179 Frimmová, 2015.

180 Baczkowski, 1975. 128.; Baczkowski, 2015. 154.

181 Usteri, 1974. 139., 155., 171., 203., 289.

182 Legfeljebb Undreiner, 1932. 99–101.

183 Erről szintén igen szűkszavúan számol be német nyelvű feljegyzéseiben a danzigi/gdański polgármester, Ferber, 1878. 144.

184 Liske, 1878. 134.

185 Lakatos, 2020. 332.; Kraus, 1899. 74.

186 Liske, 1878. 143.

187 Bartolini, 1717. 650., 657.; Bartolini, 2014. 196., 216.

188 Bartolini, 1717. 652.; Bartolini, 2014. 202. Az aragón követ Tarragona érseki székére is pályázott: Krendl, 1979. 106–108.

„Britannicus” távol maradt a dómba igyekvő menettől.¹⁸⁹ Decius ugyan csak egyszer említi Wingfieldet, de akkor – a július 22-i menyegző után – név szerint teszi („Ropertus Angliae ... regum legati”).¹⁹⁰

Wingfield már 1514. július 17-i jelentésében megjegyezte, hogy Gmundenben már akkor egy nagy csúcstalálkozó előkészítése zajlott, hiszen jelen voltak a Német Lovagrend, a Moszkvai Nagyfejedelemség és Lengyelország követei is.¹⁹¹ 1514-ben Lübeckbe a Német Lovagrend nagymestere, Albert brandenburgi őrgróf (ő is II. Ulászló és I. Zsigmond lengyel király unokaöccse) egy gyűlést szervezett, az általa szorgalmazott, a császárral kötendő szövetség ügyében. Ez azonban a német fejedelmek és II. Keresztély dán király (1513–1523) vonakodása miatt elmaradt. Azért kerülhetett sor a következő évben egy találkozóra, mert hiába támogatta III. Vaszilij moszkvai nagyfejedelem (1505–1533) Albertet, a Német Lovagrend nagymesterét, I. Miksa Lengyelország felé is közeledett, és egy kiegyezés irányába próbált elmozdulni.¹⁹²

Angliának továbbra is szüksége volt a rezidens követére a császári udvarban. 1514 őszén Wingfield Innsbruckban tartózkodott, és rendszeresen küldte jelentéseit főként a Francia Királyság és Velence vonatkozásában.¹⁹³ „Ügyei” nem álltak rosszul: a Tudor-kormányzat 1514 decemberére katonai támogatást is kilátásba helyezett arra az esetre, ha a francia király megtámadná Milánót.¹⁹⁴

1515 elején került újra szóba Magyarország Wingfield jelentéseiben. A tervezett, Habsburg–Jagelló kettős házasság nem volt újdonság az angol diplomácia számára. 1515 tavaszán VIII. Henrik követe részt vett a birodalmi gyűlésen. Január 4-i levelében arról írt, hogy „a császár megbízta Gurk püspökét, hogy menjen Magyarország királyához, mivel úgy hiszi, Lengyelország királya is ott lesz, és tárgyaljanak Kasztília fejedelme és Mária úrnő házasságáról”.¹⁹⁵

A felek a parasztháború leverése után, 1514 szeptemberében újra tárgyalóasztalhoz ültek a tervezett házasságok ügyében, császári küldöttség érkezett Budára Cuspinianus vezetésével.¹⁹⁶ Ugyanazon év novemberében II. Ulászló kérte Zsigmondot, hogy Hainburgban és Pozsonyban találkozzanak és közösen tárgyaljanak I. Miksával.¹⁹⁷ 1515. január második felében II. Ulászló Csulai Móré Fülöp követet

189 Bartolini, 1717. 655.; Bartolini, 2014. 210. Általában egymás mellett említi az aragón és az angol követet, bár néha csak az egyiket nevesíti. Ott vannak mindketten például Linzben a császárral, de a dunai folyami utazáson, majd a Bécsbe való érkezéskor csak például az aragónt említi. Bartolini, 1717. 646., 647.; Bartolini, 2014. 178., 184.

190 Decius, 1901. 98.

191 Vit. B XVIII, fol. 90r–91r; *LP Henry VIII*, I/2. nr. 3080.

192 Hermann, 1961. 48.; Sach, 2002. 213–224.

193 1514. szeptember 15.: Vit. B XVIII, fol. 100r–101r; *LP Henry VIII*, I/2. nr. 3274.; október 6.: TNA SP I/9, pp. 134–137.; *LP Henry VIII*, I/2. nr. 3340.; október 27.: Vit. B XVIII, fol. 104r–v; *LP Henry VIII*, I/2. nr. 3392.

194 1514. december [6.]: Vit. B XVIII, fol. 105r–106r; *LP Henry VIII*, I/2. nr. 3525.; december 12.: TNA SP I/9, pp. 214–217.; *LP Henry VIII*, I/2. nr. 3541.; december 19.: Vit. B XVIII, fol. 102r–103r; *LP Henry VIII*, I/2. nr. 3556.

195 Innsbruck: Vit. B XVIII, fol. 62r–63r, itt 63v; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 8.

196 Lakatos, 2015. 206. 267. jegyz.; Cuspinianus, 1909. 311.; Ankwicz-Kleehoven, 1959. 71–74. Szeptember 7-én levelet is írt Budáról: Cuspinianus, 1933. n. 30., 60–67.

197 Hermann, 1961. 41.

küldte a császárhoz.¹⁹⁸ Móré magával az uralkodóval nem találkozott, Pozsonyban és/vagy Bécsben Lang bíborossal folytatott tárgyalásokat.¹⁹⁹ A császár nemcsak az idő tájt nem tudott Pozsonyba utazni, hanem a találkozó első tervezett időpontjában, 1515 februárjában sem, jóllehet 1514 őszén több alkalommal kifejezte ebbéli óhaját.²⁰⁰ A budai velencei követ, Antonio Surian is említést tett a jövőbeli királytalálkozóról.²⁰¹ 1515 márciusának végén Zsigmond úgy fogalmazott: nagyszabású összejövetelre van kilátás, ezzel kapcsolatban II. Ulászlóval mindent elterveztek.²⁰²

Anglia más forrásból is értesült a Jagellók ügyeiről. 1515. február 27-én Spinelli jelentette Flandriából Wolsey-nak, hogy Magyarországon házasságot terveznek a Habsburgokkal. Még nem látja biztosnak, hogy Ferdinánd infáns kit fog elvenni. Spinelli számára az sem tűnt egyértelműnek, hogy Ferdinándot egy Jagelló hercegnővel és nem inkább I. Mánuel portugál király (1495–1521) leányával házasítják-e össze.²⁰³ Wingfield 1515 februárjában azt írta, a császár levelet intéz ez ügyben a magyar királyhoz.²⁰⁴

Legközelebb 1515. április 8-án hallunk Wingfieldtől magyar ügyekről, amikor közli, hogy Gurk püspöke Magyarországon van, s ide készül Lengyelország királya is nagy kísérettel, de azok a hírek, miszerint Mária hercegnő már akkor Magyarországra tartana Bécsből, nem igazak.²⁰⁵ Ebből biztosan annyi volt valós értesülés, hogy Gurk püspöke már március 22-én követeket küldött II. Ulászlóhoz Pozsonyba. A II. Ulászló kíséretében tartózkodó Kanizsai (IV.) László vasi ispán anyjához, Rozgonyi Klárához írott, 1515 tavaszára keltezhető levelében a következőkről számolt be: Lang bíboros követet küldött a királyhoz, akitől úgy értesült, hogy I. Miksa Augsburgban van, a gurki püspök pedig elébe ment Linzbe, de az uralkodó még egy hónapig bizonyosan nem fog ellátogatni a fejedelmi találkozóra.²⁰⁶ A bíboros azután maga is útnak indult a Jagelló uralkodókhoz, s a magyar király (először) március 28-án, majd a következő napon a pár nappal korábban Nagyszombatból Pozsonyba érkező I. Zsigmond lengyel király fogadta is őt.²⁰⁷ A bíboros hosszas tárgyalások után, április 12-én távozott a császárhoz.²⁰⁸ Anglia követe április 14-én Augsburgból azt jelentette, hogy a magyar és a lengyel király a gurki püspökkel tárgyalásokat folytatnak, s „igen sürgős az ügy”. Az ezzel kapcsolatos hírek

198 Fedeles, 2007. 59.; Lakatos, 2020. 331. Ő is részt vesz majd a királytalálkozón. Neumann, 2019. 186.

199 Lakatos, 2020. 331.

200 Hermann, 1961. 32.; Cuspinianus, II–III. §.

201 Sanuto, XX. 96.

202 *Acta Tomiciana*, III. nos. 472., 478.; Botlik, 2014. 8.

203 Gent, 1515. február 17.: *LP Henry VIII*, II/1. nr. 198.

204 Vit. B XVIII, fol. 132r–v, itt 132v, *LP Henry VIII*, II/1. nr. 205.

205 Augsburg: Vit. B XVIII 142r–v, itt 142r; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 308. Lang: Sallaberger, 1997. 128.

206 DL 25 572.; Czövek, 2015. 73.

207 II. Ulászló március 21-től tartotta udvarát Pozsonyban. C. Tóth, 2020a. 219.; Igaz, már március 18-án megérkezett. Majorossy 2019. 299., 324–326., 331., 334.; Cuspinianus, IV–V. §; Cuspinianus, 1909. 313.; Langra: Sallaberger, 1997. 126–127.

208 Cuspinianus, VII–VIII. §; Cuspinianus, 1909. 31.; Wiesflecker, 1981. 182–184. Április 13-án: Sallaberger, 1997. 130.; Ankwicz-Kleehoven, 1959. 81.

olyannyira értékesek voltak Wingfield számára, hogy az Innen és a Dunán hajózva még Lang elé, Bécsbe is elment.²⁰⁹

Lang bíboros a következő hetekben I. Miksa tanácsosaival tárgyalta a találkozók részleteiről. Igen hosszú időt vett igénybe az egyeztetés: a császár tanácsosai többször is megfordultak Bécs és Augsburg között, a bíboros soká elmaradt.²¹⁰ Lang újabb, május közepi visszatérését követően, 1515. május 20-án írtak alá egy előszerződést Pozsonyban. Ennek értelmében Lajos királyfi Habsburg Miksa császár unokáját, Máriát jegyzi el, míg Annát Habsburg Ferdinándnak szánták. A hercegnőt „ideiglenesen” – unokája nevében – I. Miksa veszi feleségül.²¹¹

Arról azonban, hogy I. Miksa maga is elmegy a találkozóra, a császár még mindig nem hozott végérvényes döntést. Wingfield továbbra is közvetlenül I. Miksa nyomában járt. Bár a követ elmondása szerint a császárt a Jagellókkal való találkozás foglalkoztatja nap mint nap, maga I. Miksa sem tudott biztosat mondani, elutazik-e Magyarországra vagy sem. A követnek feltett szándéka volt, ha a császár megy, vele tart, akár Magyarországra is. Még egy jótanácsot is kapott egy itáliai humanistától, a sitteni püspök barátjától, Johannes Fruticenusától, hogyan viselkedjék a magyarokkal. Az a figyelmeztetés, miszerint „meg kell ismerned a magyarokat”, vélhetően arra utal, hogy a nyugatiak számára idegen szokásaikkal, így például öltözködéssel igyekezzék megismerkedni.²¹²

Sok idő telt el azzal, hogy a császári tanácsosok követei a Bécs és Augsburg közötti utat többször megtéve minden lényegeset megtárgyaltak. Wingfield, érezve az események súlyát, szinte 3-4 naponta írt Angliába, igen részletesen beszámolva mindenről, amit csak megtudott. Május 9-én már egyértelműen azt jelentette, hogy a császár egy vagy két nap múlva elutazik Magyarországra („for the parts of Hungry”).²¹³ Mégsem így történt, jollehet maga Cuspinianus is korábban így vélte. A Jagelló uralkodók türelmetlenül várták a császárt, egy idő után elhalasztva annak eldöntését, hogy ha a tervezett helyen, a Bruck és Hainburg közötti mezőn találko-

209 „[...] I advertysyd your grace of the be[...] of Hungrey and of Poole, and also of the cardinalle of Golurce... [..] for ryght urgent causes”: Vit. B XVIII, fol. 144r–145r, itt 144r; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 317. Éppen az a rész rongált, amely a „sürgető ügyek” („urgent causes”) előtt szerepel. A gurki püspök, a magyar és a lengyel király hosszas tárgyalásairól beszámol egy április 14-i ferrarai követjelentés is: Giovanni Battista Bonzagni ferarrai követ jelentése: ASM, Ambasciatori b.4/12,18, Vestigia nr. 1811. vestigia.hu/kereses/nyomtat.php?a=1396633675 (letöltés: 2021. március 22.).

210 Április végén Surian arról ír, 13-án távozott Lang, s aggódik amiatt, hogy ha nem tér vissza időben, bizonytalan lesz a találkozó sorsa: Sanuto, XX. 204.; Wenzel, 1878. 13.

211 Május 11-én ért vissza Gurk püspöke I. Miksa válaszával a házasságok részleteit illetően. Cuspinianus, 1909. 313.; Majorossy, 2019. 300., 327. Sallaberger szerint május 12-én érkezett vissza és május 20-ig maradt. Sallaberger, 1997. 130. II. Ulászló és Matthäus Lang bíboros, gurki püspök oklevele, Pozsony, 1515. május 20.: DL 39 341.; Wiesflecker, 1981. 183–184.; Sallaberger, 1997. 128.; Tringli, 2019. 256. Vö. Surian május 20-i jelentésében Budán már tud a megkötendő előszerződésről. Sanuto, XX. 282–283.; Wenzel, 1878. 13–14. A szerződést kiadta: Frimmová, 2015. 204–210.

212 „[...] Hungarorum natio satis prius tibi cognita”: 1515. április 12.: Vit. B XVIII, fol. 143r. Az angol kiadásban Parafrancia melléknévvél szerepel, igaz, az eredetiben csak a névalak eleje – Para[...] – olvasható: *LP Henry VIII*, II/1. nr. 313. Fruticenus szerepel Deciusnál is. Az általam használt kiadás: Decius, 1901. 90.

213 Augsburg: TNA SP 1/10, p. 164.; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 431. Vö. Liske, 1867. 468.

nak a császárral, követik-e utána egyáltalán Bécsbe.²¹⁴ Május 11-én a császár magánkihallgatáson fogadta Anglia követét. Abbéli tervét is megosztotta vele, miszerint „Magyarország határvidékére utazik” („his journ[ey to the] confynys of Hungerye”). VIII. Henrik szövetségi terveiről is beszéltek: a császár hajlott arra, hogy újra szorosabbra fonják köteleiket, hálás volt Anglia királya kezdeményezéséért.²¹⁵ Másnap, május 12-én Wingfield ismét tollat ragadt és arról számolt be, hogy a napot a császár társaságában, vadászaton töltötte, aki leveleket kíván küldeni VIII. Henriknek. Újfént beszéltek a „Magyarország határára” való utazásról, ahogy szóba került az is, hogy Kristóf braunschweig-wolfenbütteli herceg, brémai érsek (1511–1558) is elkíséri a császárt „to the confynys of Hungerye”.²¹⁶ Május 15-én Wingfield arról tudósított, hogy a császár nem igazán siet a Jagellókkal való találkozóra. Bált rendezett, amelynek Wingfield részletekbe menő leírását közölte. Meglehet, azért várt ki a császár, mert időközben hírt kapott, hogy a francia király hadmozdulatokra készül Itáliában, s addig nem akart elutazni, amíg erről végérvényesen meg nem bizonyosodott.²¹⁷

Érdekes adalék, hogy a kíséret tagjai közül Kázmér brandenburgi őrgróf közvetlenül együtt utazott Wingfielddel: az őrgróf a követ révén Anglia királya számára egy ékkövekkel díszített kardot és tört küldött.²¹⁸ Wingfieldet később Bécsben Kázmér igen gazdagon látta vendégül.²¹⁹ Ő is rokona volt a magyar királyi családnak: anyja, Zsófia II. Ulászló magyar–cseh és Zsigmond lengyel király testvére volt, fivére, György pedig régóta a magyar udvarban élt, s szoros kapcsolatot ápolt Lajos herceggel. A Tudor-ház követe Kázméron keresztül is szerezhetett magyarországi információkat, sőt akár Györggyel is találkozhatott Bécsben.²²⁰

A külpolitikai helyzet is késleltette a találkozót. Május 20-án írott levelében Wingfield jelentette, hogy a lengyel királyt még inkább a Habsburgokkal való meg egyezésre sarkallja, hogy távollétében III. Vaszilij vereséget mért a csapataira. I. Miksa már éppen elindult Bécs felé, de erre a hírre visszafordult.²²¹ Mivel Gurk püspöke csak május végén indult útnak Bécsből a császárhoz, május 25-én még bizonytalan volt Wingfield abban, hogy I. Miksa fogja-e tartani a szavát és elmegy-e

214 Erről még május 22-én egyeztettek Lang bíborossal Pozsonyban. Majorossy, 2019. 328.; Hermann, 1961. 34. Zsigmond Borbála királynéhoz: 1515. július 3.: *Acta Tomiciana*, III. nr. 535.; és Kanizsai László levelei: 1515. július 6., DL 25 564.; 1515. július 13.: DL 25 565.; Czövek, 2015. 73–75.

215 A követ elvitte VIII. Henrik frissen érkezett leveleit a császárhoz, aki visszavonult egy szobába a társaságában. Augsburg, 1515. május 11.: Vit. B XVIII, fol. 148r–149r, itt 148r; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 438.

216 Augsburg: Vit. B XVIII, fol. 147r; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 446.; Cuspinianus, 1909. 313.

217 Vit. B XVIII, fol. 150r–151r; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 463.

218 Vit. B XVIII, fol. 140r–141v; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 294. Wingfield többször is közbenjárt azért, hogy Henrik levélben köszönje meg Kázmér ajándékát. TNA SP 1/11, p. 30., *LP Henry VIII*, II/1. nr. 802.; Vit. B XVIII, fol. 211v.; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 1215. Lásd: Cuspinianus, 1909. 313.

219 Bécsben az őrgróf is élvezte a követ vendégszeretétét. Vit. B XVIII, fol. 157v; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 684.

220 Neumann, 2019. 186. A Hohenzollernek politikai érdekeiről lásd: Tringli, 2019. 258.

221 „[...] the duke of Russye hath now in the absence of the kynge [of Poland given] a greete overthrowe to the sayde kynge of Polle arme [...] it is thought themperours journeye toward the [...] for this tyme [be delayed]”: Augsburg: Vit. B XVIII, fol. 152r–153r, itt 152r.; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 479.; Liske, 1867. 468.

a találkozóra. Mindenesetre az angol követ azt írta, nagy előkészületeket tesznek.²²² Május végére tehető az a levél, melyben Wingfield a császár álláspontjával kapcsolatban közölte: „öt vagy hat napon belül reméli, hogy bizonyos híreket kap Magyarországról, ami után el fog indulni vízi úton Bécsbe, ami nem messze van Magyarországhatárvidékétől”.²²³ A császár és udvartartása május 31-én továbbra is Augsburgban időzött, azt tervezve, hogy a következő nap útnak indulnak Innsbruck felé. A gurki püspök a császár „elé jött Bajorországba”, „egyesek azt mondják, a lengyel király is vele van”.²²⁴ (Annyit tudunk, hogy Lang bíboros Welsbe valóban elment, és onnan értesítette a császárt május 31-én.)²²⁵ A Jagelló fivérek, bár nem tudták elképzelni, hogy ne jöjjön a császár Magyarország határára („to the confynys of Hungrye”), a találkozó kedvéért készek lettek volna akár még Augsburgig is elmenni,²²⁶ határozottan ragaszkodva I. Miksa jelenlétéhez.²²⁷ Wingfield elmondása szerint a császár „valami nagy dologra készül”.²²⁸

A magyar és a lengyel kíséretben egyre nagyobb bizonytalanság uralkodott. Zsigmond király már igen erős szavakkal kelt ki a császár ellen, aki bár megígérte, hogy jön, de hiába várják, ráadásul még Gurk püspöke sem képes egyértelmű választ adni.²²⁹ Kanizsai László még június 2-án is azt írta: azt a tanácsot kapta, inkább menjen haza. Amíg meg nem érkezik a császár, bőven van idő arra, hogy hazamenjen anyjához, Rozgonyi Klárához Sárvárra.²³⁰ A királyok e késlekedés láttán igen „türelmetlenek lettek”, s „követségbe küldték Balbi Jeromos pozsonyi prépostot” a császárhoz, hogy megtudják, jön-e vagy sem.²³¹ Balbi május végén indult útnak, és június közepén valóban sikerült a császár színe elé kerülnie Innsbruckban.²³² A császár azt „üzente”, hogy azért késlekedik, mert szövetséget kíván kötni Anglia királyával, s ez ügyben van nála VIII. Henrik követe is.²³³

222 „[...] as yet it is nott certeynly known that the emperour shall kepe hys journey towards Hungarye”: TNA SP 1/10, p. 193.; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 505.

223 „[the em]perour doth retourne to this citie; within five or six days hopes to have some certeyne newes comyng from Hungrye], wheruponne he wyll pass from thence [...] by water [...] to Vienna, whych is not far from the confynys of Hungrye”: Vit. B XVIII, fol. 146v; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 535.

224 „Some say the kyng of Poole cometh in hys companye”: Vit. B XVIII, fol. 146v; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 535.; Liske, 1867. 468. Lang Innsbruckban van június elején: Sallaberger, 1997. 128.

225 Péterfi, 2015b. 125. 46. jegyz.

226 Surian szerint legfeljebb a cseh és a lengyel kancellárt küldenék a császár elé. Július 7-i jelentése: Sanuto, XX. 412–413.; Wenzel, 1878. 20.

227 „[...] for booth the kynges of Hungrye and hys broother the kyng of Poole are becomyng to abyde hys comyng”: TNA SP 1/10, pp. 195–196., itt 195.; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 535.

228 Május 31.: TNA SP 1/10, pp. 195–196., itt 195.; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 531.; Chisholm, 2011. 74.

229 Surian május 20-i jelentése Budáról. Sanuto, XX. 282–283.; Wenzel, 1878. 14.

230 Hermann, 1961. 32.; Pozsony: DL 25 563. Czövek, 2015. 73–74.

231 Cuspinianus, VII–VIII. §; Ankwicz-Kleehoven, 1959. 82.

232 Lakatos, 2020. 332.; Liske, 1878. 176. Június 1-jén indul útnak: Majorossy, 2019. 328. Először Linzbe ment, de nem találta ott: Surian június 4-i és 5-i jelentése Budáról. Sanuto, XX. 305–306.; Wenzel, 1878. 14.; Ankwicz-Kleehoven, 1959. 82.; Frimmová, 2015. 128.

233 „[...] adhortandos [...] Hispaniae et Angliae Reges, [...] ut confoederationi unionique suae inter se factae, [...] satisfacerent, qui [...] ab Brugk ad [...] Maiestatem suos miserunt legatos, quos Balbus orator ibidem personaliter vidit, [...] promulgari novam confoederationem inter [...] Reges [...] constitutam, et [...] cum oratoribus Regis Angliae in renovacione huiusmodi confoederationis nihil certi hactenus constituit”: Liske, 1878. 178.

Ugyancsak május 31-i levelében számolt be az angol követ egy magyar gróf, „Count John de Cele”-nek a töröktől elszenvedett vereségéről. Ő nem más, mint Szapolyai János,²³⁴ akinek „a lengyel király feleségül vette a hűgát”, s aki „viszszautasította, hogy részt vegyen” a királytalálkozón.²³⁵ A Nándorfehérvárt veszélyeztető erőd, Zsarnó ellen vonuló Szapolyai valamikor április 24-ét követően, legkésőbb május első felében szenvedett vereséget.²³⁶ A követ azért is tarthatta ezt fontosnak, mivel akkora sereggel támadt, hogy a teljes ruméliai haderőt mozgósítani kellett. Báli szendrői szandzsákbég minden törököt fegyverbe szólított.²³⁷ A vajda Bátor István temesi ispánnal, az Alsó Részek főkapitányával, Paksi Mihály és Enyingi Török Imre nándorfehérvári bánokkal együtt vezette a hadat.²³⁸ A híradás kiemelte, hogy odaveszett az egész hadfelszerelés.

Wingfield értesülései pontosak: mindezt tudjuk más, török forrásból is.²³⁹ A hadvezetésből sokan elesetek, Paksi is.²⁴⁰ Egy datálatlan római értesülés szerint, amelyet Worcester püspöke szerzett meg 1515 folyamán, a magyarok meggondolatlanul támadták meg a törököket, akik keményen visszavágtak.²⁴¹ A magyar források szerint Szapolyai addig lövette Zsarnó falait, amíg felvonult a ruméliai haderő, amely a nyílt ütközetre nem kész ostromtábor ellen indult, ahová benyomulva Szapolyait visszavonulásra készítette.²⁴² Az angol jelentések – összhangban a törökökkel – a Török Birodalomra nézve nem kis veszélyt jelentő akcióként számoltak be a hadjáratról. Maga Szelim szultán is így vélekedett az eseményekről.²⁴³ A Tudorpolitika számára ez nem kis fontossággal bírt, ezért is jelentett róla Wingfield néhány nap elteltével. A hadvezér alkalmatlanságát firtató korabeli, majd történetírói vádak az elmondottak fényében a török, illetve a többféle forrásból építkező nyugati híradások tükrében egyaránt túlzónak tűnnek, a magyar utókor ítéletéhez képest jóval árnyaltabban kell látnunk az eseményeket.²⁴⁴

234 C. Tóth, 2012. 452.

235 „[...] whose syster he kyng of Poole hath maryed [...] declyned to be at the meeting of kynges”: TNA SP 1/10, p. 195. Tud róla Bartolini is: Bartolini, 1717. 642.; Bartolini, 2014. 162–164.; Liske, 1867. 468.

236 Tuber, 1994. 280–283.; Papp, 2016. 239. Április 21-től, a folyami átkeléstől datálja: C. Tóth, 2020b. 106–107.; Szülejmán herceg jelentése: In: Fodor, 2019. 65–67.

237 A teljes ruméliai erőket: Papp, 2016. 239.; C. Tóth, 2015b. 106.; Fodor–Dávid, 1994. 217.

238 Neumann, 2015a. 112.

239 „[...] Turks hath taken [...] baggage”: TNA SP 1/10, p. 195. „odahagyták 600–700 tábori szekereket, összes pajzsukat és ágyújukat, zászlójukat, sátrukat, egyéb hadiszereiket”: Fodor, 2019. 66.

240 Papp és Fodor szerint elesett Paksi Gáspár szabácsi bán is. Fodor, 2019. 67.; Papp, 2016. 240. Ezzel szemben a jelzett időben Merzini (Korbáviai) György töltötte be a tiszteket (C. Tóth–Horváth–Neumann–Pálosfalvi, 2016. 148.), aki el is esett Zsarnónál. C. Tóth, 2020b. 107. 61. jegyz. Vö. Surian sok esetről ír május 14-én: Sanuto, XX. 232. Wenzel 12 ezer áldozatról ír, az általam használt Sanuto-kiadás ezt nem közli. Wenzel, 1877. 13.

241 „[...] Unghari imprudenter Turcas invaserunt ideo cum dedecorem [...] reiecti fuerunt”: [Róma] 1515. május 22.: Vit. B II, fol. 89r–v; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 493. [Itt rossz fóliószámmal.]

242 „...megtámadták a hitetlenek vár alatt felállított ágyú mellett tartózkodó gyalogosokat, és szétszórták őket. Nyomukban megérkeztek a szandzsákbégek, és a hitetlenek táborára rontottak.” Fodor, 2019. 66.; Papp, 2016. 240.

243 Papp, 2016. 240.

244 B. Szabó, 2020. 216.

Egyes feltevések szerint az angol követ is tisztában volt azzal, hogy a Szapolyai-család felhasználva rokoni kapcsolatait és politikai befolyását a Habsburg–Jagelló-megegyezést kívánta aláásni. Az erdélyi vajda a húga, Borbála lengyel királyné, illetve egyéb, lengyelországi összeköttetései révén Lengyelországban a Habsburg-ellenes „pártot” támogatta. Szapolyai ezért utasíthatta vissza a „királycsúcsra” küldött meghívót, ahogy Wingfield fenti levele fogalmaz.²⁴⁵ Hermann Zsuzsanna úgy látta, a találkozón el akarták érni, hogy kivonják Annát Szapolyai házassági terveiből.²⁴⁶ Úgy tervezték, hogy a hercegnőt átadják nevelésre a Habsburgoknak, nehogy a vajda ismét megkérje a kezét.²⁴⁷ Szapolyai a parasztfelkelés leverésével nagy tekintélyre tett szert. Az 1514. évi Lukács-napi országgyűlés főkapitánnyá nevezte ki.²⁴⁸

Wingfield tisztában lehetett mindezzel, az 1514. novemberi országgyűlés híre eljutott külföldre is.²⁴⁹ Mindazonáltal az angol követ azért is jelentett a zsarnói kudarcról, mert azt érezte, hogy Szapolyai renoméja ezúttal csorbát szenvedhetett, aminek jelentősége lehetett az európai politikát illetően. A megcsappant tekintélyű Szapolyai nyilván nem is kívánhatott részt venni a bécsi találkozón, hiszen ott vele szemben II. Ulászló politikai pozíciója erősödött.²⁵⁰ Ezzel is lehet magyarázni, hogy ugyan Szapolyai főkapitányi címet nyert az 1514. évi országgyűlésen, de a király által csak 1515 júliusa után szentesített dekrétuma végleges szövegéből ez kimaradt.²⁵¹ Az angol követ május 31-én már minden bizonnyal a május 20-i előszerződés tudatában írt arról, hogy a „magyar gróf” nem kíván akadályt gördíteni a szerződés útjába. Szembetűnő azonban, hogy „grófnak” („count”) címezi, valamennyit tehát ő is érezhetett a Szapolyaiak, akár „dinasztikusnak” nevezhető politikájából, és tisztában lehetett a vajdának a német területeken is elterjedő titulájával (*graf*).²⁵²

1515. június 7-én jelentett újra Wingfield, immár Innsbruckból.²⁵³ Újra „magánkihallgatást” kapott, együtt vett részt a misén a császárral, s míg a többi követ a kórusnál foglalt helyet, ők egy oldalkápolnába vonultak vissza. I. Miksa „bizalmasan” érdeklődött az iránt, mikor s milyen híreket kapott VIII. Henrikől. A császár elmondta: a tervezett királytalálkozó után, amelyet már nagyon vár, a lengyel király Itáliába vezet hadat. I. Miksa a franciaellenes koalícióba Aragónia királyát tervezi még bevonni, aki ezzel kapcsolatban kért iránymutatást – és bizonyára némi pénzt

245 Botlik, 2013a. 31.

246 Hermann, 1961. 29.

247 Botlik, 2013a. 31. Vö. Tringli, 2015. 255.

248 Neumann, 2015a. 153.; C. Tóth, 2020a. 308.

249 Például egy ferrarai jelentés: 1514: ASM, Ambasciatori b.4/12,14, Vestigia nr. 1806. vestigia.hu/kereses/nyomtat.php?a=1396627652 (letöltés: 2020. március 22.).

250 Mindazonáltal öccse, György még Pozsonyban ott volt II. Ulászlóval 1515 áprilisában, részt is vett a tárgyalásokon, és a király kíséretében kitüntetett helyet foglalt el. Neumann, 2019. 182–183.; Neumann, 2020a. 57.; Majorossy, 2019. 327.

251 Mikó, 2015. 290–292.; Neumann, 2020a. 39.

252 Neumann, 2020b. 51–52.

253 Vit. B XVIII, fol. 154r–v; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 563.

is – az angol királytól, vagyis emiatt kezelte kitüntetten Anglia követét. Az uralkodó elmondta: Bécsbe készül, ahová hajón már előreküldte a poggyászatát.²⁵⁴

Wingfield 1515. június 26-án futott be Innsbruckból Linzbe, ahová időközben a császár is megérkezett.²⁵⁵ Az angol követ június végén utazott tovább Bécsbe.²⁵⁶ A császár még Linzben maradt, fontolóra véve a továbbhaladást. Arról kapott ugyanis hírt, hogy a francia király már Lyonban van nagy hadsereggel, és az Alpokon készül átkelni.²⁵⁷ Azt, hogy a svájciak „az Alpokban állnak”, a franciák elleni háborúra készen, több forrásunk is hangsúlyozza.²⁵⁸ A követ június 29-én „nagy sietségben” írt Londonba a helyzet rendeződéséről: a svájciak, a pápa és Aragónia is a császár oldalán állnak és készek hadba szállni a franciákkal szemben.²⁵⁹ Pozsonyba is elért a híre a császár linzi hezitálásának, ezért újfent bizonytalanná vált, hogy I. Miksa valóban eljön-e Bécsbe. Surian is észlelte az elégedetlenséget: az ő szóhasználatával a pozsonyi tárgyalások „füstbe mentek”, mivel a gurki püspök már két hete „nem találja” a császárt. A lengyel király igen feldúlt volt, úgy fogalmazott: nem lehet bízni I. Miksa szavában.²⁶⁰

I. Miksa, illetve a minduntalan a nyomában járó Tudor-követ végül csak megérkezett Bécsbe, jóllehet nem akkor, amikorra ígérkezett: Surian elmondása szerint I. Miksát július 2-ra várták. Wingfieldet július 3-án Bécsben találjuk.²⁶¹ A császár késedelmét a francia készülődés híreivel indokolhatjuk. A császárhoz a magyar és a lengyel király több követséget menesztett – például Kövendi Székely Miklóst –, „hogy sürgessék”. Kövendi Székelyt június 19-én küldték ki Pozsonyból a magyar-cseh és lengyel királyi követség tagjaként, kifejezetten azért, hogy I. Miksa nehogy kihátráljon a személyes találkozóból, és a követség tagjai e célból június 28-ig a császár közelében tartózkodtak.²⁶² (Egy darabon együtt is mehettek a kíséretével, illetve az ahhoz csatlakozó Wingfielddel.) I. Miksa az elvárásoknak végül eleget téve, július 10-én vonult be Bécsbe.²⁶³

254 Surian június 17-i, 18-i, 22-i és 27-i levele is megerősíti, elindult hajóval. Már nagyon várják Pozsonyban: Sanuto, XX. 365–366.; Wenzel, 1878. 19–20.

255 Feltehetően a császári kísérettel tartott, együtt Wingfielddel, Linzbe is a Jagellók követe, Balbi is. Surian június 4-i és 5-i jelentése Budáról. Sanuto, XX. 305–306.; Wenzel, 1878. 14.

256 Vit. B XVIII, fol. 155r–156r; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 624.

257 Undreiner, 1932. 102. I. Miksa június 9-én indult útnak Innsbruckból, 27-től július 4-ig volt Linzben, 6-án már Ennsben. Kraus, 1899. 74. Surian is úgy tudja, több napot töltött Linzben. Július 7-i jelentése: Sanuto, XX. 412–413.; Wenzel, 1878. 20.

258 Bartolini, 1717. 650., 656.; Bartolini, 2014. 192., 214. Tartanak a francia király itáliai támadásától: Liske, 1878. 142.

259 A keltezési hely nem vehető ki. Vit. B XVIII, fol. 156r; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 641.

260 „La dieta [...] in Posenia e andata in fumo”: Surian június 4-i és 5-i jelentése Budáról. Sanuto, XX. 305–306.; Wenzel, 1878. 14.

261 Surian szerint július 4-ére várták (Pozsonyban is), hogy bevonul Bécsbe. Július 7-i jelentése: Sanuto, XX. 412–413.; Wenzel, 1878. 20.

262 Lakatos, 2020. 332.; Cuspinianus, VIII. §; „Czekel Miklass”: Liske, 1878. 136.; Péterfi, 2015a. 142. 704. jegyz. I. Miksa június 25-én volt Welsben, talán itt érheték be Kövendi Székelyék, és június végéig, még Linzben is vele voltak. Kraus, 1899. 74.

263 Surian július 17-i jelentése: Sanuto, XX. 428.; Wenzel, 1878. 20–21.; Majorossy, 2019. 328. Kanizsai László úgy tudja Pozsonyban, július 13-án, hogy I. Miksa 11-én érkezett meg Bécsbe. DL 25 565.; Czövek, 2015. 77.

Az angol követ július 10-én írta első bécsi jelentését.²⁶⁴ Ekkor számolt be a magyar és lengyel követek Bécsbe érkezéséről: „július 6-án egy nagy követség érkezett Magyarországról és Lengyelországból, püspökök és négy világi főméltóság. A szállásom közelébe jöttek lóháton. Olyan könnyű, kis termetű lovaik voltak, mint amilyenek a törököknek vannak, és a nemesek közül többen úgy öltözködtek, mint a törökök, s némelyek úgy, mint a tatárok.”²⁶⁵ „Felsőruházatuk, ha azt egyáltalán így lehet nevezni, úgy tűnt, selyemből van, és szablyáik arannyal és ezüsttel voltak díszítve.” Azt mondták, ha megérkezik a király, „semmilyen pompát nem akar [látni – B. A.], de azt kívánja, hogy legyen a szobájában egy magas rangú ember, akinek pénze van, s más egyebekkel is jól el van látva, hogy az összes király és fejedelem számára ne neki [azaz II. Ulászlónak – B. A.] legyen szükséges a rengeteg trombitást, csörgődobost és más kobzost fizetnie, mert ezek nagy lyukat ütnek az erszényébe”.²⁶⁶

Láthatjuk, II. Ulászlónak a magyar közleményekben élő, „legendás” pénztelenségét az angol követ is említésre méltónak tartotta, akár maga hallhatta, hogy a király már előre attól félt, mennyit kell majd neki költenie. Wingfield beszámolója megerősíti Cuspinianus értesüléseit, aki szerint ezen a napon érkezett a magyar és a lengyel király követeként három-három „jeles férfiú”: magyar részről Szatmári „György pécsi püspök, Ladislav ze Šternberka, Csehország kancellárja és Buzlai Mózes udvarmester”.²⁶⁷ Wingfield magáról is szólt, jelentősegteljesen hangsúlyozva Anglia tekintélyét: „a címerem ki van téve a kapu fölé, ahová a nevem, s az, hogy Anglia és Franciaország királyának vagyok a követe, s biztos vagyok benne, mindenki, a kereszténység nemzetei és minden egyéb népek jól láthatják, mert az összegyűlt társaságban voltak a keresztényeken kívül mások is, oroszok, tatárok, havasalföldiek

264 Vit. B XVIII, fol. 157r–159v; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 684.

265 Kérdés persze, mit tudhat a nyugati utazó a török ruházatról, vagy a nyugaton annak hitt öltözékről e korban.

266 „[...] the VIth daye of this monthe there cam a greett embass[ie] from the kyngis of Hungrey and of Poole, that is [consisting of] byshoppis and IIII temporall lordis, in theyre passyng [...] they came forby my loggyne, they were a [lot of?] horsis, for amongst theym was many spaare horsis [...] of the Turkys, and dyvers of the nobyll men were [dressed] lyke Turkys, and some lyke to the Tart[ar]is, and a [...] theyr ovyr vestemens be callyd it semyd th[ey were of] sylke and theyr symeters garnyshyd bo[th with] goolde and sylvir”: Vit. B XVIII, fol. 157r; „[...] whanne the saide kynge shall com there [shall lack] no pompe [...] [wishes] wherefore a greet man [...] weell monneyid [...] and fournyshid in all othir things [were in] my rom [...] and for [...] I shall have rewarded the exceedyng nowmbyr [...] shall be here of trumpettis, taboryns and oothir mynstrels [...] to all the kyngis and pryncis that shall be here [...] will not fayle to maake a greet hoole in my pourse [...] eny fear of expencis”: Vit. B XVIII, fol. 157v. A szöveget Botlik Richárd is részben lefordította, néhány szöveghelynek én más értelmezést adtam. Botlik, 2014. 33. Vö. Chisholm, 2011. 78. Vö. Surian is a lengyel király „caualli legieri”-nek („lezieri”) mondott katonáiról szól; igaz, ő az Itáliában ismert könnyűlándzsásokéhoz hasonlítja a fegyverzetet („lanzaruali”) és az albánokéhoz az öltözetet („schioptieri”): Surian július 20-i jelentése, illetve július 23-i levele: Sanuto, XX. 488–489., illetve 481–483.; Wenzel, 1878. 22., 25. Lásd: Frimmová, 2015. 143–144.

267 Cuspinianus, VIII. §; Cuspinianus, 1909. 313.; Lakatos, 2019. 599.; Lakatos, 2020. 332. A kíséret nagyságáról: 500 lovas: Majorossy, 2019. 328., 336. Surian 2000 lovasról ír Zsigmond kíséretében. Sanuto, XX. 204. II. Ulászló kíséretéről: Neumann, 2019. 169., 185–188.

és törökök”.²⁶⁸ Nyilván az utóbbiak a Jagelló fivérek kíséretében lévők által rá tett benyomásokat tükrözik.

A követ kényelmesen berendezkedhetett Bécsben, tényleg kifüggeszthette a rezidenciája kapuja fölé címerét, hiszen július 12-én kapott egy igen gáláns, 200 font értékű kiutalást az angol kincstártól.²⁶⁹ Wingfield beszámolt arról, hogy július 8-án megérkezett hajón a gurki püspök, a brémai érsek, Ulrich württembergi (1498–1519, 1534–1550), IV. Vilmos bajor (1508–1550), V. Henrik mecklenburgi herceg (1503–1550), a passauai hercegpüspök (Wiguleus Fröschl von Marzoll, 1500–1517), a bécsi püspök (Georg von Slatkonja/Jurij Slatkonja, „Chrysippus”, 1513–1522), 9-én pedig maga a császár a várostól egy mérföldnyire megszállt „egy várban”, majd másnap bevonult.²⁷⁰ Ekkor érkezett meg Gurk püspökével a pápa követe és Kasztília képviselője, ami arra enged következtetni, hogy az angol követ jóval más uralkodók küldöttei előtt járt, s nem csak a hírszerzésben. Mire ők odaértek, Wingfield már berendezkedett Bécsben, így könnyen értesülhetett – ahogy fentebb láttuk – a császárnak a II. Ulászló bevonulását megelőzően Szatmári Györggyel és társaival július 11-én folytatott tárgyalásairól.²⁷¹ A híreket hallva a Jagelló fivérek is útnak indultak Pozsonyból.²⁷²

Wingfield a következő jelentését július 18-án küldte meg VIII. Henriknek.²⁷³ Beszámolója szerint július 16-án a császár kilovagolt Bécsből, hogy az előre megszabott helyen, Trauttmandorf, Bruck és Hainburg között – „hat holland mérföldnyire” – találkozzon a magyar és lengyel követekkel, „díszes, 1000 fős kísérettel, gyönyörűen felszerszámozott lovakkal”.²⁷⁴ Wingfield – saját bevallása alapján – az

268 „[...] there is writyn ovir myn armys stondynge [...] on my gate, my name embassadour to the kynge of Inglonde and [...] of Fraunce, which I am sure shall be sein and read by all nations [...] that be of Chrysten dome and many oothir, [...] for at the congregation theere shall fayle to be some of all Chrysten but also [...] Roussys, Tart[al]rys, Walakys and Turkys”: Vit. B XVIII, fol. 157v. Az igen sokszínű, különféle népekről más forrás is megemlékezik, már a pozsonyi kíséretben: „Tartari, Turcae, Moschi”; „diversarum gentium [...] Thessali, Turcici, Mysii, Moschi, lazyges”: Liske, 1878. 170., 172.; Decius, 1901. 93.; Chisholm, 2011. 80. Metzig egy egész alfejezetnek is e címet adja: „vhl teutschen, Hungern, Polecken, Beheimen, Moschowiter, Tattern durcheinander”: Metzig, 2016. 306–308.

269 Wingfield, 1925. 48.

270 Vit. B XVIII, fol. 157. Vö. Wiesflecker, 1981. 186. 11-én adott ki Bécsben oklevelet. Kraus, 1899. 74. A brandenburgi őrgrof is a kíséretben Suriannál: július 20.: Sanuto, XX. 488–489.; Wenzel, 1878. 22. Monográfiusa szerint maga a bíboros 10-én érkezett meg: Sallaberger, 1997. 130.

271 Lengyel részről a hármas követség feje Krzysztof Szydłowiecki alkancellár volt. Liske, 1878. 138.; Majorossy, 2019. 328.; Wijaczka, 2019. 275.

272 Cuspinianus, XII. §. A pozsonyi források szerint II. Ulászló 14-én még Köpcsényben, Zsigmond pedig Hainburgban szállt meg. Majorossy, 2019. 336. Surian szerint Bécstől távol: július 20.: Sanuto, XX. 488–489.; Wenzel, 1878. 21. Július 23-i levele: Sanuto, XX. 481–483.; Wenzel, 1878. 25.

273 Bécs, 1515. július 18.: Vit. B XVIII, fol. 160r–v; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 725.; Wiesflecker, 1981. 186–188.; Metzig, 2016. 310.

274 Július 14-én indult és 16-án érkezett meg II. Ulászló. Surian július 20-i jelentése: Sanuto, XX. 488–489.; Wenzel, 1878. 21. Kanizsai László is úgy tudta még július 6-án, hogy a fejedelmi találkozó vagy Hainburgban, vagy a Bruck és Nezsider közötti mezőn lesz. DL 25 564.; Czövek, 2015. 75. Kanizsai július 13-i levele szerint a császár elhagyta Bécset, hogy találkozzék a Jagelló fejedelmekkel, amit 16-ára terveztek. DL 25 565.; Czövek, 2015. 77–78.; C. Tóth, 2020a. 219., 220. 433. jegyz.; Majorossy, 2019. 297., 328.; Metzig, 2016. 299–305. Végül Kanizsai maga is részt vett a bécsi találkozáson. Kubinyi, 1988. 205.; Czövek, 2015. 80.

eseményen „kitüntetett helyen” tartózkodott, amit Cuspinianus is alátámaszt. Anglia követe közvetlenül I. Miksa mellett, a császár fekete és skarlátvörös bársonnyal szegett hintójának balján lovagolhatott – a másikon a gurki püspök.²⁷⁵ Olyan tekintélyeket előzött meg, mint Zyprian von Serntein kancellár, IV. Vilmos bajor herceg vagy Kázmér brandenburgi őrgróf.²⁷⁶ Ferber leírása szintén említi, hogy Anglia követe részt vett a találkozón, aki – Surian szerint – császári utasításra I. Miksával együtt tért vissza a városba.²⁷⁷

Wingfield úgy tudta, hogy „a magyar király és a cseh király [II. Lajos – B. A.] a testvérével [Anna – B. A.] együtt a császár palotájában lett elszállásolva. A lengyel királynak csinos szállása van a városban.”²⁷⁸ Sokatmondó, hogy akinek égetően fontos volt a Habsburg-szövetség, így a lengyel királynak, az nem a császár palotájában kapott szállást. Ugyanakkor az, aki I. Miksa szempontjából játszott lényegi szerepet, vagyis az örökösödési szerződés miatt a magyar király, kitüntetett figyelmet kapott. Az angol követen és a levelet kézhez kapó Wolsey-n kívül, aki bizonytalannal tudott a sorok között olvasni, az „aránytalanság” alighanem másoknak is feltűnt. Cuspinianus is szóvá tette, hogy Zsigmond lengyel király „egy jeles házban lakott, amit közönségesen a Nyulak házának mondanak, míg a magyar király a várban”.²⁷⁹

Wingfield nyitott szemmel járt. Az 1515. évi belső-ausztriai parasztmozgalmak sem hagyták hidegen, ezen események úgyszintén befolyással lehettek ugyan is a nagypolitikára. Július 18-án arról adott hírt, hogy a királytalálkozóra vezényelt 2000 nehézfegyverzetű lovasból ezret Stájerországba és Karintiába fognak küldeni a nemesek megsegítésére a lázadókkal szemben.²⁸⁰

275 „[...] themperour passyd [...] foure Dwtch myls towardis the sayde kynge [...] the cardinale of Gource roode upon his right hand, [i. e. Wingfield] oppon his lefte and all pryncis folowid [...] went to a place uppon a faire playne three Dwtch myles off, appoyntid for the meeting”: Vit. B XVIII, fol. 160r; Cuspinianus, X. §.; Spekner, 2007. 34.

276 Cuspinianus, XIV. §. Igaz, Surian nem tud erről a kitüntetett helyről: július 20.: Sanuto, XX. 488–489.; Wenzel, 1878. 22.

277 Liske, 1878. 134.; „[...] lo ambasiatore de Ingeltera andò in Vienna de comissione de la Cesarea Maesta [...] in compagnia”: Surian július 23-i levele: Sanuto, XX. 481–483.; Wenzel, 1878. 26. Az *Ehrenspegel* is tud Anglia királyának követéről, igaz, ő nem kitüntetett helyen szerepel, hanem a prelátusok és a birodalmi fejedelmek mögött vonul. *Ehrenspegel*, 1323., 1327.

278 „[...] the kynge of Hungrye and the kynge of Bohem, with his systir, ben [lodged] in the pallyce. The kynge of Polle has a faire loggyn in the cite”: Vit. B XVIII, fol. 160v. Suriannál: július 20.: „in castello la Cesarea Maestà et questo serenissimo re Hungaro cum liberis suis extra vero; non molto distante, in uno superbo palazzo, allogia il serenissimo Polono”: Sanuto, XX. 489–490.; „El Re de Polonia è alozato in la città, tutti li altri in castello”: Surian július 23-i levele: Sanuto, XX. 481–483.; Wenzel, 1878. 27.

279 Cuspinianus, XII. §. Az úgynevezett „Nyulak házaról” azt tartja a hagyomány, hogy Mátyás városi rezidenciaként használta. 1515-ben I. Zsigmond mellett Bakóc is itt kapott szállást. Wien Geschichte Wiki. Ein Service der Stadt Wien. <https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Hasenhaus> (letöltés: 2021. november 11.). Köszönöm Skorka Renáta szíves közlését.

280 Péterfi, 2015c. 352. Surian 1500 és 2000 közé teszi: július 20.: Sanuto, XX. 488–489.; Wenzel, 1878. 22. Vö. Egy másik levelében, amit július 23-án írt Ferrara hercegének, nem lovasokról, hanem 2000 Landsknechttről beszél („lancechenech”). I. Ercole d’Estének, Buda: Wenzel, 1878. 25. Bartolini: 2000 Landsknecht: Bartolini, 1717. 652.; Bartolini, 2014. 202. 1500: Liske, 1878. 140. Közülük vezényelhetek át Bécsből. Wiesflecker, 1981. 186. Lásd még: Metzsig, 2016. 303–304.

A következő napok eseményeiről július 24-én hallunk:²⁸¹ július 19-től mindennap tárgyalásokat tartottak, amelyeken Kasztília követe mellett bíborosok is részt vettek – a többes szám arra utal, hogy Matthäus Lang mellett már Bakóc Tamás is jelen volt.²⁸² Wingfield tudósított arról a kartáncról is, amelyről a derék Cuspinianus szintén szólt, de sok részlet csak az angol előadásában szerepel: „Csehország úrnője [Mária – B. A.] mind a magyar, mind a lengyel, mind pedig a cseh királynak [Lajos – B. A.] átadott egy virágfűzért, amelyekre egy-egy drágakő volt tűzve.”²⁸³ Másnap a császár több mint egy órán át beszélt, megköszönve a fejedelmeknek, hogy eljöttek. Háláját fejezte ki azért, hogy közreműködnek a béke, a keresztény fejedelmek közötti egyetemes testvériség létrehozásában, amelynek a célja a hitetlenek elleni hadjárat, s nincs a földön olyasmi, amire fiatal éveit óta ne vágyott volna jobban.²⁸⁴ Cuspinianus hallgat arról a találkozóóról, amelyet – Wingfield elmondása szerint – a császár tartott Esztergom érsekével egy „külön szobában”. Itt a császár felemlegette, hogy Bakóc „a legjobban emlékezhet” az ő kereszties elszántságára, hiszen „már 35 évvel azelőtt követségbe ment apjához, a császárhoz és hozzá, s ő ugyanebben a szobában fogadta”.²⁸⁵

Július 21-én Zsigmond is a palotába érkezett. Ekkor adta át I. Miksa az ajándékait. „A magyar király egy mozsárágyút kapott, amit harminc ló húzott a folyóig.” A lengyel királynak „két, egészen a csüdjükig és a hasuk körül is vérttel borított hátsólapot ajándékozott. [...] A fiatal cseh királynak egy másik, arany lótarakóval borított paripát adott, amelyen a király aranyozott páncélba öltözött apródja ült.”²⁸⁶ Wingfield ezután a házassági tárgyalásokról beszélt. Cuspinianus és Surian egyaránt szólt arról, hogy a császár Annát aranykoronával ajándékozta meg,²⁸⁷ de azt Wingfield tette hozzá, mit mondott neki eközben: „néked adom e koronát, mint tanújelét annak, hogy – s ígérem, minden tőlem telhetőt megteszek – téged Kasztília királynéjává teszek, és ha nem tudlak Nápoly királynéjává tenni, vagy ha esetleg egyik fogadalmamat sem tudom teljesíteni, ígérem császári szavamra [...] római

281 Bécs, Vit. B XVIII, fol. 161r–163v; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 746.; Liske, 1867. 493.; Metzsig, 2016. 310.

282 „[...] bothys cardinalis and dyverse archbishoppis were always presente and at some tymis thembassadour [...] Spayne”. Vit. B XVIII, fol. 161r. Vö. Wiesflecker, 1981. 189–190.

283 „[...] the lady of Boheme gave crauselyns or chaplettis of floweris and uppon ony of theym [...] bague oone to the kyngye of Hungrye and oon to the [kyngye of Poole] and oone to the younge kyngye of Boheme”. Vit. B XVIII, fol. 161r. Magát a „girlandot” említi Surian is: július 25.: Sanuto, XX. 490–491.; Wenzel, 1878. 23.

284 „[...] for a peace, amyte and lyge universall amonsgt all Chrysten pryncis to thentente an expedition maade agaynst the infidelis”. Vit. B XVIII, fol. 161v.

285 „[...] he tournyd his speethe unto the cardinall of Strygon, only [...] he shall be a sufficient wittnesse of his mynd [...] in that behalf, for xxxvth yers paste he cam in embassade to themperour his fathyr and also to hym, and for his parte [received] hym in the same chambyr”. Vit. B XVIII, fol. 161v. Bakóc Tamás 1480-ban valóban részt vett Mátyás követségében III. Frigyesnél. Fraknoi, 1889. 11. Bakóc III. Frigyes gyászszertartásán is jelen volt 1493 decemberében. Borsa, 1967. 393.

286 „[...] themperor gave unto the kyngye of Hungrye a bumberd [...] which was caryid to the water wyth xxx horsis [...] to the young klyngye] of Boheme he gave a nothir courser bardyd in cloth [of gold], uppon the same a page of the saide kynges [...] in a harnyse goodly gilte”: Vit. B XVIII, fol. 162r. Egyes részleteket máshogy fordít Botlik, 2013a. 34.

287 Cuspinianus, XIV. §.; Surian július 25-i jelentése: Sanuto, XX. 490–491.; Wenzel, 1878. 23.

királynévá tesznek, és Ausztria úrnőjévé, ami van olyan értékes, mint egy királyság”.²⁸⁸ Végül Anna német királyné és Ausztria főhercegnője lett, mivel a házasságok ügyében úgy döntöttek, a császár egyik vagy másik unokája, Károly vagy Ferdinánd elveszi Magyarország királyának leányát, és ezzel a kapcsolatuk most „erős és szilárd” lesz.²⁸⁹ Az előszerződésben még egyértelműen Ferdinánd szerepelt, itt, a végleges dokumentumban már vagylagosan a két unoka közül valamelyik.²⁹⁰

Wingfield részletes leírást adott magáról, a július 22-én a bécsi Szent István-dómban tartott esküvői ceremóniáról. A két ifjú hölgyet egy hordszékben vitték gazdagon öltözött nemes hölgyek kíséretében, egyik oldalukon a spanyol követ,²⁹¹ a másikon Kázmér brandenburgi őrgróf lovagolt, „a templomban a szentélyben egy emelvényre ültek, amely arannyal átszőtt posztóval volt borítva”. Utánuk a császár jött, előtte egy gazdagon díszített kardot vittek, s közvetlenül mellette a pápai legátusok (Gurk püspöke és Esztergom érseke) haladtak, majd jobbra Károly főherceg követe, négy sort vezetve. A császár mögött a magyar királyt vitték hordszékében, majd az ifjú cseh király jött. Sokatmondó az is, hogy a lengyel király nem volt részese a menetnek, csak a templomkapuban csatlakozott.²⁹² Wingfield – nemcsak saját elmondása alapján, hanem Surian és a „Fugger-féle” *Ehrensiegel* szerint is – közvetlenül Lajos trónörökös után, Károly infáns követének társaságában helyet kapva vonulhatott be a székesegyházba, megelőzve ezáltal nemcsak a magyar és a cseh világi urakat, hanem a Habsburg anyától született Vilmos bajor herceget, a Hohenzollernekét és az összes birodalmi fejedelmet.²⁹³ Ezekből a momentumokból is lát-

288 „[...] theemperour gave unto hir a rych coronne [...] and uppon her had sayings [...] I promyse to do my best to [...] make you quen of Castill, and yff that fayle to maake you [...] quen of Napylls, and furthymore, yff that I shall [...] fayle of boths that I promyse you by wourde of theemperour [...] I shall nott fayle to maake you quen of Romayns, and lady of Austryk, which may be valuyd to a royaulme”. Vit. B XVIII, fol. 162v. Ennek jó része, igaz, kevésbé teátrálisan és nem dramatizálva, szerepel Suriannál is: július 23.: Sanuto, XX. 481–483.; Wenzel, 1878. 27–28. Bartolini és az *Ehrensiegel* is szól a nápolyi és a római királyságról, de Ausztriáról nem. Bartolini, 1717. 657.; Bartolini, 2014. 216.; *Ehrensiegel*, 1330.

289 „[...] oone if his nephewes, [...] that is Charlis or Ferdinande shoulde marry his Anne and that this matrimony that shuld be now [...] firme and stabill”. Vit. B XVIII, fol. 162v. A szerződéseket július 20. és 22. között szövegezték. Wijaczka, 2019. 276. Egy másolat: 1522. július 22.: DF 289 145. Lásd: Wiesflecker, 1981. 211–219.

290 Spekner, 2007. 31.; Wiesflecker, 1981. 195–196.

291 Róla – igaz, nem a hercegnők mellett, de – Surian is beszámol: július 25.: Sanuto, XX. 490–491.; Wenzel, 1878. 23.

292 „[...] the ladys [...] accompanied with ladys and gentylwomen in rych [...] aparell [...] passid before to the churche [...] sette uppon a siege of a good heeythe, and a desk before them coveryd with cloth of goolde, [...] aftyr theemperour sette forwarde, with a rych sworde bourne byfore hym, and the princis [...] popys two ambassadors, theemperour and the othir to the kyng of Hungarye, uppon hys ryght handee [...] the archdukis ambassadour to his lyfte, all fours on fronte [...] beyound theemperor [...] unto hym [he] had the kyng of Hungarye in his lytter, the young kyng of Boheme, hys sonne, rydyng on the lefte hand [...] the kyng of Poole cam to theemperour on horsback.” Vit. B XVIII, fol. 162v. A brandenburgi őrgróf szerepét Surian is hangsúlyozza: július 23.: Sanuto, XX. 481–483.; Wenzel, 1878. 27. Lang: Salla-berger, 1997. 130.

293 „Venero dopo le corte alla banda dextra del coro lo Imperatore, li Regi apresso a Boemia, [...] lo oratore Inglese, poi quello del Principe don Carlo”: Surian július 23-i levele: Sanuto, XX. 481–483.; Wenzel, 1878. 27.; *Ehrensiegel*, 1330.

szik, Anglia szövetsége ekkor roppant fontos volt I. Miksának – és viszont –, aki közvetlenül e dinasztikus események után kezdte meg itáliai háborúját.

Wingfield nem hagyta említés nélkül az esküvői szertartás rendjét sem. Mindebben nyilvánvalóan az a cél vezérelte, hogy Wolsey tájékozódjék a protokolláris rendben is megmutatkozó erőviszonyokról. Jagelló Annát a spanyol követ és Kázmér brandenburgi őrgróf kísérte az oltár elé, ahol Bakóc megtartotta a ceremóniát. A menyasszonyokat száz lovag és négy király ünnepelte kivont kardokkal.²⁹⁴ Utána az esztergomi érsek misét celebrált, majd I. Miksa az apja sírjánál felöltötte császári ornátusát, fejére tette koronáját, fellépett egy emelvényre és elfoglalta a trónját.²⁹⁵ Wingfielddel szemben Surian például sokkal szűkszavúbban számolt be a ceremóniáról, a július 16. és augusztus 3. között történt események közül főként a házasságkötésre koncentrált.²⁹⁶

A Tudorok követe 1515. július 30-án újabb jelentést írt.²⁹⁷ Részt vett egy lovagi tornán, majd egy táncmulatságon, együtt a három királlyal és a két bíborossal. Számára továbbra is úgy tűnt, mintha a lengyel uralkodó valamelyest kívülről álló lenne, jölehet ténylegesen részese volt a szerződésnek. (Ez utóbbi tényezőt Wingfield nem említette.) Zsigmond csak három-négy órára jött be a palotába délutánonként. Ezt követően, feltehetően július 29-én a császár kilovagolt Bécsújhelyre 1000 lovag kíséretében fényes pompával.²⁹⁸ Lajos királyfi aranypáncélzatú ménen lovagolt.²⁹⁹ Wingfield nem tudta, hogy a magyar és a lengyel király utánuk megy-e. Mi lehetett ennek a „kirándulásnak” a célja? Lehetséges, hogy a császár a Jagelló fivérektől egy kissé távolabb akarta ügyeit intézni. Ennek az lehetett az oka, hogy a francia király követe is megérkezett a császárhoz – a Tudor-kormányzatot pedig az „hozta lázba”: lesz-e háború? Míg a kis Lajos már július 31-én visszatér Bécsbe, addig a Bécsújhelyre szintén elutazó esztergomi érsek és a hercegnők – az angol követ tudomása szerint – csak az azt követő nap fognak visszatérni.³⁰⁰ Ennél többet nem tudunk, de a császár vélhetően nem akart a két Jagelló uralkodó orra előtt tárgyalni a Valois-k követével, s ezért szerveztek egy „külön programot” Bécsújhelyre – a külső szemlélők számára – az „ifjúság”, a herceg és a hercegnők kedvéért, amelyen legfeljebb Lang bíboros vehetett még részt.³⁰¹ I. Miksa itt fogadhatta I. Ferenc

294 „[...] the daughtyr of Hungarye was conveyid wyth the am[bassador] of Spayne and the marquise of Brandynburg, the cardinall of Strygon [...] spoke the matrimoniall words [...] and affianced [the lady of Austria] to the young kynge of Boheme”: Vit. B XVIII, fol. 162v–163r. Magát a misét Bécs püspöke tartotta. Surian július 25-i jelentése, Buda: Sanuto, XX. 490–491.; Wenzel, 1878. 24.

295 Wiesflecker, 1981. 197–199.; Metzsig, 2016. 310–312., 314., 316.

296 Surian július 20-i és 25-i jelentései: Sanuto, XX. 488–491.; Wenzel, 1878. 22–24.

297 Bécs, Vit. B XVIII, fol. 165r–166v; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 764.

298 II. Ulászló július 27-én ment Bécsújhelyre, s 31-én I. Miksa is csatlakozott hozzá. Cuspinianus, 1909. 313.; Ankwicw-Kleehoven, 1959. 86. II. Ulászló augusztus 3-ig maradt ott. C. Tóth, 2020a. 220.; Majorossy, 2019. 336.; Frimmová, 2015. 178. Kraus szerint a császár július 30-án és 31-én volt Bécsújhelyen. Kraus, 1899. 75.

299 „[...] and the young kynge of Boheme also armed at all uppon the same bardyd horse and temperour [...] in hys companye and horsis armys”: Vit. B XVIII, fol. 166v. Ferber és az *Ehrenspegel* szerint is I. Miksa és a kis Lajos együtt mentek július 29-én. Liske, 1878. 144.; *Ehrenspegel*, 1336.; Metzsig, 2016. 325.

300 Bécs, Vit. B XVIII, fol. 167r–168v; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 766.

301 Sallaberger, 1997. 128.

megbízottját, amibe a császár legfeljebb II. Ulászlót (és Bakócot) kívánta beavatni. Vagy még őket sem, de a magyar vezetést nem lehetett megakadályozni abban, hogy ide is kövessék: II. Ulászló különben szintén elutazott Bécsújhelyre, még előbb, mint a császár.

Az angol követ a bécsújhelyi tartózkodásról írva adja az egyik – a mi szempontunkból – legizgalmasabb híradást, amely a magyar királyról és gyermekeiről szól: „a király hatvanéves, állandóan hordszékben viszik, mindennek ellenére arc-színe vörösnek [vérbőnek – B. A.] látszik. Bátyja, Lengyelország királya nincs még hatvan [éves – B. A.], a magasak között közepes természetűnek tűnik, kimért, mogorva hangulatú, igen ritkán nevet. A fiatal cseh király [Lajos – B. A.] csak tízéves, habár testalkata alapján tizenkét éves is lehetne; barna ember. A nővére, a fiatal királyné [Anna – B. A.] még csak tizenkét éves, de annyira gyorsan növekszik, hogy tizen-négy évesnek látszik. Gyönyörű leány, a legszebb, akit valaha eddig láttam, és neki van a legszebb haja. A cseh királyné [Mária – B. A.] most tízéves, másokhoz viszonyítva alacsony természetű, gyors észjárású és [...] arcú.”³⁰² Sajnos, az, hogy milyen az arca, a lap rongálódása miatt nem olvasható ki.

1515. augusztus 6-án Wingfield arról számolt be, hogyan búcsúztatta I. Miksa a magyar és a lengyel királyt.³⁰³ Anglia számára Wingfield követjárása sikerrel járt: a császár 1515. augusztus közepén szövetségi ajánlatot tett Anglia királyának.³⁰⁴ Wingfield valóban úgy érezhette magát, mint egy hatalmas király követe („a puissant kynges embassadour”).³⁰⁵ A római francia követ igencsak megdöbbsent az eljegyzés és a Habsburg–Jagelló-szerződés hallatán. Az uralkodását igen vérmesen kezdő I. Ferencsel szemben I. Miksa és VIII. Henrik egy táborba sodródott.³⁰⁶

302 „[...] I thynk the kyng of Hungrye is LX [years...] and is always borne in a chayre for he is [...], nevertheless by his colour he seemyth to be of s[anguine]. The kyng of Poole his brother is not past I [...] amongst bygg men he is of meane stature [...] byrs and severe of cheer for right sildom he lawg[hs]. The young kyng of Boheme, son to the kyng of H[ungary is ...] but X year of aage; howbeit of stature and bygg[ness he] myght vel be XII, and is brown of nature. The young queen his syster is but XII yearys; ne[vertheiss] of growinge she semeth to be XIII, and of beaute [is the ...] fayreste that I have sen, and hath the fayreste hair. ... The queen of Boheme is now X year oold lytyll of stature in comparyson of the oothir, but quik of spiryte [and] [...] complexionde”. Vit. B XVIII, fol. 168r. Részben közli: Botlik, 2013b. 826.; illetve Botlik, 2013a. 35. Botlik itt úgy fogalmaz: a követ „más levelében is írt arról, hogy II. Ulászló szellemi képessége erősen korlátozott”. Ezt Kurucz Györgyre hivatkozva teszi, aki Wingfield július 31-i levelére alapozva véli ezt, sőt azt is kiérezni véli a jelentésből, hogy „a diplomata arra figyelmeztette uralkodóját, hogy Budán képtelenek megfelelő módon felhasználni a különböző segélypénzeket”. Magam ezt a levél teljes szövege alapján sem osztom. Azt sem, hogy a király „erősen korlátozott szellemi képességeire” utalt volna Wingfield. Kurucz, 1995. 260. A hordszékhez (gyaloghintóhoz) vö. Surian július 20-i és július 25-i jelentéseit: Sanuto, XX. 488–491.; Wenzel, 1878. 22., 24. A hercegnő nála „bellissima et molto venusta”: Surian július 23-i levele: Sanuto, XX. 481–483.; Wenzel, 1878. 25.

303 Bécs, Vit. B XVIII, fol. 169r–v; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 786.

304 „[...] to continue their olde amitie and friendshipp w[ith] my brother”: Linz, 1515. augusztus 14.: Vit. B XVIII, fol. 170r–171v; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 807. Károly főherceg nyomban követet küld Angliába a szerződés megtárgyalására, aki „természetesen” kölcsön is kér: Vit. B XVIII, fol. 172r–173v.

305 Enns, 1515. augusztus 13.: TNA SP 1/11, p. 30., *LP Henry VIII*, II/1. nr. 802.

306 1515. augusztus 18.: BL Cotton MS Caligula E I, fol. 61r–v. [régí jelzet E II, fol. 34.]; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 820.

Angliának érdekében állt, hogy a Habsburgok egy szilárd Jagelló-szövetséggel erősödjének meg, s így álljanak szembe a franciákkal. I. Miksa szinte közvetlenül a királytalálkozó után Itáliába küldte seregeit, melyek a svájciakkal együtt viszont vereséget szenvedtek Marignanónál. Így Wingfielldre 1515 őszétől még nagyobb feladat hárult, árgus szemmel kellett figyelnie továbbra is az eseményeket.³⁰⁷ A császár tartott a francia előretöréstől, ezért unokái helyzete szempontjából nagy nyereség volt a Jagellók magyar–cseh ágával kötött örökösödési szerződés. Ennek betartatása ezért a Tudoroknak elemi érdekében állt. 1515 októberében a még mindig I. Miksa nyomában járó Wingfield arról tudósított, hogy a lengyel királyné, Szapolyai Borbála meghalt.³⁰⁸ Magyarozatként hozzáfűzte: ő „egy magyar gróf húga, aki ellensége a császárnak és az Ausztriai-háznak”.³⁰⁹ Ezenkívül megjegyezte: a lengyel király, hogy szorosabbra fűzze a Habsburg-viszonyt, I. Miksa másik unokáját, Kasztíliai Eleonórárt kérné feleségül.³¹⁰ Az angol diplomácia érdeklődését igencsak felcsigázta ennek a házasságnak a gondolata, főként azért, mert Károlynak volt már egy 1513 óta életben lévő házassági előszerződése a francia király leányával, Renée-vel, amit ez az új frigy felülírni látszott.³¹¹

*

Robert Wingfield jól ismerte a helyi politikai viszonyokat, Magyarországról is pontos információkkal rendelkezett. A tanulmány végén egy érdekes adalékra hívnám fel a figyelmet. Wingfield azt követően, hogy Bécsben újra megerősítették Ferdinánd és Anna eljegyzését, bevallotta: nem kívülállóként ügyködik a Habsburg–Jagelló-házasság rendezésén. Személyes érintettsége abban állt, hogy a suffolki, leatheringami Wingfieldek rokonságába tartoztak bizonyos, az angliai – York-házzal összeházasodó – de la Pole-ősök, akik viszont Anna hercegnő anyjának, Foix-i Annának a szélesebb családfáján is szerepeltek. Sok-sok generációt követően az angol követ világosan tisztában volt azzal, hogy a magyar hercegisasszonnyal közös őstől erednek. Wingfield ezért tartotta fontosnak megjegyezni, hogy „senki sincs hozzá [Jagelló Annához – B. A.] olyan közeli rokonságban, mint ő”, ezért is „tiszteli őt mint a világ legszebb hölgyét”.³¹²

307 Augusztus 22.: *LP Henry VIII*, II/1. nr. 838. (még Welsben); szeptembertől Innsbruck: nr. 886., 900., 909., 982., 1006., 1037., 1170. Amikor a császár Memmingenbe tér, az attól nem messze fekvő Kempenben helyezi „főhadiszállását”, decemberben pedig követi Füssenbe: Kraus, 1899. 76–77.; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 1215., 1249., 1253.

308 Innsbruck, 1515. október 26.: Vit. B XVIII, fol. 197r; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 1070.

309 „[...] was syster to an earl of Hungrey which by [...] enemies to the Emperour and the house of Austria”: uo.

310 Ugyanezt erősíti meg a brüsszeli követ. 1515. december 21.: TNA SP 1/12, p. 22.; *LP Henry VIII*, II/1. nr. 1317.

311 Hermann, 1961. 29.; Spekner, 2007. 34.

312 „[...] Vienna, where a marriage betwyn the archduke of Austrik, Ferdynande and the pryncesse, Anna, systhyr to the kynge of Hungrye and of Boheme, hath ben solemply celebrated, I praye God sende theeym joye and longe lyffe, for that oon is as nyer a kyn to my lady the pryncesse youre daughtir as goodly maye be, and that oother by hir modyr's syde is of youre subgettis blood, lynally discendid from the hedd hows of y^e Wýngfeldes, and verily at this daye I do esteame hir to be oon of the fayrest ladys

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források lelőhelyei

ASM = Archivio di Stato di Modena

BL = The British Library (London)
 Additional Manuscripts
 Cotton Manuscripts
 Caligula
 Galba
 Vit. B = Vitellius B
 Stowe Manuscripts

DL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Levéltár

TNA = The National Archives (Kew, Surrey)

SC = Ancient Correspondence

SP = State Papers

2. Kiadott források és szakirodalom

Acta Tomiciana

1853 *Acta Tomiciana. Epistolae, legationes, responsa, actiones, res gestae serenissimi principis Sigismundi primi regis Poloniae, magni ducis Lithuaniae*. Tomus 3. Coll. Stanislaus Gorski. Posnaniae, 1853.

Ankwicz-Kleehoven

1959 Ankwicz-Kleehoven, Hans: *Der Wiener Humanist Johannes Cuspinian. Gelehrter und Diplomat zur Zeit Kaiser Maximilians I.* Graz–Köln, 1959.

Baczkowski

1975 Baczkowski, Krzysztof: *Zjazd wiedeński 1515. Geneza, przebieg i znaczenie*. Warszawa, 1975.

2015 Baczkowski, Krzysztof: *Kongres wiedeński 1515 roku*. Oświęcim, 2015.

Barta–Fekete Nagy

1973 Barta Gábor – Fekete Nagy Antal: *Parasztháború 1514-ben*. Bp., 1973.

Bartolini

1515 [Richardus Bartholinus]: *Odeporicon id est itinerarium [...] Cardinalis Gurgensis [...] in conventu Maximiliani [...] serenissimorumque [...] Regum Vladislai, Sigismundi, ac Ludovici...* Viennae, 1515.

1717 Ricardi Bartolini Hodoeporicon, id est Itinerarium ... cardinalis Gurgensis. In: *Rerum Germanicarum scriptores*, II. edd. Marquard Freher – Burkhard Gotthelf Struve. Strassburg, 1717. 613–676.

2014 Bartholinus, Riccardus: *Odeporicon*. Edidit Eva Frimmová / Richard Bartolini: *Odeporico*. Preložila Eva Frimmová. Bratislava, 2014. (Scrinium latino-slovacum.)

on lyve.” 1516. augusztus 9.: Vit. B XIX, fol. 223r–v; LP Henry VIII, II/1. nr. 2256.: Foix-i Anna egyik ük-ükapja, Michael de la Pole, Suffolk első grófjának (†1389) a felesége, Catherine de Wingfield volt.

Behrens

1933 Behrens, Betty: The Office of the English Resident Ambassador: Its Evolution as Illustrated by the Career of Sir Thomas Spinelly, 1509–22. In: *Transactions of the Royal Historical Society*, 16. (1933) 161–195.

Borsa

1967 Borsa Gedeon: Néhány bécsi ősnymtatvány magyar vonatkozásai. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1965–66*. Bp., 1967. 389–397.

1997 Borsa Gedeon: Korabeli tudósítások Nürnbergben az 1514. évi magyarországi parasztháborúról. In: *Az OSZK évkönyvei 1991–1993. III. Könyvtörténeti és művelődéstörténeti tanulmányok*. Bp., 1997. 323–348.

Botlik

2013a Botlik Richárd: *VIII. Henrik angol király magyar szövetségesei*. Kaposvár, 2013.

2013b Botlik Richárd: Statileo János diplomáciai küldetése János király (1526–1540) uralkodásának idejéből. In: *Századok*, 147. (2013) 4. sz. 813–854.

2014 Botlik Richárd: *Egy évtized a Szapolyai testvérek és a Magyar Királyság politikai elitjének történetéből (1514–1526). A korabeli angol diplomácia iratainak felhasználásával*. Kézirat. 2014.

Brown

1867 *Calendar of State Papers and manuscripts, relating to English Affairs, existing in the Archives and Collections of Venice, and other Libraries of Northern Italy*. Vol. II. 1509–1519. Ed.: Brown, Rawdon. London, 1867.

Buzási-Pálffy

2014 Buzási Enikő – Pálffy Géza: A magyar korona eddigi ismert legkorábbi autentikus ábrázolásának keletkezéséről. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 63. (2014) 2. sz. 217–264.

Catalogue

1802 *A Catalogue of the Manuscripts in the Cottonian Library, Deposited in the British Museum*. London, 1802.

Chisholm

2011 Chisholm, Michael A.: Robert Wingfield: English Ambassador to the Holy Roman Empire (1510–1517). In: *Maximilian I. (1459–1519)*. Hrsg. v. Notflatscher, Heinz – Chisholm, Michael A. – Schnerb, Bertrand. Innsbruck–Wien–Bozen, 2011. 71–82. (Innsbrucker historische Studien, 27.)

Correspondance de l'Empereur Maximilien Ier

1839 *Correspondance de l'Empereur Maximilien Ier et de Marguerite d'Autriche, sa fille gouvernante de Pays-Bas de 1507 à 1519*. I–II. Publiée par M. Le Glay. Paris, 1839.

Cuspinianus

1515 Cuspinianus, Johannes: *Congressus ac celeberrimi conventus Caesaris Maximiliani et trium Regum Hungariae, Boemiae, et Poloniae, in Vienna Panoniae, mense Iulio anno MDXV facti, brevis ac verissima descriptio. Diarium Ioannis Cuspiniani prefecti urbis Viennensis de congressu Caesaris Maximiliani Augusti et trium Regum Hungariae, Boemiae, et Poloniae, Vladislai, Ludovici, ac Sigismundi, in urbe Viennensi facto XVII. Iulii, anno Christi MDXV*. Viennae, 1515.

1855 *Johannes Tichtel's Tagebuch, Sigmunds von Herberstein Selbstbiographie, Johannes Cuspinian's Tagebuch, und Georg Kirchmair's Denkwürdigkeiten*. Hrsg. v. Theodor Georg von Karajan. Wien, 1855. 397–416. (Fontes rerum Austriacarum, 1.)

1909 Das Tagebuch Cuspinians. Nach dem Original herausgegeben und mit Erläuterungen versehen von Hans Ankwicz-Kleehoven. In: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 30. (1909) 280–326.

1933 *Johann Cuspinians Briefwechsel*. Gesammelt, herausgegeben und erläutert von Hans Ankwicz v. Kleehoven. München, 1933.

2006 Cuspinianus: Napló I. Miksa császár találkozójáról Magyarország, Csehország és Lengyelország három királyával (1515). In: *Krónikáink magyarul*. Vál., ford. Kulcsár Péter. Bp., 2006. 137–163. (Történelmi Források, III/1.)

Czövek

2015 Czövek Zoltán: Egy magyar főúr levelei az 1515. évi pozsonyi–bécsi fejedelmi találkozó idejéből. In: *Az információ mikrotörténetéhez*. Szerk.: Gulyás László Szabolcs. Bp., 2015. 71–85.

Dávid–Lakatos

2020 Dávid Géza – Lakatos Bálint: Felix Petancius és a török szultánokról készített első európai családfa. In: *Keletkutatás*, 29. (2020) tavasz, 47–88.

Decius

1901 Decius, Jodocus Ludovicus: *De Sigismundi regis temporibus liber. 1521*. Ed.: Czermak, Wiktor. Kraków, 1901.

Dybaś–Tringli

2019 Dybaś, Bogusław – Tringli, István: Vorwort. In: *Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der Habsburgisch-Jagiellonischen Doppelvermählung*. Hrsg. v. Dybaś, Bogusław – Tringli, István. Bp., 2019. 9–32.

Ehrenspiegel

1668 *Spiegel der Ehren des Höchstlößlichen Kayser- und Königlichen Erzhauses Oesterreich, oder ausführliche Geschichtsschrift von Desselben*. [...] Aus dem Original neu-üblicher umgesetzt, und in richtige Zeitrechnung geordnet, aus alten und neuen Geschichtsschriften erweitert, in etlichen Stammtafeln bis auf gegenwärtiges Jahr erstreckt, mit derer vom Erzhaus abstammenden Chur- und Fürstlichen Familiengenealogien, auch vielen Conterfäten, Figuren und Wappen-Kupfern, gezieret, und in sechs Buecher eingetheilet durch Sigmund von Birken. Nürnberg, 1668.

Fedeles

2007 Fedeles Tamás: Egy Jagelló-kori humanista pályaképe. Csulai Móré Fülöp (1476/1477–1526). In: *Levéltári Közlemények*, 78. (2007) 2. sz. 35–84.

Ferber

1878 Ferber, Eberhard: Xawery Liske: Dwa dyaryusze kongresu wiedeńskiego z roku 1515. In: *Scriptores rerum Poloniarum / Archiwum komisji historycznej*. Vol. IV. Kraków, 1878. 97–182. (Collegium Historici Academiae Litterarum Cracoviensis / Komisya Historii Akademii Umiejętności w Krakowie 10.)

Fodor

2019 Fodor Pál: A „hitharc oroslánja”. Jahjapasa-oglu Báli bég (?–1527). Terjeszkedés és tartományi elit az Oszmán Birodalom európai határvidékén a 16. század elején. In: *Keletkutatás*, 28. (2019) tavasz, 52–74.

Fodor–Dávid

1994 Fodor Pál – Dávid Géza: Magyar–török béketárgyalások 1512–1514-ben. In: *Történelmi Szemle*, 36. (1994) 3–4. sz. 193–225.

2019 Fodor, Pál – Dávid, Géza: Ungarn und das Osmanische Reich Anfang des 16. Jahrhunderts. In: *Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der Habsburgisch-Jagiellonischen Doppelvermählung*. Hrsg. v. Dybaś, Bogusław – Tringli, István. Bp., 2019. 51–104.

Fraknói

1889 Fraknói Vilmos: *Erdődi Bakócz Tamás élete*. Bp., 1889. (Magyar Történelmi Életrajzok.)

Frimmová

2015 Frimmová, Eva: *Rok 1515 v premenách času (na pozadí Bartoliniho diela Odeporicon)*. Bratislava, 2015. (Libri Historiae Slovaciae. Monographiae, XV.)

Füßel

1987 Füßel, Stephan: *Riccardus Bartholinus Perusinus. Humanistische Panegyrik am Hofe Kaiser Maximilians I.* Baden-Baden, 1987. (Saecula spiritalia, 16.)

Gwyn

1990 Gwyn, Peter: *The King's Cardinal. The Rise and Fall of Thomas Wolsey*. London, 1990.

Hergenröther

1884–1891 *Leonis X. pontificis maximi regesta*. Fasc. 1–8. E tabularii Vaticani manuscriptis voluminibus aliisque monumentis collegit et edidit J. Cardinalis Hergenroether. Freiburg, 1884–1891.

Hermann

1961 Hermann Zsuzsanna: *Az 1515. évi Habsburg–Jagelló szerződés. Adalék a Habsburgok magyarországi uralmának előtörténetéhez*. Bp., 1961.

E. Kovács

2008 E. Kovács Péter: *Hétköznapi élet Mátyás király korában*. Bp., 2008.

Kraus

1899 *Itinerarium Maximiliani I. 1508–1518. Mit einleitenden Bemerkungen über das Kanzleiwesen Maximilians*. Hrsg. v. Victor v[on] Kraus. Wien, 1899.

Krendl

1979 Krendl, Peter: *Spanische Gesandte berichten über Maximilian I., den Hof und das Reich*. In: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 87. (1979) 1. sz. 101–120.

Kubinyi

1988 Kubinyi András: *Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idején*. *Századok*, 121. (1988) 1–2. sz. 147–215.

Kurucz

1995 Kurucz György: *Érdekek és előítéletek. A brit diplomácia és Magyarország a 18. század végéig*. In: *Századok*, 129. (1995) 2. sz. 253–284.

1998–1999 Kurucz, György: *Die britische Diplomatie und Ungarn vom 14. bis zum Ende des 18. Jahrhunderts*. In: *Ungarn-Jahrbuch*, 24. (1998/1999) 31–68.

Lakatos

2015 Lakatos Bálint: *Hírek Magyarországról. Külföldi értesülések 1514-ben a parasztháború eseményeiről*. In: *Keresztesekekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról*. Szerk.: C. Tóth Norbert – Neumann Tibor. Bp., 2015. 155–217.

2016 Lakatos Bálint: *Dózsa György, Jean Hannart és a „ceglédi kiáltvány”*. Három újabb forrás az 1514. évi parasztháború eseménytörténetéhez. In: *Történelmi Szemle*, 58. (2016) 2. sz. 277–302.

2019–2020 Lakatos Bálint: *A király diplomatái. I. rész. Követek és követségek a Jagelló-korban (1490–1526). Kutatási vázlat. II. rész. Követek és követségek a Jagelló-korban (1490–1526). Adattár*. In: *Történelmi Szemle*, 61. (2019) 4. sz. 593–616., 62. (2020) 2. sz. 281–362.

Liske

1867 Liske, Xaver: Der Congreß zu Wien im Jahre 1515. Eine kritisch-historische Studie. In: *Forschungen zur deutschen Geschichte*, 7. (1867) 463–558.

LP Henry VIII

1862–1864 *Letters and Papers Foreign and Domestic of the Reign of Henry VIII*. Vol. 1. 1509–1514. Vol. 2. 1515–1518. Ed.: Brewer, John Sherren. London, 1862–1864.

Majorossy

2019 Majorossy, Judit: The Town of Pressburg and the Royal Summit in 1515. In: *Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der Habsburgisch-Jagiellonischen Doppelvermählung*. Hrsg. v. Dybaś, Bogusław – Tringli, István. Bp., 2019. 293–347.

Metzig

2016 Metzig, Gregor M.: *Kommunikation und Konfrontation. Diplomatie und Gesandtschaftswesen Kaiser Maximilians I. (1486–1519)*. Berlin–Boston, 2016. (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom, 130.)

Mikó

2015 Mikó Gábor: Az 1514. évi Lukács-napi országgyűlés törvénykönyvének megszületése. A dekrétum eredeti változata. In: *Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról*. Szerk.: C. Tóth Norbert – Neumann Tibor. Bp., 2015. 271–317.

2020 Mikó Gábor: Oszmánellenes hadjáratok lehetőségei a 16. század elején. Kísérlet Szrebernik, Szokol és Tessány várak visszahódítására 1513-ban. In: *Századok*, 154. (2020) 3. sz. 577–620.

Mon. rust.

1979 *Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV*. Edd. Antonius Fekete Nagy – Victor Kenez – Ladislaus Solymosi – Geisa Érszegi. Bp., 1979. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok, 12.)

Nanni

1992 *Epistolae ad principes. I. Leo X – Pius IV (1513–1565)*. Regesti a cura di Luigi Nanni. Città del Vaticano, 1992. (Collectanea Archivi Vaticani, 28.)

Neumann

2014 Neumann Tibor: Dózsa legyőzője. Szapolyai János erdélyi vajdasága (1510–1526). In: *Székelőföld*, 18. (2014) 93–107.

2015a Neumann Tibor: Bulgária – Erdély – Temesvár. Szapolyai János és a parasztháború. In: *Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról*. Szerk.: C. Tóth Norbert – Neumann Tibor. Bp., 2015. 103–154.

2015b Neumann Tibor: Szapolyai János és a Dózsa-féle parasztháború. In: *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 50. (2015) 1. sz. 75–83.

2019 Neumann Tibor: Dienstleister der Dynastie. Die neue Aristokratie von König Wladislaw II. und der Wiener Fürstentag. In: *Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der Habsburgisch-Jagiellonischen Doppelvermählung*. Hrsg. v. Dybaś, Bogusław – Tringli, István. Bp., 2019. 161–188.

2020a Neumann Tibor: Két nádor és egy vajda, avagy a Szapolyaiak útja a királyi trónig. In: *Egy elfeledett magyar királyi dinasztia. A Szapolyaiak*. Szerk.: Fodor Pál – Varga Szabolcs. Bp., 2020. 13–45.

2020b Neumann Tibor: „Szinte királyi ház.” A Szapolyai-család reprezentációja, cím- és címerhasználatá Mohács előtt. In: *Egy elfeledett magyar királyi dinasztia. A Szapolyaiak*. Szerk.: Fodor Pál – Varga Szabolcs. Bp., 2020. 47–72.

Pálosfalvi

2016 Pálosfalvi Tamás: A szentszávai hercegek Magyarországon. In: *Hercegek és hercegségek a középkori Magyarországon*. Szerk.: Zsoldos Attila. Székesfehérvár, 2016. 113–127.

2018 Pálosfalvi, Tamás: *From Nicopolis to Mohács. A History of Ottoman–Hungarian Warfare, 1389–1526*. Leiden–Boston, 2018. (The Ottoman Empire and Its Heritage, 63.)

Papp

2016 Papp Sándor: A török béke kérdése a Dózsa-féle parasztháború idején. In: *Certamen. III. Előadások a magyar tudomány napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. szakosztályában*. Szerk.: Egyed Emese – Pakó László. Kolozsvár, 2016. 229–243.

2018 Papp Sándor: Az Oszmán Birodalom, a Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia kapcsolattörténete a békekötések tükrében (vázlat és adatbázis). In: *Aetas*, 33. (2018) 4. sz. 86–99.

Péterfi

2014 Péterfi Bence: *Egy székely két élete. Kövendi Székely Jakab pályafutása*. Pécs–Bp., 2014.

2015a Péterfi Bence Tamás: *Adalékok a Jagelló-kori magyar–osztrák határ menti kapcsolatok történetéhez. A magyar és birodalmi „kétlaki” nemesség a 15–16. században*. [Kézirat. Doktori disszertáció, ELTE.] Bp., 2015.

2015b Péterfi Bence: A Magyar Királyság és a Bajor Hercegség diplomáciai-politikai kapcsolatai a 15–16. században. *Hungarikakutatások a müncheni levél- és kéziratárakban*. In: *Világtörténet*, 5. (37.) (2015) 1. sz. 113–143.

2015c Péterfi Bence: Az 1515. évi belső-ausztriai parasztháború és magyarországi kapcsolatai. In: *Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról*. Szerk.: C. Tóth Norbert – Neumann Tibor. Bp., 2015. 333–375.

Pickl

1970 Pickl, Othmar: Pettaus Kampf um sein Niederlagsrecht (1520–1535). Ein Beitrag zur Handelspolitik Ferdinands I. In: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 78. (1970) 432–443.

1971 Pickl, Othmar: Pettau – ein internationaler Handelsplatz des 15. und 16. Jahrhunderts. In: *Zeitschrift des Historischen Vereins für Steiermark*, 62. (1971) 87–109.

1984 Pickl, Othmar: Der Funktionswandel der Stadt Pettau/Ptuj am Handelsweg zwischen Ungarn und Oberitalien vom Frühmittelalter bis zur Gegenwart. In: *Stadtstrukturen an alten Handelswegen im Funktionswandel bis zur Gegenwart. Referate des 6. interdisziplinären Colloquiums des Zentralinstituts*. Hrsg. v. Tichy, Franz – Schneider, Jürgen. Neustadt a. d. Aisch, 1984. 57–70.

Robertson

2004 Robertson, Mary L.: Wingfield, Sir Robert (b. in or before 1464, d. 1539). In: *Oxford Dictionary of National Biography*. Eds.: Matthew, H. C. G. – Harrison, B. Oxford, 2004. DOI: <https://doi.org/10.1093/ref:odnb/29741>.

Sach

2002 Sach, Maike: *Hochmeister und Grossfürst. Die Beziehungen zwischen dem Deutschen Orden in Preußen und dem Moskauer Staat um die Wende zur Neuzeit*. Stuttgart, 2002. (Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa, 62.)

Sallaberger

1997 Sallaberger, Johann: *Kardinal Matthäus Lang (1468–1540). Staatsmann und Kirchenfürst im Zeitalter von Renaissance, Reformation und Bauernkriegen*. Salzburg–München, 1997.

Sanuto

1887 Sanuto, Marino: *Diarii, 1496–1533. I–LVIII.* [T. XVIII. Marzo–agosto 1514. T. XX. Marzo–agosto 1515.] A cura di Rinaldo Fulin – Federico Stefani – Niccolò Barozzi – Guglielmo Berchet – Marco Allegri. Venezia, 1879–1903. [1887]

Scarisbrick

1971 Scarisbrick, John J.: *Henry VIII.* London, 1971.

Spekner

2007 Spekner, Enikő: Die Geschichte der habsburgisch-jagiellonischen Heiratsverträge. In: *Maria von Ungarn (1505–1558). Eine Renaissancefürstin.* Hrsg. v Fuchs, Martina – Réthelyi, Orsolya. Münster, 2007. 25–46.

B. Szabó

2020 B. Szabó János: A Szapolyaiak hadserege Szapolyai János és II. János korában. In: *Egy elfeledett magyar királyi dinasztia. A Szapolyaiak.* Szerk.: Fodor Pál – Varga Szabolcs. Bp., 2020. 213–241.

Szentesi

2002 Szentesi Edit: Az úgynevezett Fugger-féle Habsburg Ehrenspegel. In: *Jankovich Miklós (1772–1846) gyűjteményei. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 2002. november 28. – 2003. február 16.* Szerk. Mikó Árpád. Bp., 2002. 291–293. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 2002/1.)

Szerémi

1979 Szerémi György: *Magyarország romlásáról.* Erdélyi László fordítását átdolgozta Juhász László. Jegyzeteket írta Székely György. Bp., 1979.

Teiszler

2018 Teiszler Éva: Török várak – magyar várak. Status quo a hadszíntéren és a Jagelló-kori oszmán–magyar békeszerződésekben. In: *Aetas*, 33. (2018) 4. sz. 100–107.

C. Tóth

2012 C. Tóth Norbert: Egy legenda nyomában. Szapolyai János és ecsedi Bátori István viszonya 1526 előtt. In: *Századok*, 146. (2012) 2. sz. 443–463.

2015a C. Tóth Norbert: Az 1514. márciusi országgyűlés. Politikatörténeti események Magyarországon a parasztháború kitöréséig. In: *Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról.* Szerk.: C. Tóth Norbert – Neumann Tibor. Bp., 2015. 31–79. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.)

2015b C. Tóth Norbert: Az apátfalvi–nagylaki csata. A keresztes főszereg útja Pesttől Nagylakig. In: *Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról.* Szerk.: C. Tóth Norbert – Neumann Tibor. Bp., 2015. 81–102.

2020a C. Tóth Norbert: *A magyar királyság nádora. A nádori és helytartói intézmény története (1342–1562).* Bp., 2020.

2020b C. Tóth Norbert: Szapolyai János erdélyi vajda török ellenes harcai (1510–1526). In: *Egy elfeledett magyar királyi dinasztia. A Szapolyaiak.* Szerk.: Fodor Pál – Varga Szabolcs. Bp., 2020. 99–112.

C. Tóth–Horváth–Neumann–Pálosfalvi

2016 C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók.* Bp., 2016. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak.)

C. Tóth–Horváth–Neumann–Pálosfalvi–W. Kovács

2017 C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás – W. Kovács András: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II. Megyék. Bp., 2017. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak.)*

Tringli

2019 Tringli, István: Der Weg des ungarischen Hofes zur Doppelheirat 1515. In: *Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der Habsburgisch-Jagiellonischen Doppelvermählung.* Hrsg. v. Dybaś, Bogusław – Tringli, István. Bp., 2019. 235–260.

Tubero

1994 Tubero, Ludovicus: *Kortörténeti feljegyzések (Magyarország).* Közreadja Blazovich László – Sz. Galántai Erzsébet. Szeged, 1994. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár, 4.)

Undreiner

1932 Undreiner, George Joseph: *Robert Wingfield. Erster ständiger englischer Gesandter am deutschen Hofe (1464?–1539).* [Diss.] Freiburg im Üechtland, 1932.

Usteri

1974 Usteri, Emil: *Marignano. Die Schicksalsjahre 1515/1516 im Blickfeld der historischen Quellen.* Zürich, 1974.

Varga

2015 Varga Szabolcs: Szlavónia 1514-ben. In: *Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról.* Szerk.: C. Tóth Norbert – Neumann Tibor. Bp., 2015. 219–233.

Wenzel

1869–1878 Wenzel Gusztáv: Marino Sanuto Világkrónikájának Magyarországot illető tudósításai. 1–3. közl. In: *Magyar Történelmi Tár*, 2. (1869) 2. (14.) köt. 1–282., 2. (1877) 12. (24.) köt. 3–300., 8. (1878) 13. (25.) köt. 3–390.

Wiesflecker

1981 Wiesflecker, Hermann: *Kaiser Maximilian I. Das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit.* Bd. IV. *Gründung des habsburgischen Weltreiches, Lebensabend und Tod, 1508–1519.* München, 1981.

Wijaczka

2019 Wijaczka, Jaczek: Jagiellonen und Habsburger – Rivalität um Dominanz in Mittel- und Osteuropa im 15. und 16. Jahrhundert. In: *Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der Habsburgisch-Jagiellonischen Doppelvermählung.* Hrsg. v. Dybaś, Bogusław – Tringli, István. Bp., 2019. 235–260.

Wingfield

1988 Wingfield, John Maurice: *Some Records of the Wingfield Family.* London, 1925.

ATTILA BÁRÁNY

SIR ROBERT WINGFIELD, RESIDENT AMBASSADOR OF TUDOR ENGLAND, THE HOLY ROMAN EMPIRE AND HUNGARY (1514–1515)

Sir Robert Wingfield was the first resident ambassador of England delegated by to the court of Emperor Maximilian I. He regularly sent a great number of dispatches, letters and relations to King Henry VIII and Lord Chancellor Thomas Wolsey for seven years, which are to be seen as important evidence for the history of Hungary. Wingfield spent most of his times following the Emperor's more or less itinerant court and government from Bavaria and Lower Austria to

Carniola in the years of 1514 and 1515, also staying for days just a few miles from the Hungarian border. He provided first-hand information of the peasant uprising led by György Dózsa in 1514 and was himself present at the congress of Vienna between the sovereigns of Hungary, Poland and the Holy Roman Empire, arranging for an inheritance treaty. The envoy notified the Chancery of the affairs of Hungary and the Turk – letting the Cardinal know of János Szapolyai's schemes – which became vital for early Tudor foreign policy as Wolsey wished to have a dominant role in the power constellation. Wingfield was almost uniquely well-informed and had most appropriate knowledge of the workings of Hungarian politics.

Andrea dal Burgo császári követ magyar- és csehországi missziója (1521–1523)

„Azután a sorrendben [a királyi felségek után] a legelső ez a dal Borgo, akit mind a királyi felség, mind pedig a királyné nagyon szeret, de a magyarok szerfelett gyűlölnek. Tapasztalt ember és járatos az udvari dolgokban, de nagyon könnyelmű és gőgös, és minden rosszat elkövetett már kitűnő államunkkal szemben. Minden cselekedetével azt mutatja, hogy mindenható a királyi párral együtt, és minthogy megfizetik és lefizetik, ebből igencsak meggazdagodott, és a királytól óriási ajándékokat kapott, amelyből egy Óvárnak nevezett kastélyért folyamodott Magyarországhatárán Ausztria felé, de a magyarok ebbe nem egyeztek bele, és inkább felajánlották neki Péterváradot, amely a török határon van, azzal, hogy védelmezze meg, de ő nem fogadta el. Azonban a király minden módon azt akarja, hogy Magyarországon legyen neki valami jövedelme. Mostanáig a király mellett maradt, hogy meggyőzze arról: adja át Horvátországot és Szlavóniát a legfelségesebb Ferdinánd [főhercegnek], mondván, az jól meg fogja védelmezni a töröktől, és ezt azért művelte, hogy befolyása legyen Dalmáciában.”¹ – Így vélekedett Francesco Massaro, Lorenzo Orio Budára delegált velencei követ titkára 1523. október 5-én kelt összefoglaló beszámolójában. Az egyebekben is meglehetősen elfogult jelentés Andrea dal Burgót, a Habsburg fivérek, V. Károly (választott) német-római császár és öccse, I. Ferdinánd osztrák főherceg Magyarországon tartózkodó követét is kedvezőtlen színben tünteti fel: gőgös és kapzsi, hiszen politikai ellenfele a Velencei Köztársaságnak. Massaro szövegében a Horvátország és Szlavónia átadásáról szóló állítás is a velencei fennhatóság alá tartozó Dalmácia lehetséges megkaparintására fut ki,

* A tanulmány az NKFIH OTKA K 134690 azonosítószámú, „A magyar királyi udvar személyi összetétele a Mátyás- és Jagelló-korban (1458–1526)” című kutatási projekt keretében készült. A szerző a TKI – Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Szegedi Tudományegyetem – Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Medievisztikai Kutatócsoport (ELKH) tudományos munkatársa.

1 Francesco Massaro velencei titkár 1523. október 5-i összefoglaló jelentéséből. Marino Sanuto teljes terjedelemben közli monumentális naplójában: Sanuto, XXXV. 107. Ennek korábbi – és olvasati hibákat tartalmazó – közlése: Sanuto/Wenzel, 1878. 286–287. Pontatlan magyar fordítása: Balogh, 1926. LVII. Balogh István fordítását a kritikai kiadás szövege alapján megváltoztattam, ebben köszönöm Szovák Márton segítségét, továbbá a fordításban olvasható kiegészítéseket a szöveg értelmezésének megkönnyítése végett helyeztem el. – A jelentés eredeti szövege (pontosabban az eredeti irat korabeli másolata): TNA PRO 30/25/147. fol. 7r–v. Ez minimális mértékben eltér Sanuto kivonatától, például az első mondat eleje („Da poi queste serenissime maestà, il primo in ordine è il magnifico Borgo, qual è singularmente amato...”), illetve a második eleje („Et è homo ad ogni modo di expeditione et pratico di corte, ma assai liziero et superbo...”).

ami a Signoria számára így bizonyíthatja, hogy milyen veszélyes lehet számukra ez az ember. Igaz, ennek ellenére Massaro is kénytelen elismerni, hogy Andrea dal Burgo egy tapasztalt, tette kész és – a szó eredeti értelmében – udvarias, az udvari dolgokban és az udvari viselkedésben jártas politikus. E többé-kevésbé sematikus rétegeket lefejtve a velencei diplomata jellemzésének lényege, hogy Burgo nagy informális hatalommal bír, mert jelentős a befolyása a magyar királyi párra – nem véletlenül emlékezik meg szövegében róla kiemelt helyen, közvetlenül a király és a királyné után. Massaro a beszámolójában – túl azon, hogy Burgo követi minőségét nem is említi – jelen idejűként taglalja ezt a befolyásosságát. Odahaza ugyanis még azelőtt nyújtotta be jelentését, mielőtt Burgo missziója az 1523. októberi bécsúj-helyi királytalálkozóval együtt lezárult volna.

De ki is volt Andrea dal Burgo, és mit tudunk a magyar–cseh királyi udvarban folytatott diplomáciai tevékenységéről? Missziója egyrészt személye, másrészt követségének jellege miatt méltó a figyelmünkre, ráadásul dokumentáltsága, tehát a fennmaradt, mennyiségileg is jelentős irathagyaték révén bizonyos mélységig részleteiben is megismerhető. A félreértések elkerülése végett itt kell megjegyez-nem: követünk nem keverendő össze a Mohács előtt Budán tevékenykedő pápai nunciussal, a szicíliai származású Antonio Giovanni Buglióval, Burgio bárójával.² Nevének olasz alakja, az Andrea dal Borgo lenne a pontosabb, és talán jobban el is különítené,³ mégis – latin nyelvű aláírásának (*Andreas Burgus*) köszönhetően – mind a Habsburg családtagok korabeli levelezésében,⁴ mind utóbb a francia és a német szakirodalomban,⁵ majd utóbbi nyomán, főleg Kubinyi András révén a magyar feldolgozásokban is a kissé pontatlan Burgo névalak rögzült,⁶ ezért e tanulmányban is ezt használom.

2 Például Szabó, 1909. 184. „Burgio András”; MHL 454., 7. jegyz. A 16. századi történetíróknál is előfordul a keverés, így a cseh Jan Dubravius (Jan Skála z Doubravky) a *Historia Bohemicában* (Dubravius, 1687. 843. „cum Andrea Siculo, Barone cognomine, Caesaris legato”), illetve Istvánffy *Históriájában* is (Istvánffy, VII. könyv 185. „siciliani Baronius András”, uő korábbi magyar misszióját 1517 helyett tévesen 1516 tavaszára helyezi: uo. VI. könyv 158.).

3 Például Rill, 1970; Aulinger, 1985; illetve a vatikáni kutatásokra fókuszáló magyar szakirodalomban is (például Fraknói, 1903. 13–38.; újabban Nemes, 2015. 488.; Nemes, 2017. 118.) Borgo vagy Dal Borgo alakban kerül elő. Tevékenységének első ismertetője, az osztrák Karl Stögmann tanulmányában két külön személynek veszi Andrea Burgót és Andrea Alborgo érseket(!), akit különben Burgo utódjával, Johann Schneitpeck báróval kevert össze. Alborgóra: Stoegmann, 1857. 168–170.

4 FK I. 17., 39., 60., 89. (Burgho), 108. stb.; *Correspondenz des Kaiser Karl V*, 114., 435.; a Margit főhercegnő és I. Miksa közötti levelezésben: *Correspondance*, passim, illetve *Négociations diplomatiques*, passim.

5 *Négociations diplomatiques*, I. XVI. – Stoegmann, 1857. 159. és passim; Rösler, 1876; Heiß, 1971. passim, Heiß, 1974. 120.; Heiß, 1976. 100.; Rill, 1993. 141. és passim; Metzsig, 2016. passim.

6 Szabó, 1917. 162., passim; Fögel, 1917. 64., 96., 144.; Kubinyi, 1978. (2007.) 135.; Kubinyi, 1986. 84.; Kubinyi, 2005. 19.; Kubinyi, 2009. 130.; *Politikatörténeti források*, 2010. passim; C. Tóth, 2012a. 86.

Egy követ mozgalmas életpályája

Andrea dal Burgo⁷ 1521-ben kezdődő magyarországi küldetése idején már befutott diplomata volt. Pályája egy „hivatás”, „főállású” követé, aki élete végéig különféle megbízásokat teljesített, és ezért leginkább a misszióin, az általa küldött jelentéseken, illetve az őt említő korabeli politikai levelezésen keresztül ismerhető meg. Kortársaitól és pályatársaitól eltérően az őt évtizedeken át foglalkoztató Habsburg családtagok különböző országainak és tartományainak belkormányzatában nem vállalt szerepet, illetve nem jutott jelentősebb funkcióhoz vagy méltósághoz.⁸ Nem is volt arisztokrata származású. Bár régi és terebélyes cremonai patriciuscsaládban született, 1506-ban nyert lovagi, majd későbbi grófi címét csak I. Miksa szolgálatában szerezte. Atyja Oprando dal Borgo, ismert testvérei Daniele és Lombardino voltak. (Az I. Miksa római király, majd választott német-római császár tanácsosaként előforduló, feltehetően a család veronai ágához tartozó Angelo Maria dal Burgo személyét egyelőre nem tudom a család ezen részéhez kötni.)⁹ Testvérei Itáliában, szülőföldjükön maradtak, Burgo viszont éppen diplomáciai szolgálatainak következtében nem tudott tágabb szülőhazájában megállapodni: a Milánói Hercegség területén szerzett birtokait – 1512-től a Cremona melletti Cestelleone grófja volt – a milánói hatalomváltások miatt életében elkobozták tőle. Így tartósan Tirolban telepedhetett le a még I. Miksa révén ugyancsak 1512-ben és az utána következő években részben addigi szolgálatait, részben elmaradt járandóságai fejében több lépcsőben megszerzett dél-tiroli Enn és Caldifff váruradalmak (zálog)birtokosaként.¹⁰ E régióhoz köthető első házassága 1514 tavaszán a trentinói Dorothea von Thunnal, aki korábban Bianca Maria Sforza császárné udvarhölgye volt.¹¹ Első felesége, Gerhard Rill szerint,

7 E fejezet Gerhard Rill kimerítő részletességű, bibliográfiával ellátott életrajzi szócikkén alapszik: Rill, 1970. Újabb, rövid életrajzi összefoglaló: Metzsig, 2016. 368–369. Hivatkozások csak a saját kiegészítéseimnél, pontosításaimnál szerepelnek.

8 Vö. Noflatscher, 1999. 329–345.

9 Vö. ÖStA AVA Adelsarchiv, Reichsadselsakten, Allgemeine Reihe, 53.39. Augsburg, 1510. június 29. Angelus Maria de Burgo császári tanácsos és veronai polgár címerjavítása, illetve részére *palatinatus ad personam* cím adományozása. <https://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?id=1522894> (letöltés: 2021. november 1., az adatot Péterfi Bencének köszönöm).

10 Rill, 1970. 750. szerint 1512 körül az enni uradalomnak csak a haszonélvezetét nyerte el. Ladurner, 1867. 169. szerint a két várat és uradalmukat mint *pfeiger* kapta hűbérbe, kamatfizetési kötelezettséggel, de csak 1515-ben, és előbb tíz évre, majd 1518-tól élethossziglan. Miután 1526-ban Burgo ezer forint kölcsönt adott I. Ferdinándnak, a főherceg ezt az összeget a két uradalom kamataiból vonta le, és újól meg erősítette Burgót a hűbérbirtokban. Erre lásd a főherceg oklevelét: TLA Mischbestände, Urkundenreihe I, 803. Innsbruck, 1526. február 21. Az oklevél jelzetét Péterfi Bencének köszönöm. Lásd még: Rill, 1993. 146. 218. jegyz.

11 Rich, 1910. 88.; Unterholzner, 2015. 77., 81., 83., 208. Dorothea első férjével való házasságában 1514-ben özvegyült meg. – Metzsig, 2016. 369. szerint Michael von Wolkenstein lányát vette volna el feleségül, de ez a *Négociations diplomatiques*, I. XVII. adatának (ti. Dorothea Wolkenstein unokahúga) félreértelmezése. Lásd még: HStAM, B. Akten bis 1867, Bestand 3. Politisches Archiv Landgraf Philipps des Großmütigen (1518–1584) Nr. 366. fol. 14–14a. Milánó, 1514. április 19. Burgo levele I. Miksa császárhoz, amelyben említi, hogy megházasodik. Digitalizált mikrofilme-felvétele: <https://arcinsys.hessen.de/arcinsys/digitalisatViewer.action?detailid=v917416&selectId=56053160> (letöltés: 2021. november 5.). Burgo a jövődöbéli házasságát egy keltezetlen, a császárhoz címzett kérvényében is említette: TLA Landes-

1525-ben a tiroli parasztháború eseményei alatt halt meg hosszú betegeskedés után,¹² de mivel 1520. december 18-án Burgo és felesége rokonsága a néhai Dorothea hozományának visszafizetéséről egyeztek ki, Dorothea már ez évben meghalt, amit különben sírfeliratának egyik közlése is megerősít.¹³ Bár néhány évig özvegyen maradt, 1523 nyarán Burgo már több jelentésében is újabb tervezett esküvőjére célzott; erre 1523 késő őszén került sor.¹⁴ Burgo másodszer Lombardiából nősült, Giacomo Anguissola piacenzai kormányzó, Montechiaro grófjának leánya, Caterina (1508–1550) lett a felesége,¹⁵ akitől fia, Ferdinánd született.

Burgo maga Cremonában látta meg a napvilágot 1467. szeptember 7-én vagy 8-án. Iskolázottságáról, tanulmányairól nem rendelkezünk közelebbi információkkal. Életpályájának első szakasza, ifjúkori éve a milánói hercegi udvarhoz köthetők. Igen fiatalon, 1479-ben került Ludovico Maria Sforza (Ludovico il Moro) milánói régens (1480–1494), bari (1479–1499), illetve milánói herceg (1494–1499) szolgálatába.¹⁶ 1489 előtt már a milánói hercegi kancellárián volt beosztott, 1490-től a titkos kancellária vezetője. Először 1496 szeptemberében teljesített követi megbízást, többedmagával fogadta I. Miksa római királyt a lombardiai Vigevanóban, majd 1499 októberében is tárgyalt vele a herceg megbízásából.¹⁷ Amikor az itáliai háborúk első szakaszában a francia csapatok 1499-ben, majd 1500-ban elfoglalták Milánót, Ludovico herceg pedig francia fogságba került, Burgo német területre menekült. Nem sokkal később, 1502 novemberében I. Miksa római király

fürstliche Hofkanzleien, Maximiliana, [Karton 39], Miscellanea, ohne Jahr, Teil 4, [Nr. 3.] Utóbbi adatokat Péterfi Bencének köszönöm.

- 12 Rill, 1970. 752. tévedése e munkára megy vissza: Lancetti, 1820. 486. Sírja a trentói San Marco ágostonos kolostor templomában, sírfeliratát közli Arisius, 1705. 118., tévesen 1552-es évszámmal. Az évszám ugyanis lekopott, így közli Barbacovi, 1824. 117. Lásd még a következő jegyzetet.
- 13 Franzi, 2021. 184/1455. sz. Az irat Csehországban (Státní oblastní archiv v Litoměřicích) őrzött eredetijének regesztája: *Famiglia Thun*, 2005. 69/I-199. sz. A sírfelirat 1520-as évszámmal: Fidler, 1781. 177–178. Az adatokat Péterfi Bencének köszönöm.
- 14 Lakatos, 2017. 124/122. sz. (ASTn APV CC busta 8, fasc. 2, fol. 23r–v: „et in conclusione est de matrimonio unius vicine patrie mee, et persona est mihi notissima, familia illustrissima et antiquissima, pater mihi frater et magnus et ditissimus comes.”), 125/128., 127/135., 128/144. sz. – GStA PK XX. HA OBA Nr. 26457. Pozsony, 1523. október 30. Mária királyné Brandenburi Albert német lovagrendi nagymesterhez, a levél végén tudatja vele, „...dass her Andre de Bourgo hinweg ist und hat ein schone junckfraue zw einem weib genumen”. Lásd továbbá: ÖStA FHKA AHK GB 21. fol. 28v Bécsújhely, 1523. október 16. I. Ferdinánd engedélyezi, hogy ha Burgo új felesége előtt halna meg, özvegye az enni és caldiífi uradalmak hűbérére megörökölheti. Az adatokat Péterfi Bencének köszönöm.
- 15 EFK Y. IV. 55. (ún. Istvánffy-formulárium) fol. 44v. A formuláskönyvben közvetlenül ezután a pápához szóló királyi levél is: uo. fol. 44v–45r. Lásd: Nemes, 2015. 488., ahol e darabot a szerző a korábbi véleményem és Rill adata alapján 1525-re helyezte, feltételezve, hogy a cím téves. E megállapítás ellen szól egyrészt a királyi levél visegrádi kelte, mivel II. Lajos kizárólag 1523. augusztus–szeptember folyamán tartózkodott Visegrádon (C. Tóth Norbert szíves közlése), másrészt a fol. 45r oldalon szerepel II. Lajosnak Sopronból Krzysztof Szydłowiecki lengyel kancellárhoz és követhoz írt levele, amely a főhercegi uralkodópárral való találkozó napján (1523. október 12.) kelt, és amelyben kéri a még úton lévő követet, hogy Bécsújhelyre menjen. A formuláskönyvekben sokszor előfordul, hogy tartalmi-időrendi blokkokban hagyományozódnak a lemásolt dokumentumok. Itt is erről lehet szó. (Mikó Gábor szíves közlése.) – Caterina másodszer Luigi (Aloisio) Gonzagához, Castel Goffredo márkijához ment nőül. Lancetti, 1820. 486.
- 16 Stoegmann, 1857. 162. és ennek alapján Rösler, 1876. 610. szócikke tévesen velencei szolgálatot említ.
- 17 Utóbbira lásd: Höflechner, 1972. 241., 11.11. tétel.

(1508-tól választott német-római császár) szolgálatába állt mint királyi titkár, ám valójában inkább diplomata. (Milánóba majd bő egy évtizeddel később, Ludovico herceg fia, Massimiliano Sforza rövid uralkodása alatt [1512–1515] mint a császár megbízottja és a kormányzat kulcsembere tért vissza.)

Az I. Miksa szolgálatában eltöltött első évtized alatt vált a Habsburg-ház egyik legfontosabb, sokat foglalkoztatott diplomatájává. 1504-től folyamatosan, évente több különböző helyre szóló kiküldetési során főleg a spanyol és francia udvarokban fordult meg, de 1508-ban kétszer járt Angliában, és több alkalommal Észak-Itáliában is. Missziói egyrészt a Habsburgok spanyol örökösödése jegyében a II. (Katolikus) Ferdinánd aragón királlyal való kapcsolattartást célozták. 1504-ben járt először Spanyolországban, majd 1506-ban a kasztíliai régensségről való tárgyalásokat vezette, Szép Fülöp kasztíliai király és burgundiai herceg halálát követően pedig 1506. szeptember 24-én I. Miksa képviseletében egy időre tagja lett a kasztíliai régenstanácsnak is. Ugyanekkor ezer dukát évjáradékot is szerzett. Azonban 1508 végén az újabb kiküldetése II. Ferdinánd király bizalmatlansága miatt nem volt különösebben sikeres.

Misszióinak ez idő tájt a másik csoportja a császár itáliai politikájának függvényében a francia királyi udvarral való kapcsolattartás volt. Először 1504 szeptemberétől tárgyalt többedmagával mint követi titkár XII. Lajos francia király udvarában,¹⁸ ezt azonban jelentőségében messze felülmúlta hosszúra nyúló, 1509 tavaszától 1511 novemberéig tartó itteni követi működése. A császár képviseletében XII. Lajossal tartott újabb, a Velence-ellenes cambrai-i liga jegyében megindított itáliai hadjáratába; részt vett a Velence vereségével végződő agnadellói csatában (1509. május 14.). I. Miksa megbízásából ez év június 3-tól egy időre a meghódoló Verona császári biztosa lett (a konfiskált velencei javakból bátyjával, Lombardinóval együtt jelentős birtokot szereztek, és ezeket a következő évben elrendelt császári jóvátételkor sem kellett visszaszolgáltatniuk).¹⁹ 1509 szeptemberében egy udvari intrika következtében elvesztette Margit főhercegnő németalföldi régensnek, I. Miksa leányának a bizalmát, és a francia udvarban is nehéz pénzügyi helyzetbe került. 1509. december 12-én másokkal együtt ő is szerepelt az I. Miksa és II. Ferdinánd aragón király közötti kiegyezést célzó, francia közvetítéssel létrejött blois-i szerződés aláírói között. Többszöri kérésére végül 1511 novemberében hívták vissza a francia udvarból. A következő jelentős küldetése a császár egyik legfontosabb bizalmasával, Matthäus Lang gurki püspökkel (1505–1522), későbbi bíborossal (1511–1540) és salzburgi érsekkel (1519–1540) együtt végrehajtott római béketárgyalás-sorozat volt, amelynek az előkészítésében 1512 februárjában részt vett, majd októbertől Rómában közreműködött a cambrai-i ligát felváltó, 1512. november 19-én megkötött Szent Liga létrehozásában. Nem mellesleg sikerült II. Gyula pápa bizalmát is megszereznie.

¹⁸ Höfler, 1885. 417–459.

¹⁹ Lombardino a Verona melletti bencés (vallambrosánus) Szentháromság-kolostor kommandátora is lett: Biancolini, 1752. 758.

Ezt követően került sor a Sforzák milánói restaurációjára, amelyben Burgo mint császári megbízott vállalt szerepet. Ennek során konfliktusba került a kormányzó-tanács másik erős emberével, a svájci érdekeket képviselő Matthäus Schiner sitteni (sioni) püspök-bíborossal, illetve Giovanni Moronéval, a későbbi milánói hercegi kancellárral is. Schiner és Morone hatalmi visszaélésekkel és túlzott meggazdagodással vádolták Burgót. (Állítólag nyolcvanezer dukátnyi vagyont halmozott fel, de a családjára is gondolt, mert 1513-ban például a milánói hercegtől novarai kanonokságot eszközölt ki testvére, Lombardino számára.) Az ingatag hatalmi helyzetben, bár a herceg előbb védelmébe vette, utóbb, 1514 végén svájci nyomásra száműzték Milánóból.

Burgo karrierjének harmadik szakaszát – I. Miksa uralkodásának utolsó és V. Károly regnálásának első éveit – ismét a dinasztikus utódlás és az öröklési kérdések elrendezését célzó kiküldetések jellemezték. 1515 decemberének végén császári követként Brüsszelbe küldték Margit főhercegnőhöz, ahol egy éven keresztül állomásozott. Megbízatai a spanyol trónutódlásra, a Habsburg–Jagelló házassági szerződés végrehajtására, illetve az örökségnek a császár unokái között tervezett felosztására vonatkoztak. Arra is törekedett, de sikertelenül, hogy anyagi támogatást szerezzen a császár itáliai vállalkozásaihoz. Ez a küldetés udvari intrika következtében ért véget, Burgo Margitnál ismét kegyvesztett lett, ezért Miksa császár visszahívta.

Mivel a német, illetve szláv nyelvekben nem volt járatos, Közép-Európa területei egy ideig kimaradtak úti céljai közül. Először 1516–1517 fordulóján járt Csehországban tárgyalni,²⁰ majd 1517. május 15-én két másik tapasztalt császári diplomata, a humanista Johannes Cuspinianus, valamint Johann Mrakeš von Noskau társaságában utazott Budára II. Lajoshoz. Május 21-én fogadta őket a király; június 7-én már vissza is tértek Bécsbe.²¹ A misszió során összebarátkozott Cuspinianus titkárával, Johannes Gremperrel is, aki nem sokkal később neki ajánlotta Theophrastos-kiadását.²² 1519 májusának elején ismét Cuspinianus társaságában rövid ideig járt Magyarországon – Cuspinianus naplójából ismert, hogy 1519. június 1-jén a két császári követ György brandenburgi őrgróffal együtt indult a frankfurti birodalmi

20 Linz, 1517. január 16. Burgo jelentése I. Miksához (ÖStA HHStA Reichsarchiv, Reichskanzlei, Maximiliana, Karton 36 [alt 30a], Konvolut 3, fol. 22–29.): DF 258463. (az adatbázisban az 1–32. kép); Linz, 1517. január 16. Burgo jelentése Nikolaus Ziegler császári titkárhoz és tanácsoshoz (uo. fol. 30–35.): DF 258463. (uo., a 33–54. kép); Linz, 1517. március 25. Burgo jelentése I. Miksához (uo. fol. 106–109.): DF 258464. – Említi Stracke, 1940. 23. A misszió instrukciója: uo. Karton 42 [alt 36], Konvolut V/2. fol. 23–24. (12. tétel). I. Miksa utasítása a kiküldött tanácsosainak a II. Lajos csehországi utódlásával kapcsolatos tárgyalásokhoz. Továbbá: Düren, 1517. január 18. I. Miksa levele a cseh rendekhez. SOA v Třeboň – oddělení Třeboň, Historica Třeboň 3675. fol. 8r, Linz, 1517. február 1. és március 21. Burgo levelei Petr z Rožmberka cseh helytartóhoz. Uo. fol. 7r–v, 8v. Online fényképei: <https://digi.ceskearchivy.cz/133461/8, /9, /10> (letöltés: 2021. november 5.). Utóbbi adatokat Péterfi Bencének köszönöm.

21 FRA I/1. 409. = Cuspinian, 1909. 315.; Rill, 1970. 751. Aulinger, 1985. 172. szerint ekkor II. Lajos szolgálatába fogadta volna, ami tévedés.

22 Theophrastus: *De Characteribus, sive Notis Libellus aureus Lapo Castalionculo interprete Latinus factus*. Viennae, Hieronymus Vietor, 1517. Bécsi példánya: ÖNB Sammlung von Handschriften und alten Drucken, 53.F.40.(3). Digitalizált fényképe: <https://onb.digital/result/10723669>. Az ajánlólevél kelte: Bécs, 1517. július hó.

gyűlésre.²³ Itt Burgo is jelen volt V. Károly megválasztásán,²⁴ majd az éppen tőle nyert megbízással Itáliába indult, hogy 1519 novemberétől 1520 februárjáig Veronában a velenceiekkel tárgyaljon határkérdésekben. Burgo ezt követően 1520 nyarán ismét a budai udvarban járt követségben, erről azonban egyelőre nem sokat tudunk.²⁵ Sanuto egy értesülése alapján általában szokás feltételezni, hogy 1521 augusztusában Svájcba utazott volna katonákat toborozni a császári hadsereg számára,²⁶ de ez bizonyosan téves értesülés, mivel ekkor már két hónapja Magyarországon tartózkodott. Magyar- és csehországi missziója végeztével, 1523. október végén tiroli birtokára vonult vissza, és ez év végén újból megnősült. 1525 májusában a tiroli parasztfelkelés során részt vett a védelem megszervezésében, miután Enn nevű birtokát kifosztották, és Trento városában keresett menedéket. Ezután egy rövid spanyolországi útja során hosszabban betegeskedett.

Életútjának utolsó időszakában Andrea dal Burgo jobbára már csak I. Ferdinánd megbízásából, és szinte csak Itáliába irányuló missziókat teljesített. 1526 őszén a főherceg követeként Ferrarába ment, ahol némi megszakítással 1528 augusztusáig maradt. Szoros kapcsolatokat épített ki a mantovai őgróf udvarával is; 1528 májusában Mantovába utazott, hogy javasolja II. Federico Gonzaga őgrófnak a közvetítést VII. Kelemen pápa és V. Károly császár között a felek kibékítésére. Utolsó nagy követségét 1529. január végén kezdte meg Rómában I. Ferdinánd képviselőként, mint magyar és cseh királyi követ, ahol három éven át, haláláig szolgált.²⁷ E minőségében I. Ferdinánd javára sikerült elérnie egyrészt I. (Szapolyai) János király egyházi kiközösítését, másrészt egy jelentős törökellenes pápai támogatást,²⁸ továbbá előkészítette V. Károly császárrá koronázását. Ez utóbbi bizonyult a legbonyolultabb feladatnak, mivel ehhez szükséges volt a pápa megnyerése a franciák támogatása helyett a császár politikája számára, ráadásul V. Károly követeivel az együttműködése nem volt zökkenőmentes. Az 1529 végén Bolognában zajlott tárgyalásokon a császár és tanácsadói nem tartották szem előtt Ferdinánd érdekeit, és Burgót is igyekeztek háttérbe szorítani. Ennek ellenére – V. Károly parancsára – neki is alá kellett írnia a pápával kötött 1529. december 23-i megállapodást.²⁹ 1530 májusától 1532 decemberéig ismét Rómában tartózkodott, és sikerült VII. Kelemen bizalmát megszereznie. Halála a pápa és a császár közötti újabb bolognai béketárgyalások alatt következett be. 1533. január 1-jén I. Ferdinándot képviselve halt

23 FRA I/1. 411. = Cuspinian, 1909. 317.; Rill, 1970. 751. Kiküldetésének terve: *Négociations diplomatiques*, II. 200. Cuspinianus beszámolója Bécsbe való megérkezéséről és május 2-i megbeszélésükről (Bécs, 1519. május 4.): *Cuspinians Briefwechsel*, 1933. 110.

24 Vö. Stoegmann, 1857. 164–165.

25 TLA Oberösterreichische Kammer, Geschäft von Hof 20 (1519–1522) [Nr. 77], fol. 15r. Augsburg, 1520. július 10. A Reichsregiment helytartójának és tanácsosainak levele az innsbrucki kormányzékhez és számadókamrához, hogy az „in derselben treffenliche geschäften” a magyar és cseh királyhoz küldött Burgo tizenöt fős kíséretének vörös vászon ruhaanyagra fizessenek. Az adatot Péterfi Bencének köszönöm.

26 Rill, 1970. 751. és Rill, 1993. 251. – Sanuto, XXXI. 169.

27 Nemes, 2017. 118–119. Újabban Clesszel folytatott levelezése kapcsán: Williams, 2016. 72–77. Az 1531–1532. évi jelentéseit és levelezését részleteiben kiadta Bucholtz, 1838. 21–22., 90–118.

28 Fraknoi, 1903. 13–21., 35–38.

29 Stoegmann, 1857. 177–180.

meg Bolognában.³⁰ Végakarata szerint szülővárosában, a cremonai San Pietro al Po-templomban temették el; sírfeliratának szövegét is ismerjük.³¹

Ezen mozgalmas diplomáciai szolgálton végigtekintve jól érzékelhető, hogy Andrea dal Burgo a kora újkor hajnalán, egy átmeneti időszakban tevékenykedett, és a kor legfejlettebb diplomáciai viszonyai között szocializálódott Itáliában. Mivel a korszakban még nem léteztek az újkori értelemben vett diplomáciai testületek és intézmények, és nem voltak szabályozva a követi feladatok ellátásához szükséges képzettségi és egyéb feltételek, azt mondhatjuk, hogy Burgót a gyakorlatban, az európai politikai színpadon, az események sűrűjében megszerzett tapasztalatai tették professzionális diplomatává. Úgy látszik, jellemzően a tárgyalásokkal járó feladatokat sikerült jól teljesítenie, mert mindenkiel szót tudott érteni és bizalmat tudott kelteni maga (és megbízói) iránt. Számos, rövid ideig tartó és konkrét eseti megbízása mellett néhány hosszúra nyúló, általánosabb keretek között mozgó, érdekképviselői jellegű misszióban vett részt, bár ezek még nem tekinthetők állandó, rezidens követségeknek. E jelentősebb megbízások egyike volt az 1521 és 1523 közötti magyar- és csehországi kiküldetése is.

Misszió a magyar–cseh királyi udvarban: célok, keretek

Habsburg Mária főhercegnő az 1515-ben megkötött Habsburg–Jagelló kettős házassági megállapodás értelmében II. Lajos magyar és cseh királyhoz ment feleségül. A formailag már megkötött házasság tényleges megvalósulásához, a királyné megkoronázásához és lakodalmához kapcsolódott Andrea dal Burgo magyarországi missziója: Bernhard von Cles trienti püspökkel együtt 1521 nyarán ő kísérte a főhercegnőt a budai udvarba.³² A missziót nem tervezték hosszúra, Cles püspök hamarosan távozott is. Burgo azonban mint kettős, császári és főhercegi felhatalmazással egyaránt rendelkező követ a magyar–cseh királyi udvarban maradt.³³ Követutasítása és megbízólevele nem maradt ránk (én magam nem ismerem), azonban többi forrásunkból nyilvánvaló, hogy Burgo feladata a Habsburg-család érdekeinek általános képviselése, ennek részeként Mária királyné itteni kezdeti támogatása, azaz magyar- és csehországi berendezkedésének elősegítése, helyzetének megszilárdítása volt.³⁴

30 ÖStA HHStA Staatenabteilungen, Außerdeutsche Staaten, Rom, Varia, Karton 1, fol. 382. Innsbruck, 1533. január 9. Ferdinánd Burgo özvegyéhez. Latin fogalmazvány. Cles leveléből értesült Burgo haláláról, részvétét nyilvánítja.

31 Lancetti, 1820. 486.; Arisius, 1705. 118., végrendelete (1529. február 2.): uo. 126–135. A sírfeliratot Lancetti nyomán közli Metzsig, 2016. 137. is.

32 Stoegmann, 1857. 165.; Stracke, 1940. 14.; Rill, 1993. 251.

33 A külső források a rangosabb megbízó, a császár személye után császári követnek titulálják, ám a jelentéseiből nyilvánvaló, hogy I. Ferdinánd főherceg is a megbízója. 1523. március 14-i, Prágában kelt levelében a főhercegtől a kezdődő magyar országgyűlésre alkalmas megbízóleveleket kér, ugyanezen a napon a császártól is ugyanezt. Lakatos, 2017. 112/58., 113/59. sz.

34 Vö. Rill, 1993. 251.

Az események alakulása játszott közre abban, hogy megbízatását néhány hónap alatt nem sikerült teljesíteni: 1521. augusztus 29-én elesett a déli végvár vonal kulcsa, Nándorfehérvár. Az oszmán expanzió fenyegetése olyan politikai kihívást jelentett, amire többrendbeli, összetett választ kellett találni; a védekezés és segítségszerzés kulcskérdéssé vált. Ebben Burgo szerepe felértékelődött: az őt megbízó Habsburg fivérek fokozottan számítottak pontos, alapos tájékoztatására és szervezőmunkájára, II. Lajos és Mária pedig – a Habsburg-tartományok, illetve a Német-római Birodalom segítségnyújtásának elősegítésén túl – tanácsaira a belpolitikai kérdésekben. Voltaképpen ezért került sor a királyi pár csehországi útjára, amely egyebek mellett épp a cseh korona országainak törökellenes támogatását volt hivatva biztosítani. Burgo így 1522 elején a magyar királyi párral együtt Prágába utazott, ahonnan csak 1523 tavaszán tért vissza Magyarországra. A Magyar Királyságban is a védelem megszervezése jegyében került sor több magyar országgyűlésre, mindezt pedig a magyar–osztrák–lengyel csúcstalálkozó, a bécsújhelyi konferencia előkészítése és tárgyalássorozata tetézte.³⁵

Burgo maga persze nem élvezte hosszúra nyúló kiküldetése minden percét: egyre terhesebbé vált az számára. Jelentéseiben ismételen felmentését kérte, aminek menyasszonya utáni vágyakozása és – Gerhard Rill feltételezése szerint – betegeskedése volt az oka.³⁶ Már 1521 nyarán Cleshez írt leveleiben célozgatott erre, majd a hazatérés lehetősége 1522 őszétől egyre gyakrabban előkerül a leveleiben. Prágából írt jelentéseiben kérte, hogy vagy egy időre hazamehessen, vagy egyáltalán ne legyen szükséges az udvarral visszautaznia Magyarországra; amikor mégis visszatért Budára, az országgyűlés végéig szeretett volna csak maradni. Hiába kilincsel azonban Salamancánál és Clesnél, hogy a főhercegnél eszközöljék ki számára felmentését. 1522 őszén még Mária királyné volt az, aki Prágából nem akarta elengedni, utóbb pedig a főherceg, majd a mindent eldöntő császári báty, V. Károly zárkózott el visszahívásának engedélyezésétől. A visszautasítást – a jelentéseiben láttatni kívánt kép szerint – Burgo nehéz szívvel, beletörődve vette tudomásul, de hangsúlyozta megbízói iránti hűségét, elkötelezettségét.³⁷

A követség személyzetéről nem sokat tudunk: a misszió elhúzódása miatt az egyes emberek cserélődhetnek, és a létszám is változhatott. Mária főhercegnő Budára küldendő, mintegy 80-90 emberből álló udvartartása 1521. május 3-i személyzeti listájában ugyan megemlíti Cles püspököt és Burgót mint követet a kíséret tagjai között, de ebben az ő külön személyzetük értelemszerűen nem található meg.³⁸ Egy

35 Stoegmann, 1857. 168–169. félreértése alapján Rill, 1970. 751. még azt feltételezte, hogy 1521 végén az udvari intrikák miatt követként egy időre Johann Schneitpeck von Schönkirchen váltotta volna fel, de kevésbé volt sikeres, ezért 1522 augusztusától újból Burgo lett a császári követ. Ez tévedés, Schneitpeck csak 1523 végétől lett Burgo utódja, és csak 1524-ből maradt ránk követjelentései.

36 GStA PK XX. HA OBA Nr. 25442. (egyszerű másolat). Velence, 1522. április 15. Alonso Sánchez velencei császári követ Andrea dal Burgo követhet. Értesült mentegetőzéséről, hogy közsvénye miatt nem tudott írni. Lakatos, 2017. 106/21. sz.

37 Lakatos, 2017. 104/17., 105/18., 106/21., 107/34., 108/36., 39., 109/42., 111/54., 113/60., 115/71., 117/80., 82–83., 118/86., 89., 119/97., 121/105–106., 122/115., 124/120., 122,125/128–129., 126/130–131., 133., 127/135., 128/144., 129/146–148. sz.

38 Réthelyi, 2007. 1198., 1206., 1213.

másik, keltezetlen udvartartási listában azonban Burgo mint három tanácsos egyike szerepel tizenkét fős kísérettel és tizenkét lóval: ez lehetett a további szolgálattevők (például szakács) nélküli alaplétszám.³⁹ A szakszemélyzet legfontosabb tagját, Burgo követi titkárát Georg Hölzlnek hívták, ő lehetett az egyik olyan személy, aki a követ jelentéseit papírra vetette. Georg Hölzl különben unokaöccse volt a tiroli nemes Blasius Hölzlnek, I. Miksa titkárának, majd tanácsosának, aki a császár, majd I. Ferdinánd innsbrucki számadókamráját (*Raitkammer*) vezette haláláig, 1526-ig.⁴⁰ Hölzl a misszió ideje alatt, illetve a kiküldetés legvégén Burgo megbízásából ötször is elutazott I. Ferdinándhoz, illetve Cleshez (1522. október, november, 1523. január, június, október).⁴¹ A német mellett latinul is jól tudott, mert amikor kérésére Burgo még a misszió vége előtt, 1523 júliusában Cles püspökön keresztül beajánlotta I. Ferdinánd udvarába, hangsúlyozta, hogy nehéz lesz a helyére megfelelő embert találni.⁴² Végül Hölzl a misszió befejeztéig Burgo szolgálatában maradt, mivel Burgo egyik utolsó jelentését az 1523. októberi, bécsújhelyi konferenciáról még vele küldte el.⁴³

Burgo három másik szolgáját, Gaspárt, Christophert és Carolust ismerjük név szerint, akik esetenként a levelek továbbításában vettek részt,⁴⁴ esetleg tolmácsi feladatokat is elláthattak. Bár erre Andrea dal Burgo a magyar udvarban bizonyára nem szorult rá, mivel latinul kiválóan megértethette magát a kormányzat tagjaival, egyesekkel pedig akár franciául, akár anyanyelvén, olaszul is társaloghatott (előbbin akár magával Mária királynéval, utóbbin Lorenzo Orio velencei követtel), a német nyelvre pedig nem volt szüksége.⁴⁵ Burgo társaságában megfordult rokona, Antonio Maria dal Burgo is, aki 1523. március elején hazatért Itáliába; Burgo ez alkalommal két ajándék lóval a milánói herceghez küldte.⁴⁶ A követ kísérete rajtuk kívül egy 1523. áprilisi jelentésének utalása szerint akkor tizennyolc lovasból, kocsikból, ismeretlen számú szolgából és konyhai személyzetből állt, egy szakáccsal.⁴⁷ A szol-

39 ÖStA HHStA Reichsarchiv, Reichskanzlei, Maximiliana, Karton 45, Konvolut XIII/1, fol. 1–30. (Kunigin Maria stat p. und ordnung etc. – keltezetlen, Roland Schäffer 1520 novembere és 1521 februárja közé datálta), fol. 24r. Online elérhető fényképe: <https://www.archivinformationssystem.at/bild.aspx?VEID=3720775&DEID=10&SQNZNR=57> (letöltés: 2021. november 5.). Az adatot Péterfi Bencének köszönöm.

40 Noflatscher, 1999. 207., 403. A titkárú adatok: Lakatos, 2017. 106/22–23., 107/28–29., 111/55. sz.

41 Lakatos, 2017. 106/22–23., 107/28–29., 34., 108/39., 109/42., 124/120., 127/138–139., 128/143. (Itáliába is küldte, valószínűleg a menyasszonyához), 129/148. sz.

42 Lakatos, 2017. 127/138–139., 128/143. sz. Már 1523. márciusban is állást kért a számára: uo. 114/65. sz.

43 Lakatos, 2017. 129/148. sz.

44 Christophorus: Lakatos, 2017. 121/107., 125/123. sz.; Carolus: Lakatos, 2017. 121., 122/115. sz. – Gaspar személyére csak 1524-ből vannak adataink, de ebből joggal feltételezhető, hogy korábban is Burgo szolgálatában állt: ÖStA HHStA GK Karton 8, fol. 50v. Bécs, 1524. augusztus 7. Burgo Cleshez előreküldi a szolgáját, Gaspárt Magyarországra, hogy szállást szerezzen (a tervezett újabb misszióhoz), említi Stoegmann, 1857. 169. Uo. fol. 57. (Buda, 1524. augusztus 7. Ioannes Pastor levele Burgóhoz: Gaspar július 13-án elindult vissza Bécsbe), uo. fol. 81–82. (Buda, 1524. szeptember 18., 19., 23. Ex literis Casparis, kivonatok). Gaspar Kubinyi András feltételelesen Caspar Ursinus Veliuszal azonosította (Kubinyi, 2005. 19.), ami tévedés.

45 Burgo francia nyelvtudására utal, hogy latin és olasz mellett francia nyelvű leveleket is ismerünk tőle. Stoegmann, 1857. 163. Olasz nyelvű levelekre például Lakatos, 2013. 213. Németül valószínűleg élete végéig nem tanult meg.

46 Lakatos, 2017. 111/53., 56. sz.

47 Lakatos, 2017. 117/82. sz.

gák zöme feltehetően Burgo tiroli birtokairól verbuválódott; a hosszúra nyúló kiküldetés végére a létszám – nyilván Burgo fizetési nehézségeitől nem függetlenül – bizonyosan csökkent: 1523 májusában a szakács is faképnél hagyta, így csak „magyar és külföldi” szolgálai maradtak.⁴⁸

A misszió pénzügyi háttéréről töredékes adatokkal rendelkezünk. V. Károly császár a kiküldetés kezdeti időszakában (1521 nyarán) utalt ki Burgónak egy közelebbről nem ismert összeget, és bár később Burgo tőle is kért pénzt, további összegek folyósításáról nem tudunk.⁴⁹ Már a missziót követően, 1524 márciusában kérte adósságai miatt a császárt, hogy a magyar misszióra, amelynek másfél évét magának kellett annak idején kifizetnie, háromezer rajnai forintot folyósítson a Fugger-vagy a Welser-bankházon keresztül, vagy legalább ennek a felét, mivel az annak idején a még Brüsszelben számára megállapított ötszáz dukátos évjáradékból sem látott soha semmit.⁵⁰

A követség alapfinanszírozása Burgo egy 1522. december 26-i levele alapján havi kétszáz rajnai forint lehetett, de ez nem volt elég sem a ruházkodásra, sem más rendkívüli kiadásaira.⁵¹ A misszió kezdetekor kapott összeg előbb-utóbb elfogyott, a kiadások pedig az idő előrehaladtával csak növekedhettek, aminek a fedezetét magának kellett előteremtenie, előfinanszírozni. Burgo ezért igyekezett például elérni az I. Miksa által megítélt háromszáz forintos évjáradékának 1522. évi folyósítását, a spanyolországi Burgoshoz kötődő százezer maravedí hátralékos jövedelmének megtartását, illetőleg az elkobzott castelleonei grófságának a visszaszerzését, de ugyanezért sopánkodott tiroli ügyeinek rendezetlen volta miatt.⁵² Csak missziója végeztével, 1523. október végéről van adatunk arra, hogy negyedévente négyszáz, tehát évi ezerhatszáz rajnai forint juttatást kapott a főhercegi kamarától, de ennek kifizetése nem volt rendszeres, és inkább az enni és caldiffi hűbérbirtoka általa fizetendő járulékból vonták le.⁵³ Burgo a kiküldetése alatt valójában tehát nem részesült kiszámíthatóan rendszeres juttatásban, így a különféle, ismert évjáradékok és bevételi források valóban szükségesek voltak követségei finanszírozására.⁵⁴

48 Lakatos, 2017. 123/115., 125/127. (szakácsával küld Clesnek egy lovat), 126/130. sz. („etiam recessit cocus, a quo pendebat vita mea... Et quid faciam postea, solus inter servitores omnes Ungaros et externos?”).

49 Lakatos, 2017. 101/5., 108/36. sz. Utóbbi szerint V. Károly Balbi magyar követ nála jártakor intézkedett, erre lásd: Lakatos, 2020. 340/161. sz. Burgo további pénzkérései: Lakatos 2017. 111/54., 120/100., 126/133. sz.; még mindig nem kapott semmit: uo. 128/144. sz.

50 Lakatos, 2017. 132/165. sz.

51 Lakatos, 2017. 108/36. sz. „ordinarie non sufficiunt michi ducentum ducati in mense ultra extraordinaria vestium pro me et pro meis et alia extraordinaria, que non sunt parva.”

52 Lakatos, 2017. 106/26., 107/27., 30., 122/115. sz. – Burgosi érdekeltségeit 1524 elejére eladta. Lakatos, 2017. 132/165. sz.; Rill, 1993. 145.

53 ÖStA FHKA AHK GB 21. fol. 48v–49r. Bécsújhely, 1523. október 27., főhercegi intézkedés. Rill, 1993. 145–212. tévesen 1527. évi adatként említi. – Még I. Miksa császártól nyert, valószínűleg 1518 végén havi 33 forintos kegydíjat (Burgo 1519. márciusra datálható, az innsbrucki kormányshékhöz benyújtott kérvényében: TLA Landesfürstliche Hofkanzleien, Maximiliana, [Karton 37] XIV/1519/1. fol. 5r–6v, Nr. 4.), ennek a császár halálát követő rendszeres folyósításáról azonban nem tudunk. Az adatot Péterfi Bencének köszönöm.

54 Áttekintően Rill, 1993. 144–145. Vö. Stoegmann, 1857. 252.

Az anyagi támogatást tehát a földrajzilag is közelebb lévő Ferdinánd főherceg biztosította, és ebben nyilván legbizalmasabb embere, Gabriel Salamanca kincstartó játszott szerepet, akinek Burgo amúgy is rendszeresen jelentett. Salamanca-tól 1521 szeptemberében négyszáz dukátot kért (de nem tudjuk, megkapta-e), 1522 szeptemberében ötszáz dukátot kapott, 1523. március 18-án pedig egy ismeretlen nagyságú pénzösszeg kézhez vételét nyugtázta a kincstartóhoz írt jelentésében.⁵⁵ 1523. augusztus 4-ről ismerünk egy főhercegi parancsot hatszáz forint készpénz kiutaltatásáról.⁵⁶ Ezek ellenére sem meglepő, hogy Burgo többször is említette pénzügyi nehézségeit, szűkös anyagi helyzetét. Jelentéseiben a királynétól kapott támogatás vagy máshonnan felvett kölcsönök (ezerkétszáz forint) is előbukkanak.⁵⁷ Persze ezeknek az adatoknak a reális értékelését nehezíti, hogy nem dönthető el bizonyosan, vajon a „szegény diplomata” korabeli toposzával van-e dolgunk.⁵⁸

Az bizonyos, hogy miután már döntöttek visszahívásáról, Ferdinánd 1523. augusztus 26-án meghagyta a felső-ausztriai számadókamarának (*Raitkammer*), hogy Burgónak fizessék ki a járandóságát és számoljanak el vele,⁵⁹ illetve október 27-én Bécsújhelyen intézkedett arról, hogy követsége költségei fejében ötszáz rajnai forintot a tiroli hűbére után fizetendő járulékából vonjanak le.⁶⁰ Missziójáról tételes elszámolás nem ismert, nagy valószínűséggel nem maradt fenn (én magam csak pályája legvégéről, római követsége második évéből, 1530-ból ismerek részelszámolást és számlákat),⁶¹ és jóval Burgo Magyarországról való távozását követően valószínűleg csak meg.

A tanulmány elején a velencei titkár által említett jelentős dotálásról és nagy gazdagságról ugyan nem tudunk, de a magyar királyi pártól Burgo biztosan részesült anyagi juttatásban: 1524 augusztusában missziója után szolgálja, Gaspar ötszáz

55 Lakatos, 2017. 100/2., 105/18. sz., 113/63. sz.

56 ÖStA FHKA AHK GB 19. fol. 199r, a hűbéri kötelezettségei fejében „in raittung zulegen”, ez háromévi összeg volt; említi Rill, 1993. 146. 218. jegyz.

57 Lakatos, 2017. 100/2. (a királyné kisegítette), 108/36. (a kölcsön), 37. sz. (a királyi pár nehezen tudja támogatni), 111/54. (nagy adósságai), 119/97. sz. (anyagilag kimerült).

58 Rill, 1993. 164–170.

59 Rill, 1993. 146. 218. jegyz. és 251. alapján: TLA Oberösterreichische Kammer, Kopialbuchserie Geschäft von Hof (Hofresolutionen) 1/1524, chronologische Reihe, fol. 74v, 79r.

60 ÖStA FHKA AHK GB 21. fol. 48v, Bécsújhely, 1523. október 27. Említi Rill, 1993. 146. 218. jegyz., tévesen 7-i dátummal.

61 ÖStA HHStA Staatenabteilungen, Außerdeutsche Staaten, Rom, Varia, Karton 1, fol. 313–317.

aranyat hozott neki a magyar királytól évjáradékából, amelyet nyilván még az előző évek során nyert el.⁶² Ez különben az évjáradék fele volt.⁶³

Jelentések és levelezési gyakorlat

Andrea dal Burgo magyar- és csehországi missziójából szerencsénkre nagy számban maradtak fenn jelentések: az 1521 augusztusától 1523 októberéig tartó időszakból 147 latin nyelvű levele ismert, amelyekhez 61 szövegmelléklet – Burgóhoz befutó, eredetiben vagy másolatban csatolt iratok csoportja – kapcsolódik. (Ezenfelül a császár, illetve a főherceg részint fogalmazványban, részint eredetiben fennmaradt válaszleveleiből is ránk maradt néhány darab.) A korszak forrásviszonyai között is bőségesnek tekinthető jelentésfolyam a címzettek szerint nagyobb, párhuzamos sorozatokba rendeződik (1. táblázat), amelyet néhány egyedi levél egészít ki, szétszóródva Európa különböző levéltáraiban.⁶⁴

1. táblázat. Burgo magyar- és csehországi missziójából küldött jelentéssorozatai és levelei

Sorozat (címzett)	Időkor	Őrzési hely	Darab
V. Károly császár	1522. április 7. – 1524. március 7.	Simancas, AGS E, Div. desp. legajo 1553	22 ⁶⁵
I. Ferdinánd főherceg	1522. június 9. – 1523. augusztus 9.	Bécs, ÖStA HHStA GK Karton 25a	33(+5) ⁶⁶
Gabriel Salamanca	1523. február 15. – 1523. augusztus 9.	Bécs, ÖStA HHStA GK Karton 25b	27
Bernard von Cles	1521. augusztus 1. – 1523. október 23.	Trento, ASTn APV CC busta 8	46 ⁶⁷
Brandenburgi Albert német lovagrendi nagymester ⁶⁸	1522. október 10. – 1523. február 12.	Berlin, GStA PK XX. HA OBA	7
Egyéb címzettek	1522. január 30. – 1523. május 19.	Bécs, Budapest, London, Madrid, Mantova, Simancas ⁶⁹	7
Összesen			147

62 Burgo Cleshez. Bécs, 1524. augusztus 7. ÖStA HHStA GK Karton 8, fol. 54r: „Oppor(tune) Gaspar ex Ungaria, portavit mihi ducatos quinque centum, quos dedit rex ex pensione mea debita ad Sanctum Martinum proximum, anticipavit hanc solutionem cum multo amore. A regina nihil habuit, sed promisit tempore suo solvere, nisi hos habuissem...” Ugyanő ugyanahhoz. Enn, 1524. december 12., uo. fol. 29v: „et spero, ita iuvabit expeditionem contra Turcas, quod non spoliabunt eum [ti. Salamancát – L. B.] illo comitatu neque ego perdam, que in Ungaria mihi concessa sunt de illa pensione.” – A szakirodalomban felbukkan az az állítás, hogy az 1526. évi rákosi országgyűlés határozatai következtében Burgo elveszítette volna minden magyarországi vagyonát és jövedelmét (Rill, 1970. 751., ezt átveszi Aulinger, 1985. 172. is). Ez tévedés.

63 Iohannes Pastor levele Burgóhoz. Buda, 1524. augusztus 7. ÖStA HHStA GK Karton 8, fol. 57.: „cum media impensione videlicet 500 ducatis”.

64 Lakatos, 2017. A néhány azóta előkerült darabot külön hivatkozom. A jelentések teljes szövegű, kritikai kiadásán és publikálásán a tanulmány elején jelzett projekt keretében dolgozom.

65 Egy további elveszett, csak említésből ismert levél: LP III/2. 674/1616. sz. (V. Károly francia nyelvű levelének fogalmazványa a Calais-ban tartózkodó követéhez, Binche, 1521. szeptember 30. Mellékeli Burgo jelentésének másolatát, amelyből értesülhetnek, mennyire hódít a török.)

66 Öt jelentés eredetije nem ismert, a császárhoz szóló jelentés mellékleteként maradt fenn Simancasban (Lakatos, 2017. 103/11–12., 106/24., 109/41., 43. sz.).

67 Mindez kettejük éveken át tartó levelezésének csak egy része: Lakatos, 2013. 213–214.

68 Lakatos, 2017. 106/20., 25., 107/29., 32., 109/40., 110/44–45. sz. Vö. Heiß, 1974. 122.

69 Tételesen lásd alább, a 74. jegyzetben.

Andrea dal Burgo egész Európát átfogva öt személynek küldött jelentéseket, illetve leveleket: V. Károly és I. Ferdinánd mellett a főherceg két befolyásos politikai bizalmasának, Gabriel Salamanca kincstartónak,⁷⁰ illetve Bernard von Cles trienti püspök-kancellárnak.⁷¹ Ezek a jelentések négy, tematikailag egymást kiegészítő sorozatot alkotnak, amelyeket a címzeteknek megfelelően Simancas (V. Károly), Bécs (I. Ferdinánd, Salamanca), illetve Trento levéltáraiban (Cles) őriznek.⁷² Az ötödik személy Brandenburgi Albert német lovagrendi nagymester volt, hozzá címezve néhány, főleg a lengyel–porosz viszonyra vonatkozó Burgo-levél maradt fenn 1522–1523 fordulójáról, amelyek jelenleg Berlinben találhatók.⁷³ Mindezen felül Burgónak további három, másolatban fennmaradt levele ismert Alonso Sánchez velencei császári követhez, illetve egy-egy eredeti kiadványa Pietro Bonomo bécsi püspökhöz, Lorenz Saurer bécsi vizedomhoz, azaz az Osztrák Főhercegség „Ennsen inneni” részében (*Österreich unter der Enns*) található tartományúri javak kezelőjéhez, Jean Hannart császári tanácsoshoz, illetve Bátori István nádorhoz, magyar királyi helytartóhoz.⁷⁴

A jelentések a 16. század elejének diplomáciai gyakorlata szerint formailag levelek, megszólítással, búcsúzással, aláírással. Burgo e követsége során – korábbi, itáliai kiküldetéseivel ellentétben⁷⁵ – nem alkalmazott titkosítást, ami érthető, hiszen a szomszédos Habsburg-tartományokon át, illetve Csehországból a birodalmon belül küldte, postázta a leveleket. Ezért nem kellett attól tartania, hogy illetéktelen kézbe kerülnek.⁷⁶ Burgo ritkán alkalmazott futárokat. Ehelyett jelentéseit 1522–1523 telén, a birodalmi gyűlés idején Nürnbergbe, utóbb az osztrák kormányszékhez, Linzbe vagy Lorenz Saurerhez, Bécsbe küldte, velük továbbíttatta a birodalmi

70 Salamanca személyére: Rill, 2002. 105–238., 393–421.

71 Cles személyére: Strnad, 2004; Lakatos, 2013. 203–205.

72 A bécsi levelek közül néhányat C. Tóth Norbert adott ki (feltüntetve a tételszámokat): *Politikatörténeti források*, 2010. 173. (nr. 159), 187–189. (nr. 171), 197–200. (nr. 178), 203–204. (nr. 181), 208–210. (nr. 186), 211–212. (nr. 189), 214–216. (nr. 191–192), 222–225. (nr. 198–199), 228. (nr. 203) – A jelentések őrzőhelyéről és provenienciájáról lásd: Lakatos, 2014. 54–56.; Lakatos, 2017. 95–96.

73 Lásd a 68. jegyzetet.

74 Alonso Sánchezhez: 1. Prága, 1522. május 10. ASMa Autografi Volta, busta 1, carta 286., 2. Prága, 1522. július 31. – augusztus 1. RAH Colección Salazar y Castro, vol. A-25. fol. 110r–111r, sérült duplikátuma: uo. fol. 216r–217r, mikrofilmmásolata: MNL OL X 8751, 29972. tekercs, 1. tétel (a fol. 110. nincs lefényképezve), 3. Buda, 1523. május 19. BL C Vesp F I. fol. 30. (Lakatos, 2017. 120/104. sz., tévesen 1526. év alatt kivonatolva: LP IV. 977–978/2190. sz.) Bonomóhoz: Kutná Hora, 1523. március 18. ÖStA HHStA ÖA NÖ AA Karton 1, Faszikel 1, fol. 469. (Lakatos, 2017. 114/64. sz.), Saurerhez: Buda, 1522. január 30. ÖStA HHStA UA AA Faszikel 1, Konvolut C, fol. 6. (DF 276011.; Lakatos, 2017. 100/3. sz.), Hannart-hoz: Prága, 1522. július 21. AGS E, Div. desp., legajo 1553, fol. 18. (Lakatos 2017. 103/10. sz.), Bátorihoz: Prága, 1522. augusztus 24., DL 25661. (kiad. Szabó, 1909. 184–185. = *Politikatörténeti források*, 2010. 127–128.).

75 Például jelentései Milánóból: ÖStA HHStA Reichsarchive, Reichskanzlei, Maximiliana, Karton 30 (alt 23b), Konvolut 2, fol. 18–21., I. Miksához, 1513. november 7. (részben titkosított, de feloldva); uo. fol. 96–100., Matthäus Langhoz, 1513. november 25. (másolat, részben titkosított szöveg, előtte a fol. 94–95. újkori feloldása); uo. Karton 31 (alt 24b), Konvolut 2, fol. 7–8., I. Miksához, 1514. április 4. (részben sifírozott, de feloldott); uo. Karton 32 (alt 25a), (Konvolut 1), fol. 9–20., I. Miksához, 1514. július 2. és 4. (részben titkosított); uo. Karton 32 (alt 25a), (Konvolut 2), fol. 11–20., I. Miksához, 1514. augusztus 2–8. (részben titkosított); Karton 44, Konvolut VIII/3, fol. 385r, Matthäus Lang gurki püspökhöz intézett 1513. november 25-i sifírozott leveleinek jelkulcsa.

76 A posta kérdéséhez vö. FK I. XXVII–XXX.

postaszolgálattal azokat – a főhercegi udvarba szántakat általában Innsbruckba.⁷⁷ Több jelentésben ugyanakkor megjegyezte – arra számítva, hogy hamarosan hazahívják –, hogy előszóban fog részletesen beszámolni az igazán bizalmas fejleményekről. Ez persze retorikai fogásként is értelmezhető.⁷⁸

A jelentésszövegek tematikailag vegyesek: a különböző értesülések bekezdésekre tagolva sorjáznak, különösebb rendszer nélkül. Burgo nem alkalmazott hosszú párbeszédes részeket tárgyalásai rögzítésére, és nem ragaszkodott a kronologikus szerkesztésmódhoz sem. Jelentései elején általában a legfontosabb, egyúttal legbővebben taglalt elemeket találjuk, majd ezt követik a további, egymáshoz tartalmilag lazán vagy sehogyan sem kapcsolódó bekezdések.

A levelezés nyelve kizárólag latin.⁷⁹ Uralkodásának elején a spanyol környezetben nevelkedett Ferdinánd főherceg nem tudott jól németül,⁸⁰ így számára és a szintén kasztíliai Salamanca számára a latin jobban érthető volt. A Németalföldön nevelkedett császárnak Burgo akár franciául is írhatott volna, de ezt a jelentések hivatalosabb jellege kizárta.⁸¹ Cles pedig, bár olaszul jól tudott, Burgóval mégis latinul levelezett, míg a lovagrendi nagymester esetében Burgo némettudásának hiánya miatt maradtak a latinnál.

A jelentéstétel gyakorisága az információknak és az események dinamikájának megfelelően ingadozik a napi vagy két-három napos időközöktől az egy-két hetesekig. Burgo mindegyik címzettnek igyekezett ugyanazon vagy egymás utáni napokon írni. A főherceghez, a kincstartóhoz és a püspökhöz intézett jelentések szorosabban összetartoznak, mivel az adott időszakban Salamanca szinte folyamatosan, Cles pedig gyakran I. Ferdinánd udvarában tartózkodott. Például ha Burgo csak Salamancának írt, akkor Ferdinándnak e tényt jelezte,⁸² illetve esetenként a

77 „Dirigo has litteras ad Lyncz, capitaneo et in absentia locumtenenti suo illic et scribo, ut sine dilatione mittat per postas serenitati vestre, alium modum mittendi non habeo.” Burgo Ferdinándhoz, Pardubice, 1523. március 22. ÖStA HHStA GK Karton 25a, fol. 53r. (*Politikatörténeti források*, 2010. 204.; Lakatos, 2017. 114/68. sz.); posta Bécsből Innsbruckba, például Lakatos, 2017. 114/64. sz.; Nürnbergbe: uo. 111/51., 112/57., 113/63. sz.

78 Például Lakatos, 2017. 117/80., 119/146. sz.

79 Diplomáciai tárgyú levelei között csak kivételesen akad olasz nyelvű, például ÖStA HHStA Reichsarchiv, Reichskanzlei, Maximiliana, Karton 29 (alt 23a), Konvolut 3, fol. 130–131. Burgo jelentése Jacopo Bannisio császári titkárhoz, Milánó, 1513. augusztus 26. (részben titkosított), a megszólítás és az autográf búcsúzás, illetve az aláírás itt is latin nyelvű. – Burgo 1531–1532 folyamán Rómából írt jelentései és levelei is mind latin nyelvűek, lásd: Bucholtz, 1838. 21–22., 90–118.

80 Vö. Lorenzo Orio velencei követ 1523. december 22-i záró beszámolójában Ferdinánd főherceg nyelvismeretéről: „Havia etiam lui molte lengue, la Borgognona, dove e nato, la Spagnola, doue e stato gran tempo; la Francese, la Alemanna, la Latina e intendeva il parlar Italian, licet non sapesse parlar.” Sanuto, XXXV. 299.; Sanuto/Wenzel, 1878. 302–303.; magyar ford. Balogh, 1926. XLIII–XLIV. Vö. Laferl, 2002. 360.; nyelvismeretére későbből, 1548-ból: Kohler, 2003. 91.

81 Burgo feltételezhető nyelvtudására lásd: Stoegmann, 1857. 163.; Metzsig, 2016. 62. 116. jegyz. és 369. 85. jegyz. szerint azonban franciatudása gyenge volt. A Habsburg-család tagjai közötti francia nyelvű levelezés bizalmas voltára és a latin hivatalosabb szerepére lásd: FK I. XX–XXI. és Laferl, 2002. 360–363., 366.

82 Például a két egyidejű címzés: a Salamancának írt levél papírfelzete rálógott a másik címzésére, jól érzékelte a két levél egyidejű elkészítését (már a misszió utáni levelezésből), Enn, 1523. december 15. ÖStA HHStA GK Karton 25b, fol. 46v (Salamancához) és uo. Karton 25a, fol. 125v (Ferdinándhoz).

Clesnek szóló levél címzése Salamancához is szólt, ha az előbbi nem lenne jelen.⁸³ A Salamancának tett jelentések a Ferdinándhoz írottakat egészítik ki, Burgo több alkalommal neki válaszolta meg a főhercegtől kapott utasításokat. Egyes időszakokból viszont csak a Cleshez, illetve a császárhoz írott levelek maradtak fenn.

Burgo a jelentéseket diktálta. Ez abból valószínűsíthető, hogy a szöveg írója több szót kiejtés alapján írt le. Az így elkészített fogalmazványt azután tisztázták. A tisztázatok két külön kézírással készültek. E két személy eltérő nyelvi formákat, írásmódot is alkalmazott; egyikük valószínűleg Burgo említett titkárával, Georg Hölzllel azonos. A levelekbe esetenként Burgo még belejavított, majd saját kezűleg írta alá azokat.

A jelentések a címzetteknek megfelelően más és más írásképpel rendelkeznek. A Károlynak, illetve Ferdinándnak szóló levelek mind írónoki tisztázatok.⁸⁴ Salamancának Burgo időnként már küldött autográf leveleket, ezek írásképe nem mindig rendezett.⁸⁵ A Clesnek szóló levelek a legcsúnyábbak, mivel azokat kettejük bizalmas viszonyának megfelelően Burgo saját kezűleg írta. A pecsételési gyakorlat azonban mindegyik címzett esetén azonos volt. A jelentések lezárása vörös viaszba nyomott papírfelzetes gyűrűspecséttel történt. Burgo párhuzamosan kétfajta, egy kisebb és egy nagyobb, ám azonos címerképpel rendelkező gyűrűspecséttel használt, amely nem a castelleonei grófi címéhez kapcsolódott, hanem régi családi címere volt.⁸⁶

Mik a jelentések tematikai hangsúlyai? Burgo leveleiben egyrészt tág teret kapnak a különböző török hírek. Jelentéseinek hangvételét meghatározza a török fenyegetettség tudata és az annak elhárítására tett erőfeszítések ecsetelése. Következő komolyan vett szerepfelfogására utal, hogy értesüléseit mindig igyekszik a jelentéséhez mellékelte levélmásolatokkal (néhány esetben éppen a neki írt eredetivel) alátámasztani és illusztrálni. A jelentésekben másrészt a magyar királyi hatalom éppen aktuális helyzetére teszi a hangsúlyt: a belpolitikai változások, különösen a magyar, illetve 1523 elején a cseh kormányzat személycseréi, a törökellenes védekezés anyagi erőforrásainak biztosítása. Ha a király vagy a királyné szándékairól, terveiről beszél, vagy ha éppen kéréseiket továbbítja a főhercegi udvarba, általában mindkettejüket szeretetteljes tisztelettel emlegeti. Ami viszont unalmasnak

83 Például a misszió utáni időszakból: ÖStA HHStA GK Karton 8, fol. 61v: „In curia serenissimi principis. Ad manus proprias. Eo absente aperiantur per magnificum dominum thesaurarium Salamancam”; hasonló tartalmú címzés uo. fol. 31v.

84 Kivételek, Ferdinándhoz: Lakatos, 2017. 123/116. (autográf utóirat), 129/145. sz. (teljesen autográf); V. Károlyhoz: uo. 107/27. sz. (teljesen autográf), 108/36. (autográf javítások és utóirat), 126/133. sz. (autográf javításokkal).

85 Lakatos, 2017. 111/55., 117/82., 118/85. sz.

86 Nagyobb gyűrűspecset: függőlegesen enyhén ovális, átmérője függőlegesen 15 milliméter, a címerpajzs szélessége 5 milliméter. Álló pajzsban jobbra ágaskodó egyfarkú oroszlán, felette foszladékos sisakdísz, a sisak tetején a címerkép oroszlánmotívuma, egy vonalban balról és jobbról „A. B.” monogrammal. Kisebb gyűrűspecset: kerek alakú, keretes, átmérője a kerettel együtt 18 milliméter, a címerpajzs szélessége 9,5 milliméter. Az álló címerpajzs teteje enyhén homorúan ívelt, sisakdísz és foszladék nélkül; a monogram a pajzs közepénél kétoldalt szerepel, a betűk felett kis virágdísz. – A címerkép leírása (ezüst mezőben vörös ágaskodó oroszlán) I. Miksa császár nemesség- és címermegegerősítő oklevelében, 1512. május 12. Arisius, 1705. 121.

tűnik a jelentéseiben, az az önsajnáltság, illetve saját hűségének és fontosságának hangsúlyozása.

A jelentésekben foglalt hírek „tálalására” szeretnék egy példát bemutatni. 1523. május 25-én Burgo egyidejűleg Károlyhoz, Ferdinándhoz és Salamancához írt levelet. (Cleshez két nappal később intézett egyet, főleg magánjellegű témákról, így itt az most nem szerepel.) A 2. táblázatban a három levél kivonata, kulcsszavai láthatók.⁸⁷

2. táblázat. Burgo 1523. május 25-i három jelentésének tartalma

I. Ferdinándhoz	Salamancához	V. Károlyhoz
Sigmund von Herberstein május 20-án elvitte a levelet.	Amit Ferdinándnak írt, láthatja.	Az országgyűlést berekesztették.
Hírek a törökről kékek útján: a török nem támad idén, de Báli bég aktív.	A nádort letették és közutalat övezi.	A vár előtt a király jelenlétében Verbőci István ismertette az országgyűlési határozatok lényegét.
Az országgyűlésen határozatok a mozgósítás részleteiről.	A királyi hatalom gyakorlása akadályokba ütközik.	A királyi tanácsban a határozatok egy részét elfogadták, bizonyos pontokat átalakítottak.
Hírek a tatároktól Lengyelországból.	–	Még nem tud pontos szöveget küldeni, mert most fogják a megyéknek kiküldeni, igyekszik szerezni belőle.
A király a végváriak zsoldjáról kíván gondoskodni, kell a pápai segély.	–	Másolatban küldi Ferdinándnak írt levelét.
Az országgyűlést berekesztették.	–	–

Legterjedelmesebb és tematikailag a legvegyesebb a főhercegé, legrövidebb a kincstartóé. A császárt – miként az más neki írt jelentések esetében is megfigyelhető – Burgo egyetlen témáról, itt éppen az országgyűlés törvényeinek elfogadásáról és kihirdetéséről tájékoztatja, de mondanivalóját kerek egészé formálta, míg a többi hír közlését a főhercegnek szóló levél másolatának elküldésével váltotta ki. Salamancát is a Ferdinándnak írtakhoz utalta bővebb tájékozódásért, mivel a kincstartónak írtak jórészt nem lennének érthetők a másik levél szövege nélkül. A tematikai hangsúlyok tehát a címzett személyének megfelelően különböznek a három levélben: törökellenes mozgósítás és értesülések – belpolitikai személyi változások – az országgyűlés berekesztése és határozatai. Burgo nem pusztán az események rögzítését tartotta fontosnak, hanem igyekezett kiemelni a lényegét, a megbízói és saját tevékenysége szempontjából fontos mozzanatokat, és ehhez gyakran elemzést, helyzetértékelést fűzött. Mindez egy fejlett, bejáratott és Európa-szerte ekkor már egyre elterjedtebbé váló jelentéstételi gyakorlathoz árulkozik, még ha ezek a helyzetértékelések az utókor olvasója számára sok közhelyszerű megállapítást vagy felesleges szócséplést tartalmaznak.

87 I. Ferdinándhoz: ÖStA HHStA GK Karton 25a, fol. 85–86. Salamancához: uo. Karton 25b, fol. 33., kiad. *Politikatörténeti források*, 2010. 203. V. Károlyhoz: AGS E, Div. desp., legajo 1553, fol. 65. (Lakatos, 2017. 121–122/110–112. sz.)

A magyar- és csehországi misszió eseménysora. Burgo itineráriuma

Az alábbiakban Andrea dal Burgo magyar- és csehországi tevékenységét térbeli mozgása alapján mutatom be. Útvonala ugyanis a részvételével lezajló politikai eseménysort tükrözi. Mivel feladata miatt folyamatosan a királyi udvarban, az uralkodópár közvetlen környezetében tartózkodott, az esetek többségében együtt utazott az udvartartással. Bár tevékenységére a legfontosabb források kétségtelenül saját jelentései, levelei, ezek azonban az első hónapokból három tételt leszámítva hiányoznak. Ezért az 1521 tavaszától 1522 márciusáig terjedő időszakot jobbra más források, leginkább Lorenzo Orio velencei követ jelentései alapján tudjuk rekonstruálni. Burgo levelezésének fennmaradt darabjai sorában 1523. augusztus közepe és október közepe között is hiátus mutatkozik, és további egy-két hetes foghíjjakkal is számolnunk kell.

II. Lajos és Mária tartózkodási helyei azonban – bizonyos megszorításokkal – egyúttal Burgóét is kirajzolják. A királyi oklevelek közül az uralkodó nevében kelt bírósági kiadványokat értelemszerűen nem vehetjük figyelembe, csak a valós tartózkodási helyén kibocsátottakat, amelyeket vagy a *commissio propria domini regis* kancelláriai jegyzettel láttak el, vagy amelyeket e rájegyzés helyett vagy mellett a király saját kezű aláírásával is megerősített.⁸⁸ Ugyanakkor a király és a királyné útvonala időnként elvált egymástól, illetve akadtak olyan egy-két napos – és ezért oklevéladással sokszor nem is dokumentált – kirándulások, például vadászatok, amelyekre Burgo II. Lajost valószínűleg nem kísérte el.⁸⁹ A közölt két térképen, amelyek Burgo útvonalát az áttekinthetőség kedvéért két részre bontva ábrázolják, szaggatott vonal jelöli azokat a szakaszokat, amelyeken útvonala csak a király (vagy a királyné) itineráriuma alapján következtethető ki. Az egyes települések mellett szereplő dátumok közül a király tartózkodása ennek megfelelően szögletes zárójelben áll. Ahol a település mellett dátum nem szerepel, ott a tartózkodás pontos idejét nem tudtam megállapítani.⁹⁰

A misszió során intenzívebb térbeli mozgással járó és hosszú, egy helyben töltött időszakok váltakoztak. Az előbbihez sorolható Mária Budára kísérése, a Nándorfehérvár felmentésére, utóbb visszafoglalására indított királyi hadjárat, azaz II. Lajos déli irányú mozgásának feltételezhető követése, a csehországi oda- és visszaút, továbbá Bécsújhely mint a királytalálkozó helyszínének felkeresése. Az utóbbihoz kapcsolódott a hosszas budai és prágai udvari tartózkodás az ez idő alatt lezajló országgyűlésekkel.

Nándorfehérvár oszmán elfoglalása után a Habsburg–Jagelló-kapcsolatokban az egyik legsürgetőbb cél egy I. Ferdinánd és II. Lajos közötti személyes találkozó

88 Mátyás király itineráriumának példáján: Horváth, 2011. 22–43., 52–54. A királyi aláírásokról: Neumann, 2010. 34–35., 43–46., 52–53.

89 Lakatos, 2017. 120/100. sz. (Buda, 1523. május 14. A királyi pár néhány napra elutazik pihenni.), 128/144. sz. (1523. augusztus 2. A királyi pár a Csepel-szigeten vadászik, Burgo a következő nap tervezi, hogy kilátogat hozzájuk.) Utóbbihoz lásd II. Lajos augusztus 6-i, Ráckeven kelt oklevelét: Reizner, 1900. 131. (DF 210938., *commissio propria*). Vö. Horváth, 2011. 44–46.

90 A térképet Nagy Béla (BTK TTI) rajzolta, munkáját e helyütt is köszönöm.

megszervezése volt. Már 1522 tavaszán felvetődött, hogy erre a magyar–cseh királyi pár Prágába való utazása során valahol a morvaországi Znojmo és Bécs között kerítsenek sort.⁹¹ Mind az ekkor, mind pedig az újabb, közel fél évvel később, 1522 júniusára tervezett összejövetel terve hamvába holt. (Ez utóbbi lehetséges színhelyeként előbb Bécs, majd augusztusban České Budějovice, illetve a cseh–osztrák határ túloldalán fekvő Freistadt merült fel.) A halasztásoknak ezúttal főleg az elhúzódó cseh országgyűlési tárgyalások addigi eredménytelensége volt az oka, mivel addig még nem sikerült a törökellenes segítségnyújtást a cseh rendekkel megszavaztatni, mert ezt azok különböző feltételektől és sérelmeik orvoslásától tették függővé, de az augusztusi alkalommal a csehországi belpolitikai nehézségeken kívül Mária királyné gyengélkedése is közrejátszott.⁹² Végül II. Lajos és Mária Csehországból való távozása időszakában, a részvételük nélkül 1523 tavaszán jött létre egy találkozó Freistadtban a cseh–osztrák határviták megoldására mindkét részről delegált megbízottakkal, amelyen a főherceg részéről kiküldött megbízottak között szerepelt az a Johann Schneitpeck von Schönkirchen báró is, aki utóbb, 1523 végétől császári-főhercegi követként Andrea dal Burgót váltotta a budai udvarban.⁹³ A Ferdinánd és Lajos közötti személyes találkozás végül Burgo missziójának legvégén, 1523 októberében Sopronban és Bécsújhelyen realizálódott.⁹⁴

Lássuk sorjában az eseményeket! 1521. május 26-án tartották meg Linzben I. Ferdinánd főherceg és Jagelló Anna esküvőjét sok birodalmi világi és egyházi méltóság részvételével. A menyegzőn II. Lajos királyt követeli, György brandenburgi őrgróf és Sárkány Ambrus képviselték.⁹⁵ Az ünnepeken részt vett Mária főhercegnő, Bernhard von Cles trienti püspök, valamint maga Burgo is. A főhercegnő a háromnapos lakodalmat követően hajóra szállt, és a Dunán elindult Magyarországra felé.⁹⁶ Az út során Burgo 1521. június 13-án Ybbsből, 14-én Kremsből, 16-án pedig Bécsből írt a császárnak, tehát a főhercegnői kísérettel együtt haladt.⁹⁷ Június 21-én viszont Bécsújhelyről jelentett (nem tudjuk, hogy Máriával együtt utazott-e oda, vagy ez csak egyéni kitérő lett volna),⁹⁸ mindenesetre úgy tűnik, visszatértek a Duna vonalához, mert a kíséret Hainburgban állt meg.⁹⁹

A terv eredetileg az volt, hogy II. Lajos a magyar határnál várja menyasszonyát, azonban ez a Nándorfehérvár elleni oszmán támadás miatt módosult. A király Szatmári György pécsi püspököt, kancellárt, illetve Perényi Imre nádor özvegyét,

91 *Politikatörténeti források*, 2010. 25.; Lakatos, 2017. 110/3. sz.

92 Lakatos, 2017. 102/7. és 9. sz., 104/16., 105/18–19. sz. Vö. Stoegmann, 1857. 166–167.

93 A freistadti tárgyalások iratai: ÖStA HHStA ÖA NÖ AA Karton 1, Faszikel 1, fol. 431–601., a meghatalmazás és a négy kiküldött instrukciója uo. fol. 432., 433–439.; Lakatos, 2017. 110/50. sz.

94 *Szydłowiecki kancellár naplója*, 17–45., 116–146.; Zombori, 2004. 230–234.; Lakatos, 2018. 20., 36–40.

95 Heilingsetzer, 2003. 70.; Lakatos, 2020. 341/162. sz.

96 FRA I/1. 413. = Cuspinian, 1909. 320.; *Rosenberg'sche Chronik*, 203–204. – Kohler, 2003. 96.; Heilingsetzer, 2003. 71–73.; Réthelyi, 2007. 1206.

97 V. Károly 1521. július 4-i, Cleshez és Burgóhoz írt levelében, ASTn APV CC busta 5, fasc. 8, fol. 4.: „Accipimus litteras vestras, quas ad nos XIII., XIII. et XVI. Iunii ex Crembs, Yps et Vienna dedistis...” A szövegben Krems és Ybbs fel lett cserélve, de a vízi út miatt az útvonal értelemszerű.

98 I. Ferdinánd 1521. június 24-i, Cleshez és Burgóhoz írt levelében, ASTn APV CC busta 2, fasc. 1, fol. 3.: „Accipimus litteras vestras datas in nostra Nova Civitate, XXI. presentis...”

99 Heilingsetzer, 2003. 70.; Réthelyi, 2007. 1199.

ANDREA DAL BURGO CSÁSZÁRI KÖVET ITINERÁRIUMA 1521. május – 1522. március

ANDREA DAL BURGO CSÁSZÁRI KÖVET ITINERÁRIUMA
1522. március – 1523. október

Kanizsai Dorottyát küldte Pozsonyba, hogy Hainburgig menjenek¹⁰⁰ a főhercegnő elé, ahonnan vele visszatérve Pozsonyban időzzenek, majd Székesfehérvárra utazzanak a Szent Márton napjára, azaz november 11-re kitűzött koronázásra. Addig ugyanis még egy országgyűlést is kellett tartani Jakab-nap nyolcadán (tehát augusztus 1-jétől) a törökkel esetleges háború vagy béke kérdésében, és ennek kapcsán a budai udvarban június 3-án már számítottak Burgo követ jelenlétére is.¹⁰¹

Habsburg Mária a kísérettel Hainburgból vízi úton 1521. július 6-án érkezett meg Pozsonyba.¹⁰² A város hallal és édes malvázával vendéglelte meg Mária mellett Burgót, György brandenburgi őrgrófot, Károly münsterbergi herceget, Szatmári György pécsi és Gosztonyi János győri püspököt, illetve Bornemissza János pozsonyi ispánt „és további méltóságos urakat és hölgyeket”.¹⁰³ A városi számadáskönyv szerint ezenfelül a királynénak ottani tartózkodása alatt naponta friss gyümölcsöt, a kíséret számára bort és Gútáról hozatott halakat szolgáltak fel.¹⁰⁴ Ajándékba Mária egy aranyozott ezüsthalt kapott a pozsonyi polgároktól.¹⁰⁵

A főhercegnő azonban a magyar fogadóbizottság kérése ellenére nem akart Pozsonyban időzni, mert mihamarább Budára óhajtott érni. (Sárkány Ambrus csallóközi, nagyszarvai kastélyában való vendéglátást, amiről Istvánffy Miklós is megemlékezik historiájában, pontos dátum híján nem tudtam beleilleszteni az útvonalba – ha egyáltalán ehhez az eseménysorhoz köthető.)¹⁰⁶ Burgo bizonyosan Máriával együtt utazott: Komáromon,¹⁰⁷ Esztergomon és Visegrádon keresztül jutottak Budára. Ide Orio velencei követ július 16-i jelentése szerint július 11-én érkeztek meg: miután Óbudán partra szálltak, az őket ünnepélyesen fogadó király és urak kíséretében a budai várba mentek. Ezután Szalkai kancellár tartott latin nyelvű üdvözlőbeszédet, amelyre Burgo válaszolt Mária nevében.¹⁰⁸ Bernhard von Cles valószínűleg ezután indult haza; július 19-én már vélhetően Bécsújhelyen volt, itt kapta kézhez – késve – a császár Burgóhoz és hozzá írott válaszát.¹⁰⁹

Mária magyar királynévá koronázását, valamint a királyi lakodalmat Nándorfehérvár oszmán ostroma miatt halasztani kellett. II. Lajos július közepén lassú

100 Szatmári: Sanuto, XXX. 376. (június 3., Pozsonyba küldte), özv. Perényiné: DL 47422. (május 18., magyar ford. Fögel, 1917. 109–110., az adatot C. Tóth Norbertnek köszönöm). – Perényinét említi Szerémi is: MHHS I. 93.

101 Sanuto, XXX. 376. Szatmári június 10-én már biztosan elindult Budáról: uo. 377. Lásd még: Stracke, 1940. 14.

102 Sanuto, XXXI. 73.; Sanuto/Wenzel, 1878. 220.; Óváry, 1890. 262/1143. sz. Vö. Ortway, 1914. 94.

103 AMB A/XXXIV.1. K 74 (= DF 277130.), p. 73. (színes fényképe a <https://www.carc.findbuch.net> honlapon érhető el; letöltés: 2020. május 20.), dátum nélküli két bejegyzés egymás alatt. Bort csak Burgo, az őrgróf, Károly herceg és Gosztonyi püspök kapott.

104 Uo. p. 71. (bor), p. 72. (1. bejegyzés: gyümölcs, 6. bejegyzés: halak Gútáról), dátum nélküli bejegyzések.

105 Uo. p. 73. A lapalji bejegyzés utólagos, dátuma 1521. július 2.

106 Istvánffy, VI. 168. („Sárvár” falu), Ortway, 1914. 94. Pénteki nap lévén halakat szolgáltak fel, de 1521-ben éppen a Pozsonyra érkezés napja, július 6. volt pénteki nap.

107 Ezt csak Ortway, 1914. 94. említi, a velencei követjelentés nem. Az értesülés valószínűleg Szerémi Györgyre mehet vissza, aki szerint Gútán át hajózott Esztergomba: MHHS I. 93.

108 Sanuto, XXXI. 195., Sanuto/Wenzel, 1878. 226. Lásd még: Stracke, 1940. 15. Az óbudai partraszállást Szerémi említi: MHHS I. 93.

109 ASTn APV CC busta 5, fasc. 8, fol. 4. A címzés alatt Cles rájegyzése: „Presentate in Nostat(?) [Neustadt?], die 19. Iulii 1521.” Rill, 1993. 251.

tempóban – heteket időzve Tétényben – maga is megindult délre, hogy a csatlakozókat a felmentésre (utóbb a visszafoglalásra) törekvő seregbe bevárja. A mozgósítás az aratási időszak és alkalmas hadvezér híján lassan haladt.¹¹⁰ Burgo 1521. július 30-án az aznapi velencei követjelentés szerint II. Lajos király mellett tartózkodott Tétényben,¹¹¹ majd a királlyal együtt visszatért Budára, ahol augusztus 1-jétől¹¹² a hónap első felében mutatható ki – augusztus 18-án a királynéval a csapatok vízi és szárazföldi felvonulását szemlélte meg. II. Lajos eközben ismét útnak indult és dél felé tartott hadaival; napokig előbb Adonyban, majd a Tolna mezőváros melletti táborban várakozott.¹¹³ Innen írt 1521. augusztus 24-én, Nándorfehérvár eleste előtt öt nappal Burgo követhet, mellékelte levelei nyugatra továbbítását és sürgős segítséget kért a vár felmentéséhez.¹¹⁴ Levelét Burgo már menet közben kapta kézhez Tolnától hat mérföldnyire, tehát a távolság alapján Dunaföldváron.¹¹⁵

A velencei követ 1521. augusztus 29-i beszámolójában említést tett Burgóval Budán folytatott tárgyalásáról, amely valójában egy konkrétumokat nélkülöző, kedélyes udvariassági beszélgetés volt. Ennek során Burgo felelegette saját cremonai származását, és azt, hogy hálás Velencének, hogy a Cremonában székelő velencei kormányzó a kérésére pártfogásába vette testvéreit.¹¹⁶ Mindez azonban Lorenzo Orio jelentésében valószínűleg egy napokkal korábbi esemény utólagos összefoglalása, vagyis Burgo feltehetően nem tért vissza Dunaföldvárról – hiszen akkor miért küldte volna tovább a király előző napi levelét onnan, és miért nem visszafordulva maga vitte el Budáig? –, hanem továbbutazhatott délre, a királyi táborba. 1521. szeptember 14-én (illetve valószínűleg egy-két nappal korábban is) Burgo már biztosan II. Lajos mellett tartózkodott, ezúttal Báta mezővárosban.¹¹⁷ A velencei követ is ideutazott. Audienciáján a magyar király Velencétől kért támogatást a keresztény fejedelmek kibékítéséhez és a közös törökellenes segítségnyújtáshoz. Orio beszámolója szerint Burgo itt mint már a király egyik legfontosabb tanácsadója volt jelen. Azelőtt, hogy Orio visszatért volna Budára, Burgót sikerült még szóra bírnia,¹¹⁸ aki tájékoztatta egyfelől a magyar urak körében uralkodó Ve-

110 Sanuto, XXXI. 195. és 425. (utóbbi adat szerint II. Lajos július 25. után indult el Budáról); Sanuto/Wenzel, 1878. 226–227. A mozgósításra Pálosfalvi, 2018. 385–388.

111 Sanuto, XXXI. 248.; Sanuto/Wenzel, 1878. 228.

112 Stoegmann, 1857. 224. 20. jegyz.

113 Sanuto, XXXI. 347., 348.; Sanuto/Wenzel, 1878. 232., 233.; Pálosfalvi, 2018. 387., 393.

114 Lakatos, 2017. 100/2/1. melléklet. (ASTn APV CC busta 8, fasc. 1, fol. 103.)

115 ASTn APV CC busta 8, fasc. 1, fol. 100–102., 104. E Cleshez írt saját kezű, ám igen csúnya kézírása miatt nehezen olvasható levelében a helynév ki van hagyva, csak annyi szerepel, hogy „Tolnától hat mérföldre”. A dátum arab számjegyekkel írt napja is nehezen olvasható, véleményem szerint augusztus 25. – A mérföldre: Bogdán, 1978. 83–85. Burgo feltételezhetően a magyar mérföldet használta, mint követjelentéseikben a velencei követek is. Például Orio 1521. augusztus 17-i levele szerint a király Adonyban van, hét mérföldre Budától, ami körülbelül 50 kilométer (Sanuto/Wenzel, 1878. 232.; Sanuto, XXXI. 348.). – A levél Lakatos, 2017. 100/2. sz. alatt hibásan szeptember 3-i dátummal.

116 Sanuto, XXXI. 426–427.; Sanuto/Wenzel, 1878. 238–239.

117 II. Lajos szeptember 13-án mutatható itt ki: DL 23583–23584. (utóbbi *manu propria*).

118 Orio szeptember 14-i első jelentése Budáról: Sanuto, XXXI. 479–480. („Tutha”); Sanuto/Wenzel, 1878. 242–243. („Tata” alakban).

lence-ellenes hangulatról, másfelől a király nevében kért háromezer gyalogos fizetésére segílyt a Signoriától.¹¹⁹

II. Lajos 1521. szeptember 19. és október 1. (illetve gyaníthatóan október 2.) között Mohács mellett táborozott, majd október hónapban Pécssett tartózkodott.¹²⁰ Egy szeptember 30-án még Mohácsról, illetve egy október 4-én már Pécsről keltezett királyi parancslevél egyaránt Bécsújhely városának érdekében kelt, és a bécsújhelyiek – nyilván a magyarországi szőllők után lerótt – kilencedfizetése körüli visszaéléseket óhajtotta orvosolni. Mindkét királyi parancslevél említi Ferdinánd főherceg levélben tett ez irányú közbenjárását (a korábbi Máriaéé is).¹²¹ Ez alapján gyanítható, hogy II. Lajos intézkedése az ügyben Burgo személyes kérésére történt, tehát Burgo ezekben a hetekben maga is az uralkodó mellett tartózkodott a magyar kormányzati elit több más tagjához hasonlóan.¹²²

Gyanúnkat egy további adat is megerősítheti. 1523 novemberében, amikor Burgo már említett utódját, Johann Schneitpeck von Schönkirchen bárót fogadták a magyar udvarban, Várdai Pál és Szalkai László között vita támadt arról, hogy az újabb császári követet is ugyanolyan jogok illetik-e meg, mint Burgót. Ennek kapcsán említették az esetet lejegyző lengyel kancellárnak, hogy Nándorfehérvár esete után a külföldi követeknek személyes részvételt biztosítottak a magyar királyi tanácsban, hogy hatékonyabban tudjanak külföldi segítséget szerezni a vár visszafoglalásához.¹²³ Feltételezhetően a királyi tanácsulésekre szóló meghívásra már 1521 szeptemberében sor került,¹²⁴ így Burgo 1521 őszén valószínűleg végig II. Lajos mellett a Dél-Dunántúlon, és nem annak menyasszonya, Mária oldalán Budán tartózkodott. Ennek némileg ellentmond ugyan, hogy Lorenzo Orio velencei követ 1521. november 10-i jelentése szerint a hazatérő – sikertelen hadi vállalkozásból Pécs felől visszautazó – királyt Budán az udvar és az összes külföldi követ jelenlétében fogadták,¹²⁵ de erre az eseményre a kivonatban külön nem nevesített császári követünk akár néhány nappal korábban előre is utazhatott. (Maga a király különben november 3-tól mutatható ki Budán, tehát a 10-i követjelentésben foglaltak is november 3-án vagy néhány nappal korábban történtek.)¹²⁶ Újabb források előkerülése révén Burgo 1521. szeptember–októberi itineráriuma bizonyára még pontosítható lesz.

Burgo II. Lajos Budára érkezését követően nyilvánvalóan folyamatosan a királyi udvarban tartózkodott, és minden valószínűség szerint megjelent az Erzsébet-

119 Orio szeptember 14-i harmadik jelentése Bátáról: Sanuto, XXXI. 481. (tévesen Buda); Sanuto/Wenzel, 1878. 244–245. („Batta” alakban).

120 C. Tóth, 2012a. 83.; C. Tóth, 2012b. 453. 75., 78. és 80. jegyz. az itt felsorolt adatokkal, illetve Pécsre lásd: október 4., DF 286431. (csak titkári aláírás), október 6., DL 31164. (*commissio propria*), október 26. DL 86102. (*manu propria*), DF 250363. (*manu propria*), DF 274748. (*manu propria*) és október 28., DL 86756. (csak titkári aláírás), DF 245797. (*manu propria*) – vö. Pálosfalvi, 2018. 393–395.

121 DF 286430–286431. (*commissio propria*, illetve az utóbbinál titkári aláírás).

122 Például C. Tóth, 2012b. 453–454.

123 *Szydłowiecki kancellár naplója*, 76., 178.

124 Orio szeptember 14-i első jelentése alapján már így is értékeli Heiő, 1974. 120.

125 Óváry, 1890. 264/1154. sz.

126 C. Tóth, 2021b. 454. 81. jegyz. (DL 47438., csak titkári aláírás), november 6., DF 201611. (*commissio propria*).

napi, november 19-től december 6-ig tartó országgyűlésen,¹²⁷ illetve részt vett Mária 1521. december 10-i székesfehérvári koronázásán, továbbá a királyi pár 1522. január 13-i budai lakodalmán is.¹²⁸ 1522. január 20-án egy nagy lakomán is jelen volt az udvarban, amikor megérkezett a híre, hogy a császár hajdani nevelőjét VI. Adorján néven pápává választották. Ennek Burgo a királlyal és György brandenburgi örgróffal együtt igen örült.¹²⁹

Eközben, még 1521. december elején, érkezett egy követség Csehországból, hogy – túl az ünnepi eseményeken való részvételen – cseh földre hívják a királyt és a királynét. Kitűnő alkalom adódhatna ezáltal arra, hogy II. Lajos letegyje a koronázási esküjét, amelyet annak idején II. Ulászló mondott el helyette, Máriát pedig cseh királynévá koronáztassák. Odautazásuk esetén megbízóik nevében ígéretet tettek a török elleni katonai segítségnyújtásra. Bár a királyi pár kezdettől fogva hajlott az „invitálás” elfogadására, a magyar urak éppen az oszmán fenyegetés miatt nagyon elleneztek és sérelmeztek az egész tervet, de egymással is vitába keveredtek, különösen Bátori nádor és Szapolyai János erdélyi vajda.¹³⁰

A csehországi utazás kérdését egy 1522. január végi (valószínűleg 22-i) tanácsulésen vitatták meg. A csehek közölték, hogy amennyiben II. Lajos nem utazik hozzájuk, nem nyújtanak segítséget, ha azonban mégis, már húsvétra nagy gyalogos hadat és más csapatokat is biztosítanak. Burgo személy szerint támogatta az ötletet, a magyar urak továbbra is elleneztek. A király két nap gondolkodási időt kért, majd január 24-én az utazás mellett döntött.¹³¹

A királyi párral tartott Burgo is, miként a velenceiek követe, Lorenzo Orio. Az udvar 1522. február 26-án kelt útra Budáról.¹³² Útvonaluk az úgynevezett cseh úton, azaz az Esztergom–Nyárhíd–Sempte–Nagyszombat–Holics útvonalon keresztül vezetett, innen azonban Brünn irányába fordultak, ahová március 8-án érkeztek meg.¹³³ Brünnből Burgo 1522. március 14-én írt jelentést V. Károlynak, ez

127 C. Tóth, 2012a. 84. Ennek törökellenes védekezést célzó határozataira lásd: Kubinyi, 1978. (2007.) 129.

128 C. Tóth, 2012a. 85.; Pálosfalvi, 2020. 86–87.; Ortway, 1914. 95–96.; Macek, 1992. 299.; vö. FRA I/1. 414. = Cuspinian, 1909. 321. A lakodalom időpontjára még lásd: Sanuto, XXXII. 423.

129 Orio 1522. január 23-i jelentésében: Sanuto, XXXII. 451–452.; Sanuto/Wenzel, 1878. 262–263.; Óváry, 1890. 265/1157. sz.

130 C. Tóth, 2012a. 85.; C. Tóth, 2020. 222–223.; Palacký, 1867. 453.; Macek, 1992. 310. A nádor és a vajda nézeteltéréséről: Orio 1521. december 6-i jelentésében: Sanuto, XXXII. 334–335.; Sanuto/Wenzel, 1878. 259–260.; illetve C. Tóth, 2012b. 446.

131 Orio január 24-i (Velencében 1522. február 22-én tárgyalt) jelentésében szerepel, hogy a király már eldöntötte, hogy utazik. A velencei követ másik, január végére, de korábbra datálható (Velencében csak február 25-én tárgyalt) jelentése számol be a tanácsulésről. Sanuto, XXXII. 453. (február 24-i helyett 21-i dátummal!); Sanuto/Wenzel, 1878. 263. Orio az 1523. december 22-i záró beszámolójában külön is kiemelte, hogy a király Burgo tanácsára szánta el magát az utazásra: Sanuto, XXXV. 296.; Sanuto/Wenzel, 1878. 300.; magyar ford. Balogh, 1926. XL. Vö. Stracke, 1940. 24–25., Heiß, 1974. 121.

132 C. Tóth, 2012a. 86.; *Politikátörténeti források*, 2010. 34–35.

133 Február 28. Esztergom (Orio velencei követ, királyi pár, Sanuto, XXXIII. 65.; Sanuto/Wenzel, 1878. 265.), március 3–6. Holics (királyi pár) (Szabó, 1909. 178.; *Politikátörténeti források*, 2010. 36.; C. Tóth, 2012a. 86.), március 8/9–13. Brünn (Orio követ, királyi pár, március 8-án érkeztek, 13-án indulnak, tíz napon belül érnek Prágába, Sanuto, XXXIII. 135.; Sanuto/Wenzel, 1878. 266.; március 9. DL 24350., C. Tóth 2012a. 86.; FRA I/1. 414. = Cuspinian, 1909. 322. szerint csak március 9-én érkezett a királyi pár Brünnbe). Vö. Ortway, 1914. 97. – Az út kereskedelmi jelentőségére: Weisz, 2013. 12., 462., Olmützön

azonban nem maradt ránk. Március 20-án Velké Meziříčí városában álltak meg, mert itt kereste fel a királyt és Burgót Girolamo Balbi magyar királyi követ nyugat-európai körútjáról visszatérve.¹³⁴ Március 22-én érkeztek a már cseh területen lévő Polná városába, ahol – pontosabban a morva–cseh határ morva oldalán, Arnolec falu mellett – a cseh rendek fogadták a királyt, majd innen észak felé, egy kerülővel Németbrodon (ma Havlíčkův Brod), illetve Čáslavon, valamint Kutná Horán keresztül március 28-án érkeztek meg Prágába. A cseh fővárosba való ünnepélyes királyi bevonulásról Burgo is részletesen beszámolt a császárnak az 1522. április 7-i jelentésében.¹³⁵

1522. április és augusztus vége között az udvar és vele együtt Burgo is Prágában időzött. Ebben az időszakban négy cseh (ország)gyűlésre is sor került (1522. április első felében, 1522. május hónapban és június–július folyamán, illetve augusztus végén–szeptember elején), amelyeken a cseh királyi javak visszaváltásához és a törökellenes segítséghez szükséges adó megajánlását célzó, de igen körülményes és csupán részeredményeket hozó tárgyalások folytak.¹³⁶ Eközben folyamatosan érkeztek a magyarországi hírek, illetve 1522 augusztusában lezajlott egy magyar (rész)országgyűlés is.¹³⁷ A prágai helyzetet egy titokban utazó francia követ, Clément Champion érkezése és csehországi tevékenysége bonyolította¹³⁸ – több cseh úr is francia zsoldba állt. Burgo tántoríthatatlanul franciaellenes magatartásával elérte, hogy II. Lajos ne adjon a francia követnek útlevelet és ne is fogadja, noha ez a lehetőség felmerült, mint ahogy az is, hogy II. Lajos részéről küldjenek a francia királyhoz követet. Championt 1522 nyarán Jan z Valdštejna rejtegette prágai házában, majd végül a követ továbbutazott Velence felé.¹³⁹

Az I. Ferdinánddal tervezett találkozó érdekében II. Lajos augusztus végén Soběslavon keresztül České Budějovicébe ment szeptember 1-jére (bár a cseh források alapján csak Český Krumlovig jutott).¹⁴⁰ Augusztus 27-én és 28-án a király még Prágában, 29-én már Soběslavban adott ki oklevelet.¹⁴¹ Elképzelhető, hogy erre az útra II. Lajost Burgo is elkísérte. Követünk mozgására utal, hogy szeptember

keresztül menő variánsára: Krejcsi, 1894. 176. (A középkorban még nem létező Érsekújvár helyett a második állomás valószínűleg Udvard volt.)

134 E misszióra Lakatos, 2020. 340/161. és 342/166. sz.; Bárány, 2014. 22–47.

135 A Brünn–Prága szakaszra lásd Burgo április 7-i levelét: Lakatos, 2017. 100/4. sz., illetve Stracke, 1940. 25–26., részletesen C. Tóth, 2012a. 86–87., a polná (arnolecti) fogadásra és a prágai bevonulásra: Tomek, 1894. 497–499.; Palacký, 1867. 455–456. (Janovice falut említi, Arnolectől északnyugatra, a határ cseh oldalán); Tecl, 2003. 129–130.; Bůžek, 2005. 58.

136 Stracke, 1940. 26–28.; Lakatos, 2017. 101/5., 102/7., 9. (a királynét eközben, 1522. június 15-én koronázták meg Prágában), 103/13., 105/18–19. sz. Vö. Tomek, 1894. 499–500., 501–509.; Palacký, 1867. 458–474.; Macek, 1992. 312–314. A vonatkozó cseh országgyűlések listájában az augusztus–szeptemberi diéta nem szerepel: Mužík, 2011. 101/60–62. sz.

137 C. Tóth, 2020. 235.; Pálosfalvi, 2020. 72., 73–74., 94–95.

138 Bourilly, 1913. 65. – Lásd még Györkös Attila tanulmányát e folyóirat-számában.

139 Lakatos, 2017. 102/7., 9., 103/11., 13., 14/1. 104/16. sz. – Bourilly, 1913. 65.; Rezek, 1883. 55., 60. (Jan z Valdštejna szerepéről).

140 A király ideutazásának tervéről Burgo 1522. augusztus 23-i jelentésében: Lakatos, 2017. 104/16. sz.; C. Tóth, 2012a. 87., ottani tartózkodásáról: *Rosenberg'sche Chronik*, 204–205.; Bůžek, 2005. 59.; részletesen Tecl, 2003. 130–134.

141 *Ninth Report*, 1884. II. 413.; *Rosenberg'sche Chronik*, 204.; Tecl, 2003. 132.

3-án nem Prágából, hanem egy ettől három mérföldre lévő, általa „Marona” alakban írt, talán Mořina faluval azonosítható helységből küldött jelentést, ami már a visszaút része lehetett.¹⁴²

Burgo 1522. szeptember 8-tól 1523. március 14-ig ismét Prágában tartózkodott. Az újabb, 1522. november 25-én megnyílt és decemberben még mindig nem sok kézzelfogható eredménnyel záruló újabb gyűlést követően¹⁴³ egy eredetileg 1523 vízkeresztjének nyolcadára (január 13.) meghirdetett, de csak január 22. táján kezdődő országgyűlés idején sikerült végre leváltani a cseh kormányzat tagjait. Ezt követően a Mátyás-napra (február 24.) összehívott legutolsó országgyűlésen, március elején minden kérdésben, a törökellenes segítségnyújtásban, a kormányzati reformokban, az elzálogosított királyi javak visszaváltásában és az adózásban egyaránt megállapodtak.¹⁴⁴

Miután a cseh ügyeket elrendezték, a királyi pár a lehető legrövidebb időn belül indulni akart volna Magyarországra, hogy a többszöri halasztás után Szent György-napra (április 24.) összehívott magyar országgyűlésre visszaérjenek.¹⁴⁵ Az udvar Prágától való búcsújára végül 1523. március 16-án került sor (Burgo utoljára 14-én keltezett a prágai várból).¹⁴⁶ Útközben egy morva tartománygyűlést is le kellett bonyolítani, amelynek az összehívásáról egy hasonló célú sziléziai gyűléssel együtt még 1523 januárjában döntöttek. (A sziléziai gyűlésen II. Lajos csak két megbízottal képviseltette magát.)¹⁴⁷

A visszaút idejére esett egy újabb, korábban a Habsburgoktól francia szolgálatba átállt ágens, Antonio Rincón magyarországi tevékenysége.¹⁴⁸ Erről Burgo még Prágában 1523. március elején szerzett tudomást, főleg Bornemissza János budai udvarbírón és pozsonyi ispánon keresztül, de Olmützben a királyt a magyarországi főkapitányságáról leköszönni szándékozó Szapolyai János erdélyi vajda is tájékoztatta ugyanerről.¹⁴⁹ Burgo – azon túl, hogy megbízóit részletesen igyekezett informálni az „áruló” üzelmeiről – a távolból tehetetlen volt, és nem tudta gátolni a joggal ellenfélnek tekintett Rincón tárgyalásait, aki megfordulva Krakkóban, Magyarországon keresztül utazott tovább Velencébe március második felében.

142 Lakatos, 2017. 104/17. sz.

143 Lakatos, 2017. 107/31., 34., 108/35. sz.

144 Lakatos, 2017. 107/34., 108/38., 109/40., 43., 111/52–54. sz.; Tomek, 1894. 500–501. E három országgyűlésre: Mužik, 2011. 101/64–66. sz.

145 C. Tóth, 2012a. 93–94.

146 A király udvar elindulására: Tomek, 1894. 520.; C. Tóth, 2012a. 94. Burgo március 14-i jelentései: Lakatos, 2017. 112/58. (= *Politikatörténeti források*, 2010. 197–200.), 113/59–60. sz.

147 Lakatos, 2017. 108/38., 111/52., 117/82. sz.

148 Bourilly, 1900–1901. 24–26. 1523. április 4-én írt jelentést Velencéből, ennek kiadását lásd *uo.*, a magyar vonatkozású szakaszok: 28–29., 37., 39. – A missziót újabban Tímár Csenge Mária dolgozta fel és készítette el a követjelentés magyar fordítását OTDK-dolgozatában. Tímár, 2020. Lásd még: Bourilly, 1913. 66–68.; Rill, 1993. 13–19.

149 Lakatos, 2017. 112/57., 58. és 58/1. melléklet (= *Politikatörténeti források*, 2010. 165–166., 198–199.), 112/58/2. melléklet, 58/5. melléklet (= *Politikatörténeti források*, 2010. 180–182.), 116/75. (= *Politikatörténeti források*, 2010. 215–216.), 117/80–81., 118/84., 123/116., és 116/1–2. melléklet (az előbbi melléklet: DF 276726.) – Szapolyai olmützi útját említi és értékeli Kubinyi, 1978. (2007.) 134.; Kubinyi, 2009. 125.; C. Tóth, 2012b. 459.

(Rincón 1523 telén – Burgo missziójának lezárulta után – újból Krakkóban, a lengyel udvarban tartózkodott.)¹⁵⁰

A királyi pár Magyarországra vezető útvonala jelentős részben Burgo jelentései alapján (is) azonosítható – az Olmütz és Nagyszombat közötti szakasz kivételével. Prágából elindulva először Kutná Hora városában időztek (március 18–21.), ahol a király a pénzveréssel kapcsolatban intézkedett,¹⁵¹ majd a pardubicei várban szálltak meg, ahol Vojtěch z Pernštejna unszolására 22-én vendégeskedtek.¹⁵² Bár eredetileg húsvétra már Esztergomba szerettek volna érni,¹⁵³ a királyi pár végül Olmützben töltötte a nagyhetet és a húsvétot is. II. Lajos 1523. március 27. és április 16. között keltezett Olmützből,¹⁵⁴ és csak április 17-én tudtak elindulni az itteni – szintén elhúzódó, ám végül jobbára eredményesen záruló – morva tartománygyűlés miatt, amelyen új morva főkapitányt választottak.¹⁵⁵ Még április 16-án tárta a király elé Turzó Szaniszló olmützi püspök a már tömlöcbe vetett Paulus Speratus lutheránus pap eretnekségének ügyét, akit ugyan máglyahalálra ítélték, de végül II. Lajostól több morva úr közbenjárására kegyelmet kapva száműzetéssel büntettek.¹⁵⁶ Dubravius történeti munkájában ehhez az esethez köti a királyi pár kirándulását az olmützi püspök másik rezidenciájára, a kroměříži várkastélyba, de mivel a város amúgy is útba esett, Kroměříž felkeresésére az Olmützből való elindulást követő napokban, legvalószínűbben 1523. április 18–19-én került sor.¹⁵⁷ Innen feltehetően Magyarhradison (Uherské Hradiště) keresztül közelítették meg a magyar határt, ahol Bornemissza János pozsonyi ispán, illetve Turzó Elek kincstartó és továbbbi urak alkotta kíséret várta II. Lajost és Máriát.¹⁵⁸

A térképre pillantva nyilvánvaló, hogy az udvar a cseh úton, a magyar szakaszon gyakorlatilag ugyanazon az útvonalon jutott vissza a magyar fővárosba, mint amelyen kifelé haladt: Szokolca vagy Holics, Szenice, Nagyszombat (április 23.), Farkashida, Sempte (április 23–24.), Nyárhíd (április 25.) és Esztergom (április 26.) érintésével érkezett meg végre-valahára Budára 1523. április 27-én.¹⁵⁹

A misszió hátralévő fél éve sem volt kevésbé eseménydús. Burgo küldetése szempontjából egy újabb hosszás budai tartózkodás következett 1523 tavaszán és

150 Krakkói tartózkodására: Bourilly, 1913. 70–72., 75.; Lakatos, 2018. 16., 50–52.

151 Lakatos, 2017. 113/62–63., 114/64–67. sz. Vö. Palacký, 1867. 494.

152 *Politikátörténeti források*, 2010. 203–204. = Lakatos, 2017. 114/68. sz. A király csak e főúri rezidenciát kereste fel, ami Vojtěch z Pernštejna politikai ellenfeleinek irigységét is kiváltotta: Bůžek, 2005. 58.

153 Vö. Lakatos, 2017. 114/64. sz.

154 C. Tóth, 2012. 94.; 1523. március 30., DF 287676. (*manu propria*) = DL 38046., fol. 4r–5r (az adatbázisban az 5–6. kép), április 3., DL 23732. (*manu propria*), április 6., DL 23734. (*manu propria*), április 10., *Politikátörténeti források*, 2010. 216–219. = Lakatos, 2017. 116/78. 1–2. melléklet = DF 276031–276032., április 10., DL 23736. (*manu propria*), 104460., DF 249417., DL 25902., április 16., DF 287677. (*manu propria*, Jan Mraček von Noskaunak nyugta); Burgo saját jelentései: április 2–16., Lakatos 2017. 115–117/69–83. sz.

155 C. Tóth, 2012a. 94.; Lakatos, 2017. 117/81. sz. – Az olmützi eseménysorra részletesen: Kalous, 2015. 61–62.; Kux, 1928. 55–57. Lásd még: Palacký, 1867. 495–497.

156 Kalous, 2015. 61–62.; Baletka, 2002. 25.

157 Dubravius, 1687. 845.

158 C. Tóth, 2012a. 94–95.

159 C. Tóth, 2012a. 95.; Lakatos, 2017. 118/84–89. sz.

nyarán, amely három jelentősebb esemény köré szerveződött. Az első az 1523. május 4–16. között Budán lezajlott magyar országgyűlés volt Bátori István nádor és temesi ispán leváltásával, amelyen a törökellenes védekezés érdekében, összességében a királyi hatalmat erősítő, de a Habsburg-érdekeknek is megfelelő határozatokat hoztak (az országgyűlésre külön főhercegi követ is érkezett Sigmund von Herberstein személyében).¹⁶⁰ A második fontos eseménysort az ez évi törökellenes védekezés, illetve a tényleges déli hadműveletek alkotják, amelyek az 1523. augusztus 6–7-én Szávaszentdemeter és Nagyolaszi térségében lezajlott, magyar győzelemmel végződő összecsapás-sorozatban csúcsosodtak ki. Ezeket Burgo az udvarból megkülönböztetett figyelemmel kísérte, megbízóit pedig folyamatosan tájékoztatta a magyar hírszerzés által begyűjtött információkról, a magyar kormányzat katonapolitikai terveiről, illetve a mozgósítás nehézségeiről, majd a tényleges hadmozdulatokról. Mindez összefüggésben állt a magyarok részéről a birodalmi rendektől már 1522-ben elnyerni kívánt hadi támogatás, illetve a törökkel kötendő esetleges fegyverszünet kérdésével.¹⁶¹

A harmadik „ügy” a fentebb már említett, újra és újra elnapolt királytalálkozó megszervezése volt. Burgo már az 1523. május 27-i, Cleshez írt levelében azt fejtegette, hogy erre a török hadi helyzet függvényében akár „spontán módon” sor kerülhetne: Ferdinánd főherceg Ausztria keleti szélére utazna, II. Lajossal pedig egy közösen megejtett vadászat közben találkozhatna Pozsonytól nyugatra, a határvidéken.¹⁶² A szervezést a lengyel király esetleges részvétele bonyolította, akinek a személyes jelenlétét II. Lajos módfelett óhajtotta volna, amit I. Ferdinánd sem kifogásolt. Nehézséget jelentett viszont, hogy I. Zsigmond válaszára hónapokig várni kellett, illetve hogy a lengyel belpolitikai helyzet is bonyolulttá vált, így a találkozó tervezett ideje ismét csak tolódot.¹⁶³ Közben augusztus elején Pest környékén pestisjárvány dült,¹⁶⁴ így a király már ekkor tervezte, hogy Pozsonyba utazik. Az új pápai legátus, Tommaso de Vio bíboros érkezése (és az általa hozott pénzsegély) miatt¹⁶⁵ azonban egy ideig még Budán maradt, kimutathatóan csak augusztus 25-től tette át udvarát Visegrádra.

Ebből az időszakból Burgo saját jelentései ismét hiányoznak, tehát csak feltelelezhetjük, hogy a királyi párt elkísérte előbb Visegrádra (ahol II. Lajos és Mária 1523. augusztus 17. és szeptember 17. között mutatható ki), majd innen Esztergomba ment, és az uralkodói párral időzött 1523. szeptember 20–25. között vagy néhány nappal rövidebb ideig. Minden valószínűség szerint innen utazott Bécsúj-

160 Az országgyűlésről részletesen Kubinyi, 2009. 129–134.; Pálosfalvi, 2020. 33., 54., 78–79., 80., 88., 135., 149., a nádorváltásról C. Tóth, 2012b. 458–459.; C. Tóth, 2020. 107–110. Vö. Heiß, 1974. 124. Lásd még: Lakatos, 2017. 118–122/89–111. sz. – Herberstein kiküldetésére lásd: Kubinyi, 2005. 19.; Rensing, 1931. 73–93.; Rill, 1993. 252–253.

161 Az eseménysorról részletesen: Kubinyi, 1978. (2007.) 134–150.

162 Lakatos, 2017. 123/115. sz. (ASTn APV CC busta 8, fasc. 2, fol. 18r) „Dico de conventu nihil, nisi dominus princeps forte descenderit in Austriam et ut venatores conveniet (ti. II. Lajossal – L. B.) inter Possonium et illa loca etc., si Turcus promitteret.” – A határ menti vadászterülethez lásd: Auer, 1981. 185–186.

163 Zombori, 2004. 230–231., 233. – Lakatos, 2017. 128/143., 129/146. sz.

164 Lakatos, 2017. 128/144., 129/145. sz.

165 Nemes, 2016. 370–373. Vö. Lakatos, 2017. 128/143–144. sz., 129/145., 147. sz.

helyre a már ott időző I. Ferdinándhoz, akivel – Antonio de’ Conti császári követ jelentése szerint – 1523. szeptember 26-án egyezettette a királytalálkozó részleteit, majd visszatért az ekkor már Tatára ért uralkodópárhoz (szeptember 27.). II. Lajos és Mária, illetve az udvar több tagja a nyugati határszél felé igyekezve 1523. szeptember 28–30. között Győrben állt meg, majd október 3-án Magyaróvárra tartózkodtak. Végül II. Lajos október 9-én délután érkezett meg Óvár felől Sopronba, majd október 12-én egy-másfél mérföldre nyugatra – tehát Bécsújhelytől keletre, gyakorlatilag a magyar határ térségében – találkozott egymással a királyi és a főhercegi pár a nyílt mezőn egymással.¹⁶⁶ Innen ünnepélyes menetben vonultak be Sopronba, ahol a bécsújhelyi konferencia előzetes tárgyalásai folytak még az I. Zsigmondot képviselő Krzysztof Szydłowiecki lengyel kancellár távollétében 1523. október 10–15. között. Sopronból 15-én vonultak át Bécsújhelyre, ahol a háromoldalú csúcstalálkozó tárgyalásai a lengyel követ megérkezését követően október 17. és 22. között mentek végbe. Ezen Burgo mint császári és főhercegi követ, a magyar király bizalmasa és egyúttal mint I. Ferdinánd szóvivője vett részt: az október 17-i, legelső ülésnapon ő ismertette a találkozó kettős célját (törökellenes segítségnyújtás és II. Lajos udvartartásának megreformálása), napirendjét, és az uralkodók nevében válaszolt Szydłowieckinek.¹⁶⁷ Míg a törökellenes hadi segítség tárgyalásain ismereteink szerint nem minden alkalommal volt jelen, hanem csak a jelentősebb, plenáris üléseken, például október 20-án, amikor a pápai legátussal folyt a nyilvános egyeztetés, a magyar királyi pár és udvartartásuk „megjavítását” célzó, Szydłowiecki szállásán október 18–21. között, esténként folytatott bizalmas megbeszéléseken Salamanca kincstartó és Szalkai kancellár mellett harmadikként egyeztetett a lengyel kancellárral. Ugyanők 21-én reggel is felkeresték Szydłowieckit a porosz-kérdéssel és a Habsburg–lengyel szerződések megújításával kapcsolatban.¹⁶⁸ A misszió itt lezárult, és bár hivatalos búcsúkihallgatásról nem tudunk, okkal feltételezhetjük, hogy II. Lajos és Mária szolgálataihoz méltó módon bocsátotta el a követet. Bár Burgo 1523. október 23-án még Bécsújhelyen tartózkodott, az uralkodópárok és a lengyel kancellár ebersdorfi vadászatán már nem vett részt, néhány nappal később, október 27. után indult haza Tirolba.¹⁶⁹

166 Bécsújhely: Lakatos, 2018. 33. Győr: DF 279560., p. 612. (királyi pár), a király oklevelei szeptember 28. DF 245816. (*commissio propria*), szeptember 30. DL 26686. (*commissio propria*), DL 66439. (csak titkári aláírás), DL 29413. Magyaróvár: október 3. DF 232647–232648., 233148. (mindegyik *commissio propria*). Sopron: október 9. DF 233147. (csak titkári aláírás). A találkozásra: Zombori, 2004. 231. A korabeli röplap adata szerint fél mérföldre, Salamanca Cleshez írt október 27-i beszámolója szerint egy mérföldre (ASTn APV CC busta 12, fasc. 35, fol. 12r: „uno miliari longe a Sempronio in campis”), Conti november 8-i követjelentése szerint másfél gall mérföldre (Lakatos, 2018. 37.: „in campis per unam leugam cum dimidia longe a Sempronio”).

167 Szydłowiecki kancellár naplója, 17–20., 116–117.

168 Szydłowiecki kancellár naplója, 22–23., 25., 31–34., 40–41., 116–117., 120–121., 122., 125–127., 131–134., 140–142.; Rill, 1993. 47., 143.

169 Lakatos 2017. 130/149. sz. Október 27-én Bécsújhelyt keltek I. Ferdinánd fizetési és járadékfizetési parancslevelei Burgo számára: ÖStA FHKA AHK GB 21. fol. 23v, 48v, 48v–49r.

Burgo, a „politikacsináló”

„Időközben történt a szerencsétlen eset, hogy Nándorfehérvárt ostrom alá vették, és azután a mi gondatlanságunk és szerencsétlenségünk miatt elfoglalták. Ezért nemcsak a császárnak, hanem a többi királynak és fejedelemnek a követeit is meg lehetett hívni tanácskozásra, mert maguk a királyok és fejedelmek intették övéiket a fenséges királynak és őfelsége nagy veszedelemtől szenvedő országainak a megsegítésére. De mivel már van tapasztalatunk az idegen segítségnyújtásról, a tanácskozásokon nincs szükségünk idegenekre és más fejedelmek követeire.» A veszprémi püspök úr nyíltan megmondta: »Burgo úr volt az oka az őgróf úrral együtt az országban történt minden bajnak és rendetlenségnek. Ők ketten csináltak ebben az országban minden rosszat...«¹⁷⁰ Szydłowiecki lengyel kancellár naplója szerint az 1523. november 17-én lezajlott vitában Várdai Pál veszprémi püspök így nyilatkozott Burgo szerepéről. Szavaiból világossá válik az az összefüggés – amelyről fentebb tartalmilag már szó esett –, hogy Andrea dal Burgo mint császári követ miért kaphatott meghívást a magyar királyi tanácsba, miért vehetett részt a tanács ülésein a többi külföldi követhoz hasonlóan.

Burgo saját jelentései szerint missziója végéig valóban részt vett ezeken, így a császárt és a főherceget is első kézből tudta tájékoztatni az ottani álláspontokról, a tanácsban megfogalmazott véleményekről.¹⁷¹ Szavazni ugyan valószínűleg nem szavazhatott, de felszólalhatott, és e jogosítványát felhasználhatta arra, hogy nyilvánosan beleszóljon a politikai döntéshozatalba. E módon sikerült például 1522 legelején – mint láttuk – a király csehországi útjának tervét a magyar politikai elit ellenkezése ellenére dűlőre vinnie. De nem mindig ért el eredményt: hiába érvelt hosszasan például a főherceg álláspontját tolmácsolva 1523. július elején az oszmánokkal kötendő fegyverszünet mellett,¹⁷² javaslatát az oszmán stratégiát jobban ismerő magyar politikusok nem fogadták el.

Burgo királyi tanácsbeli részvételét azonban, bár kétségkívül a rendkívüli helyzet következménye volt, inkább csak az uralkodópárhoz kötődő bizalmas tanácsadói szerep nyilvános oldalának tekinthetjük. E rejtettebb és valószínűleg Mária Magyarországra kíséréséből is „adódó” pozíció a megbízó Habsburg fivérek, Mária, illetve II. Lajos király politikai érzékenységén is múlott, már ami az ifjú magyar–cseh királyi pár hatalmának megerősítését illeti. E téren – véleményem szerint – a legplasztikusabb eset az addigi cseh kormányzat leváltása 1523 elején. Ismereteim szerint egyébként kizárólag Burgo jelentései alapján derül ki, hogy ehhez a Habsburg-nézőpontból szégyenletesnek számító francia kollaborálás vádját használták fel. 1523. február elején a két teljhatalmú cseh főurat, Vojtěch z Pernštejna főudvarmestert, illetve Zdeněk Lev z Rožmitálu prágai várgróftól királyi magánkihallgatáson vonták kérdőre emiatt, és hiába próbálták magukat mentesíteni. Menesztésüket másokkal együtt II. Lajos február 2-án egy György brandenburgi őgróffal,

170 Szydłowiecki kancellár naplója, 76., 178–179., a fordításban a központosítást megváltoztattam.

171 Lakatos, 2017. 118/89., 119/91., 121/109., 127/137. sz.

172 Lakatos, 2017. 127/137. sz.

Szalkai László kancellárral, Károly münsterbergi herceggel, cseh kormányzóval és Burgóval ötösben folytatott bizalmas megbeszélésen döntötte el.¹⁷³ A személycserék során sokakat leváltottak, a királyhoz és a királynéhoz hű embereket neveztek ki, és ezáltal vált lehetővé a királyi elképzeléseknek megfelelő országgyűlési határozatok meghozatala is.¹⁷⁴ Érdekes módon azonban a franciabarátságot mint érvet a cseh urak leváltásának indoklására nyilvánosan nem hozták fel, bár Burgo szerint a tanácsosok vitakoztak az országgyűlés előtt felolvasandó szövegen.¹⁷⁵

A fenti bizalmas megbeszélés ismeretében már nem csodálkozhatunk azon, hogy Burgo az 1523. tavaszi magyar országgyűlést követően tagja lett egy szűkebb, hatfős, állandó királyi tanácsadói körnek is.¹⁷⁶ Ez azonban csupán „hivatatlanság” tette már meglévő informális befolyását.

De mégis miként tehetett szert ilyen komoly politikai befolyásra? A magyar ázat nem követi megbízatásában, hanem a királyné és a király bizalmában keresendő. Massaro velencei titkárnak a tanulmány elején idézett szavait tehát – „akit mind a királyi felség, mind pedig a királyné nagyon szeret” – szó szerint kell értenünk. A kölcsönös rokonszenvenben szerepet játszott a korkülönbség is, hiszen a tizenéves uralkodópárhoz képest Burgo ekkor már ötvennégy éves volt, tehát Lajos is, Mária is tekintélyként, egyfajta mindentudó és gondoskodó „pótapaként” nézhetett fel rá.

A fentebb idézett Várdai Pál véleményében, illetve utóbb, a történetíróknál is felbukkanó vád, hogy Andrea dal Burgo György brandenburgi őrgróffal – a király unokatestvérével, egyúttal volt gyámjával – együtt minden rossznak okai, az ártatlan, fiatal király és királyné rossz szellemei, ivócimborái, erkölcstelenségekre biztató megromtói és az udvari táncos mulatságok exponensei voltak,¹⁷⁷ csak a következménye annak az ellenérzésnek, amely a fiatal uralkodópárt körülvevő „tinédzser szubkultúra” iránt a magyar udvar egyes tagjai és csoportjai részéről megnyilvánult, és amelynek szórakozási alkalmain az itáliai viszonyok között, a milánói udvarban szocializálódott Burgo teljes természetességgel vett részt.¹⁷⁸ (Mindez persze nem akadályozta meg abban, hogy mint császári és főhercegi követ a bécsújhelyi királytalálkozón a „rendezetlen” magyar királyi udvartartás szigorúbb szabályok közé szorításának tervét támogassa, és erről bizalmas háttértárgyalásokat folytasson.)¹⁷⁹

173 Lakatos, 2017. 109/41. sz. – Palacký, 1867. 478–483. Burgo forrásait nem ismerve még Proczko (cseh névformában: Procek Malý z Cetno) lengyel királyi titkár és II. Lajoshoz küldött követ működéséhez kötötte a személycserék megvalósítását.

174 Lakatos, 2017. 109/43., 111/51–54. sz.; *Rosenberg'sche Chronik*, 207–208.; Tomek, 1894. 509–519.; Stracke, 1940. 37–39.; Macek, 1992. 314.; Kubinyi, 1978. (2007.) 132–133.; Kubinyi, 1986. 82–83.; Bűzek, 2005. 59–60.

175 Lakatos, 2017. 109/43. sz.

176 Kubinyi, 2005. 132.; Lakatos, 2017. 121/109. sz.; Herberstein Salamancához, Bécsújhely, 1523. május 22. ÖStA HHStA GK Karton 25b, fol. 120r: „Nunc cum exirem Budam, tractabatur, quod sex consilarii semper manentes apud regem facerent iuramentum et quia erat aliquis simulatio inter eo<>, concordarentur. Iurarent denique, quod nullus quicunque secreti tractaret sine scitu alterius. Est dominus Burgo, marchio, cancellarius, Bornamissa, lauriensis et thesaurarius, qui etiam post adventum regis in Budam ita erant deputati...”

177 Kubinyi, 2005. 13.

178 Kubinyi, 1995. 311.; Kubinyi, 2005. 13.

179 Zombori, 2004. 276., 287–289., 315–319. Vö. Heiß, 1974. 126.; Kubinyi, 2005. 19.

Nagyon érzékletes példája az uralkodóval való bizalmas viszonyoknak egy 1523. február 12-én Prágában kelt, Burgo és a király által Brandenburgi Albert német lovagrendi nagymesterhez, György őrgróf fivéréhez, azaz II. Lajos másik elsőfokú unokatestvéréhez intézett levélpár.¹⁸⁰ Burgo a címzést leszámítva teljességgel saját kezűleg írt levelében arról tudósította a nagymestert, hogy hamarosan megérkezik hozzá testvére, György őrgróf, aki majd beszámol neki az ő, azaz Burgo szolgálatairól is. II. Lajos király a saját levelében arról írt unokatestvérének, hogy határozott az őt is érintő (feltehetően a lovagrendi–lengyel viszállyal kapcsolatos) ügyekben, amiről György őrgróf beszámolójából és Burgo leveleiből tájékozódhat. Itteni (azaz csehországi) ügyei jól állnak, rengeteg a lakodalom és állandó a táncolás; reméli, hamarosan visszaindulhat Magyarországra. Az eleve rendhagyó szöveg Burgo titkárának az írásával és Burgo saját kezű kiegészítéseivel íródott (Burgo egészítette ki a megszólítást és vezette rá a dátumot) – ám II. Lajos mindezt még saját kezű utóiratával is ellátta! Ebben tudatta Alberttel, hogy örömmel értesült a lengyel királlyal szemben fennálló ügyének kedvező fordulatáról és biztosítja szeretetéről. Az utóirat alatt a király saját kezű aláírását találjuk. A levelet a király gyűrűspecsjével zárták le, de Burgo írnoka címezte meg.¹⁸¹

Burgo rendszeresen részt vett a királyi párral közös, szűk körben elköltött étkezéseken. Például 1522 júniusában a prágai várban, amiről Jacobus Piso, a király nevelője számolt be Erasmusnak. Eszerint együtt ebédelt a királyi pár, Burgo és a Hohenzollern fivérek: Brandenburgi Albert nagymester és a testvére, György őrgróf, és az asztal mellett szó került Lutherről, továbbá Erasmus szerepéről a lutheri tanítások kiformalódásában. Ennek nyomán hozatta elő és mutatta meg Piso Erasmus nála „éppen kéznél lévő” levelét, amely kézről kézre járt a jelenlévők között.¹⁸²

Ennél nagyobb szabású és reprezentatívabb lehetett az a fogadás, amelyet Burgo szervezett 1523. október 13-án Sopronban a magyar király szállásán a két uralkodópárnak (Ferdinándnak és Annának, illetve Lajosnak és Máriának), valamint a bíboros-legátusnak.¹⁸³ A királytalálkozón különben éppen a királyi pár kérésére igyekezett – sikerrel – távol tartani az V. Károly megbízásából Moszkvába igyekvő és ez idő tájt átutazó Antonio de’ Conti császári követet, akit előbb szándékosan elmulasztott bemutatni II. Lajosnak, majd a királynénak. Conti napokon át, a királytalálkozó végéig hiába próbált audienciát kieszközölni Máriától. Egészen groteszk

180 Lakatos, 2017. 110/45. sz. (Burgo levele, GStA PK XX. HA OBA Nr. 25950.), és uo. 45/1. melléklet (II. Lajos levele; uo. Nr. 25949.).

181 „Iam venit ad nos frater vester ex eo fretus bonum cor nostrum in iis, quam que tangit vestram personam et vestrum negotium cum domino rege Polonio et credatis vos multum diligimus.”

182 A nevezetes levél kiadásai (és ebből a vonatkozó szövegrész): Bauch, 1885. 340–343., itt 342.; Allen, 1924. 80–83. (n. 1297, a további, korábbi kiadások felsorolásával), itt 81–82. Magyar fordítás: Fögel, 1917. 142–145. (Fögel József ford.), itt 144.; MHL 451–454. (Szepessy Tibor ford., a „Caesaris orator” a „trónörökös káplánja” alakban félrefordítva, mivel a kiadó a követet a pápai nuncius Burgio báróval keverte össze), itt 453. Az autográf, de az alján leszakadt, így csonka szövegű, dátum nélküli levelet Bauch, 1885. 340. indoklás nélkül 1522-re, Fögel, 1917. 145. indoklás nélkül feltételeSEN 1522. május 7-re, Allen, 1924. 80. részletes magyarázattal 1522. június körülre datálja. – A lovagrendi nagymester jelenlétére lásd: Joachim, 1895. 58–59.; Pósan, 2019. 332.

183 Lakatos, 2018. 20., 38.

az a Conti jelentésében szereplő, 1523. október 15-i jelenet, hogy Burgo Conti jelenlétében sutyorgott Mária királynéval, majd a királyné távozása után közölte követtársával Mária válaszát.¹⁸⁴

Mindezek fényében már nem is olyan meglepő Massaro állítása, hogy II. Lajos anyagilag minden módon igyekezett Burgónak kedvezni, számára jövedelmet biztosítani. Noha a magyaróvári vár és uradalom Burgo kezére adásáról nem rendelkezünk semmilyen bizonyítékkal, és mindez inkább csak rosszindulatú pletyka, esetleg félinformációból adódó torzítás következményének tűnik. A különben Moson megye ispánóságával összekötött vár birtoka 1521 elején a király kezére háramlott, majd 1522 októberére, de legkésőbb 1523 nyarára biztosan Mária királynéhoz került, tehát ha esetleg fel is merült ilyen uralkodói ötlet, akkor az leginkább 1522 tavaszán–nyarán történhetett.¹⁸⁵ Ám a Burgo számára megítélt évi ezerforintos magyar évjáradék, mint már fentebb szó esett róla, utólag, 1524-ből valóban igazolható. II. Lajos igyekezett Burgo számára fontos ügyekben is közbenjárni: 1522. augusztus 17-én Prágából Francesco Sforza milánói herceghez írt levelet a követ milánói javainak restitúciója ügyében,¹⁸⁶ 1523 szeptemberében pedig Visegrádról küldött levelében magát VI. Adorján pápát kérte meg Burgo apósa, pontosabban menyasszonyának atyja, a hűtlenség vádjával lecsukatott Giacomo Anguissola gróf és piacenzai kormányzó szabadon bocsátására. Egyúttal római követét, Brodaries Istvánt is utasította, hogy vesse latba befolyását az ügy érdekében.¹⁸⁷

Pusztán a királyi pár bizalma még kevés lett volna Burgo sikeréhez. A politikai elit bizonyos tagjaival is sikerült jó kapcsolatba kerülnie, köszönhetően jó fellépésének, tárgyalókészségének és részben annak, hogy olasz származásúként nem kellett megküzdenie a magyar fél németek iránti ellenszenvével.¹⁸⁸ (Utódának, az 1523 végétől 1525 nyaráig a budai udvarban működő Johann Schneitpeck von Schönkirchen bárónak ez később éppen elég nehézséget okozott.)¹⁸⁹ Igaz, azzal nyilván a magyar és a cseh elit tagjai is tisztában voltak, hogy nem árt legalább színelég jóban lenni a császár követével. A Burgóval nem szimpatizáló Vojtěch z Pernštejna, Zdeněk Lev z Rožmitálu vagy éppen Szapolyai János is felkereste és beszélt vele, persze főleg saját politikai pozícióik érdekében.¹⁹⁰ A csehországi út és a prágai tartózkodás során a magyar és a cseh királyi udvar jelen nem lévő tagjaival Burgo különben levélben tartotta a kapcsolatot, ami számunkra, utólag fontos támponto-

184 Lakatos, 2018. 20., 39.

185 C. Tóth et al., 2017. 159–160. és Kenyeres, 2007. 181. 8. jegyz. az uradalom Mária királynénak való adományozását 1522-re teszi. – Dóci Ferenc ez év első felében még magyaróvári kapitány, lásd: DL 23734. (1523. április 6., Dóci Ferenc lemondott a magyaróvári kapitányságról és elszámolt), Mária viszont a várat 1522. október 3-i, Prágában kelt levelében ugyan már a sajátjának nevezi (DL 47473.), viszont emberei csak 1523 nyarától mutathatók ki. Lásd még: Heiß, 1976. 99–100.

186 *Ninth Report*, 1884. II. 413. – A forrás egykor Alfred Morrison londoni magányűjteményében volt, amelyet özvegye adott el, 1917–1919 között árverezték a Sotheby's árverésén: <https://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/book/lookupid?key=ha102662815> (letöltés: 2021. május 20.).

187 EFK Y. IV. 55. (ügynevezett Istvánffy-formulárium) fol. 44v–45r. Lásd a 15. jegyzetet!

188 Kubinyi, 2005. 20.; Rill, 1970. 751.

189 Kubinyi, 2005. 20., vö. Pálosfalvi, 2020. 149.

190 Lakatos, 2017. 109/43., 112/58., 115/69., 116/75. sz. (= *Politikatörténeti források*, 2010. 215–216.)

kat jelent, hogy a követ kivel került közelebbi, bizalmasabb viszonyba. Levezett Burgóval – a Kubinyi András által a legintrikusabb magyar főúrnak nevezett¹⁹¹ – Bornemissza János budai udvarbíró (a francia üzemlekről és a török csapatmozgásokról tudósította), Gosztonyi János püspök (budai hazaútjáról és a király távollétében tartott magyar országgyűlésről), Jacobus Piso (mint a lengyel udvarba küldött magyar királyi követ) és Bátori István nádor és helytartó (Acél Ferenc királyi titkárral küldött neki levelet Prágába, tájékoztatva a magyarországi viszonyokról).¹⁹²

Akivel Burgo az udvar tagjai közül bizonyára a legszorosabb kapcsolatban állt, az György brandenburgi őrgróf volt. 1523 nyarán az őrgróf éppen Burgo közreműködésével adta el három szlavóniai várát Karlovics (Torquatus) János dalmát-horvát-szlavón bánnak: a július 1-jén Budán, éppen Burgo szállásán megkötött szerződés értelmében a bán tizenegyezer forintot fizet augusztus hóban, majd 1524 Szent György napjáig további ötezret, az adásvétel védnöke pedig I. Ferdinánd főherceg lett.¹⁹³ Az már nem Burgón múlt, hogy Karlovics nem tudott fizetni, amivel hosszas huzavona vette kezdetét.¹⁹⁴

Missziója végére Andrea dal Burgo már nélkülözhetetlennek tűnt a királyi pár számára. A bécsújhelyi konferencia napjaiban szeretnék volna megígértetni vele, hogy rövid idő múlva visszatér a budai udvarba, de Burgo kitért a kérés elől.¹⁹⁵ A felek – maga Burgo is – úgy tervezték, hogy missziója folytatására a közeljövőben biztosan sor fog kerülni. A Burgo személyiségének teljes kontrasztját nyújtó, bár a királynéi udvartartásban a Pemflingerek révén rokoni kapcsolatokkal rendelkező Johann Schneitpeck követ munkájával I. Ferdinánd ráadásul nem volt megelegedve: a főherceg csak római kúriai forrásból értesült 1524 áprilisában egy állítólagos oszmán–magyar fegyverszünet megkötésének tervéről, amit Schneitpeck elmulasztott tudatni vele.¹⁹⁶ Ezért már 1524 nyarán felmerült a főhercegi udvarban Schneitpeck visszahívásának és Burgo ismételt kiküldetésének a terve.

Ennek folyományaként Burgo 1524. június 7-i, enni várából Cleshez írott levelében említést tett újabb magyarországi útjának lehetőségéről, bízván abban,

191 Kubinyi, 1986. 79. 116. jegyz.; Kubinyi, 2005. 13.

192 Utóbbi: Szabó, 1909. 184–185. = *Politikatörténeti források*, 2010. 127–128. Mindez a prágai és budai udvar közötti információcsere része is volt: C. Tóth, 2012a. 89–92.; C. Tóth, 2020. 233–234.

193 DF 267599.

194 A bán nem fizette ki határidőre az első részletet sem, lásd György őrgróf 1523. szeptember 9-i, Krapinán írásba foglaltatott tiltakozását, továbbá II. Lajos 1523. szeptember 9-i, Ország János váci püspök 10-i, Kerecsényi Pál vicebán és Raveni János báni titkár 11-i, az őrgróftól a bán iránt türelemre intő leveleit: DF 267600–267603. Lásd még Thomas Venediger budai polgár, az őrgróf budai faktora 1523. szeptember 11-i utasításkérő levelét (DF 267604.). A bán nevében Raveni János egyezsége jutott az őrgróffal arról, hogy a bán tizenkét nap múlva fizet, lásd 1523. október 13-i, Sopronban kelt kötelezvényét (DF 267605.); de ez sem teljesült, Kerecsényi vicebán és Raveni halasztást kérték Márton-nap nyolcadáig (1523. november 18-ig; DF 267614.). A fizetés ekkor sem teljesült, a várat a bán nem vette meg, az utóbb formálisan Mária királyné kezére került. Varga, 2008. 1110.; Heiß, 1976. 109–112.; Csepregi, 2007. 69–70.

195 Lakatos, 2017. 130/149. sz.

196 Kubinyi, 1993. (2007.) 151–152.; Lakatos, 2017. 133/171. sz. és 171/1. melléklet (= FK I. 110–111.), 134/175–177. sz.

hogy kiküldetésére feleségét is magával viheti.¹⁹⁷ Június 21-én már tudomása volt a főhercegi döntésről, miszerint Magyarországra kell mennie,¹⁹⁸ ezért Cles segítségét kérte a császári és főhercegi követi megbízólevelek kiállítatásához és költségeire legalább kétszáz rajnai forint kiutalását az újabb budai országgyűlés miatt különösen nehéznek ígérkező kiküldetésre, illetve a kíséret felszerelésére a főhercegtől még száz dukátot.¹⁹⁹ (V. Károly megbízóleveleinek keltezetlen fogalmazványát, illetve Ferdinánd augusztus 12-i intézkedését a száz dukát kifizetéséről ismerjük is.)²⁰⁰ Augusztus elején Burgo már Bécsben volt, hogy Schneitpeck visszatértéig előkészíthesse utazását: előreküldte Magyarországra szolgáját, Gaspard is, hogy szállást szerezzen, és mindennap várta kollégája visszahívását.²⁰¹ Magyarországról már többen felvették vele a kapcsolatot (Bornemissza János levélben jelentkezett nála), és maga Burgo is igyekezett tájékozódni a magyarországi hírekről. Nem minden büszkeség nélkül írta augusztus 7-én Clesnek: állandóan azt írják neki Magyarországról, hogy „bárcsak ne ment volna el, akkor sok dolog nem történt volna meg, amelyeket most nehéz orvosolni”.²⁰²

Újabb kiküldetése azonban mégsem valósult meg. Meglepő módon most már éppen Mária királyné volt az, aki ragaszkodott Schneitpeck maradásához, megakadályozva ezzel a követváltást.²⁰³ Schneitpeck ugyanis, ahogy Kubinyi András már rámutatott, követi instrukcióját szó szerint követve elsősorban Mária érdekeit tartotta szem előtt, így amikor azok Ferdinánd és Károly érdekeivel ütköztek, a királynét támogatta, és részt vállalt az udvari klikkek intrikáiban is.²⁰⁴ Az ügy háttéréről Gabriel Salamanca egy Cleshez írt augusztus 27-i leveléből értesülhetünk. E szerint néhány nappal korábban Mária felháborodott levelet írt Ferdinándnak azzal, hogy valakik a főhercegi udvarban pénzt is vettek fel a Fuggerektől Schneitpeck követ eltávolíttatásához. Ezért a főherceg kénytelen volt meghátrálni, és Schneitpecket az állomáshelyén hagyva Burgót felmenteni.²⁰⁵ Ez valamikor 1524. augusztus 14. és 20. között következhetett be: Burgo 20-án már tudott felmentéséről és megkönnyebbülve készült vissza Tirolba.²⁰⁶ II. Lajos és Mária különben augusztus

197 Burgo Cleshez. Enn, 1524. június 7. ÖStA HHStA GK Karton 8, fol. 44r–45r.

198 Vö. ÖStA HHStA Länderabteilungen, UA Specialia, Faszikel 369, fol. 159–160. (= DF 276676–276677.) Burgo instrukciójának kivonatos német fogalmazvány(ai), hogy miről kell a főherceg nevében a magyar királlyal tárgyalnia. A keltezés nélküli fogalmazvány(ok) 1524. éviként vannak besorolva, de elképzelhető, hogy korábbiak. Az adatot Péterfi Bencének köszönöm.

199 Burgo Cleshez. Enn, 1524. június 21. ÖStA HHStA GK Karton 8, fol. 59–61.

200 AGS E, Div. desp., legajo 1554, fol. 306. Császári ajánlólevelek a magyar királyhoz, az esztergomi érsekhez, Szapolyai János vajdához, Bornemisszához stb. – ÖStA FHKA AHK GB 21. fol. 153r. Bécs, 1524. augusztus 12., főhercegi kiutalási parancs; említi Rill, 1993. 145. 211. jegyz.

201 Burgo Cleshez. Bécs, 1524. augusztus 7. ÖStA HHStA GK Karton 8, fol. 50v–51r.

202 Uo. fol. 51r: „Scripserunt mihi infiniti, quod utinam nunquam recessissem, quod illa non fuissent sequuta et quod nunc diflicilia erunt remedia.” Vö. Szabó, 1917. 191–192.

203 Vö. Stoegmann, 1857. 169.; Heiß, 1974. 127.

204 Kubinyi, 2005. 20.

205 Lakatos, 2013. 215.

206 Burgo Cleshez. Bécs, 1524. augusztus 14. ÖStA HHStA GK Karton 8, fol. 62. (még nem értesült); Lakatos, 2017. 136/187. (ugyanő ugyanahhoz, Bécs, 1524. augusztus 20., uo. fol. 63. és 65.; fol. 63r: „Deinde ita actum est, quod regina optavit illum oratorem manere, etc., et in conclusione fuit una res perducta sic et sic, sed transeat cum aliis erroribus et iste non fuit parvus. Et displicet principi etc.”), 137/188. sz.

31-én és szeptember 1-jén a császárhoz külön-külön intézett levelében, amelyeket Máriának Gattinara nagykancellár számára írott levele kísért, Burgo érdemeinek elismerése mellett nyomatékosan kérték, hogy Schneitpeck követ folytathassa misszióját udvarukban. II. Lajos még azt is megemlítette, hogy Schneitpeck jól tud magyarul.²⁰⁷ Az aktuálpolitikai érdekek és események tehát úgy hozták, hogy Andrea dal Burgo nem kereste fel újból a budai udvart. Többé nem is járt Magyarországon.

*

Összességében elmondhatjuk, hogy Burgo nagy gyakorlattal és tapasztalattal, kiterjedt európai kapcsolatrendszerrel rendelkezett. A Habsburg-család szolgálatában eltöltött évei, megbízhatósága és tekintélye miatt kapta Mária főhercegnő Budára kísérésének és berendezkedése elősegítésének bizalmas feladatát. A rendkívüli körülmények miatt is hosszúra nyúló, 1521–1523 közötti missziója során képes volt a magyar uralkodópár és a politikai elit tagjainak bizalmát megszerezni, megbízói érdekeinek megfelelően eredményesen cselekedni, ugyanakkor a helyi eseményeket tágabb, összeurópai összefüggésükben szemlélni és értékelni.

Burgo – követi feladatkörén túlterjeszkedve, bizalmas tanácsadói pozíciójának köszönhetően – aktívan bele tudott szólni a magyar–cseh királyi udvar politikájába, persze a kormányzat más szereplőinek, leginkább Mária királynénak az érdekeivel összhangban, segítve a királyi párt. Miközben a királyi pártól lényegében független, külső szereplő tudott maradni. Ellenségei persze – nem minden alap nélkül – intrikusnak, gőgösnek és hazugnak, pénzéhesnek és korruptnak nevezték, de ők is elismerték diplomáciai képességeit.

Jelentései alapján állíthatjuk, hogy világosan látta az oszmán fenyegetés súlyát és azt, hogy az itáliai háborúk eközben zajló eseménysora miatt a külső, törökellenes segítség megszerzése a Magyar Királyság számára erősen kétséges. A cseh- és magyarországi kormányzati reformokat – más politikai szereplőkkel együtt – egyfajta védekezési program részeként tartotta szükségesnek. Működése ugyanakkor azt is tükrözi, hogy a Habsburg testvérek Mária királyné férjhezmenetelétől, 1521 tavaszától igen intenzív figyelemmel és érdeklődéssel kísérték a magyar helyzetet, amit a fiatal királyi pár uralmi bázisának megszilárdítása, udvaruk szabályozottabbá és hatékonyabbá tételének igénye, illetve nem utolsósorban a fenyegető török veszély valamiféle elhárítása, a birodalmi katonai segítségnyújtás megvalósítása indokolt. Alapvetően ez a családi érdek tette fontossá egyik legjobb követük tartós magyarországi állomásoztatását.

207 AGS E, Div. desp., legajo 1554, fol. 131. (Buda, 1524. augusztus 31., Mária V. Károlyhoz), 132. (Buda, 1524. szeptember 1., II. Lajos V. Károlyhoz: „Ad cuius insignem doctrinae atque integritatis laudem id quoque accedit, quod expers non est linguae ac sermonis Hungarici, unde et nobis magnum habet inserviendi commoditatem...”), 133. (Buda, 1524. augusztus 31., Mária Gattinarához).

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Levéltári források

AGS	Archivo General de Simancas (Simancas) E = Consejo de Estado Div. desp. = Diversos despachos
AMB	Archív hlavného mesta SR Bratislavy (Pozsony) A/XXXIV.1. Magistrát mesta Bratislavy (Pozsony város tanácsa) K 74 = Kammerbuch vol. 74 (1521–1522)
ASMa	Archivio di Stato di Mantova (Mantova) Autografi Volta
ASTn	Archivio di Stato di Trento (Trento) APV = Archivio principato vescovile CC = Corrispondenza Clesiana
BL	British Library (London) C Vesp F I. = Cotton Manuscripts, Vespasian F I.
EFK	Főegyházmegeyi Könyvtár (Eger)
GStA PK	Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (Berlin) XX. HA = XX. Hauptabteilung OBA = Ordensbriefarchiv
HStAM	Hessisches Staatsarchiv Marburg (Marburg) B. Akten bis 1867 Bestand 3. Politisches Archiv Landgraf Philipps des Großmütigen
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Bp.) DF = Diplomatikai Fényképgyűjtemény DL = Diplomatikai Levéltár X = Mikrofilmtár
ÖNB	Österreichische Nationalbibliothek (Bécs) Sammlung von Handschriften und alten Drucken
ÖStA	Österreichisches Staatsarchiv (Bécs) AVA = Allgemeines Verwaltungsarchiv Adelsarchiv Reichsadelsakten, Allgemeine Reihe FHKA = Finanz- und Hofkammerarchiv AHK = Alte Hofkammer GB = Gedenkbücher HHStA = Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Bécs) GK = Große Korrespondenz Länderabteilungen ÖA NÖ = Österreichische Akten, Niederösterreich AA = Allgemeine Akten UA = Ungarische Akten AA = Allgemeine Akten Specialia

	Reichsarchive Reichskanzlei Maximiliana Staatenabteilungen, Außerdeutsche Staaten Rom, Varia
RAH	Biblioteca de la Real Academia de la Historia (Madrid) Colección Salazar y Castro
SOA v Třeboni	Státní oblastní archiv v Třeboni (Třeboň) Historica Třeboň
TLA	Tiroler Landesarchiv (Innsbruck) Landesfürstliche Hofkanzleien Maximiliana Mischbestände Urkundenreihe I Oberösterreichische Kammer Geschäft von Hof
TNA	The National Archives (London, Kew) PRO = Public Record Office 30 = Domestic Records of the Public Record Office, Gifts, Deposits, Notes and Transcripts 25 = Venetian Manuscripts

2. Kiadott források

Allen

1924 *Opus Epistolarum Des. Erasmi Roterodami denuo recognitum et auctum*. Vol. V. 1522–1524. Per P. S. Allen et H. M. Allen. Oxonium, 1924.

Correspondance

1839 *Correspondance de l'empereur Maximilien Ier et de Marguerite d'Autriche, sa fille gouvernante de Pays-Bas de 1507 à 1519*. I–II. Publiées par M. Le Glay. Paris, 1839.

Correspondenz des Kaiser Karl V

1844 *Correspondenz des Kaiser Karl V. Aus dem königlichen Archiv und der Bibliothèque de Bourgogne zu Brüssel*. Bd. I. 1513–1532. Mitgetheilt von Karl Lanz. Leipzig, 1844.

Cuspinian

1909 *Das Tagebuch Cuspinians*. Nach dem Original hg. und mit Erläuterungen versehen von Hans Ankwicz. In: *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 30. (1909) 280–326.

Cuspinians Briefwechsel

1933 *Johann Cuspinians Briefwechsel*. Gesammelt, hrsg. und erläutert von Hans Ankwicz von Kleehoven. München, 1933. (Veröffentlichungen der Kommission zur Erforschung der Geschichte der Reformation und Gegenreformation. Humanistenbriefe, 2.)

Dubravius

1687 *Jo[hannis] Dubravii, Olomuzensis episcopi Historia Bohemica*. A Thoma Jordano illustrata. Frankofurtum, MDCLXXXVII.

FK

1912 *Die Korrespondenz Ferdinands I*. Bd. I. *Familienkorrespondenz bis 1526*. Bearb. von Wilhelm Bauer. Wien, 1912. (Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs, 11.)

FRA

1855 *Johannes Tichtel's Tagebuch, Sigismunds von Herberstein Selbstbiografie, Joannes Cuspinian's Tagebuch, Georg Kirchmair's Denkwürdigkeiten*. Hrsg. von Th[eodor] Gleorgl von Karajan. Wien, 1855. (Fontes Rerum Austriacarum. Österreichische Geschichts-Quellen, I. Scriptores, 1.)

Istvánffy

2001 *Istvánffy Miklós Magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában*. 1–12. könyv. S. a. r. Benits Péter. Bp., 2001. (Történelmi források, I/1.)

LP

1867–1875 *Letters and Papers, Foreign and Domestic, of the Reign of Henry VIII*. Vol. 3. 1519–1523. Part 1–2. Vol. 4. 1524–1530. Arranged and catalogued by J[ohn] S[herren] Brewer. London, 1867–1875. (Online: <https://www.british-history.ac.uk/letters-papers-hen8/vol3> és /vol4, letöltés: 2021. szeptember 10.)

MHHS

1857 *Szerémi György, II. Lajos és János királyok házi káplánja Emlékirata Magyarország romlásáról (1484–1543)*. Közli: Wenzel Gusztáv. Pest, 1857. (Magyar Történelmi Emlékek / Monumenta Hungariae Historica, II. Írók / Scriptores, 1.)

MHL

1971 *Magyar humanisták levelei XV–XVI. század*. Vál., bev. jegyz.: V. Kovács Sándor. Bp., 1971. (Nemzeti Könyvtár. Művelődéstörténet.)

Négociations diplomatiques

1845 *Négociations diplomatiques entre la France et l'Autriche durant les trente premières années du XVIe siècle. [1491/1500–1530]*. I–II. Publiées par M. Le Glay. Paris, 1845. (Collection de documents inédits sur histoire de France. Ière série: historie politique.)

Ninth Report

1884 *Ninth Report of the Royal Commission of Historical Manuscripts*. Part II. *Appendix and Index*. London, 1884. (Online: https://books.google.hu/books?id=pUM6f8Zy2gMC&hl=hu&source=gbs_navlinks_s, letöltés: 2021. május 20.)

Óváry

1890 *A Magyar Tud. Akadémia történelmi bizottságának oklevél-másolatai*. 1. füzet. (A mohácsi vész előtti okiratok kivonatai.) Kiad. Óváry Lipót. Bp., 1890.

Politikatörténeti források

2010 *Politikatörténeti források Bátori István első helytartóságához (1522–1523)*. Közzéteszi C. Tóth Norbert. Bp., 2010. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai, II/50.)

Reizner

1900 Reizner János: *Szeged története*. IV. köt. *Oklevéltár, név és tárgymutató*. Szeged, 1900.

Rosenberg'sche Chronik

1897 *Nobert Heermann's Rosenberg'sche Chronik*. Hrsg. von Matthäus Klimesch. Prag, 1897.

Sanuto

1879–1903 *I Diarii di Marino Sanuto. 1496–1533*. Vol. I–LVIII. Edd. Rinaldo Fulin – Federico Stefani – Niccolò Barozzi – Guglielmo Berchet – Marco Allegri. Venezia, 1879–1903.

Sanuto/Wenzel III.

1878 Marino Sanuto Világkrónikájának Magyarországot illető tudósításai. III. 1515–1526. Közli Wenzel Gusztáv. In: *Magyar Történelmi Társ., [II. folyam, 13.] 25.* (1878) 1–390. (teljes kötet)

Szydłowiecki kancellár naplója

2004 Krzysztof Szydłowiecki *kancellár naplója 1523-ból*. Ford. Boronkainé Bellus Ibolya, a latin szöveget gondozta Érszegi Géza, s. a. r. Zombori István. Bp., 2004.

3. Szakirodalom

Arisius

1705 Arisius, Franciscus: *Cremona literata, seu in Cremonenses doctrinis, et literariis dignitatibus eminentiores chronologicae adnotationes*. Tom. II. Parma, 1705.

Auer

1981 Auer, Gisela: Die Jagdgebiete Kaiser Maximilians I. in den Herrschaften Scharfeneck, Hornstein und Eisenstadt. In: *Burgenländische Heimatblätter*, 43. (1981) 185–189.

Aulinger

1985 Aulinger, Rosemarie: Andrea da Borgo. In: *Contemporaries of Erasmus. A Biographical Register of the Renaissance and Reformation*. Toronto, 1985. 172–173.

Baletka

2002 Baletka, Tomáš: *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497–1540), jeho kancellář a správa biskupských panství*. [PhD Diss., Univerzita Karlova v Praze, Filozofická Fakulta.] Praha, 2002. <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/3562/150012280.pdf?sequence=1> (letöltés: 2021. május 20.).

Balogh

1926 Balogh István: *Velencei diplomaták Magyarországról (1500–1526). Forrástanulmány*. Szeged, 1926. (A Szegedi Magy. Kir. Ferencz József-Tudományegyetem Közép- és Újkori Történeti Intézete, 2.)

Bárány

2014 Bárány Attila: *A szulejmáni ajánlat. Magyarország, a Török Birodalom és a Nyugat (1521–1524)*. Máriabesnyő, 2014.

Barbacovi

1824 Barbacovi, Francesco Vigilio: *Memorie storiche della città e del territorio di Trento*. Parte 2. Trento, 1824.

Bauch

1885 Bauch Gusztáv [Gustav Bauch]: Adalékok a reformatio történetéhez Magyarországon a XVI. században. I–II. közl. In: *Történelmi Tár*, [III. folyam] 8. (1885) 335–355., 519–540.

Biancolini

1752 *Notizie storiche della chiesa di Verona*. Raccolte da Giambatista Biancolini. Libro IV. Verona, 1752.

Bogdán

1978 Bogdán István: *Magyarországi hossz- és földmértékek a XVI. század végéig*. Bp., 1978. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, IV-3.)

Bourilly

1900–1901 Bourilly, Victor-Louis: Le première ambassade d'Antonio Rincon en Orient (1522–1523). In: *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, tome 2. (1900–1901) 23–44.
1913 Bourilly, Victor-Louis: Les diplomates de François Ier. Antonio Rincon et la politique orientale de François Ier (1522–1541). I–II. In: *Revue historique*, 38./tome CXIII. (1913) 64–83., 268–308.

Bucholtz

1838 *Geschichte der Regierung Ferdinand des Ersten*. [Bd. IX.] *Urkunden-Band*. Hrsg. von [Franz] B[ernhard] von Bucholtz. Wien, 1838.

Bůžek

2005 Bůžek, Václav: Saját országában idegen. Jagelló Lajos és Habsburg Mária csehországi tartózkodása 1522–1523 fordulóján. In: *Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521–1531*. Szerk.: Réthelyi Orsolya – F. Romhányi Beatrix – Spekner Enikő – Végh András. Bp., 2005. 57–61.

Csepregi

2007 Csepregi, Zoltán: „...ich will kain fleis nit sparen” – Königin Maria von Ungarn und das Haus Brandenburg. In: *Maria von Ungarn (1505–1558). Eine Renaissancefürstin*. Hrsg. von Martina Fuchs – Orsolya Réthelyi. Münster, 2007. 59–72. (Geschichte in der Epoche Karls V., 8.)

Famiglia Thun

2005 *Famiglia Thun, linea di Castel Thun. Regesti delle pergamene (1201–1793) presso l'Archivio di Stato di Decin*. A cura di Ufficio Beni archivistici, librari e Archivio provinciale. Trento, 2005. [Az ASTn online levéltári segédlete: <https://www.cultura.trentino.it/archivistorici/inventari/esporta/3541259> (letöltés: 2021. november 5.).]

Fidler

1781 Marian [Andreas Fidler]: *Austria sacra. Österreichische Hierarchie und Monasterologie. Geschichte der ganzen österreichischen, weltlichen und klösterlichen Klerisey beyderley Geschlechts...* Aus den Sammlungen ... Josephs Wendt von Wendenthal. Theil II. Bd. 3. *Das Oberösterreich, oder die gefürstete Graffschaft Tyrol*. Wien, 1781.

Fógel

1917 Fógel József: *II. Lajos udvartartása 1516–1526*. Bp., 1917.

Fraknói

1903 Fraknói Vilmos: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szent-székkal*. III. köt. 1526–1689. *A mohácsi véstől Magyarországnak a török járom alóli fölszabadításáig*. Bp., 1903.

Franzoi

2021 *Famiglia Spaur di Castel Valer. Inventario dell'archivio storico (1231, copia – sec. XX prima metà)*. A cura di Stefania Franzoi. Trento, 2021. [Az ASTn online levéltári segédlete: <https://www.cultura.trentino.it/archivistorici/inventari/esporta/486002> (letöltés: 2021. november 5.).]

Heilingsetzer

2003 Heilingsetzer, Georg: Ein Baustein zur Entstehung der Habsburgermonarchie. Die Hochzeit Erzherzog Ferdinands in Linz. In: *Kaiser Ferdinand I. 1503–1564. Das Werden der Habsburgermonarchie. Kunsthistorisches Museum 15. April bis 31. August 2003*. Hrsg. von Wilfried Seipel. Wien–Milano, 2003. 67–75.

Heiß

1971 Heiß, Gernot: *Königin Maria von Ungarn und Böhmen (1505–1558). Ihr Leben und ihre wirtschaftlichen Interessen in Österreich, Ungarn und Böhmen*. [Diss.] Wien, 1971.

1974 Heiß, Gernot: Politik und Ratgeber der Königin Maria von Ungarn in den Jahren 1521–1531. In: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 82. (1974) 119–180.

1976 Heiß, Gernot: Die ungarischen, böhmischen und österreichischen Besitzungen der Königin Maria (1505–1558) und ihre Verwaltung. II. Teil. Die Besitzungen. In: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 29. (1976) 52–121.

Horváth

2011 Horváth Richárd: *Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (1458–[1476]–1490)*. Bp., 2011. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak, 12.)

Höflechner

1972 Höflechner, Walter: *Die Gesandten der europäischen Mächte, vornehmlich des Kaisers und des Reiches 1490–1500*. Wien, 1972. (Archiv für österreichische Geschichte, 129.)

Höfler

1885 Höfler, Constantin Ritter von: Das diplomatische Journal des Andrea del Burgo, kaiserlichen Gesandten zum Congresse von Blois 1504, und des erzherzoglichen Sekretärs und Audienciers Philippe Haneton Denkschrift über die Verhandlungen K. Philipps und K. Ludwigs XII. 1498–1506. In: *Sitzungsberichte der Philosophisch-Historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, 108. (1885) 411–502.

Joachim

1895 Joachim, Erich: *Die Politik des letzten Hochmeisters in Preußen Albrecht von Brandenburg*. 3. Theil. 1521–1525. Leipzig, 1895.

Kalous

2015 Kalous, Antonín: Between Hussitism and Reformation, 1450's–1520's. In: *The Transformation of Confessional Cultures in a Central European City: Olomouc, 1400–1750*. Ed. by Antonín Kalous. Roma, 2015. 41–64. (Viella Historical Research, 2.)

Kenyeres

2007 Kenyeres, István: Verwaltung und Erträge von Königin Marias ungarischen Besitzungen in den Jahren 1522 bis 1548. In: *Maria von Ungarn (1505–1558). Eine Renaissancefürstin*. Hrsg. von Martina Fuchs – Orsolya Réthelyi. Münster, 2007. 179–207. (Geschichte in der Epoche Karls V., 8.)

Kohler

2003 Kohler, Alfred: *Ferdinand I. (1503–1564). Fürst, König und Kaiser*. München, 2003.

Krejcsi

1894 Krejcsi Ferenc: A buda-prágai országút a XV. században. In: *Történelmi Tár*, [III. folyam] 17. (1894) 176.

Kubinyi

1978 (2007) Kubinyi András: A szávaszentdemeter-nagyolaszi győzelem 1523-ban. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, új folyam, 25. (1978) 194–222. Másodközlése: In: Kubinyi András: *Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és Jagelló-kor hadtörténete*. Bp., 2007. 121–150. (A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum könyvtára.) (A másodközlés oldalszámaira hivatkozom.)

1986 Kubinyi András: A magyar állam belpolitikai helyzete Mohács előtt. In: *Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából*. Szerk.: Rúzsás Lajos – Szakály Ferenc. Bp., 1986. 59–99.

1993 (2007) Kubinyi András: Szülejmán szultán 1524. évi békeajánlata. Legenda vagy tény? In: *Európa vonzásában. Emlékkönyv Kosáry Domokos 80. születésnapjára*. Szerk.: Glatz Ferenc. Bp., 1993. 45–48. Másodközlése: In: Kubinyi András: *Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és Jagelló-kor hadtörténete*. Bp., 2007. 151–155. (A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum könyvtára.) (A másodközlés oldalszámaira hivatkozom.)

1995 Kubinyi András: A királyi udvar élete a Jagelló-korban. In: *Kelet és nyugat között. Történelmi tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére*. Szerk.: Koszta László. Szeged, 1995. 309–335.

2005 Kubinyi András: Habsburg Mária királyné udvartartása és a politika 1521–1526. In: *Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521–1531*. Szerk.: Réthelyi Orsolya – F. Romhányi Beatrix – Spekner Enikő – Végh András. Bp., 2005. 13–23.

2009 Kubinyi András: Országgyűlési küzdelmek Magyarországon 1523–1525-ben. In: *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Szerk.: Neumann Tibor – Rácz György. Bp.–Piliscsaba, 2009. 125–148. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 40. / *Analecta mediaevalia*, III.)

Kux

1928 Kux, Hans: Ein Bericht über König Ludwigs Anwesenheit zu Olmütz (1523). In: *Zeitschrift des Deutschen Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens*, 30. (1928) 53–58.

Ladurner

1867 Ladurner, Justinian: Die Edlen von Enn. In: *Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg*, III. Folge, 3. (1867) 89–173.

Laferl

2002 Laferl, Christopher F.: Sprache – Inhalt – Hierarchie unter Brüdern. Zum Verhältnis zwischen Karl V. und Ferdinand I. in der Familienkorrespondenz Ferdinand I. (1533/1534). In: *Karl V. 1500–1558. Neue Perspektive seiner Herrschaft in Europa und Übersee*. Hrsg. von Alfred Kohler – Barbara Haider – Christine Ottner. Wien, 2002. 359–371. (ÖAW, Philosophisch-Historische Klasse, Historische Kommission, 6.)

Lakatos

2013 Lakatos Bálint: Magyar vonatkozású 1526 körüli oklevelek és levelek Bernhard von Cles trienti püspök levelezésében. Kutatási jelentés (Archivio di Stato di Trento, Archivio principato vescovile, Corrispondenza Clesiana). In: *Levéltári Közlemények*, 84. (2013) 201–225.

2014 Lakatos, Bálint: Die Berichte aus dem ungarischen Hof des Gesandten Ferdinands I. Andrea dal Burgo (1521–1523). Charakter, Herkunft und Struktur. In: *Wiener Archivforschungen. Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien*, István Fazekas. Bécsi levéltári kutatások. Ünnepi tanulmányok a bécsi magyar levéltári delegátus, Fazekas István tiszteletére. Hrsg. von Zsuzsanna Cziráki – Anna Fundárková – Orsolya Manhercz – Zsuzsanna Peres – Márta Vajnági. Wien, 2014. 51–58. (Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien, X.)

2017 Lakatos Bálint: Áttekintő jegyzék Andrea dal Burgo, Johann Schneitpeck és Sigmund von Herberstein követek jelentéseiről a magyar–cseh királyi udvarból (1521–1525). In: *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica*, 142. (2017) 91–140.

2018 Lakatos Bálint: Antonio de' Conti moszkvai missziója és az 1523. évi bécsújhelyi királytalálkozó. In: *Lymbus. Magyarágtudományi forrásközlemények*, 2018. 9–76.

2020 Lakatos Bálint: A király diplomatái. Követek és követségek a Jagelló-korban (1490–1526). II. rész. Adattár. In: *Történelmi Szemle*, 62. (2020) 281–362.

Lancetti

1820 Lancetti, Vincenzo: *Biografia cremonese ossia dizionario storico delle famiglie e persone memorabili e chiare spettanti alla città di Cremona dai tempi più remoti fino all' eta nostra*. Vol. II. Milano, 1820.

Macek

1992 Macek, Josef: *Jagellonský v českých zemích 1471–1526*. Díl I. *Hospodářská základna a královská moc*. Praha, 1992.

Metzig

2016 Metzig, Gregor M.: *Kommunikation und Konfrontation. Diplomatie und Gesandtschaftswesen Kaiser Maximilian I. (1486–1519)*. Berlin–Boston, 2016. (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom, 130.)

Mužík

2011 Mužík, Zdeněk: *Český zemský sněm v letech 1500–1526*. [Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin.] Praha, 2011. (Online: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/49390>, letöltés: 2021. május 20.)

Nemes

2015 Nemes Gábor: Magyarország kapcsolatai az Apostoli Szentszékkal (1523–1526). In: *Századok*, 149. (2015) 479–506.

2016 Nemes Gábor: Pápai követek a Mohács előtti Magyarországon. In: *Századok*, 150. (2016) 369–385.

2017 Nemes Gábor: Folytonosság vagy újrakezdés? Magyarország és az Apostoli Szentszék kapcsolatainak alakulása Mohács előtt és után. In: *Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században*. Szerk.: Varga Szabolcs – Vértesi Lázár. Pécs, 2017. 105–133. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis, XVII.)

Neumann

2010 Neumann Tibor: Királyi aláírás és pecséthasználat a Jagelló-kor elején. In: *Turul*, 83. (2010) 33–53.

Noflatscher

1999 Noflatscher, Heinz: *Räte und Herrscher. Politische Eliten an der Habsburgerhöfen der österreichischen Länder (1480–1530)*. Mainz, 1999. (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, Abt. Universalgeschichte, 161. / Beiträge zur Sozial- und Verfassungsgeschichte des Alten Reiches, 14.)

Ortvay

1914 Ortvay Tivadar: *Mária II. Lajos magyar király neje*. Bp., 1914. (Magyar történelmi életrajzok.)

Palacký

1867 Palacký, Franz [František]: *Geschichte von Böhmen*. V. Bd. *Das Zeitalter der Jagellonden*. 2. Abt. *König Wladislaw II und König Ludwig I von 1500 bis 1526*. Prag, 1867.

Pálosfalvi

2018 Pálosfalvi, Tamás: *From Nicopolis to Mohács. A History of Ottoman–Hungarian Warfare, 1389–1526*. Leiden–Boston, 2018. (The Ottoman Empire and Its Heritage. Politics, Society and Economy, 63.)

2020 Pálosfalvi Tamás: A középkori magyar országgyűlések. In: Fazekas István – Gebei Sándor – Pálosfalvi Tamás: *Rendi országgyűlések a Magyar Királyságban a 18. század elejéig*. Szerk.: Pelyach István. Bp., 2020. 9–176. (A magyar országgyűlések története.)

Pósán

2019 Pósán László: *Magyarország és a Német Lovagrend a középkorban*. Debrecen, 2019. (Memoria Hungariae, 10.)

Rensing

1931 Rensing, Elfriede: Sigismund von Herberstein am Hofe König Ludwigs II. von Ungarn. In: *Jahrbuch des Wiener Ungarischen Historischen Instituts. A Bécsi Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve*, 1. (1931) 72–97.

Réthelyi

2007 Réthelyi Orsolya: Főhercegnői udvarból királynéi udvar. Habsburg Mária budai királynéi udvartartásának kezdetei. In: *Századok*, 141. (2007) 1193–1216.

Rezek

1883 Rezek, Antonín: Francouzská politika v Čechách (1519–1534). In: *Sborník historický*, 1. (1883) 52–66.

Rich

1910 Langer, Edmund: *Mittelalterliche Hausgeschichte der edlen Familie Thun*. Heft VII. Rich, Rudolf: *Viktor I. und seine Familie*. Wien, 1910. [A többkötetes családtörténet Edmund Langer műve, e külön kötetet Rudolf Rich írta.]

Rill

1970 Rill, Gerhard: Borgo (Burgo), Andrea. In: *Dizionario biografico degli italiani*. Vol. XII. Roma, 1970. 749–753. (Online: [https://www.treccani.it/enciclopedia/andrea-borgo_](https://www.treccani.it/enciclopedia/andrea-borgo_(Dizionario-Biografico)/) (Dizionario-Biografico)/, letöltés: 2021. május 20.)

1993 Rill, Gerhard: *Fürst und Hof in Österreich von den habsburgischen Teilungsverträgen bis zur Schlacht von Mohács (1521/22 bis 1526)*. Bd. 1. *Außenpolitik und Diplomatie*. Wien–Köln–Weimar, 1993. (Forschungen zur europäischen und vergleichenden Rechtsgeschichte, 7/1.)

2002 Rill, Gerhard: *Fürst und Hof in Österreich von den habsburgischen Teilungsverträgen bis zur Schlacht von Mohács (1521/22 bis 1526)*. Bd. 2. *Gabriel von Salamanca. Zentralverwaltung und Finanzen*. Wien–Köln–Weimar, 2002. (Forschungen zur europäischen und vergleichenden Rechtsgeschichte, 7/2.).

Rösler

1876 Rösler, Eduard Robert: Andreas de Burgo. In: *Allgemeine Deutsche Biographie*. Hg. durch die Historische Commission bei der Königl. Akademie der Wissenschaften. Bd. III. Bode – v. Carlowitz. Leipzig, 1876. 610.

Stoegmann

1857 Stoegmann, Karl: Über die Briefe des Andrea da Burgo, Gesandten König Ferdinand's an den Cardinal und Bischof von Trient Bernhard Cles. In: *Sitzungsberichte der Philosophisch-Historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, 24. (1857) Heft 2. 159–252.

Stracke

1940 Stracke, Wilhelm: *Die Anfänge der Königin Maria von Ungarn, späteren Statthalterin Karls V. in den Niederlanden*. [Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Georg-August-Universität zu Göttingen.] Göttingen, 1940.

Strnad

2004 Strnad, Alfred A.: *Bernhard von Cles (1485–1539). Herkunft, Umfeld und geistiges Profil eines Weltmannes der Renaissance. Zum Erscheinungsbild eines Trientner Kirchenfürsten im Cinquecento*. Innsbruck–Wien, 2004. (Innsbrucker historische Studien, 23–24.)

Szabó

1909 Szabó Dezső: *A magyar országgyűlések története II. Lajos korában*. Bp., 1909.

1917 Szabó Dezső: *Küzdelmeink a nemzeti királyságért (1505–1526)*. Bp., 1917.

Tecl

2003 Tecl, Rudolf: Ludvík Jagellonský a jižní Čechy. Aneb poněkud nejasná epizoda z přelomu měsíců srpna a září roku 1522. In: *Jihočeský sborník historický*, 72. (2003) 129–136.

Tímár

2020 Tímár Csenge Mária: *A késő középkori magyar diplomácia Antonio Rincón követjelentésének tükrében*. [Kézirat.] Debrecen, 2020.

Tomek

1894 Tomek, Václav Vladivoj: *Dějepis města Prahy*. Díl X. Praha, 1894. (Nowočeská bibliothéka, XVIII.)

C. Tóth

2012a C. Tóth Norbert: A királyi pár Csehországban. In: *„Köztes-Európa” vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére*. Szerk.: Bagi Dániel – Fedeles Tamás – Kiss Gergely. Pécs, 2012. 83–95.

2012b C. Tóth Norbert: Egy legenda nyomában. Szapolyai János és ecsedi Bátori István viszonya 1526 előtt. In: *Századok*, 146. (2012) 443–463.

2020 C. Tóth Norbert: *A Magyar Királyság nádora. A nádori és helytartói intézmény története (1342–1562)*. Bp., 2020. (Századok Könyvek.)

C. Tóth et al.

2017 C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás – W. Kovács András: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II. Megyék*. Bp., 2017. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak / Monumenta Hungariae Historica. Elenchi.)

Unterholzner

2015 Unterholzner, Daniela: *Bianca Maria Sforza (1472–1510). Herrschaftliche Handlungsspielräume einer Königin vor dem Hintergrund von Hof, Familie und Dynastie*. [Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophie an der Philosophisch-Historischen Fakultät der Leopold-Franzens-Universität zu Innsbruck.] Innsbruck, 2015. (Online: <https://diglib.uibk.ac.at/ulbtirolhs/download/pdf/761506?originalFilename=true>, letöltés: 2021. november 1.)

Varga

2008 Varga Szabolcs: Az 1527. évi horvát-szlavón kettős „királyválasztás” története. In: *Századok*, 142. (2008) 1075–1134.

Weisz

2013 Weisz Boglárka: *A királyketteje és az ispán harmada. Vámok és vámszedés Magyarországon a középkor első felében*. Bp., 2013. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak / Monumenta Hungariae Historica. Elenchi.)

Williams

2016 Williams, Megan K.: ‘This continuous writing’: The Paper Chancellery of Bernhard Cles. In: *Secretaries and Statecraft in the Early Modern World*. Ed. by Paul M. Dover. Edinburgh, 2016. 63–89.

Zombori

2004 Zombori István: Jagelló–Habsburg rendezési kísérlet 1523-ban Krzysztof Szydłowiecki naplója alapján. In: *Krzysztof Szydłowiecki kancellár naplója 1523-ból*. Ford. Boronkainé Bellus Ibolya, a latin szöveget gondozta Érszegi Géza, s. a. r. Zombori István. Bp., 2004. 219–335.

BÁLINT LAKATOS

THE HUNGARIAN–BOHEMIAN MISSION OF AN IMPERIAL AMBASSADOR, ANDREA DAL BURGO (1521–1523)

Andrea dal Burgo (or Borgo, 1467–1532) was one of the most remarkable diplomats in the service of emperor Maximilian I, then Charles V at the beginning of the 16th century. He was entrusted with the task of accompanying the princess and future queen, Mary of Habsburg to Hungary in May 1521. The mission was planned to be short, but Burgo ended up staying in the court of the Hungarian–Bohemian king, Louis II, for more than two and a half years, until the end of the Congress of Wiener Neustadt in October 1523. Whilst representing the Habsburg

brothers, Charles V and archduke Ferdinand I, Burgo played a role as a confident top advisor of the young royal couple in the political decision-making processes, e.g. in arranging the voyage of Louis II and Queen Mary to Bohemia and the replacement of the Czech government in Prague in February 1523. More than 147 reports and letters are preserved from his mission, which are outstanding sources of Hungarian and Bohemian political history.

Eger várából a Nápolyi Királyságba

Egy magyar gályarab szabadulása, szolgálatai és kérelme
III. Ferdinánd császárhoz

Egri Ferenc 1596-ban Eger ostromakor esett török fogságba, majd gályarabként az Oszmán Birodalom flottájának szolgálatába kényszerítették. Egy alkalommal a Földközi-tengeren hajózva társaival fellázadt, magukat és még számos keresztény foglyot kiszabadítva átvették az irányítást a hajójuk felett. Egri kalandjai azonban ezzel nem értek véget, ugyanis ezt követően évtizedekig a spanyol Habsburgok szolgálatában állt. Amikor 1640-ben a Magyar Királyságba hazatért, a legszűkebb bécsi kormányzati elit vette beható vizsgálat alá a messzi földről hozott iratokat, majd a korban szokásos, afféle „nyugdíjnak” tekinthető évdíjat, ellátmányt (*provision*) szavaztak meg neki.

Egri történetét korábban – levéltári források alapján – Takáts Sándor ismertette meglehetősen röviden.¹ Takáts 20. század eleji munkája – elsősorban részletgazdagsága miatt – a mai napig az oszmán rabszolga-kereskedelemtől és rabtartásról szóló magyar nyelvű szakirodalom egyik legfontosabb hivatkozási pontja.² A témakörhöz kapcsolódó ismereteink az elmúlt évtizedekben jelentősen bővültek, így árnyaltabb képpel rendelkezünk olyan résztémákról, mint például a váltságdíjak beszédese vagy a szabadulás módjai.

Egri fogságba esésének és elhurcolásának, majd gályára kerülésének körülményeit nem ismerjük, gályarabságát illetően – mint azt az elkövetkezőekben látni fogjuk – egyelőre csak a mediterráneumi ténykedéséről maradtak fent adatok. Mind ez ideig az egykori Oszmán Birodalom területéről származó forrásokat sem leltünk személyéről. Az bizonyos, hogy a magyar végvári vitéz sorsa szorosan összefüggött azzal, hogy a 16. században az Oszmán Birodalom terjeszkedésével egy időben a földközi- és fekete-tengeri oszmán hajóhad is mind nagyobb keresletet támasztott rabokra.³

* A szerző a Szent Korona „Lendület” Kutatócsoport tagja (1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., Monostori. Tibor@abtk.hu).

¹ Takáts, 1915. 205.

² Újabbán lásd: Fodor, 1996. 133–144.; Pálffy, 1997. 5–78.; Dávid–Fodor, 2007.

³ Fodor, 1996. 135.

A Takáts által megadott levéltári jelzet⁴ alapján sikeresen azonosítottuk a jelenlegi őrzési helyet.⁵ A fellelt akta négy dokumentumot foglal magában. Az első 1640. március 19-én kelt és az Udvari Kamara előterjesztését tartalmazza: az idős Egri Ferencnek *provision* megadása iránti kérelméről és annak 60 forintban történő megítéléséről értesülünk. Található ehhez kapcsolódóan még egy 1640. március 17-i feljegyzés is a titkos tanácsi audienciáról. A második, dátum nélküli irat Pálffy Pálnak, a Magyar Kamara elnökének ugyanezen ügyben kelt memoriáléja.⁶ A következő III. Fülöp spanyol király (1598–1621) 1599. június 12-én Barcelonában kiadott utasításának (*despacho real*) másolata arról, hogy Egri Ferencet a Nápolyi Királyságban három *escudo* havi fizetség illeti meg. Az utolsóban a magyar vitéz olasz nyelven íródott, III. Ferdinánd német-római császárnak (1637–1657) címzett folyamodványa (benne pályafutása rövid foglalatával, „önéletrajzával”) olvasható, amelyet az Udvari Kamara 1640. március 2-án tett át Pálffy Pálhoz.⁷ Az utóbbi két dokumentumot tanulmányunk végén függelékben közöljük.

Szabadulás a gályarabságból

A források legnagyobb része a szabadulás körülményeiről szól. Az eseménnyel kapcsolatban forráskritikai okokból szó szerint idézzük Takáts vonatkozó sorait, aminek historiográfiai szempontból is lesz jelentősége, amikor tanulmányunk zárásaként röviden bemutatjuk, hogy miként jelent meg Egri Ferenc története a 20. századi magyar sajtóban: „A szökések között a legnagyobb csodálatot Egri Ferencz esete keltette. Egri uram egri vitéz volt s török rabságba esvén, éveken át mint evezős gályarab szenvedett. Mivel a hajón több magyar rab is volt, Egri ezekkel összeesküdvén, egy éjjel a törököket lefegyverezte és megkötözte. Aztán a gályát ő maga Siciliába vezette, s ott a hatvankét török rabot a messinai vice-királynak átadta. Jó ideig aztán a spanyol udvarban éldegélt, de vén korára hazajött Magyarországra s magával hozta a tetteit bizonyító írásokat is.”⁸

Egri szabadulása 1599 tavaszának elején történhetett, a nagy földrajzi távolságok és az ügyintézés lassúsága miatt nehezen elképzelhető, hogy a spanyol király június közepén kelt iratát ne előzte volna meg több hónapig tartó híráramlás, jóllehet a döntéshozatal előkészítése rutinszerűvé vált az efféle ügyekben.⁹ III. Fülöp

4 „K. p. ltr. Hung. 1599. Folyamodása a hozzácsatolt spanyol és olasz bizonyítványokkal.” Takáts, 1915. 205.

5 ÖStA FHKA AHK HFU Akten, r. Nr. 161, Konv. 1640. március, fol. 101–110. Az azonosítás a Bécsi Magyar Levéltári Kirendeltség online elérhető segédletei, illetve Oross András levéltári delegátus segítségével történt, aki fogadja ezúton is hálás köszönetemet!

6 Az ügy nyomon követhető az Udvari Kamara központi segédkönyveiben (indexek és lajstromkönyvek) is, az 1640. évre. ÖStA FHKA AHK HFÖ Bücher, 774 (Prokoll Expedit 1640), fol. 223r, 288r, illetve uo., 776 (Protokoll Registratur 1640), fol. 118r.

7 Az iratok lelőhelye sorrendben: ÖStA FHKA AHK HFU Akten 379 [alt r. Nr. 161], Konv. März 1640, fol. 101r–102v (német), 103v (latin), 105r (spanyol), 107r–108v (olasz).

8 Takáts, 1915. 205.

9 Lásd a hasonló esetek óriási számát: Sandoval Parra, 2013.

– bizonyosan hiteles¹⁰ – iratából egyértelmű, hogy nem Egri volt az események főszereplője, de ő ezt nem is állította. A barcelonai irat alapján bizonyos „Missigrádi István kapitány” vezette a felkelést, aki szintén magyar lehetett,¹¹ és akit Egri segített. Neki ugyanazon a napon – legalábbis egy Spanyolországban őrzött irat tanúsága szerint – Egri Ferencnél kétszer nagyobb fizetést szavaztak meg.¹² A spanyol Habsburg államgépezet ekkoriban nagy számban folyósított magyaroknak, görögöknek, albánoknak, ciprusiaknak vagy épp keresztényé lett „törököknek” hasonló havi „fizetést” (*ventaja*). A spanyolországi iratokban Egri Ferencen kívül több magyar is feltűnik.¹³

Visszatérve Egri megmenekülésére: a kis méretű, gyors evezős gálya (*galeota*) gazdája a „mitilíni alkirály”, valószínűleg a Midilli (ismertebb keresztény nevén Leszbosz szigeti) szandzsák bégje volt a Szigetvilág vilájetben.¹⁴ A dokumentum nem fogalmaz teljesen egyértelműen, de maga a bég és az egyik fia is a hajón tartózkodhatott, előbbit megölték, utóbbit pedig fogságba ejtették. A források alapján nem igazolható és nem is életszerű Takáts megjegyzése, miszerint Egri kizárólag a hajón található többi magyar rabbal fogott össze, miként az sem, hogy egy éjjel ez a kis csapat a törököket lefegyverezte és megkötözte. A barcelonai irat alapján a „felkelés” (*levantamiento*) során több mint hatvan törököt öltek meg és húszat foglyul ejtettek.¹⁵ Takáts hatvankét fogolyról ír, ebben az esetben valószínűleg összekeveredett a hatvanas szám és Egri életkora 1640-ben, amiről a vitéz külön említést tesz (72 év).

Az iratokból felsejlik előttünk a Spanyol Monarchia kora újkori összetett államának itáliai szervezete. A hajót ugyanis a lázadók a messinai alkirálynak, azaz a Szicíliai Királyságot kormányzó arisztokratának¹⁶ adták át. Egri később a Nápolyi Királyság földközi-tengeri flottájának alkalmazásába került.¹⁷ Az iratok alapján az nem igazolható, hogy Egri, noha a spanyol uralkodó szolgálatába lépett, valaha eljutott hosszabb időre Hispániába. Ettől függetlenül könnyen elképzelhető, hogy több évtizedes szolgálata során partra szállt Ibériában. Így tehát a „jó ideig aztán a spanyol udvarban éledélt” megállapítás Takáts részéről a mesélő fantáziájának eredménye. Ha így lett volna, azt Egri bizonyosan megemlégette volna életrajzában.

Egri Ferencről szinte semmit nem tudunk az 1599 és a Magyar Királyságba történő visszatérése, vagyis az 1640 közötti időszakban. Ha előléptetés vagy nagyobb haditett fűződött volna a nevéhez, azt megemlégette volna a folyamodványába

10 A madridi Nemzeti Történelmi Levéltárban (*Archivo Histórico Nacional*) őriznek egy ugyanaznap kelt iratot ugyanebben a tárgyban: Sandoval Parra, 2013. 197–198. 233. jegyz.

11 Sandoval Parra Missigrádit magyar kapitányként azonosítja, viszont Egri Ferencet ugyanott albánként említi. Uo.

12 Uo.

13 Egri Ferencsel egy időben kapott azonos összegű juttatást az „albán” és spanyolosan írt Mateo Sala, Jorge Levay(!), Jorge Chauarin, Juan Sierra, Giuseppe Montanes. A magyar György és János („Jorge” és „Juan”) 1601. december 31-én kapott havi 6 escudót.

14 A bég személyének azonosítása még várat magára. Az Égei-tenger szigeteket magában foglaló Szigetvilág vilájetet I. Szülejmán hozta létre 1534-ben. Schmidt, 2017. 94. 378. jegyz.

15 „...matar más de sesenta turcos y rendir otros veinte...” A forrás teljes szövegét lásd az 1. sz. függelékben!

16 Bernardino de Cárdenas y Portugal (1533–1601), Maqueda hercege, 1598 és 1601 között szicíliai alkirály.

17 Az alkirályt ekkor Fernando Ruiz de Castro Andrade y Portugalnak (1548–1601), Lemos grófjának hívták. 1599 és 1601 között töltötte be a posztot.

szótt, negyvenöt esztendő felülről „életrajzában”, annak felét azonban a gályarabságból való szabadulásának története teszi ki.

Egri Ferenc a bécsi figyelem középpontjában

Az agg Egri ügyét 1640-ben III. Ferdinánd titkos és kamarai tanácsosai tekintették át. Igazat adhatunk Takátsnak abban, hogy ügye óriási érdeklődést keltett Bécsben. Egri életútja közép-európai szemmel rendkívülinek számított, és érthetően az egyik legnagyobb visszhangot váltotta ki. Szökések, messzi földön teljesített hosszú szolgálatok és hazatérések nagy számban fordultak elő, ám mindezen tényezők egyetlen ember történetébe sűrűsödve különlegessé tették személyét és figyelemre méltóvá kérelmét a bécsi politikusok szemében. Ezzel is magyarázható, hogy 1640 márciusában „in audientia Viennae” az Udvari Kamara tagjai mellett a császár főudvarmesterén és a Titkos Tanács elnökén, Trauttmandorff grófon kívül három másik titkos tanácsos is részt vett: Vilém Slavata cseh főkancellár, a szintén csehországi Jaroslav Bořita z Martinic gróf és Franz Christoph von Khevenhüller gróf.

Slavata és Martinic megjelenésében szerepet játszhatott, hogy mindketten a bécsi „spanyol párt”¹⁸ tagjai közé tartoztak, egyaránt elszenvetői voltak az 1618-ban történt prágai defenestrációnak, amellyel kezdetét vette a harmincéves háború (1618–1648). A titkos tanácsosok életük végéig nem felejthették el, hogy a Spanyol Monarchia néhány tízezer fős, a Német-római Birodalom magterületein betett németalföldi, nápolyi és milánói csapatai és a több millió forintos madridi hadisegély nélkül Csehország esetlegesen nem maradt volna Habsburg- és – tegyük hozzá – katolikus kézen. A neves történetírónak és a császár korábbi madridi rendes követének, Khevenhüllernek a kihallgatáson való jelenléte minden bizonnyal annak tudható be, hogy ő töltötte be az ügyben valószínűleg külön megkeresett császárné udvarmesteri tisztségét. Mária Anna IV. Fülöp spanyol uralkodó (1621–1665) hozzá nagyon közel álló nővére volt. Nem véletlen tehát, hogy Egri olasz nyelvű kérelmében külön, hangsúlyosan megemlíti, hogy a császárné apját és testvérét (III., valamint IV. Fülöpöt) szolgálta.¹⁹ Tette ezt azért, mert vagy pontosan tisztában volt a rokoni kapcsolatokkal, vagy felhívták rá a figyelmét, s nem utolsósorban így remélhette ügye gyorsabb és kedvezőbb elbírálását.

Valószínűsítjük, hogy a bécsi udvarban tartózkodó itáliai és spanyol diplomata, politikusok is áttekintették, egyben az Udvari Kamara számára hitelesítették Egri iratait. Azt bizonyosan tudjuk, hogy 1640 márciusában két veterán spanyol államtanácsos-diplomata és egy szintén hispán jogtanácsos tartózkodott Bécsben.²⁰ Ha a császárnak és tanácsosainak kétségei támadtak volna az életút részleteivel kapcsolatban, a spanyolok állásfoglalására bizton számíthattak volna.

18 A császári udvarban működő „spanyol pártra” újabban: González Cuerva – Tercero Casado, 2017. 155–175.; Tercero Casado, 2015. 54–66.

19 „...servito il padre e fratello della Maesta della Imperatrice...” A forrás teljes szövegét lásd a 2. sz. függékben!

20 Monostori, 2019. passim.

A néhány iratból mindenesetre olyan történet bontakozik ki előttünk, amely rávilágít: a 16–17. században a két önálló Habsburg államalakulat (a spanyol Habsburg világbirodalom és a közép-európai Habsburg Monarchia) stratégiai politikai szövetsége nagyon erős, határokon, nemzedékeken és érdekeken átívelő kapcsolatot jelentett.

Epilógus: Egri Ferenc története a magyar sajtóban

Takáts műveinek népszerűségére jellemző, hogy a magyar vitéz története regényes, fikatív elemekkel kibővítve két esetben is felbukkant a magyar nyelvű sajtóban. A *Prágai Magyar Hírlap* 1926. június 13-i, vasárnapi számában egy történelmi kisnovella jelent meg Alapi Gyula levéltáros, múzeumigazgató és politikus tollából *A magyar gályarab* címmel. A regényes történetben bizonyos Egri Ferenc és füleki Bese Tamás magyar gályarabok sokadmagukkal, válogatott szenvedések közepette Kréta szigete felé vették az irányt. Miután kikötöttek, egy görög pap, akit a fedélzetre engedtek, és beszélt magyarul is, egy tárgyat dugott Egri Ferenc kezébe, hősünk azonban „Csak estefelé merészkedett kibontani a kis csomagot, mikor társa is elaludt. Egy ráspoly volt benne. A szabadulás.” A szerszámnak köszönhetően Egri terveket kezdett szőni: „Éjfél körül még álom sem szállott szemére, ott hanykolódott a fapadon és láncainak csörgése árulta el, hogy ébren van. Nem sokáig csörögtek már, gondolta magában...”

Alapi cikkében négy magyar fogott össze, akik a Konstantinápolyba visszafelé tartó hajón egy óriási viharban lefegyverezték őreiket, majd a teljes legénységet. Egri a szicíliai Messina városába irányította a hajót, ahol az ottani alkirálynak beszámolt hatvankét török túsul ejtéséről és kétszáz keresztény kiszabadításáról. Ezután a spanyol király küldött futárt a világhírűvé lett magyar vitézért. A madridi udvarban Egrinek „fényes volt az élet és gondtalan sorsa, de a Mátra zöld lomberdői mégis hiányoztak a pálma, a narancserdők közepette”. Éppen ezért pecsétes írást kért, hazatért, és már Bécsben a magyar királyhoz fordult kegyért, s „ez az írás megmaradott az olasz és a spanyol iratokkal egyetemben (...), az urnak 1599. esztendejéből, mint nagy és jeles vitéznek, aki a magyar nevet dicsőséggel hordozta meg idegen országokban”.²¹

Tanulmányunk fenti részeiből kiderül, hogy Alapi vélhetően nem olvasta az iratokat, Takáts rövid összegzését vette alapul, és írásában szinte minden fikció. Ugyanez mondható el a lokálpatrióta Kapor Elemér író, költő és újságíró cikkéről, amely fél évszázaddal később jelent meg a *Heves Megyei Népújság* 1976. február 17-i számában, *Egy évszázad leghíresebb szökése. Hogyan jutott Egri Ferenc a spanyol király udvarába* címmel. „Ma már senki sem emlegeti, pedig ott a helye a fényességes egri nevek között” – állítja, és Kapor írásának túlnyomó része (Alapiéhoz hasonlóan) az újságírói képzelet szüleménye. Alapival ellentétben említi Takáts nevét. Elbeszélésében Egri harmincadmagával portyázott az egri végvidéken, ami-

²¹ Alapi, 1926. 8–9.

kor fogságba esett. Nála nem szerepel a szabadulást jelentő ráspoly, ellentétben a hatvankét tagú török őrséggel, amelyet lefegyvereztek. Új elemként jelenik meg, hogy a spanyol uralkodó – tévesen: II. Fülöp – „igen nagy figyelemmel fogadta” Egrit. A szerző a visszafogottan, de leplezetlenül a Habsburgokat kritizáló írásában szóvá teszi, hogy az iratokból nem derül ki, vajon kapott-e Egri anyagi támogatást a császártól és magyar királytól. Ezzel Kapor is leleplezi magát, hiszen a dokumentumok éppen az évjáradékkal kapcsolatban keletkeztek. Alapi és Kapor is átvette Takáts írásából a hatvankét elfogott török történetét, noha a forrásokban, mint említettük, „hatvannál több” szerepel, akiket egyébként nem elfogtak, hanem megöltek.²²

1640-ben Egrinek az volt a jól felfogott érdeke, hogy életútjáról minél hitelesebb és tárgyilagosabb képet fessen, csak ily módon reménykedhetett kérvénye pozitív elbírálásában. A dualizmus, majd a két világháború közötti Magyarország, végül a szocializmus korának történetírása és újságírása történeti hőst próbált faragni belőle. Külön tanulmányt érdemelne, hogy hol, mikor, milyen narratívák és milyen aktuálpolitikai szempontok miatt vált érdekessé a személye az 1910-es, az 1920-as és az 1970-es években. Noha egri kiadványok a 21. században is megemlékeznek, a hőssé avatási kísérlet meglehetősen sikertelennek bizonyult, mivel emléke szinte nyomtalanul eltűnt.

Függelék

1.

Uralkodói utasítás (*despacho real*) Lemos grófjához, nápolyi alkirályhoz az Egri Ferencnek kiutalandó havi 3 *escudo* járadék ügyében

ÖStA FHKA AHK HFU Akten 379 [alt r. Nr. 161], Konv. März 1640, fol. 105r (papír, korabeli másolat)

III. Fülöp spanyol király Egri Ferenc érdemeire való tekintettel utasítja az alkirályt, hogy az irat bemutatásának napjától mindaddig, amíg a nápolyi flottában szolgál, utaljanak és fizessenek Egri Ferenc részére 3 escudo havi járandóságot. Missigrádi István kapitány vezetésével a Midilli (Leszboszi) szandzsák bégjének evezőshajóján fellázdak, megöltek több mint hatvan törököt és húszat fogságba ejtettek, kiszabadították a keresztényeket, majd Szicíliába szállították őket a bég egyik fiával együtt. Missigrádi megölte a béget.

²² Kapor, 1976. 5.

El Rey

Illustrísimo conde de Lemos,²³ primo,²⁴

Por quanto teniendo consideración a lo que Francisco Egri se señaló en el levantamiento de la galeota de Maltrapillo, virrey de Metelín,²⁵ ayudando y favoreciendo al capitán Esteban Missigradi²⁶ que fue autor y cabeza de él y el que le mató, para que de aquel hecho se sacase tanto fruto como fue matar más de sesenta turcos y rendir otros veinte con la galeota, y traerlos con ella al mi reino de Sicilia como lo hicieron, y a un hijo del dicho Maltrapillo, dando libertad a los cristianos que en ella había, he tenido por bien hacerle merced, como por la presente se la hago de tres escudos de ventaja al mes en las galeras de ese nuestro reino.

Yo os encargo y mando [que] proveáis y deis orden que desde el día de la presentación de esta en adelante todo el tiempo que el dicho Francisco Egri sirviere y residiere en las galeras se le libren y paguen los dichos tres escudos de ventaja, a los tiempos y de la manera que se pagare la demás gente de ellas que así procede de mi voluntad.

De Barcelona, a doce de junio de 1599.

Yo, el Rey
Francisco de Idiáquez²⁷

2.

Egri Ferenc folyamodványa III. Ferdinánd német-római császárhoz
a Magyar Udvari Kamarától szolgálatai fejében kérelmezett járadék ügyében

ÖStA FHKA AHK HFU Akten 379 [alt r. Nr. 161], Konv. März 1640, fol. 107r–108v
(olasz, eredeti)

*Egri Ferenc felidézi élete állomásait: Eger 1596. évi elvesztésétől a török fogságba és gályára kerülésén át kiszabadulásáig. A midilli (leszboszi) bég hajóján a bég több mint hatvan emberét ölték meg, majd Szicíliába menekültek, ahol átadták a gályát a messinai alkirálynak, felszabadítva a keresztényeket. Ezután a spanyol király a nápolyi gályákra helyezte át, havi 3 escudo járandósággal. Harminc évig szolgált, majd engedélyt kapott, hogy visszatérjen Magyarországra. Időskorára a dinasztiának nyújtott szolgálatai elismeréseként évi járandóságot kér a császártól a pozsonyi kamarán keresztül.*²⁸

23 Fernando Ruiz de Castro Andrade y Portugal (1548–1601), Lemos grófja, 1599 és 1601 között nápolyi alkirály.

24 A spanyol *grandok* megszólítása.

25 A spanyol nyelven „Maltrapilló”-nak hívott béget (jellegzetes mediterrán szóhasználat: alkirály) nem tudtuk azonosítani. „Metelín”-en a Midilli (Leszboszi) szandzsákat értették.

26 Személyére lásd fentebb! Elképzelhető, hogy a Missigrád névalak mögött Visegrádot (Pilis m.) kell látnunk, amely település egykoron ismert volt Misegrád formában is. Erre lásd például: Sági, 1913. 417. Vö. A. Kövesi, 1971. 42.

27 Az Itáliai Tanács (*Consejo de Italia*) titkára.

28 A forrás átírásában nyújtott segítségéért Kuffart Hajnalkának tartozom köszönettel.

Sacra Maesta

Io, Franceso Egri, ungaro ritrovandomi in servito della Casa de Austria nella battaglia et perdita della cita di Agria²⁹ casco in poter di Turchi ed alquanti miei compagni e posti a vogar il remo sopra la galeotta del vicere de Metelin³⁰ dove per spatio de anni quattro sostinesimo detta fatica: un giorno de comun concordia amazando il nostro infidele padrone ed piu di 60 de sua gente fugemo al porto di Sicilia portando altri venti ed noi altri: donando detta galeotta al vicere di Messina³¹ et dando liberta a tutti li christiani dove la bona memoria della Maesta del Re di Spagna³² per il nostro valore ne promovio sopra le galere di Napoli ed tre scudi di avantagio³³ senza la piazza ordinaria, ho servito il padre e fratello della Maesta della Imperatrice³⁴ trenta anni dopoi ed miei licenze sono venuto in Ungaria ma adesso essendo de eta di anni sitanta due me giudico no esser abile al detto servito per tanto suplico la Maesta Sua volersi digniare nella mia vechiezza socorame de uno agiuto de costa per la Camera di Posonia³⁵ essendo stato sempre fedele alla Casa di Austria³⁶ et il tutto lo recevero a gratia della Maesta Sua ut Deus.

[A hátoldalon:] Alla Sacra Cesarea Maesta Clementissimo humilissima suplica di Francesco Egri ungaro.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források lelőhelye

ÖStA = Österreichisches Staatsarchiv, Bécs,
 FHKA AHK = Finanz- und Hofkammerarchiv, Alte Hofkammer,
 HFÖ = Hoffinanz Österreich
 HFU = Hoffinanz Ungarn

2. Kiadott források és szakirodalom

Alapi

1926 Alapi Gyula: A magyar gályarab. In: *Prágai Magyar Hírlap*, 5. (1926) 133. [1171.] sz. (június 13.) 8–9.

Dávid–Fodor

2007 *Ransom Slavery along the Ottoman Borders (Early Fifteenth and Early Eighteenth Centuries)*. Eds.: Dávid, Géza – Fodor, Pál. Leiden, 2007.

29 Eger várának ostroma és török általi bevétele (1596 ősze).

30 Lásd a 25. jegyzetet!

31 Lásd a 16. jegyzetet!

32 III. Fülöp spanyol király (1598–1621).

33 A spanyol *ventaja* olasz fordítása.

34 Mária Anna német-római császárné és magyar királyné, IV. Fülöp testvére. A „padre” itt III. Fülöpre, a „fratello” IV. Fülöpre vonatkozik.

35 A Pozsonyban székelő Magyar Kamara.

36 Az „Ausztriai Ház” kifejezés a korban a dinasztia egészét, nem csak a közép-európai ágat jelentette.

Fodor

1996 Fodor Pál: Adatok a magyarországi török rabszedésről. In: *Hadtörténeti Közlemények*, 109. (1996) 4. sz. 133–144.

González Cuerva – Tercero Casado

2017 González Cuerva, Rubén – Tercero Casado, Luis: The Imperial Court during the Thirty Years War: A Battleground for Factions? In: *Factional Struggles. Divided Elites in European Cities & Courts (1400–1750)*. Ed.: Caesar, Mathieu. Leiden, 2017. 155–175.

Kapor

1976 Kapor Elemér: Egy évszázad leghíresebb szökése. Hogyan jutott Egri Ferenc a spanyol király udvarába. In: *Heves Megyei Népszerűség*, 27. (1976) 40. sz. (február 17.) 5.

A. Kövesi

1971 A. Kövesi Magda: A magyar birtokos személyragozási rendszer kialakulásának kronológiájához. In: *Magyar Nyelv*, 67. (1971) 35–46.

Monostori

2019 Monostori, Tibor: *Diego Saavedra Fajardo and the Myth of Ingenious Habsburg Diplomacy. A New Political Biography and Sourcebook (1637–1646)*. A Coruña, 2019.

Pálffy

1997 Pálffy Géza: A rabkereskedelem és rabtartás gyakorlata és szokásai a XVI–XVII. századi török–magyar határ mentén. In: *Fons*, 4. (1997) 1. sz. 5–78.

Sági

1913 Sági István: Misegrád. In: *Magyar Nyelv*, 9. (1913) 417.

Sandoval Parra

2013 Sandoval Parra, Victoria: *Manera de galardón. Merced pecuniaria y extranjería en el siglo XVII*. [Diss.] Murcia, 2013. [Kiadása: Madrid, 2014.]

Schmidt

2017 Schmidt Anikó: „A legjobb alkalom, mit a századok láttak.” *Az Oszmán Birodalom a ciprusi hadjárat idején (1570–1573)*. [Doktori disszertáció, ELTE.] Bp., 2017.

Takáts

1915 Takáts Sándor: A török és a magyar raboskodás. In: Takáts Sándor: *Rajzok a török világból*. I–III. köt. Bp., 1915–1917. I. köt. 160–303.

Tercero Casado

2015 Tercero Casado, Luis: A Fluctuating Ascendancy: The “Spanish Party” at the Imperial Court of Vienna (1631–1659). In: *Librosdelacorte.es. Monográfico*, 7. (2015) 2. sz. 54–66. DOI: <https://doi.org/10.15366/ldc2015.7.m2>.

TIBOR MONOSTORI

FROM THE CASTLE OF EGER TO THE KINGDOM OF NAPLES

THE RELEASE AND SERVICES OF A HUNGARIAN GALLEY SLAVE AND HIS PETITION TO THE EMPEROR FERDINAND III

Ferenc (Francisco) Egri was captured in 1596 and became a galley slave in the Ottoman Empire. He and his companions, under the leadership of István Missigrádi (or Vissigrádi or Visegrádi, a person yet to be identified) took control of their ship in the Mediterranean, owned by the sanjak-bey of Midilli (Lesbos), part of the Eyalet of the Archipelago. Sixty people of the sanjak-bey were killed and the rescuers released a number of Christian prisoners. Egri then served in Spanish

Habsburg service for several decades in the navy of the Kingdom of Naples. He received a yearly payment, granted by Philip III, king of Spain. When he returned home in 1640, he requested a yearly pension from Emperor Ferdinand III. Several privy counsellors, including the president of the Privy Council, the count of Trauttmansdorff examined in Vienna the documents and the information Egri had provided, before the Emperor granted him the favor, via the Hungarian Chamber in Pozsony (Pressburg, Posonium). The story, with multiple fictional elements, reappeared two times in Hungarian popular journals in the 20th century. The paper includes the edition of two documents: the despacho real of Philip III about the yearly payment and a very short biography, probably written by Egri himself.

Velence viharos vizeken (1499–1517)¹

A most bemutatandó kötet a szerző Itália Velence-szempon­tú történetét az 1380–1499 közti időszakban tárgyaló, 2019-ben megjelent munkájának² a folytatása. Ez alkalommal Velence történetének egy jóval rövidebb, de annál fontosabb szakaszának hadtörténeti áttekintését kapjuk, amely az előző kötethez hasonlóan magyar szempontból is érdekes lehet. A könyv előszó­ból, négy fejezetből és összefoglalásból áll. Ha a fejezetek terjedelmi megoszlását nézzük, rögtön kiderül, hogy a mondandó középpontjában a cambrai-i liga hábo­rúja áll, ami nagyjából a mű felét teszi ki (a ligához, mint ismeretes, II. Ulászló magyar király is csatlakozott). Az első három fejezet tulajdonképpen ennek a negyediknek, a legfonto­sabbnak a felvezetéseként is felfogható. Érdemes figyelmet fordítani a periodizációra. A történetírás az itáliai háborúk kezdetét hagyományosan VIII. Károly francia király 1494. évi támadásától számítja. Moro azonban – nyilván velencei nézőpontból – az 1499. évet, a második velencei–oszmán háború kitörését tekinti korszakhatárnak.

A bevezető tételmondata a következő: a második velencei–oszmán háború véget vetett Velence addig vitathatatlan tengeri fölényének, míg a cambrai-i háború a genovai háború óta a legsúlyosabb válságot hozta el a város számára. Ez a két háború okozta azt a lassú – a szerző szerint nem megállíthatatlan – hanyatlást, ami az előző évszázad tündöklése után következett be, mintegy bevezetve az új évszázadot. A város politikusai érzékelték a változásokat, de Moro szerint, ahogyan a chioggiai háború után, egy emelkedő tendencia közepette, úgy most a hanyatlás küszöbén is rossz választ adtak a kihívásokra. A gazdasági, katonai meggyengüléssel járó háború után választott – ma fegyveres semlegességként neve­zett – stratégia politikai tévútnak, hibás döntésnek bizonyult. Az első olvasásra meghökken­tőnek és kissé erőltetettnek tűnő sommás ítéletet finom megfigyelésekkel meggyőző mó­don alátámasztja a szerző.

Velence a semmiből jött létre, olvashatjuk a kötetben, mivel gyakorlatilag nem volt szárazföldi területe. Lakói az első pillanattól kezdve kénytelenek voltak függetlenségük és megmaradásuk érdekében harcolni. Részben saját döntéseik alapján, részben kényszerből a velenceiek egy sajátos tengeri civilizációt hoztak létre, amelyhez azonban nem elég nem­zedékről nemzedékre a tengerparton lakni. Ahogyan meg lehetett teremteni, úgy el is lehetett veszteni ezt a sajátos kultúrát, amihez elegendő egy-két tétlen, elkényelmesedett nem­zedék. A szerző szerint ez következett be a 15–16. század fordulóján. Mivé vált ekkorra Velence? – ezzel foglalkozik a könyv.

1 Moro, Federico: *Venezia nella tempesta. 1499–1517. La crisi della Serenissima*. Gorizia, Libreria Editrice Goriziana, 2020. 277 p. (Le guerre, 128.)

2 Moro, Federico: *Venezia offensiva in Italia. 1381–1499. Il secolo lungo di San Marco*. Gorizia, 2019. (Storie di uomini, d'armi, atti di storia, 124.)

Az első fejezet *A második velencei–oszmán háború (1499–1503)* címet viseli. Bajezid szultán, ahogyan korábban elődje, most is az itáliai politikai helyzet messzemenő figyelembevételével indította meg a támadást. Nem mellékes körülmény, hogy az itáliai háborúk miatt a város legnagyobb bankja, a Banco Garzoni – ma azt mondanánk – likviditási gondokkal küzdött, aminek következtében Velence hajóinak számát 38-ról 13-ra csökkentette, ami kihatott az oszmánok ellen bevethető tengeri haderő ütőképességére. A közelgő háborúról már 1498-ban szállongó hírek hatására Velence gyorsan befejezte az 1494-ben, a francia támadás nyomán újra kitörő és ekkor Firenze ellen vívott háborúját. A háború ugyanis bátorította a szultánt – Milánóval szövetségben – a város elleni támadásra. A Velence-ellenes szövetségben részt vett még a Nápolyi Királyság, amely a pugliai kikötőket akarta visszaszerezni; Ferrara, amely a stratégiai fontosságú Polesinát akarta visszaszerezni; továbbá VI. Sándor pápa, aki a Borgiák Itália feletti hegemoniájának tervét dédelgette. Mindez megmagyarázza, hogy Velence miért kötött 1499-ben igen előnytelen feltételekkel békét, és hogy újfent a franciákhoz fordult, akikkel Blois-ban szövetséget kötött, ürügyet szolgáltatva az új király, XII. Lajos újabb támadására.

Az oszmánok stratégiája egyszerű volt: mivel a hajóhaduk jóval gyengébb volt, megpróbálták megosztani a velencei erőket, ezért Iszkender pasát Friuliba küldték portyázni, hajóikat pedig ágyúkkal szerelték fel. A modernizálás érdekében nagy számban fogadtak fel keresztényeket, főleg görögöket, amivel nagy kockázatot vállaltak, mert így az ellenség tudomást szerzett a haditervről (a peloponnészoszi velencei bázisok, például Lepanto, vagy siker esetén további velencei birtokok, például Korfu megszerzése). Az oszmánok győzelmük esetén kijutnának a Földközi-tengerre, ami elősegítené Kréta megszerzését. A velencei terv viszont az egyszerre felvonuló tengeri és szárazföldi oszmán erők egymástól való elszigetelésével, a tengeren próbálta kicsikarni a döntést.

A háborúban már megmutatkozott az, amit a bevezetőben Moro a hanyatló tengeri kultúráról mondott. A velenceiek hadvezére, Antonio Grimani, az egyik legelőkelőbb velencei patríciuscsalád tagja nem volt megfelelő választás. Nem ismerte a flottát, és nem ismerte az embereit, viszont sokat fizetett a tisztségért. A velencei hajóhad amúgy is komoly strukturális problémával küzdött. Magvát ugyanis továbbra is az evezős meghajtásra épülő gályatípus (*galea*) alkotta, amelyen a portugál, spanyol vagy éppen az angol flottát forradalmasító vitorlát nem fő-, hanem csupán kiegészítő szerepet játszott, így kevesebb ágyút és hadinépet tudott szállítani. Mivel a meghajtást alapvetően nem a szél, hanem az emberi izomerő végezte, a végrehajtható flottaműveletek rövidebbek voltak, mert a kifáradás miatt, valamint az ellátmány érdekében viszonylag gyorsan fel kellett keresni az ellátóbázist. A vitorlások ezzel szemben huzamosabb ideig is képesek voltak egy helyben maradni, több ágyút tudtak szállítani, így a tűzerejük is jóval nagyobb volt. A velencei taktika hasonlóan konzervatív volt: a terv az ellenséges hajóhad centrumának megbontását célozta az ágyúk segítségével, amit kizárólag követett volna, tehát a szárazföldi harc tengeri változatát akarták alkalmazni. Ahogy a vitorlával szemben az evező, úgy az ágyúval szemben a kézifegyver élvezett elsőbbséget.

A velencei hajóhad 42 hadigályából állt, amelyből 12 volt a nagy gálya, összesen 105 hajóval rendelkezett, a fedélzetükön 25 ezer katonával és matrózzal. A Daud pasa vezetése alatt álló oszmán hajóhadnak 240 hajója és 37 ezer embere volt. A velencei haditerv kulcsa a szél volt, amely az összecsapás tervezett időpontjában, július–augusztusban északkeleti vagy délkeleti irányból fújt (ennek a csata helye szempontjából volt jelentősége). Daudot azonban, nagy megkönnyebbülésére, nem Gallipolinál, ahol nem lett volna lehetősége manőverezni, hanem jóval délebbre, Modonénál várták, éppen ott, ahol a szigetek alkotta szűk tengeri útvonal véget ér, és a nyílt tenger kezdődik. E két pont között több szűk

átjáró is volt, a velencei hadvezetésnek tehát nemcsak e két, hanem több helyen is alkalma adódott volna, hogy szűk vízen döntő csatára kényszerítse az oszmán flottát.

A másik hibás velencei előfeltevés az volt, hogy a törökök harcolni akarnak. Ezzel szemben a pasának esze ágában sem volt, mivel arra törekedett, hogy épségben elérje a kítűzött célt, ahol a szultán vezetésével felvonuló szárazföldi sereg tüzérége hathatósan támogatni tudja. Daudnak végül sikerült kicsúszni a kelepceből. Még így sem volt veszve minden velencei szempontból, mivel a Portolongo kikötőjébe menekülő oszmán hajóhad csapdába került. Grimaniak lehetősége lett volna a kikötőben megsemmisíteni az egész hajóhadat, ha már addig azt elmulasztotta. Ehelyett megelégedett a blokáddal, amit viszont az erősödő szél miatt nyolc nap után fel kellett adnia. Az oszmán hajóhad végül elérte a fő célt, Lepantót, ahová közben megérkezett a szárazföldi sereg az ostromágyúkkal. Augusztusban több kisebb összecsapásra került sor, a velencei győzelmek azonban nem feledteték, hogy a hadvezetés csődöt mondott. A török flotta és a szárazföldi sereg hathatósan támogatta egymást, amit a velencei hajóhad nem volt képes megakadályozni. Az 1500-ban megnyíló béketárgyalásokon a szultán több támaszpont átadását követelte, a feltételek azonban elfogadhatatlanok voltak a város számára. A háború folytatódott.

A város követeket indított el a segítség érdekében Magyarországra, Franciaországba, Portugáliába és Spanyolországba. A kísérlet nem végződött sikerrel, mivel egyedül Spanyolország, pontosabban az uralma alatt álló Nápolyi Királyság ígért és nyújtott végül valós segítséget. Magyarországgal csupán a következő évre értek be a tárgyalások, melyek eredményeként egy hármasszövetséget hoztak létre a pápaság csatlakozásával. A szövetség azonban nem lépett életbe.

A török támadások folytatódtak. Az említett nehézségek miatt és a szövetségkötés ellenére Velence újra tárgyalni kezdett, aminek következményeként 1503 májusában ratifikálták a békemegállapodást (számos, három évvel korábban követelt támaszpontot átadtak). Sovány vigaszt jelentett, hogy spanyol segítséggel sikerült elfoglalni Kefalóniát.

A súlyos kudarc nemcsak Grimani alkalmatlanságára világított rá, aki ellen eljárást is indítottak, hanem az egész velencei parancsnoki kar csődjét is napvilágra hozta. Grimani viselkedése és a rossz vezetés demoralizálta a flottát, ennek igazán aggasztó jeleit mutatták a parancsmegtágadások. A flotta súlyos morális válságát csak reformokkal lehetett volna megszüntetni, Moro szerint tengerészeti iskolák nyitásával, ahol megfelelő toborzás után szolgálatra alkalmas legénységet és tisztikart nevelhettek volna ki. Pedig az oszmán háború elvesztése nélkül is elég komor felhők kezdtek el gyülekezni a város fölött...

A második fejezetnek, *A portugál selyeműtnak* látszólag nem sok köze van az Itáliában és az oszmánokkal vívott háborúhoz. Még tartott a háború, amikor 1502-ben a Levantéból félig üresen futott be egy hajó, ami megisméltódott 1504-ben és 1512-ben, amikor teljesen üresen érkeztek hajók. A háttérben Portugália nagy sikere: Afrika körülhajózása és India, illetve a Fűszer-szigetek elérése, a fűszer-kereskedelem birtokbavétele állt. A portugálok a megszerzett előnyt és pozíciókat támaszpontok építésével biztosították be. Mindez az amúgy is gazdasági nehézségekkel küzdő Velence helyzetét súlyosbította, és a város – amely 1508-tól élet-halál harcot vívott az ellene megalakult cambrai-i szövetséggel – lassú és keserves hanyatlásának nyitányát jelentette. A kudarcral végződött oszmán háború után és a portugálok előretörését követően elkerülhetetlenül reformokat kellett volna bevezetni, ami azonban nem következett be. Felvetődhet a kérdés, hogy miért kapott helyet a könyvben ez a fejezet. A szerző nyilvánvalóan ezzel is azt kívánta demonstrálni, hogy hiányzott Velencében az átgondolt stratégia és az annak megalkotásához szükséges szellemi-pszichológiai háttér, ami a bevezetőben említett tengeri kultúra hanyatlásában gyökerezett.

Moro szerint a világkereskedelemben a portugál, majd a spanyol felfedezések után bekövetkezett változások hátrányos hatásait – ha megszüntetni nem is, de – mérsékelni lehetett volna a szükséges intézkedésekkel, ami Velence bekapcsolódását jelentette volna a kialakuló világkereskedelemben.

A következő fejezet a *Közjáték* (Intermezzo) címet viseli, bár mi inkább az előzőnek, amelyre ez a szó sokkal jobban illik, adtuk volna ezt a címet. A fejezet az 1508-ban megkötött és Velence megsemmisítését célzó cambrai-i liga előzményeit tárgyalja. A városnak a háború kezdeti időszakában egyetlen szövetségese Franciaország volt: XII. Lajos, az új király 1499-ben indította meg támadását, amelynek első áldozata az egykori szövetséges, Ludovico Sforza, az il Moro volt, aki 1500-ban fogságba került, és 1508-ban meghalt. Láttuk, hogy az oszmánok remek időzítéssel, szintén 1499-ben indították meg csapataikat. A francia szövetség mindazonáltal számos problémát hordott magában, mivel a Valois-k nemcsak az Anjouk Nápolyi Királyságát, illetve az orléansi ág Milánóját akarták megszerezni, hanem a konstantinápolyi latin császárság visszahódítása is terveik közt szerepelt. Már VIII. Károly kilátásba helyezte, hogy Nápoly megszerzése után Konstantinápoly következik. Ez már a Magyar Királyságot is érintette, amelynek a Velence által megszállt dalmáciai területeket ígérték, így a tervezett kereszties hadjárat a magyarok érdekeit is szolgálta volna.

Ami zavarta Velencét, zavarta a többi itáliai hatalmat is. Az 1503. évi cerignolai és gariglianói csaták után, amelyeket a spanyolok nyertek meg Gonzalo de Córdoba, a Gran Capitan vezetésével, a francia–spanyol párharctól megijedő VI. Sándor pápa Velencének spanyol- és franciaellenes szövetséget ajánlott, amit azonban a város nem fogadott el. A Borgia pápa még ebben az évben elhalálozott, amit Velence azonnal kihasználta, romagnai városok sorát foglalva el, amelyek pápai birtoknak számítottak. Ez hamarosan megbosszulta magát. II. Gyula, az új pápa visszakövetelte ezeket, amire a város nem volt hajlandó. Jogilag elismerte volna a pápai hűbért, némi adóval megtoldva, az investitúrajogról azonban nem volt hajlandó lemondani.

A másik ellenség Miksa császár volt: a város őt is alábecsülte. Jóllehet Miksának sikerült Mária hercegnő kezével a burgundi örökség nagyobbik részét elhalásznia a Valois-korra elől, Velencében szegénynek és gyengének ítélték meg. Ezt is rosszul tették: Miksa ugyanis elszánta magát arra, hogy helyreállítsa a birodalom tekintélyét Itáliában. Ebben Luxemburgi Zsigmond, de végső soron az Anjouk politikáját követte. Miksa nehezményezte, hogy a velenceiek engedélye nélkül foglalták el Cremonát, ami császári hűbér volt, illetve a Goriziai (Görz) Grófságot, amely szintén annak számított. Mi több, igen közel feküdt Trieszthez, ami ráadásul Habsburg-birtok volt: ez Miksát már dinasztikus szempontból érintette. Amikor a város nem volt hajlandó elégtételt adni, a császár megkereste a Habsburgok ősellenségét, Franciaországot (1504-ben, a visszautasított pápai ajánlat után). A franciák ekkor még nem fogadták el a szövetséget, Velence viszont válaszút elé került. Moro szerint két lehetősége volt, vagy maga is létrehoz egy szövetséget, amihez azonban engedményeket kellett volna tennie, vagy háborút indít. Utóbbihoz azonban egyedül túlságosan gyengének bizonyult, ezért szövetkezett a franciákkal, ami korábban is kétélű dolognak bizonyult.

Nem sokkal később nyilvánvalóvá vált: a harmadik fő és váratlan ellenség éppen a Francia Királyság lett. Miksa a Milánóhoz kapcsolódó jogigényének elismerését, illetve Velence birtokainak szétosztását ígérte Franciaországnak. Ez olyan gáláns ajánlat volt, amit a mohó franciák nem tudtak visszautasítani. XII. Lajos 1508-ban elfogadta a császár ajánlatát, aki egyébként nem is tehetett egyebet, mivel amikor újra megkereste Velencét és egy hármass szövetséget ajánlott fel a pápával a franciák ellen, a város elutasította azt. Mi több, megtagadta a római királykoronázásra igyekvő Miksától az átvonulási engedélyt. A nyilván-

való sértést viszont nem lehetett megtorlatlanul hagyni. A város lépését, melyet a többi itáliai állam helyeselt, mert mindegyik tartott a császártól (is), az magyarázhatja, hogy ekkor még fennállt a barátság a franciákkal, illetve a Trieszt–Gorizia–Fiume háromszög súlyos konfliktust hordozott magában. A Köztársaság Goriziát már elfoglalta, de a másik két területet is meg akarta szerezni, ezért fő ellenségének Miksát tartotta, és nyilván félt attól, hogy a kért átvonulásból összeütközés kerekedik.

Miksa már 1507-ben elhatározta magát a háborúra, amely a következő év elején ki is tört. De hibás stratégiát választott, ahelyett ugyanis, hogy összefogta volna elégtelen erőit, nem biztosította a kellő katonai túlsúlyt, hanem három irányban támadt. Ezzel a velencei csapatokat akarta megosztani, amelyek Verona és Bassano támpontokkal védekező állásban fogadták a támadást, ezáltal azonban a saját erőit forgácsolta szét. Az összecsapás Rusecco mellett teljes velencei győzelmet hozott, a támadásba lendülő velencei csapatok elfoglalták Fiumét, Trento bevétele viszont már nem sikerült. A császár megalázó békére kényszerült. A Köztársaság azonban súlyos hibát követett el. Moro szerint francia segítséggel meg kellett volna semmisíteni a császár itáliai uralmát, végérvényesen felszámolva összes itáliai birtokát. Az alkalom elmulasztása azonnal megbosszulta magát.

A negyedik fejezet *A cambrai-i liga háborúi (1509–1517)* címet viseli. A hibás lépések következménye az 1508. december 10-én, Cambrai-ben Miksa lánya, Margit és Amboise bíboros által aláírt szövetség lett, amely a németalföldi konfliktus Miksa számára előnyös rendezése és a Milánó feletti francia igény elismerése mellett Velence összes szárazföldi birtokának felosztási tervét tartalmazta. A császár a szövetségbe invitálta szinte az összes itáliai hatalmat, köztük a velencei segélypénzek miatt vonakodó II. Ulászló magyar királyt, akinek Dalmácia visszaszerzését ígérte. (Sajnos itt becsúszott egy bosszantó nyomdahiba, a magyar király ugyanis VII. Ulászlóként szerepel.) A szövetség gyenge pontja, hogy a sok résztvevőnek nem csak egy közös érdeke volt, ami különösen érvényes a francia–Habsburg rivalizálásra. A különböző célokat tükrözte az elfogadott haditerv, amely nem határozott arról, hogy a támadást egy időben indítják meg, ami lehetőséget adott Velencének, hogy átcsoportosítsa az erőit.

A velencei titkosszolgálatnak már december 13–30. között sikerült teljes képet kapnia a cambrai-i szerződés résztvevőiről és a tervekről, amit nem utolsósorban kiváló információs hálózatának köszönhetett. A velencei diplomácia akcióba kezdett: megerősítették a pugliai kikötőket és megpróbálták Magyarországot, illetve a pápaságot leválasztani a szövetségről, továbbá éket verni az új és őszintétlen barátok, a császár és XII. Lajos közé.

A franciák 1509 márciusában indultak el, áprilisban deklarálták a háborút: támadásuk már az elején nagy teret nyert, annak ellenére, hogy a velenceiek felkészültek a támadásra, a szövetségesek pedig gyakorlatilag ölbe tett kézzel nézték, mit végeznek a franciák. A velenceiek között viszont vita támadt a követendő stratégiát illetően. Az egyik hadvezér, Bartolomeo d’Alviano a szövetségesek tétlenségét konstatálva frontális támadást javasolt, és amellet kardoskodott, hogy a franciákat egy nagy döntő csatára kell kényszeríteni. A Velence szolgálatában álló másik hadvezér, Nicolò Orsini ezzel homlokegyenest ellenkező nézetet képviselt, és azt javasolta, hogy a támadást megerősített állásban kell fogadni, ami egyébként a hagyományos velencei stratégiának számított. Végül az utóbbi álláspont győzött, sikeres végrehajtását azonban az elemek megghiúsították. A francia támadás idején ugyanis soha nem látott alacsony vízállás köszöntött be, így a hagyományos velencei stratégiát, amely a védelemben nagymértékben épített a folyókra, csatornákra, ahol a tengerhez hasonlóan a hajóhad miatt a velenceiek előnyben voltak, az időjárás miatt nem tudták alkalmazni. Emellett a két hadvezér továbbra is vitakozott, és elmulasztották, hogy az erejét

megosztó ellenséget egyenként győzzék le. Elképzelhető, hogy a vita mögött valójában a Signoria, a velencei kormányzat állt, amely harc helyett a diplomáciát bevetve próbált meg áttörést elérni. Követein keresztül – idővel kiderült, sikertelen – ajánlatot tett a pápának és a császárnak, utóbbinak Milánót és 200 ezer dukátot ajánlva fel. A hibák nemsokára megboszszulták magukat: 1509. április 29-én Agnadellónál a velencei csapatok megsemmisítő vereséget szenvedtek.

A stratégiai szintű vereség után a Köztársaság gyakorlatilag feladta Romagna védelmét, azt remélve, hogy II. Gyulát mégiscsak sikerül egyezsége bírni. Ebben nem is csalókoztak a velenceiek, a pápát megrettentette a csata következtében előálló új helyzet, amelyet sokkal fenyegetőbbnek ítélt a korábbiakhoz képest, és pozitívan reagált a Romagna átadását tartalmazó ajánlatra. Az Agnadellónál győztes franciák, akik tulajdonképpen kizárólag a saját erejükre támaszkodva arattak diadalt, nem nagy kedvvel folytatták a hadműveleteket; Milánót végül is megkapták, a további sikerek már inkább a császárt erősítették volna. Ez lehetőséget teremtett, hogy a velenceiek Bergamo súlyponttal megállítsák az előrenyomulást, és kettévágják a francia hadsereget. Minden azon múlt, hogy idejében össze tudják-e vonni a támadáshoz szükséges erőt. A váratlan azonban ezúttal Bergamo lakosságának képében felülírta a terveket. A város megadta magát a francia csapatoknak, ezután röviddel Brescia is elesett. Verona szintén kapitulált, és most már a Velencéhez közel fekvő Padova került veszélybe, amely a Köztársaság előterét védő várnégyszög egyik csúcsát képezte.

Újabb ajánlatokat tettek a franciáknak, a nápolyiaknak, Ferrarának és Miksának. Utóbbi számára az előző évi ajánlatot jócskán megfejelve Trento, Gorizia és Trieszt visszadását is felajánlották, valamint hogy a megmaradó területeket a császár vicarius generalisaként, helytartójaként fogják kormányozni. Egyikkel sem érték célt, megismétlődött az 1378–1380-as válsághelyzet, ám az ellenség ezúttal még erősebb volt. Padova is elesett. Az egyetlen reményt keltő esemény a pápa – akit a Köztársaság Romagna átengedésével a maga oldalára állított – francia- és Habsburg-ellenes szövetségi ajánlata volt.

A válságos helyzetben a velenceiek új haditervet eszeltek ki, ami nagymértékben épített a folyókra és csatornákra. Első lépésként a Brenta folyón Padova alá úsztatták a hajóhadat, és amikor a város egyik kapuját sikerült csellel elfoglalni, bevették a várost. A velencei csapatok ezután az újra kiegészült várnégyszög és Friuli oltalmában, a könnyűlovasságot felhasználva rajtaütésekkel nyugtalanították az ellenséget, amely mindenképpen vissza akarta foglalni a várost. Újabb vita kezdődött a hadvezetésben: nyílt csatára kényszerítsék az ellenséget vagy védekezzenek? A szerző hosszan részletezi Padova ostromát. A császár serege – melynek soraiban franciák is harcoltak, nem túlzottan lelkesen – felbomlott az elvonulás során. Moro szerint a velenceiek ekkor ugyanazt a hibát követték el, mint korábban, s ami az agnadellói vereséghez vezetett: ahelyett hogy felhasználna a vízi út adta lehetőséget üldöztek volna a császári sereget, háborítatlanul hagyták elvonulni.

A háborúban semmilyen hiba nem marad következmények nélkül, és ez alkalommal sem történt másképpen. Miután a Szenátus, nyilván a megegyezésben reménykedve, hagyta elvonulni a császár seregét, vissza akarta foglalni Veronát, ezért a szárazföldi csapatok zömét a város alá küldte, a hajóhadat pedig Ferrara ellen vezényelte. Ezzel szétforgácsolta az amúgy sem túlságosan erős haderejét. A Ferrara elleni támadás oka nemcsak az volt, hogy visszaszerezzék az elvesztett területeket és befolyást, hanem hogy ezáltal leválasszák a hercegséget a szövetségről. A tervet azonban nem sikerült megvalósítani: a hajóhaddal a hercegség ellen küldött d'Alviano nem rendelkezett elég szárazföldi erővel, ráadásul ő délre, a Nápolyi Királyság ellen akart vonulni, hogy visszaszerezze a pugliai kikötőket, amire számottevő ellenséges tengeri erő hiányában megvolt az esélye.

Moro igen érdekesen és szemléletesen írja le, hogy a víz, ami általában a velenceieket segítette, hogyan fordult ellenük a polesellai csatában. A támadást Ferrara ellen – a Padovánál sikerrel alkalmazott taktikát követve – elsősorban vízi úton akarták kivitelezni, ennek elhárítására a ferraraiak a gátakon felállított tüzérséggel védekeztek. Ahhoz, hogy a hajók ne akadjanak el, gerincük alatt még minimum 15 centiméter víznek kellett lennie. Ekkor azonban olyan alacsony volt a vízállás, hogy a víz mélysége elérte ezt a kritikus szintet. A velenceiek tisztában voltak azzal, hogy a térség folyóinak jelentős a vízsztintingadozása, és hogy alacsony vízállás után nagyon hirtelen érkezhethet egy árhullám. Mindezzel számoltak is terükben. Minél alacsonyabb a vízállás, annál alacsonyabban siklanak a hajók, ugyanakkor annál magasabbra kerül a partszegély. Ez azt jelentette, hogy a gát tetején védelmi állást elfoglaló ferrarai csapatok nem voltak képesek ágyúikat lefelé irányozva használni. D’Alviano azonban ahelyett, hogy kihasználta volna ezt a helyzetet, tétlenkedett, ami az ő elképzelése alapján érthető, mivel a vállalkozást számottevő gyalogság híján nem látta sikerrel kecsegtetőnek. A tétlenkedés azonban megpecsételte a hadjárat sorsát. A közben megérkező árhullám megemelte a vízszintet, a hajók így már kitűnő célpontokká váltak. A ferrarai tüzérség pusztító sortüzeinek hatására d’Alviano kénytelen volt visszavonulni.

A polesellai kudarc újra nehéz helyzetbe hozta Velencét. A magukhoz térő, erősítést kapó császári csapatok Vicenza felől, a franciák Milánó felől támadtak, aminek következtében a Köztársaság csapatai harapófogóba kerültek; egyúttal a harcok súlypontja Ferrarába helyeződött, ahol a velenceiek éppen kudarcot vallottak. A kutyaszorítóból egyetlen lehetséges kiútnak a diplomácia ígérkezett. Követek mentek a pápához, a vele kötött fentebb említett paktumot ugyanis a Tízezres Tanácsa érvénytelenítette, arra hivatkozva, hogy kényszer hatása alatt született. Követek indultak Magyarországra, a császárhoz és a szultánhoz. Közben a pápai legátus segítségével tízezer svájci zsoldost fogadtak fel, hogy Milánó ellen, a franciák hátába küldjék őket. A zsoldosok azonban ezúttal nem váltak be, mivel konstatálva, hogy honfitársaik vannak az ellenséges csapatok között, harc nélkül hazavonultak (gyanítható, hogy ebben inkább a francia pénz játszott szerepet). Közben a császári csapatok és a franciák sem mozdultak, a két fél kölcsönös bizalmatlansága ezúttal is a velenceieket segítette. A patthelyzetben újra diplomáciai tárgyalásokra került sor. 1511 februárjában, Mantovában összeültek a felek, aminek egyetlen eredménye az lett, hogy a pápa a császár kivételével az egész ligát kiátkozta, így nyíltan is a velenceiek mellé állt. II. Gyulának sikerült megnyerni a spanyolokat, VIII. Henriket, a velenceiek pedig újra a svájciakhoz fordultak, akik ahogy korábban, most sem váltak be, mivel a franciák megvesztegették őket.

A harcok Ferrarából Romagnába tevődtek át. 1512-ben a Ravenna melletti csatában a francia–német–olasz haderő – parancsnoka, Gaston de Foix vakmerő támadásának köszönhetően – győzelmet aratott, de mivel a hadvezér elesett a harcban, a győzelmet a liga nem tudta kihasználni. Ráadásul Miksa ez alkalommal hajlandó volt fegyverszünetet kötni, sőt területén, az Adige völgyében átengedett 17 ezer svájci katonát, akik ezúttal harcoltak is, és akiknek köszönhetően megváltoztak az erőviszonyok. Milánóba visszahelyezték a Sforzákat, Firenzébe pedig a Medicieket. Újra tárgyalások következtek, megint Mantovában az általános itáliai rendezés érdekében, újfent sikertelenül. A kudarc oka, hogy a felek alapvetően Velence és Franciaország kárára akarták megkötni az egyezséget. Mindez oda vezetett, hogy a franciák és a velenceiek újra egy oldalon találták magukat. Mint láttuk, a franciák és a velenceiek mindig természetes szövetségesnek számítottak, mivel számottevő területi követeléseik nem voltak egymással szemben. Miksa viszont szövetséget kötött a pápával, aki nem sokkal ezután meghalt, őt X. Leó, a Medici pápa követte. A spanyolok ezúttal a nápolyiakkal együtt a franciák, következképpen a velenceiek ellen álltak csatasorba. A Novara

mellett vívott ütközet 1513-ban a pápai és svájci csapatok sikerével végződött, ám döntést ez sem eredményezett, mivel a háború folytatódott. XII. Lajos meghalt, utóda, az ifjú I. Ferenc elődeihez hasonlóan igen harcias és ambiciózus volt. 1515-ben megindította a Francia Királyság harmadik nagy támadását. A háború legvéresebb csatája Marignano mellett francia–velencei sikert hozott. Miksa császár ekkor újabb kísérletet tett Milánó elfoglalására, ám a svájciak ezúttal sem váltak be, mert nem akartak egymás ellen harcolni, és hazavonultak. 1516 elején meghalt I. Ferdinánd aragóniai király, ami elhárította az akadályt a spanyol–francia béke előtt. Ezt egészítette ki a franciák békekötése a svájci kantonokkal. Az egyedül maradt Miksa decemberben csatlakozott az általános békéhez.

Az összefoglalásban Moro a bevezetőben feltett kérdésre – Mivé lett Velence? – azt a választ adja, hogy másodrangú, más segítségére szoruló hatalom. Ennek okai az oszmánok, a portugálok és a cambrai-i ligaháborúk voltak. Tényleg ilyen egyszerű lenne a válasz? Az eseményeket alapján igen. Csakhogy a szerző egy újabb kérdést is feltesz: mit lehetett volna tenni? És a lényeg pontosan ebben áll, mert Moro szerint nem külső, hanem belső okok játszották a fő szerepet. Ezek a szerző szerint négy pontban ragadhatók meg: 1. A Köztársaságnak nem a szárazföld, hanem keleti irányba: Konstantinápoly, illetve a Fekete-tenger felé, nyugaton pedig az óceánra kilépve kellett volna terjeszkednie; a lényeg, hogy a tengeren. 2. Ehhez feltétlenül szükséges lett volna a hajózási forradalom adaptálása, a vitorlás hajókra való áttérés, ami nem lett volna nehéz, mivel Európa legnagyobb hajógyára és raktára, az Arzenál Velencében volt, ahol rendelkezésre állt a kellő szakértelem és tudás. Azért nem történt meg mindez, mert néhány nemzedék alatt kiveszett az a tengeri civilizáció, mely megteremtette és naggyá tette a várost (és amely ugyanekkor felemelte az ango-
lokot, tesszük hozzá mi). Feltámasztásához pedig hiányzott a politikai akarat. 3. Ami a szárazföldet illeti, az állandósuló háborúk miatt hivatásos, tehát nem zsoldos, nemzeti hadsereget kellett volna felállítani. Ezt propagálta a könyvben nem említett Macchiavelli is a firenzeieknek. Ez akkor kivitelezhetetlennek bizonyult, azonban okvetlenül meg kell jegyezni, hogy Itáliában a zsoldosok túlnyomó része mindig is olasz volt, az idegenek az idegen hadseregekkel érkeztek nagyobb számban. Ennyiben ez a követelés nem volt teljesen megvalósíthatatlan akkor sem. 4. A megfelelő vezetés hiánya. A háborúk ugyanis megmutatták: attól, hogy valaki patrícus, még nem lesz jó vezető.

Moro új nézőpontból, új kérdéseket megfogalmazva járja körül a 15–16. század fordulójának eseménydús itáliai történelmét. A könyvből nem hiányzanak a magyar vonatkozások sem, ami felhívja a figyelmet arra, hogy a Magyar Királyság történetének ezen időszakát igen hasznos és tanulságos lenne az itáliai háborúk velencei nézőpontjának segítségével is vizsgálat tárgyává tenni.

*Kruppa Tamás**

* A szerző a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Alkalmazott Társadalomismereti és Kisebbségpolitikai Intézetének egyetemi docense (6725 Szeged, Boldogasszony sgt. 6., kruppa.tamas@szte.hu) és az MTA–PPKE Fraknói Vilmos Római Történelmi Kutatócsoport főmunkatársa (ELKH). A recenzió az MTA–PPKE Fraknói Vilmos Római Történelmi Kutatócsoport (ELKH) keretében a Támogatott Kutatócsoportok Irodája támogatásával készült.

Bizánc és Róma uniós politikája és az örmény egyház¹

A nemzetközi tudományosság régóta várt egy világnyelven megjelenő monográfiára, amely behatóan és kimerítően foglalkozik az örménység és a bizánci, illetve a római egyház közötti középkori kapcsolatokkal, mígnem 2017 elején napvilágot látott a lengyel Krzysztof Stopka armenológus-történész professzornak, a krakkói Jagelló Egyetem armenológiai tanszékvezetőjének és egyúttal a Collegium Maius rektorhelyettesének a könyve. A kötet a 2002-ben Varsóban, a Lengyel Tudományos Akadémia gondozásában *Armenia Christiana: Unionistyczna polityka Konstantynopola i Rzymu a tożsamość chrześcijaństwa ormiańskiego* című munka angol nyelvű fordítása.

Krzysztof Stopka jól felépített és hatalmas forrásmennyiséget megmozgató és egyúttal inspiratív monográfiája három szervesen egymásra épülő fejezetből áll. Ezek közül az első kettő rövidebb terjedelmű, bevezető és egyszersmind összefoglaló jellegű. Az első részben alapvető ismereteket kapunk az örmény apostoli egyház születéséről, az erőteljes görög-római, majd a még erőteljesebb szír egyházi befolyásról, valamint az egyházalapító Világosító Szent Gergely (*Surb Grigor Lusavorič'*) térítéseiről. Ugyancsak az első fejezetben mutatja be a szerző az örménység és az egyre inkább politizáló örmény apostoli egyház kapcsolatát a középporzsa Szászánida Birodalommal. A „pogány” zoroasztrianus vallású államalakulat 428-ban kiterjesztette politikai befolyását a korabeli örmény államra, és üldözni kezdte a kereszténységet az országban, illetve a Kaukázuson túli régióban. Az 5. század második felére azonban a Szászánida Birodalom hozzáállása radikálisan megváltozott. A Szászánida Birodalom ugyanis politikai érdekből támogatni kezdte az ellenlábásával, a Keletrómai (Bizánci) Birodalommal politikailag és felekezetiileg szembeforduló nesztorianusokat, akik közül nagyon sokan a perzsa állam területére menekültek, és ott egyházat alapítottak Ktésifón központtal. (Előzmény: a 431. évi epheszoszi és a 451. évi khalkédóni egyetemes zsinatok után szkizma következett be.) Az örmények a nesztorianusokat ellenségként tartották számon, mivel a perzsák az oszd meg és uralkodj elve alapján velük igyekeztek sakkban tartani az örményeket. Nina Garsoïan meghatározó kutatásai alapján ezt az időszakot a perzsa fenyegetés idejének nevezik (*la menace perse*).

A kötet következő nagy fejezete a 6–12. századi periódust öleli fel. Ebben az időszakban kulcsszerepet kapott a Keletrómai, majd a későbbi Bizánci Birodalom felől érkező egyházi uniós politika. Konstantinápoly integrálni kívánta az örményeket a Bizánci Birodalomba, és ehhez az ideológiai alapot az egyházi unió kérdése szolgáltatta. Az uniót Bizánc

1 Stopka, Krzysztof: *Armenia Christiana: Armenian Religious Identity and the Churches of Constantinople and Rome (4th–15th Century)*. Kraków, Jagiellonian University Press, 2017. 368 p. (Jagiellonian Studies in History, 8.)

erőszakos módon akarta elérni, ami az örményekből makacs ellenállást, majd pedig határozott elutasítást váltott ki. Igaz ugyan, hogy Konstantinápoly erőszakkal rá tudta venni az örményeket az egyházi unióra, de ez csak átmeneti sikernek bizonyult, mert az örmények – a történeti források tükrében – valójában csupán időhúzásból adták be a derekukat. Amint kedvezőbb lett a politikai helyzet, az örmény apostoli egyház nemzeti zsinatai (*žotovk'*) semmisnek nyilvánították a kierőszakolt egyházi uniókat. Mindenesetre Bizánc szemében politikai – és főképpen nem vallási – okokból az engedetlen örmények a 6–7. századtól kezdve (monofizita, vagy anti-khalkédónita) eretnekek lettek. Ezt az alaptalan vélekedést idővel Róma is magáévá tette. Az örmények a két nagy egyházzal szemben gyanakvóvá váltak, és minden egyes egyházi unió közeledést elutasítóan és megvetéssel fogadtak, mert a saját egyházuk önállóságára nézve veszélyesnek tartották azokat. Ez az időszak volt az úgynevezett bizánci fenyegetés korszaka (*la menace byzantine*).

A 6–12. század folyamán alakult ki az örmények körében az „ostromlott vár” szindróma. Az örmény felfogás szerint Bizánc és Róma megpróbálta őket, az igazhitű keresztényeket politikailag és konfesszionálisan befolyása alá vonni. Ráadásul ebben az időszakban az örmények szembe találták magukat a terjeszkedő iszlámmal is, és mindennek következtében megerősödött a hitük, hogy meg kell őrizni egyházuk önállóságát. Ebben a korszakban alakult ki az úgynevezett „három pogány közt” szemléletmód is, amely szerint az iszlám mellett a két nagy keresztény felekezet is ki akarta terjeszteni a politikai és egyházi befolyását az örménységre, amit a nemzeti létük szempontjából is veszélyesnek tartottak.

Bizánc 1045-ben elfoglalta a középkori Örményországot, és újfent erőszakos térítő politikába kezdett az örmények körében, ami az örmények biblikus méretű elvándorlását indította el az anyaországi területekről. Az örmény egyházfő, a katolikosz is elhagyni kényszerült anyaországi rezidenciáját. A tömeges elvándorlás egyik közvetlen következménye volt az úgynevezett száműzött kilikiai Örmény Fejedelemség, majd Királyság megalapítása (a fejedelemség fontos szerepet játszott a kereszties háborúk idejében). Az örmény exodus másik nagy iránya Kelet-Európa volt, azon belül is a Krím félsziget, illetve a Kijevi Rusz utódállamainak területe (Galícia, Halicsi Fejedelemség).

Itt jutunk el a könyv harmadik és egyúttal legnagyobb fejezetéhez, amelynek középpontjában a kilikiai Örmény Királyság és Róma kapcsolata állt. Az örménység a 13–15. században felismerte, hogy politikai megfontolásokból, a növekvő iszlám fenyegetés miatt közelednie kell a latin egyházhoz. Ezt az időszakot egyes armenisták egyháztörténeti szempontból preuniós korszaknak nevezték el. Róma, miután átvette a meggyengült Bizánc szerepét, egyházi uniók politikával kívánta magához kötni az örményeket. Eleinte sikereket is el tudott könyvelni: számos kilikiai örmény arisztokrata család katolizált, a klérust azonban nem lehetett meggyőzni. Róma kezdeményezésére több unió zsinatot hívtak össze a 14. század első felében, ahol a két egyház teológusai megvitatták a vallási egyesülés lehetőségét. A latin egyház azonban kemény feltételeket szabott: a latin rítus teljes elfogadását és az 5. században kialakult örmény rítus elvetését követelte meg. Ezt viszont az örmény apostoli egyház kategorikusan visszautasította. Az örmények a sikertelen egyházi unió kezdeményezéseket követően 1375-ben a muszlim Mameluk Birodalom alattvalóivá váltak.

A növekvő iszlám nyomásra a 15. század első évtizedeiben az örmények újból keresni kezdték a kapcsolatokat a nyugati keresztény világgal. Ennek a közeledésnek volt a csúcspontja az 1439. évi firenzei unió zsinat. A latin egyház külön tárgyalta a tanácskozáson részt vevő, illetve a Kilikiában székelő katolikosz által delegált örmény teológusokkal. Kiemelt szerepet játszott Lemberg (Lwów, Lviv) örmény apostoli rítusú érseksége is. A latin egyház ugyanis külön meghívót küldött az érseknek, aki ugyancsak delegáltjai révén részt

vett a tanácskozásokon, sőt a leMBERGI érsekség emberei közvetítettek a latin egyház és a kilikiai örmény küldöttek között is. Firenzében – okulva Róma korábbi hibáiból – az örmény teológusokat bevonva egy, a katolikushoz igazított korai örmény unitus rítus kidolgozásán munkálkodtak. Végül latinul, *Decretum pro Armenis* címmel megfogalmaztak egy hosszú, minden részletre kitérő egyházi uniós nyilatkozatot, amely az örmény apostoli egyház egyesülését volt hivatott elérni Rómával.

Az egyházi unió azonban nem köttetett meg, mivel a vallási egyesülést támogató VI. Konstantin (*Konstandin Vahkac'i*, 1429–1439) örmény egyházfő elhunyt, és belviszály vette kezdetét az örmény apostoli egyházon belül. Egyfelől a klérus többsége nem támogatta az egyházi uniót, másfelől a papság jelentős része az egyházfői székhelynek az anyaországba (pontosabban a régi történelmi székhelyre, Ęjmiacinba) történő visszaköltözését szorgalmazta a kilikiai kisebbséggel szemben. Az ellentétek következtében az örmény apostoli egyház kettészakadt: Kilikiának és az anyaországi területnek is lett egy-egy katolikosza, akik nem ismerték el egymást. Ugyanakkor mindkét egyházfő harcosan ellenezte a firenzei határozatokat, mert Róma világi és egyházi befolyásának a megerősödését látta benne.

A könyv egyetlen nagy hátránya, hogy az eredeti, 2002. évi lengyel és a 2017. évi angol kiadás között másfél évtized telt el, s ez alatt az idő alatt jelentős új kutatási eredmények születtek. Különösen igaz ez a 12–15. századra. 2002–2017 között a levéltárakból és könyvtárakból számos új dokumentum került napvilágra a középkori örmény–latin egyházi kapcsolatokra vonatkozóan, különös tekintettel a kilikiai, illetve a firenzei időszakra. Ezek pedig sok tekintetben árnyalják a könyvben leírtakat. Példának okáért, a közelmúltban került elő a Vatikáni Apostoli Levéltárból egy, a 14. század első harmadára datált óörmény nyelvű kézirat, a *Donatio Constantini* korabeli örmény fordítása. Ez a megkreált propagandisztikus irat tulajdonképpen azt a célt szolgálta, hogy ideológiai és politikai háttérrel biztosítson egy megköthető egyházi uniónak a 14. században. Számos új tudományos közlemény és monográfia jelent meg a témában, amelyek eredményeit a könyv fejezeteiben és jegyzeteiben sajnos nem leljük fel. A tárgyalt könyvben sajnálatos módon nem került sor az alfejezetek átdolgozására, illetve kiegészítésre, emellett sem a levéltári forrásjegyzék, sem pedig a bibliográfia nem frissült.

Az említett hiányosságok nem csökkentik a könyv felbecsülhetetlen értékét, és nem kérdőjelezik meg hiánypótló voltát. A vaskos monográfia nemcsak a szűkebb értelemben vett armenológia, hanem a középkori egyetemes egyháztörténet, valamint az arabisztika, a bizantinológia, az iranisztika és a turkológia (oszmanisztika) művelői számára is megkerülhetetlen munka. A kötet komoly értékeket hordoz magában a rekatolizáció kutatói számára is, mivel nagy segítséget nyújt ahhoz, hogy világosan megértsük a 17–18. századi lengyelországi/galíciai (1630), erdélyi (1689) és anatóliai (1742) örmény egyházi uniók, valamint a kora újkori örménykatolikus (unitus) egyház megszületésének történelmi gyökereit. Krzysztof Stopka professzornak, a nagy múlttal és tekintéllyel rendelkező világhírű lengyel armenológiai iskola méltó képviselőjének a könyve értékes, számtalan tanulsággal szolgáló munka, és így jó szívvel ajánljuk a történettudomány művelői számára.

Nagy Kornél*

* A szerző a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa (1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., nagy.kornel@abtk.hu).

A történetírás a Kijevi és a Vlagyimir–szuzdali Ruszról¹

Sok évtizedes kutatómunka eredményének összegzését olvashatjuk Makai János 2018-ban megjelent, *Klió labirintusában* című historiográfiai kötetében. Az egi Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Történelemtudományi Intézet tanárának kutatásai középpontjában a 12–13. századi Vlagyimir–szuzdali Fejedelemség története áll. A most ismertetendő műben a Kijevi Rusz és a Vlagyimir–szuzdali Fejedelemség 12–13. századi történetének historiográfiáját vizsgálja.

A könyv egyhatod részét kitevő első, *A középkori Rusz* című főfejezetében a kötet címében is szereplő Klió labirintusában találhatjuk magunkat, hiszen itt – a többi fejezettel ellentétben – nagyobb ívű téma, konkrétan az egész Kijevi Rusz historiográfiai áttekintése kerül terítékre. Elsőként a középkori Rusz kutatásának korszerű megközelítését vázolja a szerző, majd a korszak főbb kérdései közül kiemeli a normann és antinormann elméletet, a Kijvei Rusz felbomlását, Moszkva szerepét. *A történetírás a Kijevi Rusz egységéről* című alfejezetben különösen nagy figyelmet szentel a legtöbb vitát kiváltó témának, az óoroszl államalakulat egysége kérdésének. Szisztematikusan ismerteti az 1917 előtti oroszországi, a szovjet, a nyugati és a magyar történetírás tudományos eredményeit. A végén összegzi a vitákat kiváltó téma fő kulcspontjait, majd levonja a következtetést: „A kijevi állam egységének vizsgálatakor az a döntő kérdés, hogy mennyire érvényesültek a központi hatalom érdekei a megbízható helyi képviselőkön keresztül. Ebből a szempontból a Kijevi Ruszra inkább a széttagoltság volt a jellemző.”

A könyv második főfejezete Vlagyimir–Szuzdal két fejedelmének historiográfiai áttekintését nyújtja: előbb Andrej Bogoljubszkijt tárgyalja két, majd III. (Nagyfészki) Vszevolodot egy alfejezetben. Előbbinek két külön alfejezetben való tárgyalása véleményünk szerint nem indokolt, vagy éppen lehetett volna más felosztást követni. A szerző ugyanis külön-külön részben ismerteti Andrej Bogoljubszkij megítélését az 1917 előtti orosz, majd a szovjet történetírásban. A két alfejezetet azonban össze lehetett volna vonni, különösen annak fényében, hogy a szovjet történetírás eredményeit bemutató rész második felében már nem a történetírókhoz kapcsolódva olvashatunk az adott fejedelemlről, hanem egyes események kerülnek a figyelem középpontjába (az egyesítés, a metropólia létrehozásának kísérlete, Bogoljubszkij gyilkosai, a Bogoljubszkij halálát követő fosztogatás). Talán mindezt lehetett volna egy fejezetben tárgyalni (ahogy az Nagyfészki Vszevolod esetében is történt), vagy az anyagot nem a két történetírói korszak, hanem az eltérő vizsgálódási módszer alapján rendezni. A szerző elsősorban csak közli az egyes történetírói véleményeket, azonban abban az esetben, ha az idézett vélemény tárgyi tévedést is tartalmaz, nem marad el a korrekció sem.

1 Makai János: *Klió labirintusában. A történetírás a Kijevi és a Vlagyimir–szuzdali Ruszról*. Eger, Líceum Kiadó, 2018. 255 p.

A könyv harmadik, *Kijevi és vlagyimiri események* című főfejezete három különböző konkrét esemény historiográfiai interpretációjáról szól: Kijev 1169-es elfoglalásáról, az 1174-es vlagyimiri gyűlésről és a Nagyfésztkü Vszevolod vlagyimir-szuzdali fejedelem halálának évében (1211) bekövetkezett eseményekről. Az alfejezetek – az első főfejezethez hasonló módon – egy-egy jelentősebb történész munkásságát járják körül (Nyikolaj Karamzin, Vaszilij Szergejevics, Alekszandr Presznyakov és Klaus Zernack). Néhány esetben, amikor a historiográfiai áttekintés nem ad megnyugtató választ egy-egy kérdésre, a szerző a krónikák alapján maga interpretál röviden egy-egy eseményt. Makai János is állást foglal abban a kérdésben, hogy fordulópont volt-e Kijev életében 1169-es elfoglalása. Fontos állomásnak tekinti a város elfoglalását, de politikai centrum szerepét nem ennek következtében vesztette el. Egyrészt, a Kijevi Fejedelemség központja ezután is Kijev maradt, másrészt, a város összorosz politikai centrum szerepe már 1169 előtt is csak jelképes volt.

Végezetül elmondható, hogy kézbe véve a kötetet, már maga a borító is feltűnést kelt. Az élénkírásga szín és a két szürke épület, a kijevi és a vlagyimiri Aranykapu, felkelti a figyelmet. A könyvet végiglapozva feltűnik, hogy fényképek mellett további, a címlapon található illusztrációkhoz hasonló rajzok is helyet kaptak a kötetben. A mű végén található jegyzékből kiderül, hogy a rajzok Mező Anikó és Molnár Roland (hallgatók) munkái. A különböző épületek és a krónikák alapján készült illusztrációk mellett történészek képei, történeti munkák borítói és néhány – Mező Anikónak és Rózsa Sándornak köszönhető – térkép kapott még helyet a kötetben. A könyv szerkesztése és vizuális megjelenítése kellemes, a képek elhelyezése esztétikus, az újszerű grafikai ábrázolások néhol egyenesen izgalmassá teszik.

Makai János, ahogy előszavában célul tűzte, valóban bepillantást nyújt a források és interpretációk dzsungelébe. A vizsgált korszak első ránézésre nem tűnhet hosszúnak, de mivel historiográfiai munkáról van szó, nem is csak a korai két évszázad a lényeges, hanem a szintén legalább két évszázadot felölelő történetírói munkásság. A húszoldalas irodalomjegyzék széles körű irodalom feldolgozásáról tanúskodik. Jelentős segítséget nyújt a témában kevésbé jártas olvasóknak a fogalmak szakszerű magyarázata, ami lehetővé teszi, hogy a mű forgatása közben ne kelljen máshol utánanézni az orosz terminológiának. Ugyancsak átláthatóvá teszi a leírtakat, hogy az egyes fejezetek többségét pár mondatos összefoglaló zárja. Az, hogy a főszövegben nem jelenik meg az egyes kifejezések vagy történészek nevének cirill betűs alakja, könnyebben olvashatóvá teszi a kötetet, a fogalomtárban és a földrajzi nevek mutatójában azonban mindenképpen érdemes lett volna az eredeti, cirill betűs formát is feltüntetni. Talán hasznos lett volna egy kronológiát is elhelyezni a mellékletek között, vagy legalább a vizsgált fejedelemségek uralkodóinak listáját közölni. A tízoldalas névmutatóban szereplő személyeknek több mint a fele történész, művészettörténész, filológus vagy esetleg publicista (az említett 256 személy között 142-en kutatták a szóban forgó témát). Ebből is látszik, hogy a szerzőnek milyen hatalmas ismeretanyagban kellett eligazodnia, majd eligazítást nyújtania. Meglátásunk szerint Makai János nemcsak bevezeti Klió labirintusába az olvasót, hanem logikus és könnyen értelmezhető témavezetésével Ariadné fonalát is kézbe adja.

*Dinnyés Patrik**

* A szerző az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem BTK Történelemtudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa, az Esterhazyánium Tudományos Kutatócsoport kutatója (3300 Eger, Eszterházy tér 1., dinnyes.patrik@uni-eszterhazy.hu).

Tolerancia és intolerancia az újkori Európában¹

Az utóbbi évtizedekben jól látható paradigmaváltás zajlik a vallási/felekezeti tolerancia újkori történetének kutatásában, legalábbis annak angolszász szeletében. Ezt, fogcsikorgatva bár, de azoknak is el kell ismerniük, akik eszmetörténeti érdeklődésük miatt elköteleződtek a korábbi módszertani kánon mellett és/vagy szimpatizáltak annak ideológiai előfeltevéseivel. Az új irány, melynek emblematikus alakjai Benjamin Kaplan és Alexandra Walsham, mindenképp az a felülről érkező (*top-down*) „ideologikusnak” nevezett felfogást bírálják, amelynek értelmében bölcselek által kidolgozott és törvényhozók által a gyakorlatba átültetett *teológiai-filozófiai érvek* alapozták volna meg a felekezetek újkori együttélését. A kutatások fókusza ennek megfelelően alapvető változáson ment keresztül: az új közelítés hívei a toleranciával kapcsolatos elméleti viták eszmetörténeti vizsgálatánál (milyen érveket használnak, milyen teológiai és bölcseleti tradícióra építenek az adott szerzők, miképpen illeszkednek a szabadság diskurzusának látszólag töretlen hagyományába stb.) sokkal relevánsabbnak ítélik a különböző felekezetekhez tartozó polgárok mindennapi együttélésének *társadalom- és mentalitástörténeti* kutatását. A fennkölt teóriánál, a protoliberalis bölcseleti kánon szövegeinek (Castellio, Bayle, Locke, Spinoza vagy éppen John Stuart Mill műveinek) eszmetörténeti elemezgetésénél gyümölcsözőbbnek tűnik szemükben a földhözragadt praxis vizsgálata.

Ben Kaplan emlékezetes megfogalmazása szerint a tolerancia gyakorlata ugyanis az esetek többségében nem elvi alapokon nyugszik, és egyáltalán nem feltétele a sokszínűség erkölcsi értéként való elfogadása,² a toleráns vagy intoleráns praxis szinte teljesen független a teológiai-bölcseleti reflexiótól. A szekularizáció győzedelmes előrehaladásáról és a gondolat szabadságának fokozatos kiterjesztéséről szóló nagy elbeszélést (*narrative of progress*) elvető historikus úgy véli, hogy amit némileg anakronisztikus módon toleranciának nevezünk, nem más tehát, mint pragmatikus és lokális válaszok gyűjteménye arra a kihívásra, amelyet a társadalom sajnálatos felekezeti megosztottsága jelent. A toleranciát és az intoleranciát egyébként sem érdemes abszolutizálni, vallja Kaplan, hiszen az újkori keresztények túlnyomó többsége nem fanatikus gyilkos, de nem is kantiánus bölcselek, hanem gyakorlati életcélokat követő és azok megvalósulásáért bizonyos kompromisszumokat megkötni hajlandó ember, aki ha más felekezethez tartozókkal kénytelen együtt élni, azt nem a másik

1 *Topographies of Tolerance and Intolerance. Responses to Religious Pluralism in Reformation Europe*. Eds.: Plummer, Marjorie Elizabeth – Christman, Victoria. Leiden–Boston, Brill, 2018. 267 p. (Studies in Central European histories, 64.)

2 „Toleration requires no principle of mutual acceptance, much less an embrace of diversity for its own sake.” Kaplan, Benjamin: *Divided by Faith. Religious Conflict and the Practice of Toleration in Early Modern Europe*. Cambridge, 2007. 8.

elfogadásának fontosságát aláhúzó etikai elvekre építve teszi, hanem pragmatikus megfontolásokból. A kötet ebből a szempontból látványosan egységes képet mutat: az olvasónak néha az lehet az érzése, hogy az egyes szerzők esetenként talán kissé erőltetett módon is próbálják hangsúlyozni, hogy eredményeik a „filozófiatelen” kaplani értelmezés³ megalapozottságát bizonyítják.

Jelen kötetet, amely egy 2013-ban rendezett műhelyszemináriumról⁴ nőtt ki, két tematikus ciklus alkotja. Az első ciklus a tolerancia és intolerancia elválasztásának, megkülönböztetésének nehézségeit tárgyalja. A téma jó felvezetésül szolgál Victoria Christman írása, amely Antwerpen „újkeresztényeinek” kora újkori hányattatásait mutatja be, s e konkrét esettanulmányból kiindulva a vallási türelem újkori kutatásának átfogó perspektíváit is tárgyalja (*Ideology, Pragmatism and Co-Existence – Religious Tolerance in the Early Modern West*). A szerző célja annak illusztrálása, hogy még ha a politikai diskurzusban elő is kerülnek teológiai-bölcséleti érvek a tolerancia mellett, azt sem kell különösebben „komolyan vennünk”, mert az efféle argumentáció mögött a kora újkorban sohasem valamiféle átfogó szabadság-filozófia húzódik, hanem szinte kizárólag pragmatikus megfontolások. A konkrét példa: V. Károly, német-római császárként és Németalföld uraként, egyaránt a katolikus egyház monopóliumának fenntartásában és a vallási heterodoxia minden formájának elfojtásában volt érdekelt. Antwerpen városi tanácsa azonban V. Károly egymást követő valláspolitikai ediktumait úgy értékelte, hogy a császár ezek kibocsátásával a város történeti kiváltságait és gazdasági érdekeit egyaránt megsérti (arról a metropoliszról beszélünk, amelynek népessége a 16. század első felében elérte a 100 ezret, amely a németalföldi adóbevételek 75 százalékát produkálta, s amelynek hagyományosan szokása volt biztosítani a város pezsgő gazdasági életéhez hozzájárulók lelkiismereti szabadságát). Különösen intenzíven veszik védelmükbe az antwerpeniek a városban egy-két nemzedék óta megtelepedett portugál anyanyelvű újkeresztény *conversókat*, akiknek nem kizárólag azzal a váddal kellett szembenézniük, hogy lelkük mélyén továbbra is atyáik hitét vallják (azaz keresztény hitre térésük nem őszinte meggyőződést tükröz), hanem azzal is, hogy a szaloniki zsidókkal összejátszva az Oszmán Birodalom javára gyűjtenek politikai, gazdasági és akár katonai információkat. A városi tanácsnokok sokáig kizárólag pragmatikus és gazdasági természetű érvekkel próbálták óvni gyanúba keveredett polgártársaikat – ezekre az érvekre az adóbevételeit maximalizálni kívánó császár sokáig fogékonyak is bizonyult. Amikor azonban az 1540-es évek végén a portugáliai események hatására Károly minden korábbinál eltökéltebben lépett fel az újkeresztények ellen, a városi tanács olyan levelet írt Granvelle arras-i püspöknek, a császár egyházügyi tanácsadójának, amelyben már kifejezetten teológiai/etikai természetű érveket is felhozott a portugálok védelmében. Christman, a kötet kaplani szellemének megfelelően úgy értelmezi a történéseket, hogy az erasmusi–castelliói argumentumok szerepeltetése alapvetően azzal a pragmatikus okkal magyarázható, hogy címzettje nem a császár, hanem egy püspök, akinek hivatásánál és képzettségénél fogva fogékonyak illene lennie a bibliai és bölcséleti érvrendszerre. A lelkiismeret szabadságának átfogó elvi védelmezéséről és a sokszínűség értékékként való tételezéséről azonban még ebben a levélben sincs szó, azaz a liberális moralizálás kizárólag egy pragmatikus stratégia részeként – mégpedig nem is központi elemeként – értelmezhető.

3 Erről bővebben lásd: Balázs Péter: Az újkori vallási tolerancia elmélete és gyakorlata – historiográfiai áttekintés. In: *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historica*, 141. (2017) 3–14.

4 Ennek helyszíne a H. Henry Meeter Center for Calvin Studies (Calvin College, Grand Rapids, Michigan, US) volt.

Timothy Fehler tanulmánya (*Coexistence and Confessionalization: Emden's Topography of Religious Pluralism*) azt bizonyítja, hogy az újkorban nemcsak a tolerancia, hanem az intolerancia is elsősorban pragmatikus karakterjegyeket mutat. A fríz területen fekvő Emden városa, amely a sikeres református konfesszionalizáció iskolapéldájának tekinthető, miután megszabadult ferences kolostorától, és miután teljességgel felszámolta a katolikus vallásgyakorlatot, részben teológiai, részben gazdasági, részben pedig politikai megfontolásokból mégis megtúrta a lutheránus, az anabaptista és a zsidó polgárok jelenlétét. Az előbbi két felekezet vallásgyakorlatát korlátozta ugyan a városi tanács, s a református lelképászorok arra szólították fel híveiket, hogy kerüljék vagy szorítsák a minimálisan szükségesre a velük való érintkezést, ám az együttélés e korlátozott formában mégis megvalósult. A zsidókat külön utcába próbálták szorítani (a gettósítási kísérlet részleges sikerrel járt), s védelmi pénzt (*Schutzgeld*) is szedtek tőlük. Fehler szerint a tanulság egyértelmű. Emdenben szó sincs elvi alapokon nyugvó toleranciáról, hiszen a sokszínűséget lényegében senki sem tekinti védelmezendő értéknek: a felekezetek együttélése helyzet szülte kényszer, és semmi más.

James Blakeley írása (*Resisting Biconfessionalism and Coexistence in the Common Territories of the Western Swiss Confederation*) bizonyítja, hogy „papíron” akár toleránsként is értékelhető intézkedések is szolgálhattak eredendően intoleráns célokat. Az 1528 óta „megreformált” hiten lévő Bern és a katolikus hithez hűséges Fribourg közösen gyakorolja a felügyeletet Orbe és Grandson felett. Mindkét város deklarálja ugyan, hogy a szóban forgó terület minden lakosa szabadon gyakorolhatja vallásos hitét, és a bikonfesszionizmus erőszakos felszámolására nem törekszik, a gyakorlat ezzel szemben azt mutatja, hogy a *Corpus Christianum* korábbi egységének felbomlása állandó konfliktusokkal jár, s hogy a bernieknek valójában eszük ágában sincs visszafogni a terület protestánsná tételét célzó kísérleteiket. Bár 1532-ben a két városi tanács közös rendeletben tesz hitet a bikonfesszionális állapot fenntartása és a kétoldali erőszakos túlkapások felszámolása mellett, a bernieknek két évtized leforgása alatt, 1554-re mégis sikerül megszüntetni a katolikus vallásgyakorlatot a tárgyal régióban. A békés együttélésről és a felekezeti határokon átívelő evangéliumi szeretetről szóló deklarációk tehát üresek: csak a hatalmi gépezetek kérelmelhetetlen működésének lepléül szolgálnak.

A tolerancia újkori elméletének és gyakorlatának kutatói általában némiképp zavarban vannak a boszorkányperek tárgyalásakor, mivel a kérdés nem integrálható zökkenőmentesen a vallásüldözés (*religious persecution*) tematikájába. William Bradford Smith (*The Persecution of Witches and Discourse on Toleration in Early Modern Germany*) azt kívánja bizonyítani, hogy a Német-római Birodalom katolikus tartományaiiban a boszorkányégetések bírálói gyakran „procedurális” (értsd: nem elvi, hanem „eljárásjogi”) alapokon javasoltak toleranciát az érintettek vonatkozásában, s hogy ezen attitűd szoros rokonságban áll az eretnekekkel és a felekezeti kisebbségekkel szembeni „pragmatikus” toleranciával. A tanulmányban tárgyalt jogászok szerint boszorkányperek nyilvánvalóan léteznek, s az is világos, hogy a sátán szolgái, megtűrésüknek tehát semmiféle elvi alapja nem lehet, mivel a Gonoszszal nem köthető elvi kompromisszum. A boszorkányperek kritikusai azonban – anélkül tehát, hogy tagadnák a boszorkányperek létét vagy veszélyes voltukat – élhetnek egyfelől azzal az érveléssel, hogy a birodalom közjoga lehetővé teszi a vallási heterodoxok üldözésének ideiglenes felfüggesztését, amennyiben az üldözés megingatja a politikai rend stabilitását, másfelől pedig hivatkozhatnak arra is, hogy a kínzásra épülő joggyakorlat egyszerűen nem teremtet kellőképpen biztos alapot a bűnösök elítélésére, hiszen a kínvallatás során a vádlott kész olyasmit is bevallani, amit egyáltalán nem is követett el. Elődeinek megfontolásait radikális formába öntő munkájában Friedrich Spee felhívja a világi hatóságok figyelmét: a fenn-

álló ítélkezési gyakorlatban óriási a veszélye annak, hogy valódi boszorkányok mellett ártatlannak is máglyára kerülnek, ami egyfelől összeegyeztethetetlen a keresztényi *caritasszal*, másfelől pedig megingathatja a világi hatalom képviselőinek igazságosságába vetett hitet, s könnyen lázongáshoz vezethet. A kötetbe jól illő tanulság: nemcsak valamiféle racionalisztikus tolerancia-filozófia alapján, hanem pragmatikus politikai megfontolások, a birodalmi jogrend és a keresztényi *caritas* nevében is lehet érvelni a boszorkányüldözések fenntartása ellen.

David Luebke tanulmányából (*Concubinaries as Citizens: Mediating Confessional Plurality in Westphalian Towns, 1550–1650*) kiderül, hogy a münsteri katolikus papok jelentős része hagyományosan tartott szeretőt/ágyast, s a hívek ezért – néhány kivételtől eltekintve – nem ítélték el őket, sőt az efféle – egyházjogilag nyilván védhetetlen – kapcsolat „polgári” integrációjuk fontos tényezője volt, mivel a közösség szemlátomást jobban bízott egy olyan egyházi emberben, akit efféle szociális kötelék kapcsolt össze a városi polgárokkal: a püspök-herceggel vagy más egyházi autoritással való konfliktus esetén feltételezhető volt, hogy a „nős” pap inkább a közösséghez lesz lojális, mint a felsőbbséghez. A reformációt követően a házaspáros lelképásztorok jó példája nyilván új kontextusba helyezte a jelenséget. Szemmel látható, hogy ez a katolikus és a protestáns gyakorlat között fennálló párhuzamosság alkalmas volt a felekezetek közötti feszültségek enyhítésére, ráadásul, mivel a komplex felekezeti képet mutató vesztfál területeken egyébként sem volt különösebben intenzív a felülről érkező konfesszionális kényszer, az egyháziak és laikusok a lehető legkétszósabb és a lehető legkevésbé kategorikusan definiálták magukat katolikusként vagy protestánsként. A tanulság ismét csak az, hogy a mindennapi (többé-kevésbé) békés együttélés mennyire független mindenféle elvi megfontolástól.

A kötet második ciklusának címe (*Mapping Memory*) emlékezetpolitikai közelítésre utal, ám a két ciklus tematikai elkülönülése egyáltalán nem nevezhető látványosnak. Emily Gray írása (*Celebrating Peace in Bi-Confessional Augsburg: Lutheran Churches and Remembrance Culture*) azt vizsgálja, hogy az augsburgi evangélikus polgárok miképpen ünnepelték a vesztfáliai béke évfordulóit. A *Hohes Friedenfest* celebrálása egyáltalán nem a felekezeti együttélés boldogságának kihangsúlyozása vagy a szekularizáció elmélyülésének irányába mutatott, hanem – épp ellenkezőleg – a helyi evangélikus identitás megerősítését szolgálta, polemikus, sőt kifejezetten intoleráns szellemben. David Mayes tanulmánya (*Discord via Toleration: Clerical Conflict in the Post-Westphalian Imperial Territories*) pedig azt látszik bizonyítani, hogy a 17–18. század során a különböző felekezetekhez tartozó egyházi emberek (papok, lelképásztorok) közti konfliktusok gyakorisága és intenzitása egyáltalán nem mérséklődött, sokkal inkább fokozódott. A vesztfáliai béke megeremtette annak lehetőségét, hogy különféle felekezeti polgárok éljenek egy politikai közösségben, ugyanakkor meg is sokszorozta a konfliktusok gyakoriságát. A tolerancia intézményesülése paradox módon az intoleráns epizódok számát is növelte – ezzel a meglátással kívánják cáfolni, összhangban a kaplani bírálattal, a *narrative of progresst*. Bár arra mindenképpen alkalmasak ezek a tanulmányok, hogy illusztrálják: a tolerancia térhódításának folyamata a legkevésbé sem volt lineáris, azért érdemes persze hozzátenni, az itt tárgyalt konfliktusok leginkább jogi és politikai fegyverekkel megvívott kompetenciaviták voltak, amelyeket össze sem lehet hasonlítani az 1648 előtti gyakran véres és erőszakos összeütközésekkel.

Marjorie Elisabeth Plummer egy német falucska, Welper példáján illusztrálja (*Parish Clergy, Patronage Rights and Regional Politics in the Convent Churches of Welper, 1532–1697*), hogy a 16–18. században a feloldatlan feszültségek miatt a katolikusoknak és a protestánsoknak egyre inkább nehezükre esett közösen használniuk a helység templomát, s a ciszterci apácák végül 1697-ben úgy döntöttek, hogy a *simultaneumot* felszámolva inkább saját zárda-

templomot építenek. A falu – amely tárgyalt korszakunkban először a Vesztfáliai Hercegség, majd a brandenburgi választófejedelem, végül a porosz király fennhatósága alá tartozott – népességében fokozatosan többségbe kerültek az evangélikusok, akik képesek voltak kidolgozni egy megosztott templomhasználatra épülő és sokáig mindkét fél számára elfogadhatónak tűnő *modus vivendi*-t a konvent apácaival és a katolikus hívekkel. Ez a villongásokkal és komolyabb összeütközésekkel terhes együttélés azonban mindkét közösség életét megkeserítette, így az elkülönülést mindenki felszabadulásként élte meg. Plummer értelmezésében a történet fényesen bizonyítja, hogy a vesztfáliai béke hatékonyan tűnő politikai megoldást hozott ugyan az erőszakos felekezeti összetűzések problémájára, a 19. századig azonban lélekben nem közeledtek egymáshoz a konfesszionális határok különböző oldalain élő hívek.

Geoffrey Dipple tanulmánya (*Anabaptists and 17th Century Arguments for Religious Toleration*) talán a leghagyományosabb a kötet írásai közül, amennyiben legalábbis érveket tárgyal és nem csak gyakorlatokat. Az írás értékes hozzájárulás ahhoz a vitához, amely arról szól, hogy mennyiben olvashatjuk a 16–17. századi anabaptisták eszmetuttatásait a lelkiismereti szabadság feltétlenül szükséges voltáról a vallásszabadság modern és liberális eszmerendszerének előzményeiként.

Shira C. Weidenbaum egy Jean de Moncy nevű tanító 1608-ban közzétett „pedagógiai” írásművét tárgyalja (*Imagined Conversations: Strategies for Survival in the Dialogues Rustiques*), amelyben a kálvini református hit alapvetéseit egy katolikus pappal vitába bocsátkozó fiktív pásztor – környezetének világi spirituális vezetőjeként – prezentálja olvasmányos formában. 1613-ban Moncy egy új szereplőket színre állító folytatással gazdagítja a regényes narrációt, amely különösen nagy hangsúlyt fektet a nikodémizmus problémájára. A Genfben kiadott munka igazi bestsellere a kornak: a 17. században mintegy harminc kiadást ért meg. Az Egyesült Tartományokhoz tartozó (tehát hivatalosan protestáns) Gelderland és a Spanyol-Németalföld részét képező (tehát katolikus) Artois tartomány határvidékére lokalizált történet hűsbavágó aktualitással már nem rendelkezik ugyan a században, mivel a régióban a felekezetek közötti heves küzdelmek viszonylagos nyugvópontra jutottak, az üldöztetés megtapasztalásának emléke azonban nagy szerepet játszik a (katolikus és református) hit megerősödésében és a felekezeti identitás megszilárdulásában. A szöveg üzenete világos. Egy hívőnek sem szabad nikodémia módon katolikus földön maradnia: az Evangélium követőinek holland vagy genfi területre vándorolva kell teljes életet élniük.

A kötetet rövid epilógus zárja, amelyben Amy Nelson Burnett ismétli el Kaplannak a tolerancia eszmetörténeti vizsgálatának elégtelenségét és az említett narratíva elvetésének szükséges voltát tárgyaló (fentebb már röviden ismertetett) téziseit. A kiadvány – amely címében ugyan a reformáció Európájára utal, a benne foglalt tanulmányok azonban szinte kizárólag a Német-római Birodalomra, Németalföldre és a svájci kantonokra összpontosítanak – összességében arról tanúskodik, hogy az új kutatási paradigma nyilvánvalóan képes komoly eredmények felmutatására, az irányzat képviselőinek felróni talán csak azt lehet, hogy polemikus hevületükben túl sok nyilat lőnek ki az eszmetörténeti/filozófiatörténeti közelítés híveinek irányába. E sorok írójának álláspontja szerint ugyanis a két kutatási irány eredményeinek rafinált összeegyeztetése üdvözítőbb volna a kérelhetetlen filozófiaellenességnél.

Balázs Péter*

* A szerző a Szegedi Tudományegyetem BTK Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanzékiének egyetemi docense (6722 Szeged, Egyetem u. 2.).

Remények és veszélyek között¹

Az Oszmán Birodalomban élő örmények történelmének gazdag szakirodalma van, ám a feldolgozásokban elsősorban az első világháború idején végbement genocídium kérdése került előtérbe, és mindeddig kevés teret kapott az azt megelőző korszak. Elke Hartmann németországi oszmanista *Örmény élet az Oszmán Birodalomban* című kötetének hiánypótló jellege és újdonsága éppen abban áll, hogy az esettanulmányok révén tágabb perspektívába helyezve járja körül a 19. századi oszmán modernizációs törekvéseket. A szerző kitér a korabeli örmény vezetők társadalmi beágyazottságára, számba veszi az örmények társadalmi viszonyait, politikai mozgásterét, valamint az örmény közösségek életének számos aspektusát, mindezek által egyúttal betekintést nyújt a 19. századi Anatólia történelmébe is.

Elke Hartmann szemléletes példák egész során keresztül világítja meg az Oszmán Birodalomban élő örmények életének meghatározó kereteit. Megvizsgálja, hogy milyen volt az örmények helyzete az Oszmán Birodalmon belül, illetve hogy hozott-e számukra jelentős változást az oszmán reformok ideje. Kitér arra, hogy milyen reményeket fűztek az örmények a 19. századi reformokhoz, milyennek látta a politikai vezető réteg az örmények perspektíváit. Áttekinti, hogy az örmények milyen módon viszonyultak a többi etnikai csoporthoz, elsősorban a kurdokhoz.

A kötet első, *Kettős rés, hármas híd: a Houshamadyan-projekt és egy poszt-nacionalista örmény történetírás dimenziói* című fejezete az említett projekt példái révén mutat rá azokra az új lehetőségekre és perspektívákra, amelyek szakítanak a nacionalista beállítottságú történetírás gyakorlatával. Hartmann felhívja a figyelmet arra, hogy jóllehet az Oszmán Birodalom történetét világszerte számos egyetemen oktatják és kutatják, a feldolgozásokban az örmények rendszerint nem kapnak helyet, pedig az Oszmán Birodalomban eltöltött fél évezred alatt az oszmán társadalom legkülönbözőbb szintjein jelen voltak, így elválaszthatatlanul összefonódtak a birodalommal. A szerző számos okkal magyarázza a mellőzést. Egyrészt 1923-ban az Oszmán Birodalom szétesése után létrejött Törökország, és az új nemzetállam leszűkítő, nacionalista szemszögéből adódóan az Oszmán Birodalmat török birodalomnak tekintették. Csak a legutóbbi időkben kezdte el ezt a szemléletet felváltani egy pluralista irányultságú megközelítés. Másrészt az Oszmán Birodalmat rendszerint turkológusok-oszmanisták kutatják, ami maga után vonja azt is, hogy a török nyelvű források válnak mérvadóvá az értelmezés során, teret engedve annak, hogy elsősorban az oszmán központi államhatalom és a török-muszlim vezető réteg által képviselt szempontrendszer jelenjen meg a feldolgozásokban.

1 Hartmann, Elke: *Örmény élet az Oszmán Birodalomban*. Bp., L'Harmattan – Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2021. 273 p. (Studia Armenologica Hungarica.)

Az örmények számára az oszmán uralom utolsó évei azt a tragikus élettapasztalatot hozták magukkal, hogy a saját államuk megpróbálta szisztematikusan megsemmisíteni a közösségüket. A népirtás túlélőinek, akik szétszóródtak a nagyvilágban és a háború után létrehozták a saját nemzetüket, azzal kellett szembesülniük, hogy elhallgatják és letagadják a népirtás tényét, ezért képtelenek voltak a saját történelmi örökségük részének tekinteni az oszmán időszakot, és az örmény történetírásban igyekeztek kihagyni minden török vagy kurd vonatkozású elemet. Ez az eljárás különösen szembeszökő az újkori történelemmel foglalkozó történelemkönyvek esetében. A szerző példaként Hrant Pasdrmadian *Hajots Badmoutiun* (Az örmények történelme) című könyvét hozza fel, amely Bejrútban jelent meg 1992-ben. De nem csupán az oszmán idők örmény történelmi örökségét hanyagolták el. Amikor 1965 után a genocídiumról szóló diskurzus egyre inkább átpolitizálódott, akkor szándékosan éppen a saját örmény forrásait hagyták ki az érvelés során, hogy elkerüljék a szubjektivitás látszatát. Inkább más, objektívnek ítélt dokumentumokra támaszkodtak, holott a gazdag örmény forrásokban megjelenik az Oszmán Birodalomban élő örmények életének sokszínűsége, ami jóval túlmutat az örmény közösségen, és az egész birodalom vonatkozásában releváns ismeretekkel szolgál.

A többezernyire tehető örmény forrás mikroszinten szemlélteti az oszmán társadalom felépítését, a különböző népcsoportok együttélésének feltételeit és nehézségeit. Annak érdekében, hogy az örmény források egy helyre kerüljenek, és a mikrotörténeti kutatások – legfőképpen a szubjektív tanúságtételek és a családi fényképek révén – lehetővé váljanak, az oszmanista Elke Hartmann és az armenológus Vahé Tachjian 2010-ben Berlinben létrehozta a Houshamadyan-projektet. Az örmény *houshamadyan* szó emlékkönyvet jelent, azokat a köteteket, amelyekben az Oszmán Birodalomban élő örmények ellen elkövetett népirtás utáni évtizedekben összegyűjtötték a túlélők emlékeit, hogy rögzítsék és legalább ily módon megőrizzék az emlékezetükben a szétrombolt életük maradványait. A Houshamadyan-projektet egy virtuális emlékkönyvként kell elképzelni, amely feladataul tűzte ki, hogy a tudomány és a művészet eszközeivel feltárja azoknak az örményeknek az életét és hétköznapi kultúráját, akik az Oszmán Birodalomban éltek.

A második fejezetben Elke Hartmann áttekintést nyújt az új vezető rétegről, annak ambíciójáról, felhívja a figyelmet az örményekre leselkedő veszélyekre és az általuk elszennvedett erőszakos cselekedetekre. A szerző úgy fogalmaz: összességében elmondható az örményekről, hogy szervesen betagozódtak az oszmán társadalmi struktúrába, ám jogállásukban határozottan különböztek muszlim honfitársaiktól: nem vehettek részt a politikai hatalomgyakorlásban és katonai szolgálatot sem teljesíthettek, ugyanakkor mint az előjogokból kirekesztett kisebbséget erőteljes szociális dinamika és modernizáló tettvágy is jellemezte.

A harmadik fejezet makroszintű elemzést nyújt a 19. századi Oszmán Birodalomban zajló modernizációs folyamat jellegzetes problémáiról. A negyedik fejezet az örmény tartományokban zajló modernizációs és centralizációs politika következményeit tárgyalja, minderről pedig úgy ad átfogó képet, hogy közben a kérdéshez a birodalom periferiáját érintő közigazgatási gyakorlat szemszögéből közelít. Az ötödik, a hatodik és a hetedik fejezet fókuszában konkrét események állnak.

Az ötödik fejezet egy mikrotörténeti esetet dolgoz fel (*Helyi történelem globális összefonódásban: a Gülizar nevű fiatal lány története*). Egy fiatal örmény lány sorsán keresztül – akit Musza bej kurd törzsi vezető elrabolt – világít rá a provinciákban élő örmény nők kiszolgáltatottságára és az őket érő atrocitásokra. Bemutatja azt is, hogy a korabeli sajtó révén miként kap az esemény nemzetközi visszhangot, ezáltal pedig a lokális esemény és egy egyéni sors milyen módon válik a globális összefüggések részévé.

A hatodik fejezet azt vizsgálja, hogy az örmény vezető réteg milyen mértékben vett részt a közügyekben, mennyiben határozta meg azt a kulturális kötődése. Egyúttal megvilágítja azt is, hogy a birodalom szétesése után miért tűnt el az örmény oszmanista vezető réteg a történelmi emlékezetből (*Oszmán pozícionálás és a közügyekben való részvétel igénye: az első oszmán parlament örmény képviselői*).

A hetedik fejezetben a szerző azt vizsgálja, hogy az Oszmán Birodalomban élő örmény forradalmárok miként viszonyultak Oroszországhoz, és a végletekig kiélezett helyzetekben milyen döntéseket hoztak, a döntéseket pedig összeveti az ifjútörök kormány álláspontjával. A nyolcadik fejezet az örmény nemzeti eposz főhőse, Sasuni Dávid példáján keresztül mutatja be az örmény nemzeti mítosz és az örmény identitás kialakulását, illetve annak újraértelmezési és aktualizálási lehetőségeit. A kilencedik fejezetben az örmény családi fényképek kerülnek a vizsgálódás fókuszába, amelyek forrásanyagként gazdag lehetőséget nyújtanak az örményeken túlmutató tágabb társadalomtörténeti összefüggések vizsgálatához.

A könyv kilenc fejezetében Elke Hartmann különböző szemszögekből és eltérő módszertani megközelítésekkel vázolja fel az Oszmán Birodalomban élő örmények életét. Az első fejezet ráirányítja a figyelmet, hogy milyen kontextusban lehet az örmények történetét vizsgálni, s ez milyen lehetőségeket nyújt a történetírás számára. A szerző többféle forrascsoportot használ: egyfelől az oszmán tartományokban élő örmények helyzetét sajátosan örmény szemszögből és örmény történelmi forrásokra alapozva vizsgálja (második fejezet), másfelől viszont az oszmán állami levéltárakban fellelhető források alapján is körüljárja ugyanezt a témát (negyedik fejezet). A hatodik fejezetben egyaránt használ örmény és oszmán forrásokat. A makrotörténelmi vizsgálatokat esettanulmány követi (ötödik fejezet). A kötetben szerepel percepció- és mentalitástörténet (nyolcadik fejezet), amit történelmi fényképek mint új forrásállomány felhasználása követ (kilencedik fejezet).

Az egyes fejezetekben szereplő esettanulmányok szinte önmagukban is megálló egységet alkotnak, így formailag is tetten érhető a szerzőnek azon törekvése, hogy az egymással szorosan összefüggő fejezetek külön-külön is önálló olvasmányélményt nyújtsanak a befogadó számára. Ebből a szempontból kivételt képez a negyedik fejezet, mivel az visszatérő viszonyítási pontul szolgál a következőkhöz, így Elke Hartmann gyakran utal erre a fejezetre. Ebben a részben fontos átfogó ismereteket nyújt a szerző általa, hogy az Oszmán Birodalomban élő örmények helyzetét a 19. századi oszmán világ összetettségébe ágyazva mutatja be. Ily módon érvényesül az a szándéka, hogy az örmény közösséget következetesen az oszmán összefüggésrendszerbe helyezze, és saját álláspontja is ugyanebben a kontextusban váljon értékelhetővé és értelmezhetővé.

Elke Hartmann jelen tanulmánykötetének egyik fontos meglátása, hogy az Oszmán Birodalom kései időszakában az örmények a remények és kiábrándulások okozta feszültségek közepette éltek. Paradox módon létük annál veszélyeztetettebbé vált, minél határozottabban álltak ki az oszmán állam mellett, minél egyértelműbben foglaltak állást a politikai integráció mellett, illetve minél aktívabban támogatták az Oszmán Birodalom megreformálását. Miközben egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy az örmények a modernizáció hajtómotorjai, a plurális oszmán államról alkotott elképzeléseik egyre inkább összeütközésbe kerültek azokkal a muszlim-török birodalomról alkotott eszmékkel, amelyeket az ifjútörök felső réteg képviselt, azaz a többfelekezeti és soknyelvű föderalista birodalom víziója a nagy török birodalom ideájával.

A szerző aprólékos és elmélyült elemzéseken keresztül ismerteti meg az olvasóval azt a folyamatot, amelynek során az Oszmán Birodalom „hűség nemzetének” tekintett örmények fokozatosan eljutnak a kirekesztettségig, majd a genocídiumig. Konkrét példá-

kon, családok sorsainak felvillantásán keresztül mutatja be az örmények migrációjának történetét, az újrakezdés és a felemelkedés nehézségét, tehetségük megnyilvánulási formáit a legkülönbözőbb területeken: a városépítészettől a fényképezésig, a húskereskedéstől a korszerű, szekuláris oktatási rendszer kiépítéséig. Elke Hartmann gazdagon dokumentált könyve újszerű megközelítésben, egyúttal olvasmányos módon tárja fel az Oszmán Birodalomban élő örmények életét. Új szempontrendszereket kínál az olvasónak, hogy mélyebb betekintést nyerjen nemcsak a számos kihívással szembenéző örmények sorsának alakulásába, hanem a 19. századi Anatólia oszmán történelmébe is.

*Blénesi Éva**

* A szerző a Corvinus Egyetem Világgazdasági Tanszékének vendégprofesszora.

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

ISSN 0083-6265 (Nyomtatott)

ISSN 2732-2114 (Online)

Kiadja a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat

A kiadásért felel Balogh Balázs főigazgató, Molnár Antal igazgató

A szedési, tördelési munkálatokat

a BTK TTI tudományos információs témacsoportja végezte

Vezető: Kovács Éva

Tördelőszerkesztő: Zsigmondné Balázs Ildikó

Térkép: Nagy Béla

Nyomdai munkák: Krónikás Bt., Biatorbágy